

HUNGAROLÓGIAI ISMERETTÁR

7.

HAGYOMÁNYOK ÉS MÓDSZEREK

Az I. Nemzetközi Hungarológia – Oktatási Konferencia  
előadásai

I.kötet

Nemzetközi Hungarológiai Központ

Budapest

1990

Sorozatszerkesztő: Giay Béla

---

Szerkesztette: Egyed Orsolya  
Giay Béla  
B.Nádor Orsolya



ISSN 0865-1949

ISBN 963 01 9911 4/Ü

**Törölve**

ISBN 963 01 9917 I.kötet

**Törölve**

Felelős kiadó a Nemzetközi Hungarológiai Központ igazgatója

Készült a POLICOOP Nyomdában 400 példányban

Táskaszám:

Felelős vezető:

## TARTALOM

### Megnyitók

Giay Béla	9
Köpeczi Béla	12
Manherz Károly	15

### Plenáris előadások

Gulya János: Hungarologia desiderata avagy variációk ugyanarra a témára	23
Giay Béla: A hungarológia a külföldi felsőoktatásban	27

### I. szekció: A hungarológiai oktatás kérdései

Benedek András: A magyar kultúra és művelődés fórumai Kárpátalján a csehszlovák időszakban, a visszacsatolást követően és 1945 után	37
Berthelné Tátray Katalin: Csepp a tengerben... Több mint 10 éves középiskolai magyartanítás tapasztalatainak összefoglalása	44
Jakócs Dániel: A magyar irodalom és kultúra külföldi oktatásának problémái	50
Kálmán Péter: Aurélien Sauvageot	55
Paul Kárpáti: Alkalmazott irodalomtudomány művelése Berlinben	64
Kornya László: Egy hungarológiai műhely történetéhez: magyar lektorok a berlini egyetemen 1917 és 1945 között a Gragger Róbert alapította Ungarische Jahrbücher (UJb.) alapján	70

Kornyané Szoboszlai Ágnes: Hungarológia Finnországban a Jyväskyläi Egyetemen	76
Korompay Klára: Az első két év tapasztalatai a Bordeaux-i Egyetem magyar lektorátusán	81
Lars-Gunnar Larsson: A magyar nyelv oktatásának kialakulása a svédországi egyetemeken	89
Molnár Zoltán Miklós: A hungarológia művelésének, oktatásának néhány jellemzője a maribori Magyar Lektorátuson	96
Norvik Piret: Magyaroktatás a tartui egyetemen az Észti Köztársaság idején	102
Romsics Ignác: Francia-magyar kulturális kapcsolatok és a párizsi Magyar Intézet a két világháború között	109
Sárközy Péter: Az olaszországi hungarológia két úttörője: Várady Imre és Tóth László	130
Schneider Márta: A bécsi magyar kulturális intézetek tevékenysége a két világháború között	140
Andrzej Sieroszewski: A Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszékének története és jelene	164
Leonyid Szuvizsenko: A "Nyugat" írói az egyetemi magyar irodalomtörténeti előadásokon	170
Darina Sztefanova: Az irodalomkritika néhány sajtóműfaji jellemzője	174
Szűcs József: Igecentrikus kommunikatív nyelvtanítás	179
Takács Győző: A magyar mint idegen nyelv oktatása Bulgáriában	192



Varga József: Kétnyelvű (magyar-szlovén) oktatás a Szlovén Szocialista Köztársaságban	201
Zaicz Gábor: Magyar szak az uppsalai egyetemen: tárgyak - követelmények - segédeszközök - ta- pasztalatok	209
<u>II. szekció: A hungarológia elmélete és kutatása</u>	
Holger Fischer: A hungarológia kutatásának hely- zete az NSZK-ban, különös tekintettel a Ham- burgi Egyetemre	223
Fülei-Szántó Endre: A Magyarország-imázs váltako- zása Romániában	233
Kovács Ilona: Hungarika-kutatás - hungarológiai oktatás	244
Lukács István: A magyar irodalom recepciójának alakulása Szlovéniában a XX. században	251
Magyar Miklós: A Párizsi Hungarológiai Központ kutató és oktató munkája	265
Nagy Géza: Megjegyzések a hungarológia elméleté- hez és gyakorlatához, a Lektorai Központ tevé- kenységéhez	275
Pordány László: Közép-európai hungarológia	281
Richard Pražák: Hungarológia Cseh- és Morvaor- szágban 1945 után	288
Szathmári István: Hungarológia a Helsinkii Egyete- men - levonható tanulságokkal	294
Karol Tomiš: A magyar irodalom fogadtatásának i- dőszakai a XX. századi szlovák irodalomban	302
Vörös Ottó: A magyar kultúra befogadása és a ma- gyar nemzetiségi kultúra nyelvi sajátosságai Szlovákiában	309

II. KÖTET

III. szekció: A magyar mint idegen nyelv oktatásának nyelvészeti kérdései

Bagi Ferenc: A dativuszi <u>-nak</u> , <u>-nek</u> mint módszeres egység a magyar nyelv környezetnyelvként való tanításában	7
Bencze Lóránt: Ikonikus, kognitív és szisztemikus grammatikai hangsúlyok a magyar nyelv-tanban	22
Zsuzsanna Björn Andersen: Hjelmslev és a magyar nyelv	30
Bokor József: A nyelvi-nyelvészeti képzés sajátosságai a kétnyelvűség körülményei között Mariborban	37
Forgács Tamás: A nyelvtörténet mint segédeszköz a magyarnak idegen nyelvként való oktatásában	44
Győri-Nagy Sándor: Idegenedő anyanyelv. Kisebbségi nyelvökológiáról, nyelvtanításról	53
Hegedűs Rita: A konjunktivusz problémája a németben és a magyarban	63
Mirella Jordanova: Az alany és az állítmány számbeli egyeztetése a magyar és a bolgár nyelvben	75
Natalia Kolpakova: A relatív jelentésű szavak sajátosságai a magyar nyelvben	86
Lengyel Zsolt: A nyelvoktatás néhány szocio- és etnolingvisztikai kérdése	92
Pomozi Péter: Van-e konjunktivusz a magyarban?	97

Peter Sherwood: Nyelvtan, terminológia, nyelvta- nítás: nyelvleírás és pedagógia összefüggése két <u>terminus technikus</u> példáján	104
Tatár Mária Magdolna: Kontrasztív megfigyelések a magyar nyelvten tanításában	121
<u>IV. szekció: Az oktatás módszertana</u>	
Bazsó Zoltán: A "Magyar nyelvkönyv bolgárok szá- mára" c. tankönyv komplex elemzése	129
Beöthy Erzsébet: Magyar nyelvoktatás magyarság- tudományi kontextusban. Amszterdami tapaszt- alatok, eredmények és tervek	136
Csécsey Magdolna: Helyzetközpontú vagy nyelvten- központú magyartanítás?	147
Erdős József: A vizuális szemléltetés a magyar idegen nyelvként való oktatásában és a Színes magyar nyelvkönyv szemléltetési rendszerének néhány kérdése	154
Fazekas Tiborc: A magyar nyelv oktatásának ta- pasztalatai Hamburgban	162
Guttmann Miklós: A szlovéniai kétnyelvű oktatás a magyar lektori munka tükrében	166
Horváth Mátyás: A magyar mint idegen nyelv (kör- nyezeti nyelv) tankönyvei Jugoszláviában	172
Hollósy Béla: Egy angolul beszélőknek készülő ma- gyar tanulói szótár tervezete és előmunkála- tai	180
Kiss Antal: A magyar igeragozás oktatásának kér- dései (finnországi tapasztalatok alapján)	189

Kölczöw Julianna: A nyelvtan szerepe és súlya a szövegszerkesztésben és a gyakorlatokban	195
Petro Lizanec - Horváth Katalin: Magyar nyelv- tankönyv kezdőknek	201
Jonka Najdenova: A magyar szépirodalom befoga- dásának kezdete Bulgáriában, s a befogadás jellemzése a történelmi korszakokban 1944- ig	206
Somos Béla: A hungarológiai ismeretnyújtás és a nyelvtanítás	215
Szende Aladár: Gyerekek magyarra tanítása nyelv és kultúra egységében	221
Szende Tamás: Didaktika-oktatás és magyar nyelv a párizsi Sorbonne Nouvelle Egyetemen	227
Vavra Klára: A nyelvoktatás kezdeti szakaszának jelentősége	231
<u>Resumé</u>	237

Giay Béla

Tisztelt Konferencia! Kedves Kollégák!

A szervezőbizottság nevében szeretettel köszöntöm az I. Nemzetközi Hungarológia-Oktatási Konferencia résztvevőit és vendégeit. Tisztelettel köszöntöm Manherz Károly művelődési miniszterhelyettest, Tabajdi Csabát az MSZMP KB osztályvezető-helyettesét és Köpeczi Béla akademikust, a Hungarológiai Tanács elnökét. Köszöntöm kedves külföldi kollégáinkat, a Művelődési Minisztérium megjelent munkatársait, a hazai felsőoktatási és tudományos intézetek képviselőit, a magyar vendégtanárokat és lektorokat.

Húsz évvel ezelőtt 1969-ben került sor az első magyar lektori konferenciára Budapesten. A magyar vendégoktatók szakmai tanácskozását eddig hét alkalommal rendeztük meg. Ezek a konferenciák lehetőséget biztosítottak az oktatási tapasztalatok megvitatására, az intézményi és személyi kapcsolatok erősítésére, és ösztönzést adtak a hungarológia nemzetközi műveléséhez. Az elmúlt két évtizedet a hungarológia oktatásának és kutatásának korábban nem tapasztalt fellendülése jellemezte. Számottevően növekedett a külföldi felsőoktatási intézményhálózat, és sorra alakultak azok a hazai szervezetek és intézmények, amelyek társadalmi, tudományos vagy szakmai célokból indítatva részt vesznek ennek a tevékenységnek a szervezésében és támogatásában. Itt mindenekelőtt az Anyanyelvi Konferenciára, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságra, a Magyar Lektori Központra és a Magyarságkutató Intézetre utalunk.

Napjainkban a hungarológia oktatása már három kontinensre terjed ki, és 29 országban 96 egyetemen folyik. A szervezeti keretek, amelyben ezt a tevékenységet végzik, rendkívül differenciáltak, az oktatási célok és a tartalmi mutatók is nagyon eltérőek. A főfoglalkozású hungarológus oktatók száma külföldön megközelíti a háromszázat, a hallgatóké a négyezret.

Az elismerésre méltó eredmények, az extenzív fejlődés számadatai és biztató tendenciái mellett számos gond és régóta megoldatlan szakmai probléma nehezíti az oktatás helyzetét. Elég csak a tankönyv- és jegyzetkészítésre, a hallgatók részképzésére vagy az oktatók továbbképzésére utalnunk.

Amikor három évvel ezelőtt a legutóbbi lektori konferencián megállapodtunk abban, hogy 1989-ben nemzetközi tanácskozást szervezünk, akkor az a felismerés is motivált bennünket, hogy a hungarológia-oktatás további céltudatos fejlesztéséhez, az előttünk álló feladatok megoldásához mindekelőtt a szakmai kapcsolatok, az együttműködés erősítésére van szükség, amelynek megfelelő szervezeti keretet is kell adni. Így született meg az elhatározás a szakma legszélesebb fórumának, a nemzetközi hungarológia-oktatási konferenciának az összehívására. Úgy vélem, hogy meg kell alapoznunk a hungarológia külföldi egyetemi oktatásának új fejlődési szakaszát. Ehhez többek között differenciált oktatási stratégiák kidolgozására, hatékony módszerekre, korszerű eszközökre, a különböző oktatási célokhoz és egyetemi elvárásokhoz jól alkalmazkodó tananyagokra van szükség. Ez a folyamat az érdekek kölcsönös tiszteletben tartása mellett a komplex helyzetfeltárással kezdődhet meg, amelynek autentikus fóruma lehet ez a mostani tanácskozás.

Tisztelt Kollégák! Konferenciánk szakmai és tudományos jelentőségét mutatja, hogy azon 22 országból közel 150 meghí-

vott szakember, köztük a hungarológia számos kiemelkedő képviselője vesz részt. A konferencián négy szekcióban több mint 70 előadás fog elhangzani a hungarológia-oktatás elméleti, történeti, nyelvészeti és módszertani kérdéseiről.

Örömmel tölt el bennünket, hogy ennek a tanácskozásnak helyet adhattunk és köszönjük, hogy Önök elfogadták meghívásunkat.

A konferencián két szűkebb szakmai megbeszélésre is sor kerül. Megtartjuk a magyar vendégtanárok és lektorok szokásos évi munkaértekezletét, és kerekasztal beszélgetést folytatunk a hungarológiai központok működésének eddigi tapasztalatairól. A tanácskozás programját könyvkiállítás, grafikai kiállítás, videobemutató és az Állami Népi Együttes műsorának megtekintése egészíti ki. A konferencia valamennyi résztvevőjét szeretettel várjuk ma este hét órára az együttes székházában tartandó fogadásra.

A mai délután fontos eseménye lesz a Hungarológus Oktatók Nemzetközi Társaságának alakuló közgyűlése. Kérjük, hogy azok a kollégák, akik a társaság munkájában részt kívánnak venni, töltsék ki a belépési nyilatkozatot, és juttassák el a titkársághoz.

Befejezésül konferenciánk résztvevőinek szakmai sikereket, inspiráló vitákat, kapcsolatokat erősítő alkalmakat kívánok.

Szeretnénk, ha külföldi vendégeink jól éreznék magukat az új, demokratikus arcát kereső Magyarországon. Köszönöm a figyelmüket.

Köpeczi Béla

Tisztelt Konferencia!

A Hungarológiai Tanács nevében üdvözlöm a megjelenteket, örömmel, mert ismét mód nyílik arra, hogy a hungarológusok, a külföldön dogozó vendégtanárok és lektorok tájékozódjanak a hungarológiai oktatás és kutatás általán s kérdéseiről az egyes országokban, a kialakult helyzetről, a gondokról és a megoldásra váró feladatokról.

Mint tudják, 1988 novemberében a művelődési miniszter létrehozta a Hungarológiai Tanácsot, mint tanácsadó és koordináló testületet, a különböző tudományágak képviselőiből és a hungarológiával foglalkozó intézmények szakembereiből. A Tanács feladata véleményezni a külföldi magyar intézetek munkaterveit, a lektori, vendégtanári helyekre beérkező pályázatokat, segíteni a külföldi hungarológiai kutatást és oktatást, a hungarológiai központok, tanszékek tevékenységét, támogatni az utánpótlás nevelését, figyelemmel kísérni a szakterület helyzetének alakulását, javaslatot tenni a megoldandó problémákra. Segítséget nyújtani konferenciák szervezéséhez, kiadványok, folyóiratok megjelentetéséhez. Koordináló munkájában a Tanács egyezteti a hazai intézmények hungarológiai tevékenységét, segít a munkamegosztás kialakításában és a közös vállalkozások megszervezésében. Különös jelentőséget tulajdonít e tekintetben a tervek egyeztetésének, s az információ és a dokumentáció megszervezésének.

A Tanács megalakulása óta kevés idő telt el, de bizonyos előrehaladásról már beszámolhatunk. Így már ebben az esztendőben sor került a hazai intézmények terveinek egyeztetésére, a külföldi magyar intézetek éves terveinek véleményezésére. Támogattuk anyagilag is az ungvári hungarológiai központ létrejöttét, és az ott szervezett tudományos konferenciát. Részt vettünk a groningeni hungarológiai központ kialakításában.



Kezdeményezésünkre a művelődési miniszter hozzájárult a Magyar Lektori Központ önállóságához, ami azt jelenti, hogy ez az intézmény átvesz a Művelődési Minisztériumtól bizonyos feladatokat a vendégtanári és a lektori ügyek intézésében, az információ és a dokumentáció megszervezésében, a külföldi egyetemeken működő magyar tanszékekkel, központokkal való kapcsolattartásban, az oktatási kutatások megszervezésében, s közvetlenül is segíti a Hungarológiai Tanács munkáját.

Ez évtől kezdve Hungarológiai Hírlevél címen tájékoztatót jelentetünk meg, amely számot ad a Tanács és a Magyar Lektori Központ munkájáról, és amelyet az összes érintettnek eljuttatunk.

A Hungarológiai Tanács működésének megkezdése óta napirenden tartjuk azt a vitát, amely régóta folyik a hungarológia fogalmáról, az e téren folyó oktatás és kutatás céljairól, módszereiről. Úgy hiszem, hogy éppen az elmúlt években szerzett tapasztalatok alapján nem pusztán elméleti kérdésként merül fel az, hogy mit értsünk hungarológián. A Hungarológiai Tanács legutóbb Benkő Loránd, Juhász Gyula és Kósa László véleményét hallgatta meg, s ezek alapján úgy foglalt állást, hogy szükséges a hungarológia fogalmának használata még akkor is, ha problémák merülnek fel diszciplináris vagy egyszerűen gyakorlati szempontból az alkalmazás terén.

A "magyarságtudomány" kifejezés sokkal vitathatóbb, nemcsak régebbi konnotációja miatt, hanem mert eleve valami különálló diszciplína benyomását kelti a szóhasználat. Az a meggyőződésünk, hogy a hungarológia éppúgy mint a klasszikus filológia vagy az amerikanisztika, egy bizonyos szemléletet és módszert tételez fel. A szemléletre az a jellemző, hogy a magyarságot, a magyar népet, a magyar kultúrát - a kultúrát a szó legszélesebb értelmében - komplexitásában akarja látni, tehát összefüggéseiben; módszereiben pedig az interdiszciplinaritást helyezi előtérbe, ami egyáltalán nem jelenti a disz-

ciplinaritás valamiféle feloldását, a felületességet, viszont lehetővé teszi a tudatosabb kutatást és oktatást.

A gyakorlat szerintem bebizonyította, hogy a hungarológia ilyen fölfogása megfelel azoknak a külföldi igényeknek és követelményeknek, amelyek mindenütt a sajátosságoknak megfelelően jelentkeznek. Meggyőződésem, hogy a Magyarország, a magyarság iránt megnyilvánuló érdeklődést, amely napjainkban egyre élénkebb lesz, a hungarológiai oktatással és kutatással az elmondott felfogásban szélesebb körben tudjuk kielégíteni, mintha csak a nyelv és az irodalom szűken vett oktatásával és hatásával foglalkozunk.

Valami újat próbáltunk elkezdni, aminek még csak az elején tartunk. A közös tervek, a közös cselekvés és a közös gondolkodás alapvetően határozza meg munkánkat. Köszöntőkép-  
pen ennyit szerettem volna mondani, eredményes és sikeres konferenciát kívánva mindnyájunknak.

Manherz Károly

### Megnyitó

Nagy öröm és megtiszteltetés számomra, hogy a Művelődési Minisztérium, személy szerint Glatz Ferenc nevében én köszönthetem az I. Nemzetközi Hungarológia-Oktatási Konferencia résztvevőit. Úgy hiszem, Önök, a magyar kultúra iránt elkötelezett emberek, ha hosszabb-rövidebb ideig távol is élnek Magyarországtól, azért fokozott figyelemmel kísérik annak sorsát. Tudják, hogy jelenleg olyan, nehézségektől, konfliktusoktól sem mentes társadalmi, politikai, gazdasági változásokkal élünk együtt, amelyeket a bürokratikus, túlcentralizált társadalomépítési gyakorlat, a pártállamnak a nyolcvanas évekre kiterjedő válsága kényszerített ki. A haladó erők a többpártrendszert, a jogállamot és a vegyes tulajdonú piacgazdaságot szeretnék megvalósítani. Mindennapjainkat egyelőre ez a nagy körülbekintést és önmérsékletet igénylő történelmi jelentőségű vállalkozás tölti ki, amely a kétségtelenül jelenlévő kormányzati gondok és a politikai tényezők korántsem természetes túlsúlya ellenére jótékony hatással van kulturális életünkre is.

Az alkotás, a kezdeményezés szabadsága révén gombamódra szaporodnak a különböző lapok, folyóiratok, könyvkiadók, alapítványok. A gyakran emlegetett s megszenvedett pénzszűke ellenére új intézmények, alkotó közösségek, egyesületek jönnek létre és a belső változásokkal összefüggő politikai nyitás következtében örömdetesen bővülnek nemzetközi kapcsolataink. Példaként említhetem a nyugat-európai egyetemek oktatási köve-

telményrendszerét közvetítő Erasmus-programban való részvétel, az amerikai Békehadtest, s az Európai Közösség nyelvtanárainak foglalkoztatását a kötelező orosz nyelvtanítás megszüntetésével keletkezett nyelvtanárhiány enyhítése érdekében, az NSZK-nak azt a hathatós támogatását, amelynek segítségével szeptembertől 20 NSZK-beli német nyelvtanár kezdi meg nyelvoktató munkáját magyarországi általános és középiskolákban.

Ez a pezsgés a hungarológia területét sem hagyta érintetlenül, az utóbbi hónapokban került sor az ungvári és a groningeni hungarológiai központok megnyitására, vagy a Magyarok Világszövetsége által szervezett, alig két hete befejeződött konferenciára, s a reprezentatív hungarológiai rendezvények sorozata a következő hónapokban is folytatódik. Szeptemberben például a Hamburgban lévő hungarológiai központ Tudományos Tanácsának tagjait látjuk vendégül az ELTE-n. Az érdeklődés középpontjában álló politikai és szakmai változások nem csökkentik, nem csökkenthetik a mostani konferencia jelentőségét.

Jól felfogott nemzeti érdekünk, hogy megbecsüljük azokat az embereket és szakmai összejöveleteiket, akik a nemzeti nyelv, a nemzeti kultúra terjesztését végzik, segítve ezzel az identitástudat erősítését, a magyarsághoz való közeledést, az ország iránti megértés lehetőségét. De jelentős ez a mostani tanácskozás azért is, mert egy olyan, az 1969-es I. Lektorai Konferenciától számított 20 évet zár le, amelyet a hungarológiai tevékenység újraéledése, és az érte vállalt folyamatosan növekvő állami áldozathozatal jellemzett még akkor is, ha emellett problémák sokasága maradt megoldatlanul.

Akik a hungarológia történetével foglalkoznak, jól tudják, hogy nemzeti tudományunk, a külföldi oktatások kutatása a II. világháború előtt nem kevés, ma is vállalható eredményt hozott. Ezeket az eredményeket jelzi Guzmics Izidor, Vedress István, Pálmay Ferenc munkássága, akik az 1800-as évek

elején a magyar nemzeti jelleg, a magyar sajátosságok tudományos körülhatárolására tettek kísérletet. Vagy említhetjük Gragger Róbertet, aki nemcsak az interdiszciplináris hungarológia fogalmának megalkotója, hanem olyan fontos intézmények szervezése fűződik a nevéhez, mint a Berlini Egyetem Magyar Tanszéke, a Magyar Tudományos Intézet és a Collegium Hungaricum, szintén Berlinben. De folytathatnám a sort a hungarológiára nagy hatást gyakorolt, a harmincas-negyvenes években működött intézményekkel, mint például a pécsi Erzsébet Egyetem Kisebbségi Intézetével, vagy a Budapesti Egyetem Magyarságtudományi Intézetével, s megemlíthetném a hungarológia kifejezést a közvéleményben szétáramoltató Magyar Enciklopédia c. kiadványsorozatot, amelynek egyes darabjai, például Hóman Bálint és Szekfű Gyula Magyar története vagy a Magyarság Néprajza négy kötete ma is változatlanul értéket képvisel. Ezeket a vállalkozásokat szakította félbe az ország II. világháború után bekövetkezett elzárkózása, a nemzeti hagyományokkal szembeni diszkrimináció. Több évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy a hungarológia a magyar kulturális életben ismét megjelenhessen és az állam által támogatott tevékenységek közé kerülhessen.

Az említett hosszú, kényszerű felfüggesztettség az oka annak, hogy a hungarológia külföldi népszerűsítésében továbbra is egy sor, a korábbi lektori konferenciákon általában érintett, a jelenlévők által jól ismert nehézséggel kell megküzdünk. Például nem rendelkezünk a hungarológia országokra lebontott fejlesztési programjával, a külföldi egyetemek magyar oktatóit, kutatóit nem tudjuk kellőképpen ellátni tankönyvekkel és technikai eszközökkel és egyéb oktatási, kutatási segédanyaggal sem. Választékát és nyelvi összetételét tekintve sem kielégítő a hungarológiai ismereteket, a kíváncsok magyarságképet színvonalasan, a külföldiek számára érthetően közvetítő könyvek, kiadványok, auditív és vizuális közvetítésű ismeretterjesztő tananyagok kínálata. Hiányoznak a külföldi szakem-

ber-utánpótláshoz szükséges hazai képzési, főleg továbbképzési formák. Nem kielégítő a külföldi hungarológiai kutató- és oktatóhelyek egymás közötti és a hazai intézményekkel való együttműködése.

A következőkben arról szeretnék röviden beszélni, hogy a művelődési tárca mit tett és milyen intézkedéseket tervez a közeljövőben a felsorolt problémák megoldása érdekében. Az 1987-ben tartott VII. Lektorai Konferencia óta tovább bővült a magyar oktatóhelyek hálózata. Jelenleg a világ 29 országában 96 egyetemen működik magyar oktatóhely. Ezek döntő többsége összesen 79, európai országokban található. Az NSZK-ban 14, Olaszországban 10, Franciaországban és a Szovjetunióban 8-8 oktatóhely működik. A Magyarországról kiküldött lektorok és vendégtanárok száma jelenleg 49. Az oktatóhelyek és az általunk kiküldött oktatók számát a jövőben is növelni szeretnénk, és mindenféle segítséget megadunk azokhoz a kísérletekhez, amelyek a lektorátusnál intenzívebb nyelvoktatás meghonosítására irányulnak. Tisztában vagyunk azzal, hogy lektorainkra és vendégtanárainkra, akiknek kiválasztása és foglalkoztatása 1987 óta pályázat és szigorú szakmai követelmények alapján történik, az oktatóhelyek többségében bonyolult és igen felelősségteljes munka hárul, ezért erkölcsi és anyagi megbecsülésüket a jövőben is biztosítani akarjuk. Jelenleg a tárca megközelítően évi 10 millió forintot fordít bérkiegészítésükre. Minél előbb el kell érni az említett összeg további kiegészítését, hiszen csak így tudjuk értékét őrizni az inflációtól, s a bértámogatások rendszerét az újonnan létesítendő oktatóhelyekre is kiterjeszteni. A bérkiegészítések kifizetésével az 1989 második felétől önállóvá vált Magyar Lektorai Központ foglalkozik. Ezzel a megoldással sikerült a lektori és vendégtanári kiküldetések teljes ügyintézését az arra hivatott szakintézmény kezébe adni. Ugyancsak számottevő az a támogatás, amelyet a tárca és intézményei az oktatóhelyek folyóiratokkal és szakkönyvekkel való ellátásához nyújtanak. A

hungarológiai alapkönyvtár kiépítését ill. a folyamatos szakmai tájékozódást szolgáló könyv és folyóirat küldeményekre a Magyar Lectori Központ évi 1,1 millió forintot, az OSZK pedig az igényektől függően évi 2-300 ezer forintot használ fel. Tudjuk, hogy ez az összeg a magas könyvárak és a magas postai költségek miatt korántsem kielégítő, emelésére azonban az OSZK-ban már most is lehetőség van és reméljük, a Magyar Lectori Központ célkeretei is bővülnek a jövőben.

Lényegesen összetettebb feladat a lektorok, vendégtanárok továbbképzése és az oktatóhelyek tankönyvekkel, jegyzetekkel, audio- és vizuális közvetítésű ismeretterjesztő- és tananyagokkal, tankönyvekkel való ellátása, hiszen ezeket a segédleteket előbb kutatási eredmények felhasználásával el kell készíteni, le kell gyártani és meg kell oldani folyamatos terjesztésüket, ami összességében véve nemcsak jelentős szellemi energiát, hanem számottevő anyagi támogatást igényel. A Magyar Lectori Központ szűkre méretezett anyagi lehetőségei ellenére az A Hungarológia Oktatása c. folyóiratával, módszertani kiadványaival, videotárával, nyári lectori konferenciáival és továbbképző tanfolyamaival már eddig is sokat tett az oktatóhelyek és oktatók komplex módszertani támogatása érdekében.

Örömmel jelentem be, hogy a Magyar Lectori Központ helyett 1989. július 1-től Nemzetközi Hungarológiai Központ elnevezéssel önálló intézményt hoztunk létre. Ezzel a lépéssel kialakulófélben vannak azok az intézményes feltételek, amelyek hosszabb távon alkalmasak lehetnek arra, hogy a Goethe és a Herder intézetekhez hasonlóan sokoldalú szakmai és módszertani támogatást, szolgáltatást nyújthassunk a külföldi magyar oktatóhelyeknek. Az új intézet mintegy 16 millió forintos költségvetéssel és 12 munkatárssal kezdi meg korábbinál differenciáltabb, kiterjedtebb hazai háttértevékenységét.

A tárcsa a hungarológiai intézményekről szólva nem hagyhatja említés nélkül az 1985-ben létrehozott Magyarságku-

tató Intézetet, amelynek tevékenységével a többször emlegetett VII. Lektorai Konferencia előadásai részletesen foglalkoztak. Az OSZK részét képező korábbi intézmény 1985 elejére a Magyar Lektorai Központoz hasonlóan önállóvá vált és ma 5 millió forintos költségvetéssel végzi a nemzeti, nemzetiségi kérdés, a nemzeti tudat, valamint a külföldön élő magyarság társadalmi, kulturális viszonyainak interdiszciplináris kutatását. Egyben ez az intézmény irányítja a TS/4 jelzésű országos középtávú kutatási és fejlesztési terv magyarságkutatási alapprogramját is, amelyre 1986 és 1988 között 10 millió forintot, a következő három évre pedig 5 millió forint támogatást kapott. A magyarságkutatási program egyik fontos, minket érintő területét a külföldi hungarológiai oktatás kutatása jelenti. Eredetileg 5 nagy témakör feldolgozását terveztük, ebből azonban csak kettő indult meg. Giay Béla irányításával folyik a hungarológiai oktatás ma használatos tanterveinek, tankönyveinek elemzése. Az eredmények a többiek által hiányolt oktatási segédanyagok kidolgozásához nyújthatnak segítséget. A másik kutatásnak, amelyet jómagam irányítottam, az a célja, hogy a hungarológiai ismeretek terjesztésében érintett országok oktatási rendszerének, kulturális hagyományainak, nemzetiségi jellemzőinek, a hungarológia jelenlegi gyakorlatának vizsgálata alapján kidolgozza a hungarológia országokra lebontott fejlesztési programját. E kutatástól, melynek alapozó tanulmányai ugyancsak elkészültek, azt várjuk, hogy hozzásegíti a tárcát a spontán döntések elkerüléséhez, és mind az oktatóhelyek hálózatának bővítését, mind az oktatás jellegét a fogadó ország ténylegesen fennálló viszonyaihoz tudjuk igazítani.

Természetesen nem mondtunk le az eddig elmaradt kutatások beindításáról sem, amelyek többek között a hungarológia szemléltetőeszköz és -anyagrendszerének, valamint egy országismereti tankönyvnek a kidolgozását segítenék.



A Magyarságkutató Intézet tevékenységéről és a TS/4-5 kutatási eredményeiről folyamatos áttekintést nyújt a Magyarságkutatás c. évkönyv, amelynek eddig két száma jelent meg. Önök jól tudják, hogy az eddig felsorolt intézmények mellett figyelemre méltó hungarológiai tevékenységet végez a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a Magyarok Világszövetsége, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, s számos egyéb intézmény. Évek óta probléma ésszerű szakmai együttműködésük, koordinációjuk hiánya, amelyre a művelődési tárca 1985-86-os hungarológiai állásfoglalásai is nyomatékosan felhívták a figyelmet.

E hiányt pótolja a művelődési miniszter szakmai tanácsadó és koordináló testületeként 1988 novemberében létrejött Hungarológiai Tanács, melynek tagjai között a legfontosabb hungarológiai részdiszciplínák nemzetközi szaktekintélyei és a hungarológiával foglalkozó intézmények vezetői kaptak helyet. A negyedévenként ülésező Hungarológiai Tanács nemcsak országon belüli tanácsadó és koordináló testület, hanem a külföldi intézményekkel, közöttük a magyar oktatóhelyekkel, hungarológiai bizottságokkal történő kapcsolatépítés, kapcsolattartás szempontjából is jelentős szerepet játszhat a jövőben, ha ezt az együttműködést az érintettek is igénylik.

A Hungarológiai Tanács Hungarológiai Hírlevél című negyedévenként megjelenő bulletint ad ki, 1. számát az oktatóhelyek is megkapták, ebben a legfrissebb dokumentumok, beszámolók kaptak helyet. A Köpeczi Béla akadémikus által irányított testület évi költségvetése 900 ezer forint, ez az összeg fedezi működtetését, ezenkívül a tárca külön támogatásával finanszírozza az arra érdemes szakmai programokat, mint pl. nemrégiben a VI. Anyanyelvi Konferencia megszervezéséhez adott támogatást.

Befejezésül azzal az ígérettel kívánok Önöknek hasznos, eredményes tanácskozást, hogy a Művelődési Minisztérium a hungarológiát továbbra is a nemzetközi kapcsolatok egyik legfontosabb területének tekinti és támogatásáról igyekszik mindig megfelelően gondoskodni.



Gulya János

Hungarologia desiderata avagy variációk  
ugyanarra a témára<sup>\*)</sup>

Több ok késztetett arra, hogy gondolataim, tapasztalataim révén itt, ma valamit elmondjak a hungarológiáról. Annál is inkább, mert ez a téma mindig aktuális, és mindig szükséges az alapos átgondolása. Ezenkívül több zavaró dologgal is találkoztam; elsősorban az irritált, hogy a téma körül anynyi ellentmondásosságot lehet tapasztalni. Mivel a hungarológia összekapcsolódik a lektori tevékenységgel, magam is találva éreztem magam. Hadd mondjak el mérgelődéseim közül a témával kapcsolatban néhányat.

A szakirodalom jó részét tüzetesen átolvassva láttam, hogy a régebbi időkben létezett egy olyan nézet, amely szerint a hungarológiának legfőbb célja, hogy valamiféle nem magyar irodalomkutatót termeljen ki, aki aztán majd eredményesen képvisel bennünket az adott országban. A cikk szerzője szerint ez a legfontosabb, fontosabb, mint az, hogy a hungarológia keretein belül központi helyen a magyartanítással foglalkozzunk. Egy másik nézet szerint a hungarológia tantárgy. Van, ahol valóban annak tartják, én ezt a magam részéről kétlem. Úgy gondolom, ennek a nézetnek a kialakításában a német Landeskunde irányzat játszott nagy szerepet, s ahogy Kárpáti Paul barátom-

-----  
\*) Az itt közölt szöveg a konferencián elhangzott előadás videóról leírt, némileg rövidített változata.  
-----

tól megtudtam, nemcsak Gragger Róbert volt ennek első kutatója, hanem a tulajdonképpeni alapozás egy Becker nevezetű német professzorhoz kötődik. Hogy ez mennyire kényes probléma, arra csak egy példát hadd mondjak el: az egyetemi tanrendben és a magyar szakon ez a szó, Landeskunde, elő sem fordul. Egy másik irányzat a hungarológia legfőbb céljának a fordítóképzést tartja, erős irodalomcentrikusság jellemzi, ami a hungarológia más területén is jellemző. A magam több mint tízéves tapasztalatai kételkedésre késztetnek. Hiszen az az alapprobléma a diákjaimmal, hogy egyáltalán olvassanak német irodalmat, mert némely országban nem szokás olvasni. Ha tehát mi mindenáron az irodalmat és a fordítást állítjuk a középpontba, nem a legszerencsésebben járunk el. Egy további nézet a finnugrisztika, itt minden attól függ, hogyan értelmezzük. Mert a finnugor-komparatisztika kevésbé érdekli diákjainkat; inkább az egyes népek, egyes nyelvek, kultúrák, néprajzi kérdések, s ehhez hasonló ismeretekhez vonzódnak, mintsem ezeknek absztrahált együtteséhez.

A kérdéskört bonyolítja az is, hogy a hungarológiát párhuzamba szokás állítani a magyarságtudománnyal, magyarságismerettel. Már csak praktikus okokból is el kellene választani a kettőt egymástól, véleményem szerint. Olyan megfontolás alapján, amelynek több évszázados hagyománya van: bennünket kívülről általában a hungarus szóval szoktak jelölni, mi magunk magyart mondunk, a két vonal elválik egymástól. Más-hogy tekintenek ránk kívülről, és másként látjuk mi magunkat belülről kifelé tekintve. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a hungarológia nem más, mint a magyar nemzet hiúságának a tudata. Talán érdemes lenne a hungarológiáról objektíven elgondolkodnunk.)

Én is megkíséreltem a hungarológia meghatározását. Ez a kísérlet, hangsúlyozom: kísérlet, a következőképpen hangzik. A hungarológia speciális ismeretek rendszere, és az ennek létrehozására irányuló tevékenység, amely a magyarság or-

szágunkon kívüli, egyetemes megismerését hivatott szolgálni. Speciális jelzõn azt értem, hogy az összes ismereteknek egy kiválasztott részét kell felhasználni. A kiválasztás szempontja, hogy mi az, ami azon külföldiek ill. idegenek számára célirányos, akik hazánkban szeretnének megismerkedni a magyar kultúrával. Az ismeret szót tulajdonképpen a tudomány helyett használom, elkerülve ezzel azt a vitát, hogy a hungarológia mint ilyen egyáltalán tudomány-e. Az ismeret szóval azt szeretném hangsúlyozni, ha nem is tudományos a szó lexikai értelmében, de csakis tudományosan megalapozott ismeretekről lehet szó. A rendszer szót azért említettem, hogy a tudományos technológián belül maradjak, s arra utaljak, hogy a cél szempontjából fontos ismereteket kell rendszerbe foglalni. Az egyetemes jelzõt nagyon fontosnak tartom, ugyanis a hungarológia célja nem lehet rövidtávú, mindenképpen nagyobb periódust kell, hogy érintsen, s bármilyen tudománynak csak a summázását adhatja. A szolgálat a definícióban az a jó értelemben vett, politikailag irányított tevékenységet, az elkötelezett tudományt jelenti.

Hungarológiáról beszélvén meg kell határoznunk annak célját is. Szerintem a hungarológia célja egy ideális magyarságkép alakítása vagy kialakítása. Persze, sokan föltehetik a kérdést, létezik-e egyáltalán magyarságkép? El kellene végezni az egyes oktatóhelyeken egy olyan vizsgálatot, amely választ adna néhány kérdésre: milyen ott a magyarságkép; mik ennek a képnek a történelmi okai; milyen lehetne az ideális kép; miként, milyen stratégiával lehetne alakítani ezt?

A hungarológiába, akárhogy is értelmezzük, sok minden beletartozik. Sokféleképpen lehet és sokféleképpen kell is értelmezni. Ahány ország, annyi hungarológia létezik, mindig a helyi adottságoknak megfelelően, hogyan vélekednek rólunk, milyen a magyar kultúra befogadási készsége, stb. Akárhogyan

is műveljék ezt a hungarológiát, kell hogy legyen egy alapvető vonása ennek a tevékenységnek: soha, semmilyen körülmények között nem lehet egyoldalú, nem lehet egyirányú. Ha azt akarjuk elérni, hogy irodalmunk, nyelvünk, kultúránk visszhangot keltsen, arra kell törekednünk, hogy kapcsolatot találjunk az ottani kultúrával.

Giay Béla

## A hungarológia a külföldi felsőoktatásban

1. A magyar nyelv, nyelvészet, irodalom, történelem stb. külföldi egyetemi oktatása ma már három kontinensre és közel száz egyetemre kiterjedő, szervezetileg és tartalmilag nagy mértékben differenciált intézményrendszerrel rendelkezik, és egyre több külföldi szakember foglalkozik a fenti szakterület kutatásával is. Ennek a magyar nyelv és kultúra nemzetközi ismertségéhez viszonyítva jelentős tevékenységnek - közkeletű szóval a hungarológiának - azonban tisztázatlanok a fogalmi alapjai és elvei. Azok a kísérletek és elképzelések, amelyek az utóbbi hat-hét évtizedben a hungarológia vagy a gyakran szinonimájaként használt "magyarságtudomány" mint önálló tudományos diszciplína megalkotására irányultak, zátonyra futottak, illetve nem vezettek távlatokban is használható eredményekhez.<sup>1</sup> A fogalom tartalmának feltárását célzó újabb keletű elemzések, valamint az ezzel kapcsolatos történeti áttekintések és eszmecserék<sup>2</sup> azt a felfogást erősítik meg, hogy a hungarológia önálló tudományként, olyan értelemben, mint pl. a matematika vagy a történelem stb. nem alakult ki és nem is hozható létre. Ezzel összefüggésben érdemes felidézni, hogy Eckhardt Sándor már a 30-as évek végén rámutatott arra, hogy a magyarságtudomány szóban nem valami új tudomány, módszer rejlik, hanem csupán olyan program, amely a magyarsággal foglalkozó tudományok célkitűzéseit magában

foglalja és azokat organikusan kiegészíti, összehangolja.<sup>3</sup>

A fogalommal kapcsolatos bizonytalanságot érzékelteti az évek során kialakult szóhasználat, az intézmények elnevezése - és maga az intézményi gyakorlat is. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság sikeres hungarológiai kongresszusokat tart, kiadványának címe: Hungarológiai Értesítő. Újvidéken az egyetemen 1976 óta működik a Magyar Nyelv, Irodalom és a Hungarológiai Kutatások Intézete. Az Ankarai Egyetemen lévő magyar oktatóhelyet Hungarológiai Intézetnek nevezik. Több helyütt, a hasonló céllal működő szervezeti egység neve: magyar filológiai tanszék. Egyes egyetemek programjában a "Bevezetés a hungarológiába" elnevezésű tantárggyal találkozhatunk. Másutt a hasonló tartalmú tantárgy neve: "Bevezetés a magyar filológiába". A tudományos közleményekben és a mindennapi szakmai szóhasználatban váltakozva fordulnak elő a hungarológia és a magyarságtudomány elnevezések, anélkül hogy világos lenne: szinonimákról vagy eltérő jelentésű szavakról van-e szó. Tisztázatlan a hungarológia és a nemzetközi magyar filológia fogalma elhatárolása, ill. azonossága, valamint a hungarológia és a finnugrisztika tudományos és oktatási kapcsolatrendszere is.

Mivel az előadásban nem célom a kérdés kimerítő elemzése, ezért a hungarológiának az utóbbi időszakban megfogalmazott meghatározásai közül csak hármat emelek ki. Kósa László definíciójában a "hungarológia magyarságtudomány: a magyarsággal és környezetével foglalkozó tudományok összefoglaló neve."<sup>4</sup> Jankovics József meghatározása szerint a "hungarológia magyarságtudomány, filológiai jellegű komplex tudomány-szak, amely a magyar népre, etnikumára, történetére, nyelvére, kultúrájára irányuló interdiszciplináris tudományos kutatási tevékenység összessége. Célja a nemzeti civilizáció komplex kutatása, mely megegyezik a nemzetközi modern filológia hasonló irányultságú törekvéseivel (germanisztika, poloniszti-



ka, hispanisztika stb.)"<sup>5</sup> Felfogásában a hungarológia "csak részben a nemzeti önismeret tudománya, ugyanakkor nemzetközi tudányszak..."<sup>6</sup> 1985-ben készült egy a hungarológiával foglalkozó minisztériumi előterjesztés. Ebben található az a meghatározás, amely praktikus célzattal, a szakterület külföldi művelése, az oktatás felől közelít a problémához: "a hungarológia olyan tudományos alapokra épülő komplex tevékenység, multidiszciplináris együttes, tantárgy, amely a magyarságra, annak anyagi-szellemi kultúrájára, természeti és társadalmi körülményeire, illetve ezek történelmére és jelenére vonatkozó tudományos szakismereteket ölel fel."<sup>7</sup>

Anélkül, hogy belemélyednénk a történetileg változó tartalmú fogalom fent idézett meghatározásainak összevetésébe, érdemes három szempontot kiemelni: a komplexitást, a komparatív jelleget és a kettős kötődést. A hungarológia mindenképpen gyűjtőfogalom, amely sok, külön a magyar élettel, kultúrával kapcsolatos ismereteket foglal magában. Ezeknek az ismereteknek az egymáshoz való viszonyulása a hungarológián belül több változatot tesz lehetővé, amelyeknek az összhangját a "szelektív szintézis" teremti meg.<sup>8</sup> A magyar kultúra az emberi civilizáció része, és szerepét csak komparatív módszerekkel ismerhetjük meg. A hungarológia nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi diszciplína is, amelynek a nemzeti önismerettel összefüggő vonatkozásaira is érdemes lenne több figyelmet fordítani.

A hungarológia elnevezésre a fogalom tartalmával és használatával összefüggő minden gond ellenére szükség van: az általános gyakorlat alapján nemzetközi szóval nevezik meg az egy-egy nyelvvel, nyelvcsaláddal, illetve nemzeti kultúrával foglalkozó tudányszakokat. A magyarságtudomány szó erre a célra alkalmatlan, önmagában is problematikus szóösszetétel.

2. Az említett minisztériumi előterjesztésben található definíció alapján elmondhatjuk, hogy a hungarológia nem-

csak a magyarságra vonatkozó kutatási tevékenység összessége, hanem pedagógiai céllal szelektált és összeállított sajátos ismeretegyüttes, tantárgy is. A hungarológia mint tantárgy a jelenlegi helyzetben elsősorban a külföldi felsőoktatásban értelmezhető. Rákos Péter szerint a "Magyarországon kívüli hungarológia legtermészetszerűbb missziója az oktatás és a szó legtágabb értelmében felfogott ismeretterjesztés minden lehető formája és foka."<sup>9</sup> A külföldi egyetemek magyar oktatóhelyein a magyar nyelv oktatását nem lehet elválasztani a magyar kultúra megismertetésétől, a Magyarországra vonatkozó ismeretek terjesztésétől. Az ismeretek strukturális felépítésében meghatározóak a helyi igények és szükségletek, tehát a hungarológia oktatásában számos érvényes változat alakítható ki és többféle oktatási módszer alkalmazható.

A hungarológia oktatása a nemzetközi felsőoktatás része, amelynek helyzetét alapvetően az határozza meg, hogy viszonylag szűk körben művelt, "kis" tudományszak. Ez mind szerkezeti, mind tartalmi, ill. módszertani tekintetben sajátos nehézségek forrása. Például a hungarológia-oktatás beilleszkedése a külföldi egyetemi struktúrákba eléggé problematikus. Az oktatás néhány helyen, mindenekelőtt a nemzetiségi magyar oktatóhelyeken szervezettelag önálló magyar filológiai tanszék keretében folyik, a legtöbb egyetemen azonban a finnugor tanszékek, szemináriumok jelentik a szervezeti háttérrel.

A hungarológia-oktatás tartalmilag a legtöbb egyetemen más szakokhoz hasonlóan egy nyelvi-irodalmi modell formájában jött létre és valósulhatott meg. Az utóbbi néhány évben azonban már egyes helyeken szerény lépések történtek az interdiszciplinaritás irányában is. Ennek a szervezeti keretét elsősorban az utóbbi években létrejött hungarológiai központok jelenthetik.

Az egyetemi oktatás célrendszerét és didaktikai lehetőségeit döntő módon befolyásolja, hogy a magyar nemzetiségi

oktatóhelyek hallgatóit nem számítva, a hungarológiai ismereteknek nincs közoktatási előzménye. A hallgatók azokat az ismereteket, amelyeket más, szélesebb körben ismert nyelvek és kultúrák esetében már az alapfokú vagy a középiskolából magukkal hoznak, itt az egyetemen kénytelenek megszerezni.<sup>10</sup> Ez egyrészt megnehezíti a megfelelő hallgatók kiválasztását, másrészt megnöveli a magyarnyelv-oktatás fontosságát, szükségessé teszi az oktatás szakaszos felépítését, illetve a tantárgyi struktúra gondos megválasztását. A képzés célja a nemzetiségi oktatóhelyeken főként a pedagógusképzés, más helyeken a hungarológus szakemberképzés (fordító, tolmács, kutató, stb.). A hallgatók ezeken a helyeken a magyar tanulmányokkal fő vagy mellékszakként foglalkoznak. A külföldi egyetemeken végzett hungarológusok száma évente többszáz fővel növekszik.

A hungarológiai képzés és ismeretterjesztés másik nagy területe a lektori nyelvoktatás. A lektorátusi képzés általában rövid időre (1-2, ritkán 3 évre) terjed ki, és többnyire alacsony óraszámú, kis intenzitással folyik. Ennek a tevékenységnek az eredménye - néhány esetet leszámítva - perspektivikusan "csak" a Magyarországgal szimpatizálók számának növekedésében jelenik meg. A lektorok igen sokoldalú, az egyetemeken kívüli intézményekre is kiterjedő információs tevékenységet folytatnak. Ennek a munkának az eredménye megmutatkozik egyebek között az egyetemek közötti kapcsolatépítésben, a kulturális kapcsolatok fejlesztésében, a szórványmagyarság magyarságtudatának erősítésében stb.

A "kis" szakokra jellemző módon a hungarológia oktatásával foglalkozó oktatók (kb. 260 fő) nagyobb része, mintegy 180 magyar nemzetiségű vagy származású, sőt többségük magyarországi egyetemeken szerezte képzettségét és csak kis számban vannak olyanok, akik külföldi egyetemek magyar tanszékein végeztek. A Magyarországra vonatkozó tudnivalók, a magyar nyelv és kultúra megismertetését hosszú távon a kettős kötődésű ok-

tatók végezhetik igazán eredményesen, illetve lélektani okok miatt azok, akik az adott ország államalkotó nemzetéből származnak. Számukat kívánatos lenne növelni azért is, hogy az oktatás ne váljon pusztán magyar belső ügyé.

A magyar tanszékek és lektorátusok hallgatóinak többsége ma is mint mindig a nyelvet akarja tanulni és elsősorban a mai Magyarországra vonatkozó ismeretek érdeklik - tehát olyan tananyagokra van szükség, amelyek e két igényt figyelembe véve készülnek.

3. A hungarológia nemzetközi művelése jelentős mértékben függ a magyarországi támogatástól, a magyar tudományosság és a felsőoktatás nyitottságától, feladat- és problémaérzékenységétől. A támogatásnak mindenekelőtt a rendszeres kapcsolatok kialakításában, a magyar vonatkozású tudományos ismeretek közvetítésében, az információk gyorsabb áramoltatásában, a szakterületet érintő kutatási programok megszervezésében és finanszírozásában, a külföldi kutatók, oktatók, végzett hallgatók tudományos és szakmai továbbképzésében, a kutatáshoz és az oktatáshoz szükséges szakanyagok és tananyagok biztosításában kell megvalósulnia. A felsorolt feladatok közül a figyelemfelkeltés miatt kiemelésre kívánczok:

- A hungarológiai kutatás és oktatás fejlesztéséhez elengedhetetlenül szükséges egy korszerű és összehangolt számítógépes és dokumentációs rendszer kiépítése, amely a megfelelő hazai szakintézmények, valamint a külföldi oktató- és kutatóhelyek között jönne létre.

- A hungarológia-oktatás nemzetközi versenyképességét, valamint a hallgatók képzettségének színvonalát meghatározza az oktatási infrastruktúra állapota, fejlettsége. Ezen a területen a legnagyobb gondot a korszerű oktatási programok, tananyagok és segédanyagok részleges vagy teljes hiánya jelenti. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai igazolják, hogy az oktatóhelyek többsége magyarországi támogatás nélkül nem képes lét-

rehozni az oktatáshoz szükséges adekvát nyelvkönyveket, tankönyveket, segédanyagokat. Ennek következtében az igények kielégítésére szükségmegoldásként szóba jöhető eljárásokat alkalmaznak, ami jelentős mértékben rontja az oktatás hatékonyságát. A hiányzó könyvek elkészítésére, a tananyagstruktúrára, a felépítés didaktikai elveire, a kiadás pénzügyi és technikai kérdéseire hungarológiai tankönyv- és jegyzetkiadási programot kell kidolgozni. Ennek a mintegy négy-öt évet igénybevevő programnak a megvalósításával jelentősen csökkennének a fenti területen régóta meglevő feszültségek, és nagy lépést lehetne tenni az oktatás szakszerűségének fejlesztésében, valamint az autentikus külföldi Magyarország-kép kialakításában.

- A hungarológia oktatási feltételeit részben Magyarország biztosítja azzal, hogy évente mintegy 50 vendégtanárt és lektort küld ki a külföldi oktatóhelyekre. A megfelelő oktatók kiválasztásában a jövőben nagyobb hangsúlyt kell kapniuk a szűkebb értelemben vett szakmai szempontoknak: a hungarológiai jellegű érdeklődésnek, felkészültségnek és az oktatási gyakorlatnak. A külföldi munkára kiválasztott szakembereket még a hazai felkészítés szakaszában tájékoztatni kell az alapvető szakmai-módszertani és beilleszkedési tudnivalókról. Az egyetemi oktatóhelyek nem magyar állampolgárságú munkatársainak pedig biztosítani kell a magyarországi szakmai továbbképzés lehetőségét. Külön figyelmet kell fordítani az egyes alkalmazotti jellegű területeken dolgozó, magyar ügyekkel foglalkozó szakemberek nyelvi és szakmai továbbképzésére is.

Magyarországnak a jövőben nagyobb erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy képviseltesse magát a nemzetközi tudományos és kulturális élet legkülönbözőbb színterein, és fokozottan részt kell vennie nemcsak a gazdasági, hanem a kulturális piacok megszerzéséért folyó versenyfutásban is. Ehhez a tevékenységhez jelentős segítséget nyújthatnak azok a magyar felkészültségű szakemberek, akik a külföldi egyetemek magyar

oktatóhelyein végeztek. A hungarológia oktatása tehát nemzeti érdek, és nemzetközi kulturális stratégiánk fontos része.

### Jegyzetek

1. Vö. Bartucz Lajos: A modern nemzeti tudományról. = Magyar Szemle, 1930. X. k.  
Németh László: Egy Hungarológiai Társaság terve. = Válasz, 1934. I. 12.  
Németh László: A magyarságtudomány feladatai. = Magyarságtudomány, 1935 1. sz.  
Bartucz Lajos: A magyar nemzetismeretről. = Ethnographia, 1936. 1. sz.
2. Vö. Rákos Péter: A magyar filológia felsőfokú oktatása Közép-Európában. In: A hungarológiai oktatás régen és ma. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983. 7-14.  
Kósa László: A hungarológia változásai és változatai. = Alföld 1986. 10. sz.  
Kósa László: A hungarológia rövid története.  
Juhász Gyula: A hungarológia fogalmának és tárgykörének értelmezése.  
Rákos Péter: Hungarológia: dolog és szó.  
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság által 1986-ban "A hungarológia fogalmának és tárgykörének értelmezése" címmel rendezett tudományos ülésszak előadásai. In: Hungarológiai Értesítő 1986. 1-2. sz.

3. Eckhardt Sándor: Magyarságtudomány. = Magyarságtudomány 1942.
4. Hungarológia (címszó) In: Néprajzi lexikon I. kötet Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 598. pp. (Kósa László)
5. Hungarológia (címszó) In: Kulturális enciklopédia. Kosuth Kiadó, Budapest, 1986. 229. pp. (Jankovics József)
6. Uo. (Kiemelés tölem. G.B.)
7. Előterjesztés a hungarológiai oktatás fejlesztésére. Budapest, MM. 1985.
8. Vö. Fülei-Szántó Endre: A hungarológia helye és szerepe a tudományok és a művelődéspolitikai rendszerében. = A Hungarológia Oktatása, 1987. 2. 5. pp.
9. Rákos Péter im. 13. pp.
10. Vö. Klaniczay Tibor: A magyar filológia helyzete külföldön. In: Magyartanítás külföldön IV. MM-NEI, Budapest, 1974. 7-8. pp.





## I. SZEKCIÓ

### A HUNGAROLÓGIAI OKTATÁS KÉRDÉSEI

Benedek András

A magyar kultúra és művelődés fórumai  
Kárpátalján a csehszlovák időkben,  
a visszacsatolást követően és 1945 után

Valamennyi magyar kisebbségi terület közül Kárpátalja léte és fogalma a legbizonytalanabb, legfeltételesebb. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy már magát a létét is egy vasútvonalnak és egy történelmileg nem igazolt geopolitikai koncepciónak köszönheti. Két évtizedes látszat-autonómia és néhány éves peremsors után hosszú évekig-évtizedekig nem volt ildomos emlegetni sem - hacsak a lenini nemzetiségi politika "diadalaként" nem - s nevét is csak jó másfél év óta írhatják a tájegység történelmi nevéként - Kárpátaljának.

Ez a feltételeesség, bizonytalanság természetesen az ott lakók sorsában-tudatában is érzékelhető volt. A két világháború közti csehszlovákiai magyar irodalom egyik legjobb prózaírója, Tamás Mihály ezt így fogalmazta meg Két part közt fut a víz c. kulcsregényében: "káprázatban éltek, magányos óráikban talán még csíptek is egyet a karjukon. Vajon álmodnak-e csak, vagy ez igazán igaz, ami itt körülöttük, mellettük, fejük felett zuhog". Ezt a bizonytalanságot csak fokoz-

ták az új államhatalom gazdasági-politikai intézkedései, amelyek közül elsősorban az agrárszabályzók idéztek elő gyarmati viszonyokat. Jelképes értékű, de konkrét gyakorlati hátrányokkal járt az a rendelkezés például, amely a magyarlakta terület központját, Beregszászt megfosztotta városi rangjától.

Ez a politika természetesen a kultúra, s ezen belül is elsősorban az oktatás területén érvényesült. Csalóka és megtévesztő lenne, ha - korábbi kiadványokhoz hasonlóan - a magyar uralom alatti és a két világháború közötti adatokat egy az egyben vetnénk össze (ezek szerint ugyanis Szlovákiában és Ruszinszkóban a magyar elemi iskolák száma ötödére, a polgári iskolák és középiskolák száma tizedére csökkent). Reális képet csak egy körülhatároltabb, homogénebb magyar terület esetében kaphatunk. Kárpátalja magyarlakta területének mintegy felét képviselő beregszászi járásban - amely ebben az időben két község kivételével szinte teljes egészében magyar lakosságú volt - hat ún. csehszlovák nyelvű állami elemi iskolát létesítettek, míg az 55 magyar tannyelvű népiskola nagyobb részét az egyházak (elsősorban a református egyház) és egy esetben a község tartotta fent. Az egyházi iskolák aránya a két évtized során csökkent, de csökkent a magyar iskolák összszáma is; az 1937/38-as tanévre 47-re. A továbbtanulás lehetőségét egy magyar-ukrán tannyelvű polgári és egy ugyancsak két nyelvű reálgimnázium biztosította (ez utóbbi 16 magyar osztályában az utolsó "csehszlovák" tanévben 641-en tanultak). A magyarlakta terület egészére kivetítve, s figyelembe véve a szakoktatás, de legfőképpen a tanítóképzés megoldatlanságát, a csehszlovák kultúrpolitika hosszabb távon egyértelműen e közösség nemzeti létét, fennmaradását is veszélyeztette.

Az iskolán kívüli művelődés, kultúra kibontakozását ugyanakkor a politikai megosztottság, a rövidtávú helyzetértékelés nehezítette. A negativista ellenzékiesség lényegében feladta a cselekvés lehetőségét. A Magyar Jogpárt, a Ruszinszkói

(később Kárpáti) Magyar Hírlap ellenzett minden olyan kezdeményezést, amely a társadalmi rendbe való beilleszkedést célozta. Kulturális egyesületeik (az 1920-ban alapított Mozaik, majd az 1931-ben létrehozott Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület munkáját jubileumi díszelőadások dokumentálják, folyamatos, koncepciózus és a terület magyarságának egészét átfogó programjuk azonban nem volt.

Ezt mondhatjuk el a radikális mozgalmakról is. A cseh kommunisták "népi, össznépi és valóban nemzeti" szellemével ellentétben a csehszlovákiai magyar kommunisták álláspontja "... nemegyszer a nemzeti jellegzetességeket sommásan elutasító, szektás ... túlzássá vált" - állapítja meg a korszak fejlődéstörténetét összefoglaló Két kor mezsgyéjén c. tanulmánykötetében Turczel Lajos.

Az "államhű kisebbséget szállító" aktivizmust mindkét szélsőség képviselői támadták; nem utolsó sorban a korszak utólagos megítélése során. Az irodalmon, kultúrán kívüli szempontok hosszú évtizedekig érvényesültek. Mint azt egy, az elmúlt év decemberében megjelent tanulmány (Kapu 1988. december 13.p.) megállapítja "Kárpátalján csak a hetvenes évek elején kockáztathatták meg a "pozitív aktivizmus" fogalmának részleges rehabilitációját, illetve... (az) "aktív rezisztencia" magatartásformájának felvetését. Az élet minden területén vállalt teremtő munkát az önfeladás kívülről sugallt, de lélekben romboló kényszere nélkül". Pedig a passzivitás tartóhatatlanságát, a megtartó munka szükségességét viszonylag sokan felismerték. Épp Kárpátalján a köztársaságszerte kevésbé kihasznált kulturális szervezeti lehetőségeket, a Járási Közművelődési Tanácsokat is igyekeztek a magyar művelődés, szellemi élet szolgálatába állítani. (Szlovákiában 1926-ban 596 JKT közül mindössze 1 volt magyar, miközben 41 megszervezésére nyílt volna lehetőség.) Kárpátalján 1922-ben a beregszászi Járási Közművelődési Tanács indította meg a kulturális miszsiót vállaló Néplapot, amely rövid idő múlva már a terület

magyarságának többségét magába foglaló beregszászi, nagyszöllősi és ungvári járások közművelődési tanácsainak közös lapjaként látott napvilágot. Ekkor már dr. Szerényi Ferdinánd, a Masaryk-akadémia későbbi főtitkára vette át a lap irányítását.

A Néplap rendszeresen foglalkozott a Munkásgimnázium és a Szabad liceum előadássorozatával. (Ezeket az előadás-sorozatokat az 1921-ben Beregszászba költözött Czabán Samu szervezte a munkások számára). Ugyancsak sokat foglalkozott a lap a népműveléssel, a falu kulturális életével, a műkedveléssel, hírt adott az aktívan működő színicsoportokról.

Egyedül ez, a népművelés volt az a terület, ahol a különböző pártállású és elkötelezettségű újságírók, tanárok és tisztviselők fenntartások nélkül vállalkozhattak az aktivistákkal való együttműködésre, közös gyakorlati munkára. Ennek a részleges és időleges egységfrontnak köszönhető többek közt a Podkarpatszka Rusz-i Általános Magyar Tanítóegyesület megalakítása. Az egyesület 1928-ban Magyar Iskola címmel indított havi folyóiratot. Főszerkesztője a már említett Szerényi Ferdinánd volt, felelős szerkesztője Czabán Samu, szerkesztői Joanovics Aurél és Kormos Gerő. Az érdekvédelem, kisebbségi önvédelem kérdései (nyugdíjaztatási és igazolási ügyek) mellett a lap elsősorban a kisebbségi önismeret fóruma kívánt lenni. "Nekünk meg kell teremtenünk közös munkával falvaink honismeretét - írta a lap egyik cikkében Szerényi Ferdinánd. - Nem száraz adatokra gondolok, hanem a lélek képzésére alkalmas tájbeli elemek feldolgozására... Csetfalva fatornyának az Eiffel toronnyal vetélkedő sajátosságáról tudnunk kell mindannyiunknak. Nagydobrony öreg halászmesterétől meg kell tudnunk a halászoknak kiveszőfélben levő, régi szokásait. A temetőekben található kopjafákat, a faragott kapufélfákat (rajtuk esetleg az istenfával), a varrottasokat, a nép játékeit, mókáit, meséit, dalait, szokásait meg kell

örökítenünk. Egyetemi ifjúságunk egy része vállalta ezt a munkát, nekünk nem szabad mögöttük elmaradnunk már csak azért sem, mert tanításunk során szükségünk van az ilyen kézikönyvekre".

Ezeknek a célkitűzéseknek a jegyében jelent meg 1932-ben Mónus Gyula - Szerényi Ferdinánd egy falumonográfiája (Bene község jelene és múltja) s 1933-ban ugyanettől a szerzőpártól A honismeret és polgári nevelés útmutatója, amelyet "valóságra nevelő, öntudatos" könyvként értékelt a Magyar Figyelő recenziója. De itt említhetjük meg a sarlós Ilku Pál etnográfiai gyűjtőmunkáját is.

Alapvetően pedagógiai célzattal jelentette meg 1927-1929 között Beregszászotti Czabán Samu a Jó Barátom c. gyermeklapot és könyvsorozatot, a Jó Barátom kiskönyvtárát. Az anyagi nehézségek miatt megszűnt lapot követően 1929-ben ugyancsak Beregszászon Baráti Szó címmel indult a református diákságnak a regősmozgalmakhoz közel álló folyóirata.

1932-ben a Magyar Iskola megszűnésével a haladó kárpátaljai magyar pedagógusértelmiség ösztönös egységfrontja is felbomlott. Nem válhatott a kárpátaljai kultúra fórumává az 1932-ben Munkácsra induló (s Móricz Zsigmond már-már rajongó szavaival köszöntött) Magyar Írás sem, hiszen néhány szám megjelenése után a szerkesztőség átkerült Kassára; Ruszinszky látszatönállósága értelemszerűen nem hathatott egy regionális kultúra kialakításának kényszerével. Inkább hivatott volt erre a szervező szerepre a Czabán Samu által 1934 márciusától 1936 novemberéig szerkesztett, Beregszászban megjelenő Új Korszak. Ez a kommunista eszmeiséghez közel álló, napilap formátumú folyóirat alcíme szerint "A csehszlovákiai progresszív irányú magyar tanítók" lapja volt. Ekkor azonban már egyre erősebb az ideológiai alapú differenciálódás s e valóban színvonalas lap körül sem alakulhatott ki csoport, szellemi közösség.

Mindezeknek a próbálkozásoknak a szükségességét visszamenőleg is megkérdőjelezte - néhány évre - a müncheni döntés. 1938-at követően a cseh hivatalnokok és legionáriusok távozásával értelemszerűen megszűntek az ún. "csehszlovák" tannyelvű iskolák, teljessé vált ugyanakkor az addig sokban hiányos magyar iskoláztatás struktúrája s helyreálltak azok a szerves kapcsolatok, amelyek a terület magyar lakosságát a régi oktatási-művelődési központokhoz (Sáropatak, Szatmárnémeti, Máramarossziget) kapcsolták.

A tájegység oktatási hálózatát csupán egy példával, a színes etnikumú Munkács iskoláinak felsorolásával is jól érzékeltethetjük. 1938 után itt magyar, ruszin és német állami elemi iskolák mellett római katolikus, görög katolikus és zsidó egyházi elemi iskolák is működtek. Magyar, ruszin és zsidó gimnáziumok mellett kereskedelmi, tanítóképző és líceum, magyar és ruszin polgári iskolák valamint egy koedukált német polgári iskola tette lehetővé a város és környéke diákjainak oktatását. Tucatnyi középfokú iskola működött Ungváron is.

Az elkövetkező évek tragikus eseményei azonban elsodorták Kárpátalja szinte teljes humán és műszaki értelmiségét. 1944 őszét követően hosszabb ideig nem is volt mód a magyar iskoláztatás újraindítására. Beregszászot és a Tiszahát több községében ugyan már az 1945-46-os tanévben megindult az elemi oktatás, az első középiskolák megnyitására azonban még közel egy évtizedet kellett várni. (Az első magyar tannyelvű középiskola 1953-ban Nagy-Dobronyban jött létre, majd a rákövetkező években megindult a gimnáziumi szintű oktatás Nagy-Beregen és Beregszászon is.) Az ötvenes évek végére, a hatvanas évek elejére többé-kevésbé kialakult az általános műveltséget nyújtó iskolahálózat. Az 1970-es Kárpáti Kalendárium egyik rövid írása 93 magyar tannyelvű iskolát említ. Ebből 18 nappali középiskola, 58

nyolcosztályos és 17 elemi; az esti középiskolák száma ekkor 9. Az ezekben az iskolákban tanuló közel 23 000 gyereket mintegy másfélezer pedagógus oktatta. Meg kell említenünk, hogy az iskolahálózat gyarapodását nagyban elősegítette az a terv, elképzelés, amely általánossá akarta tenni a Szovjetunióban, ezen belül is elsőként Ukrajnában a középfokú végzettséget. A beiskoláztatás kényszere 1974-re már 58-ra növelte a magyar középiskolák számát. Ugyanakkor éppen a hetvenes években indult meg a magyar iskoláknak az internacionalizmus érveivel indokolt sajátos leépítése is. Dupka György, a Kárpáti Könyvkiadó szerkesztője említi egyik tanulmányában, hogy a magyar iskolák "internacionalizálása" még ma is tart. A tanintézetek egy részét kétnyelvűvé alakították, közös épületben, közös igazgatósággal, ukrán-magyar illetve orosz-magyar nyelvű párhuzamos osztályokkal. Egyes iskolákban már csak a magyar nyelvet és irodalmat tanítják magyarul. Több községben a "szülők kérésére" teljesen megszűnt a magyaroktatás. A Magyar Hírlap újságírói a Magyar-nak lenni cikksorozat készítése során a következő adatokat jegyezhettk fel: Kárpátalján 85 iskolában tanítanak magyar nyelven. Ezekben összesen 18 300 gyerek tanul. A magyar nyelvű iskolák száma azonban már csak 52; ezekbe 11 200 gyerek jár. Az orosz-magyar vegyes iskolák száma 13 (3000 gyerek), az ukrán-magyar vegyes iskolák száma 16 (3700 gyerek).

Az óvodai nevelés kérdése mindmáig megoldatlan. Mindössze 3200 kisgyermek jár olyan óvodába, amely magyar nyelvűnek mondható, oktatási-nevelési programjuk azonban egyelőre ezeknek sincs megoldatlan az óvónőképzés (mint ahogy a területen egészében megoldatlan a magyar szakoktatás kérdése is).

Az utóbbi évek gyors változásai reményt nyújtanak arra, hogy ezek a kérdések megoldódnak, s visszafordulnak a kedvezőtlen folyamatok. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szö-

vetség megalakulása, a területszerte szaporodó és egyre aktívabb nyelvi, irodalmi és művelődési körök munkája, a meginduló illetve kiteljesedő hungarológiai kutatómunka s nem utolsósorban az évtizedek óta nyomasztó hiányt jelentő tömegkommunikációs fórumok esetleges megteremtése lehetővé teheti egy a történelem tanulságaira, a hagyományokra is építő, sajátos magyar kultúra kiépítését, gazdagítását.

Berthelné Tátray Katalin

Csepp a tengerben...

Több mint 10 éves középiskolai magyartanítás  
tapasztalatainak összefoglalása

Kakukkfiókának érzem magam. Nem vagyok lektor, nem egyetemen tanítok, még végzettségem sem a magyartanításra képesít. Azt hiszem, hogy státuszom egész Nyugat-Európában egyedülálló: a francia közoktatási rendszer keretében, egy strasbourgi állami líceumban (vagyis gimnáziumban) tanítom a magyar nyelvet heti 3 órában, óraadó tanárként. A diákok fakultatív, órarenden kívüli tárgyként vagy a kötelező idegen nyelvek egyikeként, sőt bizonyos feltételek mellett első idegen nyelvként veszik fel és lehetőségük van érettségit tenni magyarból is.

Különleges helyzet, s már az ottani magyar oktatás kialakulása is különleges. Iskolánk volt tanára, Georges Fronsacq úr kezdeményezett diákcserét a budapesti Szilágyi



Erzsébet Gimnáziummal. 1963 óta megszakítás nélkül utaznak egymáshoz minden évben tanulóink. Egy időben az Apáczai Cserre János és a Kölcsey Ferenc Gimnázium is érdekelt volt ebben a cserében. Később a Lycée Fustel de Coulanges és a Szilágyi Erzsébet Gimnázium UNESCO kapcsolt iskola lett. A cserék során felmerült az igény a magyar nyelv tanítása iránt, s ugyanez a lelkes tanár kiharcolta, hogy iskolánk kapjon erre egy státuszt. Kezdetben a mindenkori magyar lektor biztosította az órákat, de az egyetemi és a középiskolai tanév beosztása különböző, ez kissé nehézkessé tette, főleg a tanévkezdéseket. Én 1977 őszén vettem át a tanítást. Amit itt elmondok, az saját tapasztalataimat illeti, mert elődeim tevékenységét sajnos nem ismerem.

Megjegyzem, hogy iskolánkban ugyanilyen fakultatív, heti 3 órás nyelvként tanítanak vietnami, malgas és svéd nyelvet, de volt héber oktatás is; más intézményhez tartozik a fakultatív arab. A svéd kivételével (amely a magyarhoz hasonlóan a több, mint 25 éve működő dán diákcseréből "nőtt ki", csak annak idején nem találtak dán tanárt és így a hozzá legjobban hasonlító svéd nyelvet vezették be) ezeknek a nyelveknek az oktatása inkább nagyobb közösségek, bevándoroltak második-harmadik generációját segíti nyelvében, kultúrájában megmaradni.

Kik, miért, hogyan tanulnak nálunk magyarul?

Kik? Az elmúlt 12 tanév alatt kb. 230-an iratkoztak be, de nagy a lemorzsolódás. Több okból: a magyarórák fakultatívak, a francia iskolarendszerben a megterhelés is nagyobb - legalábbis ami a napi óraszámot illeti. Néhányan csalódnak: nem azt és nem úgy kapják, amit és ahogy vártak, vagy egyszerűen a kezdeti fellángolás nem tart ki az iskolaév végéig. 153-ra tehető azoknak a száma, akik szeptembertől júniusig jártak. Ez azt jelenti, hogy évenként átlag 19 beiratkozottból 13 tanuló egész tanévben járt órára. Csepp a tengerben...,

hiszen a gimnáziumnak évente kb. 1000 diákja van.

A magyarul tanulók közül nem is jár mindenki a Lycée Fustel de Coulanges-ba. Mivel ez egyedi lehetőség, körlevélben és az egyik helyi napilapban is meghirdetik a tanév elején. Valamennyi strasbourgi gimnáziumból, legyen az állami vagy magán, beiratkozhatnak hozzám. Volt olyan tanuló is, aki egy Strasbourgtól 120 km-re lévő városból járt órára. Feletteseim afelett is szemet hunynak, ha már dolgozó felnőttek jönnek. A rekordok: egy hetven éven felüli nagymama éveken át jött, mert ifjúkori álma volt megtanulni magyarul. Idén egy még nem gimnazista fiú is bekéredzkodott, ő a legfiatalabb a maga 14 évével.

Miért? Ahányan vannak, annyiféle indíték, vagy célkitűzés hozza őket. De amit erre a kérdésre szoktam válaszolni, azért fedi a valóságot. Egyesek azért, mert magyar származásúak és felfedezik szüleik, rokonságuk nyelvét. Mások a diákcsere során lesznek kíváncsiak partnerük nyelvére. A harmadik motiváció meg a különlegesség iránti vonzalom. Szüleik tanácsára már tanulnak úgymond "hasznos" nyelveket: angol, németet, olaszt, spanyolt, s egyszercsak valami egészen mást is szeretnének választani. Zenepedagógus, magyar néptáncsoport tagja, egyszemélyes export-import vállalat tulajdonosa, magyar filmek rajongója, a katonai szolgálat idejét civil kooperációban Magyarországon letöltő fizikatanár, egy Chiléből menekült testvérpár, vagy a nagyon tehetséges Sri Lanka-i tamil kislány - megannyi egyedi eset.

Érettségit a 12 év alatt talán 28-an tettek. (Elnézésüket kérem, adataim csak hozzávetőlegesek, mert nem gondoltam arra, hogy egyszer szükségem lesz pontos statisztikára.) Az oktatási kerületen belül keresnek vizsgáztatót, így általában a strasbourgi lektor érettségiztet, szóbeli vizsgán. Tavaly egy diákom első idegen nyelvként választotta a magyart. Ő írásban érettségizett belőle Párizsban, és központilag összeállított kérdést kapott.

10-12 volt tanítványom az egyetemen is foglalkozik a magyarral, nyelvi vagy civilizációs órákat hallgatnak. Diplomát is szerezhettek belőle, mert az utolsó lektor elérte, hogy a magyar I. szigorlatnak megfelelő vizsga, a licence megszerzéséhez szükséges tárgyak közé is számíthasson a magyar.

Van olyan, aki későbbi pályáján hasznosítja magartudását.

Hogyan? Óráink, minden jelentkező órarendjét figyelembe véve, majdnem mindig ebédszünetben, 12 és 1 óra között vannak. (Franciaországban délelőtt és délután is van tanítás. Az elvben kétórás ebédszünet a gyakorlatban 1 órára zsugorodott, sokan ezt áldozzák fel a magyaróráért.) A tanulókat 2 vagy 3 különböző szintű csoportba osztom: kezdőkhalladók-érettségizők. A líceum is 3 osztályos: 1., 2. és végzős évfolyamok vannak. A fakultatív jelleg azonban lehetővé teszi, hogy a diákok ne mindjárt az első évben vegyék fel a magyar nyelvet és - mint említettem - azt is, hogy érettségi után is tovább járjanak. Ennek a rendszernek, vagy inkább rendszertelenségnek vannak előnyei és hátrányai mind a tanulók, mind a tanár szempontjából. A diákok motiváltak, kis csoportban tudunk dolgozni, a tanárt nagyfokú rugalmasságra kényszeríti. Viszont csupán heti 1, ritkábban 1 1/2 órát töltünk együtt. Ennyi a beszédkészség fejlesztéséhez nevetségesen kevés. De a magukkal hozott idegen nyelvi kultúra segítségével a fontosabb nyelvtani jelenségeket el tudják sajátítani 3 év alatt a diákok. Én hiába szeretnék nagyobb óraszámban tanítani, az óraadók pénzügyi kerete olyan korlátozott, hogy nincs rá lehetőség.

Segédeszközü l elsősorban Lelkes István Manuel de hongrois című könyvét használom. Sajnos eljárt fölöt te az idő. Az a tapasztalatom, hogy kevés gyakorlati témát dolgoz föl, és nyelvtani progresszivitása sem logikus. Azért ajánlom

mégis ezt a Franciaországban meglehetősen drága könyvet, mert magyarázó szövegei, gyakorlatai, nyelvtani összefoglalója francia nyelvűek és egy kis szótárt is tartalmaz. És ami még fontosabb: hozzáférhető! Ez nem mondható el a Színes magyar nyelvkönyvről, amit szívesen használok fel érdekes, élő szövegei és gyakorlatai miatt. A mi ritmusunkhoz azonban túl hosszúak ezek a szövegek, túl sok nyelvtani magyarázatot is igényelnek. A tanulóknak az az érzése, hogy nem haladnak előre. Az évek során sok szöveget, beszélgetési témát, gyakorlatot dolgoztam ki vagy át "házi" használatra. A hosszabb iskolai szünetek előtt irodalmi órát tartunk, ehhez is van már egy bevált szöveggyűjteményem. Azt a tervet dédelgetem, hogy rendezem és legalább saját tanítványaimnak sokszorosítom őket. Találunk alkalmat a fontosabb események megbeszélésére is, francia vagy magyar napilapok rövid cikkei alapján.

Nagyon hiányzik valamilyen hanganyag, hogy ne csak az én beszédemet hallják. Évek óta keresem a Tanuljunk magyarul! című magnószalag franciák számára készített változatát - csak az angolt és a németet lehet kapni.

Most, hogy Önök itt hallgatnak engem, gondolom néhányukban fölmerül a kérdés: érdemes erről ennyit beszélni? Érdemes ezt csinálni?

Igaz, hogy heti 3 órában, ilyen keretek között valóban nem lehet nagy eredményeket elérni. De mégis felfigyelt ránk a magyar televízió. Egy újságcikkben is beszéltek rólunk. Egyszer a párizsi Magyar Intézettől is kaptunk könyveket ajándékba. Reményt ad Marcelino Orejanak, az Európa Tanács volt főtitkárának 1987. június 19-én a Magyar Tudományos Akadémia előtt mondott beszéde is. Most csak egy, számomra igen fontos mondatot idézek belőle: "Elképzelhetőnek tartom, hogy együtt kidolgozhatunk hasonló eszközöket a magyar nyelv tanítására." És igenis be lehet kapcsolódni a ma-

gyar kultúra vérkeringésébe ezen a kis erecskén keresztül is. A már jól bevált, intézményesített kapcsolatoknak, vagy a sok lelkes ember kezdeményezéseinek a csatornáin keresztül. Jóformán nincs olyan óra, hogy ne lenne hirdetni való. Filmvetítés a lektorátuson, táncház a Magyar Kultúregyesület szervezésében, magyar vonatkozású kiállítás vagy hangverseny, cse-repartner kerestetik, vagy éppen csak el kell szállásolni egy átutazóban lévő magyar kórus tagjait - sorolhatnám még tovább. Minden évben jönnek tőlünk a Debreceni Nyári Egyetemre, van aki kétszer-háromszor is. Sokszor a diákok figyelmeztetnek engem egy-egy könyv megjelenésére, TV-adásra, más eseményre.

Engedjék meg, hogy egy példát mondjak arra, miért kell és érdemes még ilyen nagy elszigeteltségben is tanítani a magyar nyelvet. Az egyik tanítványom tavaly késve iratkozott be. Azért akart magyarul tanulni, mert nemsokkal azelőtt a strasbourgi Európai Írófesztiválon megismerkedett Hubay Miklóssal. Elbeszélgetett vele, aztán meghívta az iskolába egy rendkívüli irodalomórára. Azóta is levelezik vele, elolvasta Hubay Miklós franciául megjelent drámáit. Részt vett a diák-cserében is, rengeteget tud már Magyarországról. Júniusban fésztelenül beszélgetett - no, még nem magyarul! - a Franciaországban tartózkodó magyar íróküldöttség strasbourgi író-olvasó találkozóra érkezett tagjával, Mészöly Miklóssal amíg dedikáltatta a frissen vásárolt műveket.

Bizonyos értelemben a mi működésünkre is illenek Ady Endre sorai:

"Az Óceánt mégis elérem.

Akarom, mert ez bús merészség,

Akarom, mert világ csodája:

Valaki az Értől indul el

S befut a szent, nagy Óceánba."

(Az Értől az Óceánig)

Jakócs Dániel

## A magyar irodalom és kultúra külföldi oktatásának problémái

Ez a referátum egy nagyobb, legalább 3-4 cikkből álló sorozat része, amelyben a magyar nyelv, irodalom és kultúra külföldieknek történő oktatását és problémáit szeretném áttekinteni. Most csak a külföldi egyetemi képzéssel, elsősorban annak módszertani kérdéseivel foglalkozom. Nem beszélek a képzés anyagi feltételeiről, a könyvtárakról, az utazási lehetőségekről stb., amelyek szintén igen nagy mértékben meghatározzák az oktatás lehetőségeit és annak eredményességét. A magyar nyelvet és irodalmat külföldi hallgatók tanulják magyar egyetemeken is a magyarországi képzés keretében. Ennek a megoldásnak is, minden előnye mellett, megvannak a maga problémái és ellentmondásai. Mivel ez a kérdés külön tanulmányt is megérdemel, most csak az alapvető ellentmondásra szeretnék utalni: idegen anyanyelvű, más jellegű műveltséggel és történelmi ismeretekkel rendelkező hallgatóknak ugyanúgy és ugyanolyan program szerint tanítjuk a magyar irodalmat, mint a magyar hallgatóknak. Ebből az alapvető ellentmondásból következik a többi probléma. Így a magyarországi képzés is csak akkor lehet igazán eredményes, ha a külföldi hallgatók kiegészítő oktatásban is részesülhetnek.

Külföldi egyetemeken - a magyar nemzetiségi területektől eltekintve - a magyar idegen nyelv, és a magyar irodalom és története idegen nyelven előjuttatandó tantárgy. Ebből a közismert tényből több olyan nehéz probléma következik, amelyeket sajnos nem vesznek figyelembe. A magyar nyelvet az

ún. világnyelvektől eltérően a hallgatók csak az egyetemen kezdik el tanulni. Ezenkívül ez számukra kezdetben nehezebb mint más nyelvek tanulása, mert az anyanyelvük is, és a középiskolában tanult valamelyik idegen nyelv is az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik. A kezdő szakaszban a magyar nyelv megtanulását nehezíti még szókészletünk jellege. A magyar szavak kb. 85 %-a vagy finnugor eredetű vagy belső fejlődés eredményeként jött létre, a jövevényszavak pedig legtöbb esetben alkalmazkodtak a magyar fonetikai törvényekhez. Így a magyar szókészlet kezdetben a tanulók számára egy teljesen zárt rendszernek látszik, amelyben alig akad olyan szó, amelyet más nyelvek felismerhetnének. Így a magyar nyelvvel együtt egy egészen más nyelvi rendszert is el kell sajátítaniuk. Ez nyelvészeti látókörük szempontjából rendkívül hasznos, de lassítja a nyelvtanulást. Legalább két év kell ahhoz, hogy XX. századi magyar nyelven terjedelmesebb irodalmi szöveget a kezükbe lehessen adni. De XX. századi szöveget sem lehet bármilyet a kezükbe adni. Nyelvi tudásuk még nem szilárd és nyelvjárási sajátosságok vagy archaizmusok komolyan megzavarhatják őket, néha még a 4. évfolyamon is. Irodalomtörténetet tanítani irodalmi művek ismerete nélkül, ill. a művek eredetiben történő megismerésének lehetősége nélkül magyar szakosok számára - nem sok értelme van. Elvileg lehetne támaszkodni a fordításokra, de ezek színvonala nagyon egyenetlen, jelentős részük nyersfordításból készült, és többségük szintén XX. századi mű. A romantika előtti magyar irodalmat szinte lehetetlen műfordításokra támaszkodva tanítani. Így a hallgatók reális nyelvtudása a 3. évfolyamon csak XX. századi magyar irodalom történetének oktatását teszi lehetővé jól válogatott szövegek alapján. Hangsúlyozni szeretném a válogatás fontosságát, hiszen itt nem kisebb nevekről van szó, mint Ady, Juhász Gyula, József Attila és a sort folytathatnám. Nem igaz, hogy külföldieknek Adyt nem lehet tanítani, de

tudni kell válogatni és tudni kell egyeztetni a nyelvi, nyelvtanítási és az esztétikai szempontokat. Ellenkező esetben a legjobb törekvésünk is eredménytelen marad. Külföldön nem lehetünk csak "irodalmárok", el kell végeznünk a művek szövegének nyelvi elemzését. Így a XX. századi irodalmi szövegek elemzésére támaszkodva bevezethetjük a hallgatókat a XX. századi magyar irodalomba. Itt szeretném megjegyezni, hogy alaposabb irodalmi műveltség megszerzését a hallgatók öntevékenységre kell bízni, az egyetemen a hallgatók szakmai műveltségének csak alapjait rakhatjuk le. Ezzel reálisan számolnunk kell, ezért külföldön sokkal fontosabb hallgatóinkat szakmai önállóságra nevelni. Csak megfelelő mennyiségű XX. századi irodalmi szöveg elolvasása után érik el a hallgatók azt a nyelvi színvonalat, hogy XX. század előtti magyar irodalmat olvassanak. Így a régi és a XIX. századi magyar irodalom megértéséhez elengedhetetlenül szükséges nyelvi szintet csak a mai ill. XX. századi magyar irodalom megismertetésével érhetjük el ill. teremthetjük meg. Csak akkor, amikor szilárd és magas színvonalú tudásuk van a mai magyar nyelvből, érthetik meg a régi magyar irodalom esztétikai szépségeit. Ez a nyelvtanulás szabta természetes út, és nem a történeti kronológia; az irodalomtörténet oktatása nem követheti mereven az akadémiai irodalomtörténet menetét. Ehhez még csak annyit kell hozzátenni, hogy a régi magyar irodalom oktatását célszerű megalapozni magyar nyelvtörténeti és dialektológiai ismeretekkel, azaz az egész egyetemi programot célszerű lenne úgy felépíteni, hogy a régi magyar irodalom tanítását megelőzze a magyar nyelvtörténet és dialektológia. Csak a nyelvészeti tanulmányok rendszerébe illesztve lehet eredményes irodalomtanítást végezni.

A nyelvtanulás és nyelvtudás szabta határok után nagyon komoly nehézségeket okoz a magyar történelmi ismeretek majdnem teljes hiánya. Ha ehhez hozzátesszük, hogy hiányos



ismeretek sokszor nagyon régi előítéletekhez is kapcsolódnak, akkor válik teljesen érthetővé, hogy irodalomtörténünk oktatásának nem csak nyelvi korlátai vannak. Természetesen minden vagy legalábbis a legtöbb európai országban van néhány történész, aki kiválóan ismeri a magyar történelmet. A hallgatók azonban csak azokkal az ismeretekkel rendelkeznek, amelyeket a középiskolából hoztak magukkal, ez pedig nagyon kevés. Ideje lenne már Európa minden országára kiterjesztve pontosan felmérni, hogy mennyi ez a kevés. Egy azonban bizonyosnak látszik: valamennyire összefüggő magyar történelmi ismeretekkel az egyetemi hallgatók egyetlen országban sem rendelkeznek, ezért az egyik legalapvetőbb feladat egy jó országismereti tankönyv megalkotása, amelyet később minden egyes ország sajátosságainak megfelelően módosítani lehetne. Ennek a tankönyvnek nem kell többkötetes vagy vastkos műnek lennie, lehet rövid és vázlatos, de átfogó, minden nemzeti elfogultságtól mentes képet kell adnia a magyar történelmi fejlődésről és elsősorban Magyarország gazdaságtörténetéről. Természetesen nem lehet ez a tankönyv a magyar történelem nagy személyiségeinek és "dicső eseményeinek" történeti sorrendbe szedett gyermekded felsorolása. Ma a magyar történettudomány áll azon a színvonalon, hogy képes legyen egy tárgyilagos országismereti tankönyv elkészítésére. Itt ismételtén hangsúlyozni szeretném, hogy ez a könyv akkor szolgálná legjobban érdekeinket, ha mentes lenne minden nemzeti elfogultságtól, ha nem nemzeti sérelmeink felsorolására törekedne. Csak így lehetne alapja, mintája, kiindulópontja a külföldi egyetemeken elkészítendő országismereti tankönyveknek és mindaddig, amíg ezek nem léteznek, lehetne az egyetlen országismereti tankönyv is.

Az európai irodalmak több régióra tagolódnak. Ezek határai változtak és változnak, de egy-egy nagyobb történelmi korszakon belül relative állandóaknak tekinthetők. Az egyes

régiók fejlődési sajátosságai eltérnek egymástól, és a régiókon belül is az egyes nemzeti irodalmak történetében jelentős különbségek vannak. Egészen más feladatot jelent a XV. század magyar irodalmának tanítása olyan országok hallgatóinak, akik saját történelmük alapján ismerik a reformációt, mint olyanoknak, akik ezt nem ismerik. Ezért igazán eredményesen a magyar irodalmat csak az egyes országok irodalmának összehasonlító elemzése alapján lehet tanítani. Az Európa-szerte most kibontakozó hungarológia-oktatás egyik várható eredménye az összehasonlító irodalomtudományi tanulmányok számának növekedése lesz. A szintézistől még messze vagyunk, még kevés a kutatók száma is, az első lépéseket csak pár éve tettük meg. Reális képet saját magunkról irodalmunk és kultúránk tényleges nemzeti sajátosságairól csak akkor kapunk, ha elvégezzük a magyar kultúra és azon belül a magyar irodalomnak a többi európai irodalommal történő összehasonlító elemzését. A napjainkban oly sokat emlegetett nemzeti azonosságtudat hamis tudat lehet csak, ha ezt az elemzést nem végezzük el. Ezt a munkát csak a külföldi kollégákkal együtt lehet elvégezni, és ennek érdekében nemcsak vállalnunk, hanem ösztönöznünk is kell az ellentétes vélemények ütköztetését, a termékeny és megtermékenyítő vitákat. Ugyanakkor nem várhatjuk, hogy a magyar irodalomnak egy-egy másik nemzeti irodalommal történő összehasonlító elemzését a külföldi hungarológusok kezdjék el. Lehetőségeinkhez mérten nekünk kell kezdeményezni legalább a szomszédos országok irodalmainak vonatkozásában. Meggyőződésem, hogy a külföldi kollégák előbb vagy utóbb önként kapcsolódnak be a munkába, különösen akkor, ha ehhez fórumot is biztosítanak számukra. Meg kell teremtenünk a magyar irodalom sikeres külföldi oktatásának tudományos feltételeit.

Végül még egy kérdésre szeretnék kitérni. A XX. századi magyar irodalom több világirodalmi szintű alkotóval rendelke-

zik Adytól Örkényig. Mégis, - ha tárgyilagosak vagyunk, el kell ismernünk, - hogy Örkényt kivéve egyetlen XX. századi magyar írónak sem sikerült összeurópai sikert elérnie. De Örkény sikeréről sem tudhatjuk még, hogy mennyi ideig lesz tartós. Egyedül a Szovjetunióban sikerült átütő eredményt elérni, ahol orosz fordításban, de nemcsak orosz fordításban, ma már minoen jelentősebb XX. századi magyar íróval megismerkedhetnek. Kialakulóban van a magyar irodalomnak az olvasótábora is. Ezt a sikert még nem értékeljük megfelelő mértékben, de minden jelentősége ellenére ez csak egy országban elért eredmény. Más művészetek területén azonban tényleg világraszóló sikerekkel rendelkezünk. Bartók és Kodály művészetét, sőt tudományos eredményeit is az egész művelt világ ismeri Európán kívül is. A magyar filmművészet is bizonyos korszakokban világsikert ért el, és ez azért is komoly eredmény, mert alkotóink nem törekedtek olcsó népszerűségre. Ugyanez mondható el a XX. századi festészetről is. Ezért, de általános elméleti megfontolásból is, a magyar irodalom történetét a magyar művészetek történetének rendszerébe elhelyezve kell előadni, de úgy, hogy a központban mindig az irodalom maradjon.

Kálmár Péter

Aurélien Sauvageot

Magyarországról írott második visszaemlékezésében  
(Souvenirs de ma vie hongroise, Magyarországi életutam) Sau-

vageot elmondja egy gyermekkori élményét. 1900-ban édesanyja az Orient expresszen utazott vele és pár hónapos kishúgával, amikor Budapest előtt eltörött a tengelye annak a kocsinak, amelyben ők is helyet foglaltak. Egy franciául jól beszélő magyar házaspár segített nekik áthurcolkodni egy másik kocsi-ba. Az ekkor 3 éves kisfiú fülében azóta kedvesen csengett Budapest és Magyarország neve.

Hadd kezdjem hozzászólásomat magam is szubjektív élmé-nyeimmal. Gyermekként sokat hallottam az Eötvös-kollégiumról, annak szelleméről, tanáraitól és lakóiról. Megtudtam többek között, hogy az intézmény portása - nem lévén literátus ember - nem tudta kiejteni az ott tanító külföldiek nevét, ezért "magyarosította" őket. Így lett a számára nehezen ki-mondható és főleg értelmetlen Sauvageot-ból Sóvágó professzor úr. Meg kell jegyeznem, hogy ő még jól járt ezzel a névvel, szárnyaló képzeletű portásunk ugyanis akkor sem zavartatta magát, ha az idegen név átferdített változata furcsán hang-zott magyarul.

Hallottam a kollégium franciatanáráról azt is, hogy kitűnően megtanult magyarul, egy jeges januári napon például, amikor leült az ebédlőben, kezeit dörzsölgetve így szólt asztaltársaihoz: farkasordító hideg van odakint. Nyaranta talál-koztam a Debreceni Nyári Egyetem diákjaival - a franciák Sau-vageot: Premier livre de hongrois-jából tanulták nyelvünket - s az itt szerzett tapasztalataim azt súgták, valóban kivéte-les egyéniségnek kell annak lennie, aki külföldi létére, spontán módon ilyen zamatosan tud megszólalni magyarul.

Amikor franciául kezdtem tanulni, és nem találtam egy-egy szó, kifejezés magyar vagy francia megfelelőjét, tanára-im, barátaim azt tanácsolták, nézzem meg a „Sauvageot”-ban, ab-ban biztosan meglelem. Ritka kincs lett az általa szerkeszt-tett francia-magyar és magyar-francia negyszórú! Újabb kia-lások hiába vártak: évekig kell az antikváriumokat bújni, míg a sze-rény példák egy-egy rongyosra lapozott példányra.

Már külföldieket tanítottam magyarra, amikor egy franciául is beszélő hallgatóm panaszkodott: csak angolul beszélő társainak nem tud olyan tömör és világos magyar nyelvtörténetet ajánlani, mint Sauvageot L'édification de la langue hongroise-a vagy olyan leíró nyelvtant, mint az Esquisse de la langue hongroise.

Az Eötvös-Kollégium hajdani professzorát gyakran emlegették és emlegetik ma is a kruzsokban. Az 1920-as években ő is eljárt ezekre a nyelvésztalálkozókra, s később gyakran kapott innen üdvözlőlapot számtalan aláírással Aix-en-Provence-ba, ahol nyugdíjas éveit töltötte.

De hogyan került ő, aki germanistának készült, az Erzsébet kávéházba, a magyar nyelvészek találkozóhelyére? Mestere, Antoine Meillet szemelte ki egy Párizsban létrehozandó finnugor tanszék élére az eredeti jelölt, Robert Gauthiot váratlan halála miatt. Meillet úgy gondolta, hogy germanistának készülő tanítványa a svéd nyelv közvetítésével könnyedén megtanulhat finnül és lappul, német tudása pedig megkönnyíti a magyartanulást.

A tanítvány híven követte a mestere által kijelölt utat. Finnországban ugyanabban a faluban élt, ahol korábban Szinnyei József tartózkodott, ugyanaz az öreg postás vette pártfogásába, aki évekkel azelőtt a nagy magyar nyelvészt. Megtanult finnül, lappul és lassan elérkezett a magyartanulás ideje.

Jean Perrot professzor, a Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises igazgatója még 1988-ban is azzal kezdte budapesti előadását, hogy "a francia köztudatot, a művelteket is beleértve, milyen mélységes tudatlanság jellemzi a magyar nyelvet illetően" (Perrot 1988, 1). Különösen érvényes ez a megállapítás a század elejére, amikor Sauvageot nekivágott a nagy szellemi kalandnak. Tankönyvéből annakidején megtudhatta, hogy népünk "a mongoloktól származik",

nyelvünkről azonban igen keveset hallott. A franciák a magyarokat hunnak, szlávnek, cigánynak, germánnak tartották, s néhány tudományos vagy annak szánt mű meg is erősítette őket ebben a hitükben.

Diderot Enciklopédiája így ír: "A magyar a szláv nyelv egyik dialektusa, és így némi kapcsolata van a cseh, lengyel és az orosz nyelvvel".

A hunokat a magyarokkal azonosító nézettel találkozhatunk olyan - a kifejezés mindkét értelmében - sokat olvasott írónál is, mint Victor Hugo, és makacsul tartja magát az az álláspont, hogy a Perrault meséiből ismert, zsenge gyermekhúst faló ogre etimológiailag az hongrois-ból, az ugorból származik. Nem csoda hát, ha a klasszikusokon nevelkedett francia gyerekek ösztönösen ódzkodnak a magyaroktól.

A nyelvészeti irodalomban találkozhatunk néhány dilettáns magabiztossággal osztogatott tanáccsal is. Földrajzi szótárának bemutatásakor Parmentier tábornok megemlíti például, hogy a magyarok az ábécé megreformálása után a cz-t csupán c-vel írják, holott ezt a betűt tudvalevőleg k-nak vagy sz-nek kell ejteni. Le is vonja rögtön a tanulságot: "A magyarok írásjelei a legirracionálisabbak. Jól tennék, ha nem állnának meg ezen a ponton helyesírásuk megreformálásában".

Vég nélkül sorolhatnánk az anekdotákat és az elszomorító de sokak által igaznak tartott téveszméket a magyarokkal kapcsolatban, ennyi is bőven sok azonban annak érzékeltetésére, hogy miket olvashatott, hallhatott a környezetében Sauvageot, mielőtt Magyarországra indult. Nem csoda, ha nem bővülte el Budapest, amikor 1923. november 10-én leszállt az Orient expresszről. Útitársa Párizs és Budapest között egy román tábornok fia volt, aki - miután megtudta, hova tart - rögtön megkérdezte: Mit keres abban a koszos országban? A demokrata meggyőződésű Sauvageot mélyen elítélte ezt a magyarellenes kirohanást, rögtön eszébe juttatta az azóta is

sajnos időszerű, sőt napjainkban újra fellángoló bolgár-görög, szerb-albán ellentéteket.

Fogadtatása magyar részről sem volt számára egyértelmű. Bár mindenki biztosította rokonszenvéről, Bartoniek Géza, az Eötvös-kollégium akkori igazgatója erősen kételkedett abban, hogy a frissen érkezett franciatanár valóban meg akar ismerkedni a magyar nyelvvel és kultúrával. A kruzsok névadója, amikor kezét fogott vele, így szólt: "Uram, én gyűlölöm Franciaországot mindazért a rosszért, amelyet hazámnak tett, de mivel ön azt mondja, azért jött, hogy a nyelvünket megtanulja és megtudja, kik is vagyunk, megteesszék mindent, ami tőlem telik, hogy küldetését megkönnyítsem."

Nem volt túl lelkesítő az sem, amit az akkor már két éve Budapesten tartózkodó honfitársa, Jean Mistler mondott neki. Mistler a francia irodalomtörténet tanára volt a budapesti egyetemen, nem nagyon érdekelte Magyarország, az emberek sem voltak rokonszenvesek neki, a kollégáival sem találta meg a hangot, és persze magyarul sem tudott.

Sauvageot, aki ifjú kora ellenére sok nyelvvel és kultúrával ismerkedett már meg, szilárdan meg volt győződve nyelv és kultúra elválaszthatatlan voltáról. Vallotta, hogy még megközelítőlegesen képet sem alkothatunk egy olyan népről amelynek a nyelvét nem beszéljük. (Nem véletlen az sem, hogy az Élő Keleti Nyelvek Főiskoláját, ahol megnyílt az általa vezetett finnugor tanszék, ma Keleti Nyelvek és Kultúrák Nemzeti Intézetének hívják.) Tudatában volt annak, hogy a Magyarországról franciául megjelent könyvek szerzői legfeljebb csak néhány hetet töltöttek hazánkban, ezért ahelyett, hogy elhitte volna a különböző híreszteléseket, a tiszta forráshoz nyúlt vissza, tanulni kezdte nyelvünket. Alig három órával megérkezése után már ellátták szakirodalommal, s az ezt követő időszakban napi 10-12 órát is dolgozott. Ahogy fejlődött nyelvismerete, egyre jobban érezte a magyar ven-

dégszeretetet. Tartózkodásának vége felé nagy megelégedéssel nyugtázta, amikor egy bolti eladó ezt mondta neki: Maga úgy beszél, mint egy magyar! Ő maga viszont szerényen így fogalmaz: "... tanultam magyarul. Nem merem így mondani: megtanultam, mert egészen soha nem lehet ura az ember egy nyelvnek sem, és én eleget inaskodtam már ahhoz különféle idegen nyelvekben, hogy tudjam: ezzel a szóval óvatosan kell bántani" (Sauvageot 1988, 378). Kitartó munkája, remek nyelvismerete lehetővé tette, hogy megismerkedjen a valódi magyar élettelle és a szellemi élet kiválóságaival.

Találkozott vezető politikusokkal is. Klebersberg Kúnó rendszeresen meghívta elbeszélgetni a készülő szótárról, s ilyen alkalmakkor megvitatták az itteni francianyelv-oktatást is.

1930 őszén Horthyhoz is elment, hogy szót emeljen le tartóztatott tanítványai érdekében.

A nevezetes frankhamisítási ügyben egy rosszul fordított távirat majdnem tovább nehezítette a helyzetet. Mivel a magyar hivatalos fordítószolgálat csökönyösen ragaszkodott a téves francia szöveghez, Sauvageot-nak magával a magyar külügyminiszterrel kellett tisztáznia a két változat közötti különbséget. Így vált elkerülhetővé, hogy Franciaország megszakítsa a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.

Sauvageot azonban elsősorban humán beállítottságú ember, nyelvész és nem politikus volt. Alig akadt kortárs magyar nyelvész, irodalmár, író vagy költő, akivel ne került volna kapcsolatba. Találomra kirágadva említék itt csupán néhány nevet. Gombocz Zoltánban rögtön megérezte a kivételes személyiséget, az ő emlékének ajánlotta Esquisse de la langue hongroise című munkáját, Pais Dezsőnek és Bárczi Gézának pedig a L'édification de la langue hongroise-t. Zolnai Béla még Párizsban felkereste, Eckhardt Sándorral Buda-



pesten ismerkedett meg. Benedek Marcell és Balassa József a szótárírásban segítettek. Az írókkal főként Gyergyai Albert jóvoltából találkozhatott. Babitshoz, Kosztolányihoz igaz barátság fűzte. Találkozott egyszer Kuncz Aladárral is. "Sokkal inkább volt Franciaország fia, mint a börtönőrei" - írja róla.

Karinthy egyszer elpanaszolta neki, mennyire fájó érzés a francia olvasóközönség magyar irodalom iránti érdeklensége. Sauvageot-nak számtalanszor eszébe jutott Karinthy keserű kifakadása: Mondja meg nekik, hogy rettenetes, rettenetes ez a közöny!

Kapcsolatát Kosztolányival nem zavarta meg a nevezetes vitairat, amelyet Meillet Les langues de l'Europe Nouvelle című könyvének második kiadása váltott ki. Sauvageot-t elsősorban a vita tanulságai, előremutató elemei érdekelték. Nem tagadta meg mesterét, de megértette Kosztolányit is. Sajnos, arról máig sem tudunk, Meillet reagált-e valamilyen módon Kosztolányi tiltakozására.

Fordításokkal is segítette irodalmunk franciaországi megismertetését. Elsőnek Babits: Timár Virgil fia című elbeszélését ültette át franciára, később fordított többek között Veres Pétertől, Eötvös Károlytól és Jókaitól.

Franciaországba való visszatérése után, 1937-ben megjelentette Découvert de la Hongrie (Magyarország felfedezése) című útirajzát. Ebben összegezte a Magyarországon szerzett tapasztalatait, elősegítve a nagyközönségben kialakult téveszmék elosztatását. Ír a nyelvről, az itt lakókról, az időjárásról, az étkezési szokásokról, az irodalmi életről, stb. Igen tanulságos olvasmány, ha az ember meg akarja ismerni a két világháború közötti Magyarország mindennapjait.

A nemzeti kisebbségekről megállapítja, hogy nyelvi, vallási szempontból háborítatlanul élhettek Magyarország területén egészen a múlt század közepéig. A nemzetiségi el-

lentétek a bécsi udvar szítására lángoltak fel, a Habsburgok így próbálták meggyengíteni a magyar függetlenségi mozgalmakat. A trianoni békeszerződésnek rendeznie kellett volna ezt a helyzetet, helyett azonban újabb és szégyenletesebb igazságtalanságokat szült, mert az utódállamok a korábbi valós és vélt sérelmek megbosszulására rendre megsértették a szerződés záradékait. A magyarság nem érti e drámának a valós okait, s Franciaországot, Clémenceau-t hibáztatja az igazságtalanságokért. Sauvageot végülis ugyanarra a következtetésre jut, mint az 1943/44-es "Hírünk a világban" vita több jeles gondolkodója: "Magyarország voltaképpen a háború előtti mulasztásainak áldozata", hiszen Benešnek, Masaryknak kitűnő francia kapcsolatai voltak, a francia külügyminisztériumban Philippe Berthelot-n keresztül voltaképpen Beneš döntött. A románok is "igen biztos helyet foglaltak el Párizsban, már régóta bejáratosak voltak azokba a körökbe, melyeket ma "intelligenciának" neveznek, sőt a párizsi "előkelő" világba is. Uralkodtak a szalonokban. Bizonyos körökbe a szerbek is bejutottak", a magyar kultúrdiplomácia azonban nem törődött ezzel, hogy jelen legyen Párizsban (Sauvageot 1988, 78).

Sauvageot azonban nemcsak a magyar nyelvvel és civilizációval foglalkozott, írt finn nyelvtant, elemezte a gót névelő használatát, fordított izlandi sagát. Fáradhatatlanul figyelemmel kísérte a finnugor szakirodalmat, több mint 2000 recenziót közölt nyelvészeti munkákról. Természetesen anyanyelvéről sem feledkezett meg, számos könyvet, tanulmányt, cikket publikált a francia nyelvről, nyelvhasználatról.

Befejezésül idézzük fel Gombocz és Sauvageot 1931-es beszélgetését. Gombocz azt kérte a Párizsba hazatérő finnugristától: Legyen a mi előretolt őrszemünk odaát! Sauvageot így válaszolt: Bízhatik bennem, bár tartok tőle, hogy nem sokat tehetek. Ő azonban megtette, amit tehetett. 1931 és 1967 közötti aktív működése során diákok százait ismertette

meg a magyar nyelvvel és kultúrával, hallgatói közül kiváló tudósok, kutatók, fordítók kerültek ki. A mester sorra jelentette meg nyelvtanait, nyelvkönyveit, fordításait, cikkeit. Arról már nem ő tehet, hogy ezeket a munkákat - akár 1932-ben, akár 1988-ban jelentek meg - szinte lehetetlen megszerezni. Karinthy imént idézett szavait a könyvforgalmazók figyelmébe ajánlom: rettenetes, rettenetes ez a közöny!

#### IRODALOM

Babits Mihály: Le fils de Virgil Timar, Paris, 1930.

Diderot: Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, Geneve, 1778.

Eötvös Károly: L'habitant de la grotte a l'hermite, Paris, 1961.

Jókai Mór: Les trois fils de Coeur-de-pierre, Paris, 1983.

Parmentier, Gérard: Vocabulaire magyar - français des principaux termes de géographie et de topographie..., Paris, 1883.

Perrot, Jean: Vélekedések a magyar nyelvről Franciaországban a XX. századig. Megjelenőben lévő kézirat.

Sauvageot, Aurélien: Francia - magyar szótár, Budapest, 1932  
Magyar - francia szótár, Budapest, 1937.  
Découverte de la Hongrie, Paris, 1937.  
Esquisse de la langue hongroise, Paris, 1951.

Français écrit, français parlé, Paris, 1962.

Premier livre de hongrois, Paris, 1965.

L'édification de la langue hongroise, Paris, 1971.

Français d'hier ou français de demain? Paris, 1978.

Souvenirs de ma vie hongroise, Budapest, 1988

Magyarországi életutam, Budapest, 1988.

Paul Kárpáti

### Alkalmazott irodalomtudomány művelése Berlinben

Az irodalomtudomány alkalmazásának, alkalmazhatóságának értelmezése engedjessék el itt nekem; szerencsés körülmény és örvendetes: a Helikon Világirodalmi Figyelő éppen ezévi, 1989-es 1. száma közöl bőséges összeállítást "az empirikus irodalomtudomány elméletéről", a Siegfried Schmidt nevével fémjelzett bielefeldi, ill. siegeni iskola eredményeiből. A berlini hungarológusok oktató, kutató munkájában érvényesülő empirikus szempontokat a Schmidt-féle rendszeralkotásban éppen csak hogy igazolva látjuk. Szerintem egyébként ez az elmélet a magyar filológiának hungarológiai irányú

nyitását is igazolja. Hogy mi felé? A mindenkori társadalmi igények, vagy - ha úgy tetszik - kíméletlenebbül: a mindenkori helyi piac felé, ahol a tartós helytálláshoz jó elvi alapok kellenek.

Hangzott már el itt is (Gulya professzor úr, Kornya tanár úr részéről) utalás a berlini hungarológia tanulságos történetére. Fontosak ezek az emlékezések és emlékeztetések; van mire visszatekintenünk, van miből s mit merítenünk. A címben jelzett irodalomtudomány kereteire korlátozva most hadd mondjam el vázlatosan, hova térünk vissza a berlini hungarológiai örökség hasznosításának szándékával.

Gragger Róbert (berlini évei 1916-26) pozitívizmusa mind a magyar-német kapcsolattörténeti kutatásokban, mind az ilyen kapcsolatok szervezésében sok megszívlelhető tanulságot nyújt. A kutató és a szervező tudós pozitívizmusában közös: a tények, a realitások minél pontosabb ismerete és tisztelete; ezeknek a szilárd talajáról indult el Gragger, amikor szemléletben és módszerben a szellemtörténet felé lépett, amikor tudományszervezőként a küldő és a fogadó ország érdekeit elvszerűen egyeztetve újíttott, vagy amikor a költő-műfordítóval valóságosan együtt dolgozva ültetett át németre egy kötetnyi magyar népballadát. Innen eredeztethető a mai berlini magyar irodalomtudomány empirizmusa; az igényekre való reagálás módját tanuljuk továbbra is Gragger Róbert példájából, de azt is, hogy - ha és ahol csak lehet - keltsünk minőségi munkával és produktumokkal kielégítő igényeket.

Graggernak sokat emlegetett hungarológiai örökséséről röviden: a filológiai diszciplínák határait - mint a szellemtörténethez közelítve - Gragger másokhoz hasonlóan szuverén módon áthágta; úgy tűnik, könnyen követte berlini barátja, segítőkész és koncepciózus felső kapcsolata: a orosz tudomány- és kultúrpolitikát felelősen irányító Carl

Heinrich Becker iszlámológus (Islamkundler) tanácsát és elképzelését, és a filológia korlátait kinyitva az iszlámológia (Islamkunde) analógiájára létrejött az Ungarnkunde. A hagyományos filológiák (-isztikák, -lógiák) sorába a még oly modern és pragmatikus "-kunde"-val azonban nem lehetett beleilleszkedni, vagyis szinte tálcán kínálkozott a szintén analógiás "hungarológia" elnevezés.

Gragger kéziratos hagyatékában őrizzük a Szekfű Gyula nekrológiájában és másutt tervként említett, Ungarnkunde értelmű hungarológiai kézikönyv - talán egyik, talán egyetlen? - címszavas vázlatát. A Berliner Beiträge zur Hungarologie 3., Gragger emlékének szentelt kötetében megkezdjük Gragger kéziratainak publikálását. A következő, 4. számban közöljük az említett kéziratos vázlatot.

Gulya professzor barátunk a Landeskunde terminussal kapcsolatban is utalt a berlini tapasztalatokra. A mi tapasztalatunk az, hogy az országismeret mint oktatási tárgy (Lehrfach) hungarológusok képzésében nélkülözhetetlen. Az előadások, foglalkozások, szakirodalom (nagy részének) magyar nyelvűsége révén még a nyelvtanuláson is hatalmasat képes lendíteni ez a stúdium, kivált, ha kontrasztív. 1968 és 1975 között a berlini Humboldt Egyetemen valóban történt kísérlet arra, hogy strukturálisan is egy Länderwissenschaft elnevezésű és a filológiákénál jóval szélesebb alapokra helyezett és tágabb szemléletű gyűjtőmedencében késztessek lehetőleg közvetlenül hasznosítható kutatásokra az új típusúnak képzelt, diszponibilisabb modern nyelvi bölcsészeket. A kísérlet nem az akarat hiányán bukott meg elsősorban, hanem az egy-egy országra vonatkoztatott Landeswissenschaft diszciplináris profiljának képtelenségén. De még egyszer mondom: a Landeskunde mint az oktatás egyik tárgya elfoglalta és azóta is tartja az őt megillető helyet.

Folytassuk a visszatekintést: Keresztury Dezső az Ungarische Jahrbücher XIII. kötetében, vagyis 1933-ban ismertette az addigi 20. századi modern magyar irodalmat, centrumában a Nyugat irodalmát (Die neueste ungarische Literatur, 1914 bis 1933), éspedig szándéka szerint Szekfű Gyula és Babits Mihály nemzedékszervező eszméi nyomán - sajnos a 33-as évben és az azutáni esztendőben az érdemi németországi hatás vajmi csekély esélyével. Ez is tanulságos azonban, tudománytörténetileg fontos is, hogy tudjunk róla, különösen a német és az egyéb világirodalmi analógiák (vagy kontrasztok) alkalmazhatósága és módszere okán.

Gragger Róbert és Keresztury Dezső mellett (vagy: mögött, a harmincas években látszólag fölött) ott volt még Farkas Gyulának a maga módján alkalmazott irodalomtudományi kísérlete, amelyre Horváth János halkán, Babits és Németh László hangosan kimondták, hogy "non placet". Ennek az ítéletnek a revíziójára semmi okunk nincsen.

A finnugrista Wolfgang Steinitz 1945 utáni igazgatósága idején a mi oktatónk: Szent-Iványi Béla Gragger Róbert pozitivista nyomdokán haladt, neki is köszönhetjük, hogy az irodalomtörténetet, -értést, -közvetítést oktató, kutató, szervező munkánkban a szükségszerűen aktualizáló empirikus szempontok érvényesülésétől nem féltjük a ténytszetelet és a minőség sarkalatos elveit.

Az oktatásban az alkalmazhatóság szempontja először is abban érvényesül, hogy igenis tekintettel vagyunk a hallgatók egyéni hajlamaira, érdeklődésére (az évfolyamonkénti 8-10 fős létszámok mellett ezt megengedhetjük magunknak, a nem magyar főszakos, hanem pl. germanista, filozófus, történész hallgatóink pedig el is várhatják tőlünk). A leendő hungarológusoktól, zömükben fordító/tolmács szakos hallgatóktól lényegében művelődéstörténeti, illetve országismereti fokon és terjedelemben követeljük meg a magyar irodalomtörténet ismer-

retét, hajlamra való tekintet nélkül. Ez a minimum kb. akkora terjedelmű, mint Szávai Jánosnak ez évben megjelent francia nyelvű bevezetése a magyar irodalomtörténetbe. Fokozott irodalmi érdeklődés igen gyakran párosul röviden talán szövegnyelvészetinek nevezhető érdeklődéssel. Egy-egy 8-10 fős évfolyamon ketten-hárman írnak szakdolgozatot szépirodalmi fordítások poetológiai elemzéséből. Ők joggal remélik a végzett hallgatók tapasztalatai alapján (rendszeresített továbbképzés során is találkozunk velük), hogy a fordítás műveletének elemző tudatosítása, ha szépirodalmi szövegek tanulmányozásával történik, nagyobb mozgásszabadságra képesíti a fordítót bármilyen stílusrétegű célnyelvi szöveg megalkotásában.

Az alkalmazott irodalomtudomány művelése nem szorítkozik az egyetemi oktatásra. Interdiszciplináris, illetve egyetem- és egyéb intézményközi vállalkozásokban partneri szerepet tölt be, pl. legújabban egy kelet- és délkelet-európai (érdemes figyelni rá: nemközép-európai) irodalmi lexikon magyar vonatkozású anyagának megírásával; német könyvtárakban, levéltárakban lappangó hungarikáknak (magyarországi irodalomtörténészekkel, valamint germanistákkal, könyvtárosokkal egyeztetett) módszeres feltárása szintén az egyes diszciplínánál szélesebb felkészültséget, vagy legalább készséget igényel. Egyetemi közti továbbá a fordítók, tolmácsok továbbképzése; erre a lipcsei egyetemen külön intézetet hoztak létre, és ennek tulajdonképpen alvállalkozói a berlini hungarológusok.

A diszciplínák és intézmények közötti információt és kooperációt, valamint szakmai vitákat és nyilvános irodalmi esteket hivatott kezdeményezni és szervezni a berlini állami Magyar Intézettel (Haus der Ungarischen Kultur Berlin) együtt az 1988-ban megalakult "Berlini Hungarológiai Kör" (Berliner Arbeitskreis Hungarologie).



Mind a régi, mind az újabb magyar irodalom propaganda jellegű ismertetése, fordításának, kiadásának szorgalmazása magától értetődően alkalmazott irodalomtudományi munkát igényel. E körben felesleges ezt részletezni, pontosabban: csak teljes részletességgel lenne érdemes, és majd egyszer talán még lehetséges a megvitatása. Tabajdi Csaba konferenciánk első napján, ha jól értettem, mirajtunk is marketinget, s ha volt, az eddiginél jobbat reklamált. Kulturális, nevezetesen irodalmi - akárcsak más - termékek marketingjének eredményesége fundamentálisan és irgalmatlanul a minőségen múlik, a kiválasztott (ajánlott stb.) eredetinek és annak fordításának minőségén. Ezen a piacon helyhez jutni és tartósan helytállni csak "kemény" árucikkkel lehet. Adaptált divatárún inkább csak a belföldi figyelem akad meg.

Irodalmi hajlamú vagy már írói pályára lépett magyarul tudó vagy tanuló fiatalok és néhány tapasztaltabb műfordító köréből alakult, vagy állt össze pár éve a Berlini Magyar Műfordító Kör. Havonta egyszer (hol szigorú, hol lazább, klubszerű programmal) lo-15 kezdő és haladó műfordító egy teljes délutánt azzal tölt, hogy egy-egy szépirodalmi szöveg fordítását (fordításait) elemzi. Műhelymunka ez, és magunk is meglepődtünk, mekkora sikere lett a fiatalok fordításaiból válogatott "Umschlag 88" című, tavaly a berlini Magyar Intézet kiadásában megjelent almanachnak. (Pl. Eva Haldiman véleménye a Neue Züricher Zeitungban rendkívül bátorító, tehát lesz "Umschlag 89" is és remélhetőleg további folytatása. (1000 példány elkelt, még itteni lobogtatásra se maradt belőle.)

"Hungarica desiderata" volt az egyik fő előadás témája; kettőt még hadd csatoljak itt:

- A Sőtér Istvántól és munkatársaitól várt, most vajon már hiába remélt komparatista története a magyar irodalomnak (az 1982-es Literatúra-ban írta róla még Sőtér, hogy készül-e még;

- nagy bajban vannak a külföldi hungarológiai könyvtárak és lesznek még inkább, amikor majd köttetni kellene a legfontosabb 1988-as, 89-es stb. magyar folyóiratokat, mert hogyan jutunk akkor mi majd a hiányzó "Hitel"-ekhez, hogy mást ne mondjak.

Kornya László

Egy hungarológiai műhely történetéhez: magyar lektorok a berlini egyetemen 1917 és 1945 között a Gragger Róbert alapította Ungarische Jahrbücher (UJb.) alapján

Napjainkban, amikor számos külföldi egyetemen működő magyar tanszék, magyar lektorátus közreműködésével alakulnak hungarológiai központok, és amikor a budapesti Magyar Lektori Központ is Nemzetközi Hungarológiai Központtá válik, érdemes odafigyelni egy olyan nagymúltú hungarológiai intézmény történetére, mint a berlini egyetemen 1916 óta működő, Gragger Róbert által alapított Magyar Intézet.

Gragger Róbert berlini működésének, hungarológia-konceptiójának, intézményszervezésének és - irányításának, hungarológus folyóirat és kiadványsorozat (Ungarische Jahrbücher, Ungarische Bibliothek) alapítási és szerkesztői tevékenységének példaértéket tulajdoníthatunk.

Mostanában különös érdeklődés mutatkozik az intézménykutatás iránt: a berlini hungarológia története többszö-

rös társadalompolitikai, egyetempolitikai és egyetemszervezeti változások keretében kialakult intézmények (Magyar Intézet, Collegium Hungaricum) története.

Hosszú a megtett út: a kezdeteket az 1916-os Magyar Szeminárium, a jelent a mai intézményes keret, a Humboldt Egyetem Fachgebiet Hungarologie/Finno-ugristik jelenti. A folytonosságot - a megváltozott körülmények, a sokszoros struktúra-változás ellenére is - a változatlan cél és feladat: a magyar nyelv és kultúra külföldi megismertetése, oktatása és összehasonlító kutatása biztosítja. E cél és feladat elvégzésére alakult ki itt műhely, amelynek különösen az alapítás éveiben modellértéke volt, és a megváltozott keretek között - a gyakorlati nyelvoktatással szorosan összekapcsolódó hungarológia-oktatásban - a jövőben is lehet modell-értéke.

Mindaz, ami a kezdetekre vonatkozik, elválaszthatatlan Gragger Róbert nevétől és berlini tevékenységétől: a Berlini Magyar Intézet az Ungarische Jahrbücherrel együtt az ő életműve.

A nagyhírű intézmény fejlődésének néhány fontos adata: 1916-ban Gragger Róbert megalapítja a Magyar Szemináriumot, majd a magyar nyelv és irodalom tanszék professzora lesz. 1917-től működik a Magyar Intézet, amelynek társadalmi-közéleti támogatója a Magyar Intézet Baráti Köre. A finn-ugor nyelvek gyakorlati oktatása érdekében 1918-ban magyar, 1925-ben finn lektorátust állítanak fel. A Magyar Intézet háttérintézményének is tekinthetjük a magyar kulturális külpolitika koncepciója alapján létesített intézményhálózat részeként 1924-ben létrehozott Collegium Hungaricumot.

A Gragger Róbert által 1921-ben alapított Ungarische Jahrbücherben szinte minden évben találunk a Kleine Mitteilungen und Anzeigen rovatban a Magyar Intézet munkájára vo-

natkozó részletes beszámolót. Az évi beszámoló kiterjed az oktatási tevékenységen kívül a könyvtárra, a publikációkra és az esetleges egyebekre is.

Az UJb. 1921-es első kötetében teszi közzé Gragger Róbert a Magyar Intézet munkatervét, amely világosan tükrözi hungarológia-konceptcióját. Gragger szerint a Magyar Intézetnek mint oktatási intézménynek az a feladata, hogy a hallgatósgot előadások és szemináriumok keretében bevezesse a magyar és a rokonnyelvek tanulmányozásába, Magyarország földrajzának, történelmének, gazdasági életének, néprajzának, irodalmi és aktuális kulturális életének megismerésébe.

E programnak megfelelően bontakozik ki élénk tevékenység még Gragger igazgatása alatt a Magyar Intézetben.

A lektorok tevékenysége nem korlátozódik csupán a magyar nyelv oktatására, az intézménynek kutató intézeti profilja is kialakul. Maguk a lektorok részt vesznek bibliográfiák összeállításában, a tudományos és a laikus érdeklődők számára szervezett információs és tanácsadó szolgálatban, a forrás és híryanag rendelkezésre bocsátásában, a Magyarországon megjelenő hungarológiai vonatkozású művek rendszeres német nyelvű recenzálásában az UJb. hasábjain.

A berlini Magyar Intézetnek öt magyar lektora volt 1943-ig, ameddig az UJb. beszámol munkájukról: Koszó János (lektor 1918-22), Farkas Gyula (1922-26), Moór Elemér (1926-29), Keresztury Dezső (1929-36), Szent-Iványi Béla (1936-tól).

Tevékenységükről részletesen szóltam az intézetalapító Gragger Róbert születésének 100. évfordulója alkalmából 1987-ben Berlinben rendezett emlékülésen, amelynek teljes anyaga Tarnói László professzornak a Gragger jelentőségéhez méltó, alapos és szép, emberi és tudományos portréját megrajzoló tanulmányával az élen azóta nyomtatásban is megjelent (Berliner Beiträge zur Hungarologie 3. Berlin-Budapest 1988).

Ez alkalommal az egykori berlini magyar lektorokat jellemző néhány közös vonást, a berlini tevékenységükön is túlmutató, a magyar művelődés, a magyar-német szellemi érintkezés szempontjából is fontos momentumot emelek ki.

Mindannyian magyar-német szakos tanárok, és többségük a nagyhírű Eötvös-Kollégium tanítványa vagy későbbi tanára. Maga Gragger is az Eötvös-Kollégiumban végzett, amelynek szelleméhez igyekezett hű maradni mind a Magyar Intézet, mind a Collegium Hungaricum alkotó, szabadon tájékozódó légkörének, mind a könyvtár rendjének kialakításában.

A lektorok feladata elsősorban a magyar nyelv elméleti és gyakorlati oktatása volt, amelyet különböző szintű (kezdő, haladó) és rendeltetésű (fordítói, társalgó) tanfolyamokon végeztek. 1916-ban, a magyar tanszék alapításakor még maga a professzor - Gragger - tartotta az ingyenes és nyilvános magyar nyelvtanfolyamokat, csak 1918-tól végezték lektorok ezt a munkát. A bölcsész- és jogi kar hallgatóin kívül a műszaki és kereskedelmi főiskolák hallgatói, sőt nagyobb kereskedelmi vállalatok alkalmazottai is látogatták az egyetemi magyar nyelvkurzusokat. A lektorok a világváros Berlitz-féle nyelviskolájában is tanították a magyar nyelvet. Lektori feladat volt még magyar irodalmi és művelődési szemináriumok tartása is.

Hadd álljon itt néhány adalék az egykori berlini lektorok tevékenységéhez!

Koszó János berlini évei alatt tesz először kísérletet a német-magyar kulturális kölcsönhatás szellemtörténeti vizsgálatára (Fessler Ignác Aurél, a regény- és történetíró. Bp. 1923).

Farkas Gyula Petőfi elbeszélő művészetéről és a romantikáról tartott előadásaiival és publikációival (Petőfi nagyobb elbeszélő költeményei és forrásai. Bp. 1923.; Die finno-ugrische Sprachwissenschaft und die ungarische Romantik. Ujb. IV.) későbbi nagyobb műveire készül. Gragger mun-

katársaként részt vesz az intézet szervezésében, kiadványok szerkesztésében. Tapasztalatait a későbbiekben intézetigazgatóként hasznosítja: 1928-tól a Magyar Intézet és a Collegium Hungaricum irányítója.

Moór Elemér mint a Collegium Hungaricum első ösztöndíjasainak egyike jött Berlinbe. Itt ébredt fel érdeklődése a magyar őstörténet és a szlavisztika iránt. Számos publikációja jelent meg az U.b.-ben, többek között a magyar-német nyelvhatár településtörténetéről (IX.)

Keresztury Dezső lektori tevékenységéből kiemelkedik a Berlitz-féle nyelviskola kiadásában megjelent magyar nyelv-könyv átdolgozása (Magyar nyelvkönyv - Ungarisches Sprachbuch, Berlin 1931<sup>6</sup>). A nyelvkönyv recenziója az U.b. XI. kötetében olvasható:

"Amíg a magyar nyelvkönyv eddig is széles körben használt kiadásai csupán lemásolták a nyugat-európai nyelvekre alkalmazott módszert, ez az új kiadás a magyar nyelv belső törvényeit igyekszik feltárni. Mind a gyakorlatok, mind a leckék szövegei nyelvileg kifogástalanok, nem sematikusak, hanem a magyar élet- és gondolkodásmóddal is megismertetnek. Különösen üdvözlendő újítás a magyar művészetről, irodalomról és tudományról szóló önálló fejezet, amely nemcsak a magyar kultúra történeti fejlődéséről, hanem annak legújabb állapotáról is tájékoztat."

Keresztury az általa vezetett műfordítói gyakorlatok és a magyar novelláról szóló szemináriumok hallgatóival közösen adott ki egy magyar novelláskötetet német fordításban, amelyet a korabeli magyar sajtó is nagyra értékelt (Ungarn - Übersetzung einer ungarischen Novellenanthologie. Korn Verlag, Breslau 1936.).

Az irodalomtörténész Keresztury egyetemi előadásokat tartott a kortárs magyar irodalomról, Babitsról, ismertetéseket írt az U.b.-ben Móricz Erdélyéről, Horváth János, Thienemann Tivadar és Prohászka Lajos műveiről (IX-XVII, 1-11).

Szent-Iványi Béla volt az utolsó magyar lektor az Ujb. megszűnéséig. Oktató munkája 1936-ban kezdődött, és átvéte a berlini hungarológia II. világháború utáni történetébe. A német-magyar kulturális érintkezés kutatója volt. Ezt mutatják az Ujb.-ben megjelent tanulmányai a pietizmus magyarországi hatásáról és a Berlinben tanuló magyar főiskolások egyesületének százéves történetéről (XVII-XXII. kötet).

Feltételezhető, hogy később megjelent magyar nyelvta-na (Der ungarische Sprachbau. 1964) számára lektori évei jelentették az ösztönzést és az első tapasztalatokat.

Az intézmény történetében ő jelentette a folytonosságot: 1947-ben a magyar nyelv és irodalom professzora lett a W. Steinitz vezette Finnugor Intézetben, majd az intézet igazgatója, később a magyar tanszék vezetője volt 1973-ig, nyugdíjba vonulásáig. Hosszabb tanulmányban tekintette át a berlini hungarológia történetét (Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft und Ungarnkunde an der Berliner Universität. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Beiheft zum Jubiläumsjahrgang IX 1959/60. 45). Szent-Iványi professzor 1981-ben a Budapesten rendezett első hungarológus kongresszuson az elsőek között kapta meg a Lotz János emlékérmét.

A berlini Magyar Intézet egykori lektorai közül én már csak Keresztury Dezsővel és Szent-Iványi Bélával találkozhattam 1977-től 1981-ig tartó berlini lektorságom idején. Mára azonban már csak Keresztury Dezső maradt élő tanúnak. Az említett kongresszuson "Egy magyarságtudományi műhelyről" szólva foglalta össze berlini emlékeit (In: Hungarológiai oktatás régen és ma. Bp. 1983. 82).

Kornyané Szoboszlai Ágnes

## Hungarológia Finnországban a Jyväskyläi Egyetemen

Volt állomáshelyemen, a Jyväskyläi Egyetem Finn Nyelvtudományi Intézetében (Jyväskylän yliopiston Suomen Kielen Laitos), ahol 1985-től 1989-ig a magyar lektori teendőket láttam el, nincs hungarológiai oktatás a szónak abban az értelmében, ahogy előttem szólva Szathmári István a "hungarológia" jelentését körvonalazta. Jyväskylä-ben nem lehet magyar fő- vagy mellékszakot végezni. Aki mégis erre határozza el magát, annak az itt megkezdett magyar tanulmányait más intézményben kell folytatnia.

Ha nem számítjuk a múlt évben éppen Jyväskylä-ben alapított Kodály Intézetet, amelynek egyik fő feladata a kodályi zenepedagógia elveinek finnországi megismertetése, alkalmazása, a zenetanárok kodályi elvek alapján történő továbbképzése az évenkéntire tervezett ún. Kodály-szemináriumok keretében - és ezen a téren máris igen tiszteletre méltó munkát végeznek -, akkor azt kell mondanom, hogy a magyar kultúra, a hungarológia letéteményese, mindenese és egyszemélyi felelőse a magyar lektor.

A hivatalosan, azaz kulturális csere-egyezmény alapján itt működő lektorok sorában én a harmadik voltam, s tudom, hogy lektorelődeim (Kiss Antal, Keresztes László), majd magam is minden olyan alkalmat megragadtunk a nyelvoktatástól a diakepes ismeretterjesztésen át a főzőbemutatóig, ahol a közönség Magyarország iránti érdeklődését szolgálhattuk. Ezt a sokrétű munkát, ha nem is a tudományos meghatározás értelmé-



ben, mégis igazi, vagy inkább "mezitlábás" hungarológiának tartom.

A lektor egyetemi feladata a finn anyanyelvszakos (tanári és nem tanári) és balti-finn szakos hallgatók megismertetése egy távoli rokonnyelvvvel, nevezetesen a magyarral. (Közei rokonnyelvként az észtet oktatják észtországi lektorok.) A magyar kötelező minden említett szak számára. Általában negyedik egyetemi tanévükben kerül rá sor, amikor - a mi szempontunkból sajnálatosan - sok hallgató már másfelé kötelezte el magát. Pl. az említett közei rokonnyelvet, a számukra sokkal könnyebb észtet korábban veszik fel (szintén kötelezően), hamarabb ébredhet bennük érdeklődés az ész nyelv és kultúra iránt. S napjainkban Finnországban ez az érdeklődés amúgy is igen élénk. Ez a tantervi tény rontja a magyar esélyeit.

A kötelező magyar tanulmányok nyelvtörténetből és a mai magyar nyelv szerkezeti ismeretéből állnak. A hallgatók ezek után (a nyelvtörténetet és a leíró kurzust általában ugyanabban a félévben veszik fel) nem kötelező jelleggel haladó magyar nyelvet és egy nyelvészeti tárgyat - a tanterv által biztosított két előadássorozat egyikét - számíttathat be a tanulmányai során. A sehova be nem számító "Bevezetés a magyar kultúrába" ezzel elsorvadásra van ítélve. Pedig véleményem szerint ez a tárgy lehetne egy eljövendő, s tudomásom szerint Jyväskylä-ben is tervezett hungarológia alapvetése.

A nem kötelező órák, ill. tárgyak: továbbhaladó magyar, ill. magyar társalgás; ezek az órák általában népszerűségnek örvendenek. Lektorai működésem alatt ezeknek az óráknak igen szorgalmas, aktív, érdeklődő, a magyar nyelv tanulásában eredményes törzsközönsége alakult ki.

Minden lehető alkalmat felhasználtam magyarság-ismerek közlésére, de az utóbb felsorolt órák és találkozások szolgáltak erre a legjobban.

Lektori működésem közben (az 1986/87-es tanévben) az egyetem központi lektorátusa kísérleti jelleggel magyar és szlovák tanfolyamot hirdetett (két tanév, összesen 224 óra; a tanfolyam végén vizsga, amely megfelel a kötelező idegennyelvi vizsgának; egy tanév - 112 óra - után osztályzat szerzése). A kísérlet sikerén felbuzdulva, mivel sok volt az érdeklődő, s közülük nagy százalékban vizsgát tettek igen szép eredménnyel és nyelvtudással, a központi lektorátus az 1988/89-es tanévben vezetésemmel újra megindította a tanfolyamot. Ez a tanfolyam nekem is szívügyem volt, a tanulásához sok anyagot állítottam össze, ebből az anyagból egy gyakorlati jellegű, beszédközpontú haladó magyar jegyzetet terveztem (még legalább egyszeri kipróbálással), amely folytatása lett volna egy alapos nyelvtani-nyelvi előkészítő, viszonylag kis anyagra támaszkodó kurzusnak (Keresztes László: Úó napot! könyve alapján, ill. után). Ez a tervem megghiúsult, mivel lektori munkám meghosszabbítására nem került sor.

A magyar nyelv státuszának erősödését jelenti az egyetem nyelvoktatási bizottságának az a döntése, amelynek értelmében a mi állami nyelvvizsgánknak megfelelő, tanfolyamhoz nem kötött vizsgát magyar nyelvből is lehet tenni. A következő tanévben már az észt is szerepelt ezeknek a nyelveknek a sorában. Magyarból néhányan sikerrel vállalták a megméretést.

A jyväs kyläi lektor egyetemen kívüli munkája igen sokrétű és változatos. Nyelvtanfolyam az érdeklődő nagyközönségnek, levelezés bonyolítása, tolmácsolás, ismeretterjesztés, részvétel a helyi Finn-Magyar Társaság munkájában. Ezekről a konkrét feladatokról részletesen is beszámoltam az évenkénti lektori jelentésemben.

Néhány adat erejéig szeretnék szólni a jyväs kyläi magyaro ktatás előzményeiről, annál is inkább, mivel az elmúlt tanévben volt 65 éve, hogy az első magyar tanfolyamot tartot-

ták a közép-finnországi városban. A tanfolyam létrejötté annak a törekvésnek volt az eredménye, miszerint már a múlt század közepén felmerült a második finn egyetem alapításának gondolata, s ezzel a gondolattal Wolmar Styrbjörn Schildt foglalkozott először, mégpedig akkor, amikor 1847-ben megkezdte működését egy alsó fokú gimnázium. Ennek a tanintézetnek a nyelve félig finn, ill. félig svéd volt, az igényeknek megfelelően. A rákövetkező évtizedben ebből az iskolából magasabb fokú gimnáziumként az első finn nyelvű középiskola lett. Ez az iskola vezetett később az egyetem megalapításához. 1911-ben a helsinki egyetemen felvetődik az ún. nyári szemeszter gondolata. Valahol a fővárostól távol, olyan helyen akarnak történelmi-nyelvtudományi, fizika, matematika, botanika, zoológia, földrajz, kémia nyári kurzusokat rendezni, tanári továbbképzéssel összekötve, ahol az elméleti és gyakorlati munkához, valamint a testi-szellemi felüdüléshez megvannak a feltételek. Így kapja a nyári szemeszter rendezésének jogát Jyväskylä, ahol már működik a finn nyelvű tanítószeminárium. 1912-ben kerül sor az első kurzusra, ezt általában nyári egyetemnek nevezik. Már az első tanfolyammal egyidőben felmerül a rokonnyelvek oktatása, 1923-ban sor kerül a magyar nyelvészkörökben jól ismert Aarni Penttilä vezetésével az első magyar tanfolyamra. A későbbiekben ezt a munkát magyarok végezték. Említsük meg a több éven át is itt működő Lakó György és Papp István nevét!

Időközben az 1863-tól működő első finn nyelvű tanítószeminárium 1934-ben pedagógiai főiskolává alakult, majd éppen Aarni Penttilä főiskolai rektorsága idején és igen aktív közreműködésével 1966. július 1-től megvalósult Jyväskylä évszázados álma, az egyetem. Ezen az egyetemen született a finnországi hungarológia történetében a második magyar tárgyú disszertáció Tuomo Lahdelma volt budapesti vendégtanár Ady-kutatásaiból.

Ha arra gondolunk, hogy a múlt századi, jelentéktelen kisvárosban az alsófokú gimnázium megalapításával egyidőben már rögtön az egyetem gondolatával mertek foglalkozni, s a finnekre olyannyira jellemző szívóssággal meg is valósították, minden reményünk meglehet arra, hogy a Jyväskyläi Egyetemen hamarosan hungarológia-oktatás is lesz.

Korompay Klára

Az első két év tapasztalatai a Bordeaux-i  
Egyetem magyar lektorátusán

Két év minden lényeges tapasztalatát 15 percben összefoglalni még akkor sem könnyű feladat, ha e két év viszonylag eseménytelenül zajlik. Hát még akkor, ha az úttörés öröme és felelőssége, a felfedezés izgalma és a munka szinte végtelen sokrétűségének a tudata határozza meg ezt az időszakot, s amikor a tapasztalatokban egyszerre vannak jelen helyi, bordeaux-i sajátosságok, a franciaországi lektori munka közös jellegzetességei s a minden magyar lektort érintő egészen általános problémák is. Rövid előadásomban természetesen az elsőként említett bordeaux-i specifikumok számbavétele a feladatom; ezeken túlmutató tágabb összefüggésekre csak olyankor utalok, ha ebből közérdekű következtetések is adódnak. A fölvetülő kérdések sokaságából ötöt emelnék ki részletesebben: 1. A magyaroktatás helye a Bordeaux-i Egyetemen, viszonya más nyelvekhez és kultúrákhoz. 2. A rá vonatkozó szervezeti keretek, tartalmi és formai előírások. 3. A hallgatóság összetétele, a magyar iránti érdeklődést meghatározó főbb mozzanatok. 4. Az oktatás tartalmi és módszertani kérdései, különös tekintettel arra, hogy a legszorosabb értelemben vett nyelvtanításon kívül a lektori munka milyen irányokban tágítható és tágítandó. 5. A könyvtár helyzete.

Bevezetésként néhány tárgyyszerű adatot ismertetnék. A Bordeaux-III. Egyetemen a magyar lektori hely 1987 áprilisában létesült; a tényleges oktatás 1987 őszén indult meg.

Ez tehát ma a legfiatalabb franciaországi lektorátus: Párizs, Strasbourg, Lyon és Lille után az ötödik olyan város (ill. a nyolcadik olyan oktatói hely), ahol egyetemi szintű magyartanítás folyik. Magam, mint első bordeaux-i lektor, az új hely születésének nemcsak tanúja, hanem cselekvő résztvevője, s bizonyos fokig alakítója is lehettem.

1. Az a szervezeti egység, melyhez a magyar tartozik, hivatalosan a következő nevet viseli: "U.E.R. de Langues, Littératures et Civilisations Étrangères B", azaz (röviden szólva): "a B nyelvek intézete"; még egyszerűbb, közkeletű helyi műszóval: a ritka nyelvek intézete. Mi tekinthető Bordeaux-ban ritka nyelvnek? Az arab, a kínai (s több más távol-keleti nyelv), az olasz, a szláv nyelvek és a magyar. Ne töprengjünk most azon, hogy az arab, a kínai és az orosz valóban ritka nyelvek-e; sokkal lényegesebb az, hogy a magyar (melyre e minősítés kétségtelenül ráillik) hogyan illeszthető be a főnti együttesbe. Kollégáim szerint az előkészítés során e kérdés az egyetem vezetőinek is komoly fejtörést okozott. A vitának én már csak végeredményét ismertem meg: első találkozásunkkor az intézet vezetője azal fogadott, hogy mivel a magyar nyelv nem szláv nyelv, az intézetben külön "magyar szekció" létesül.

Ez igen nagyfokú önállóságot jelent: az oktatás minden tartalmi kérdésében teljes szabadságot élvezek. (Több franciaországi kollégám ettől eltérő tapasztalata mutatja, hogy hol kötelező előírások, hol ésszerűtlen korlátozások tudják nehezíteni a munkát.) Az említett, nagyra értékelhető szervezeti önállóság nem homályosíthat azonban el egy némiképpen meglepő tény: Bordeaux-ban, Európa egyik legnyugatibb magyar lektori helyén jelegzetes kelet-európai környezetben dolgozom: közös tanári szobánkban orosz, ukrán, jugoszláv, lengyel, szlovák kollégákkal vagyok együtt, ahol az

érintkezés egyik nyelve az orosz ... Nagy kíváncsisággal és várakozással néztem a fönti helyzet elé, azt remélve, hogy "közös dolgaink" sokoldalú megközelítése az oktatás szintjén úgyszólván természetes igény lesz. A kitűnő kollegiális kapcsolatok ellenére azt kell mondanom, hogy ez sajnos nem jellemző: az egyes népek nyelvének, irodalmának, történelmének tanítása párhuzamosan, egymás mellett, de lényegében egymástól függetlenül zajlik. Még az óceán partján is igaz tehát az a tapasztalat, hogy régióink népeinek sorsközössége, egymásra utaltsága, Bartókkal szólva: a dunai népek testvérisége olyan gondolat, melynek megvalósításához hosszú és nem könnyű út vezet. A tanulságok azonban ennél konkrétabban is megfogalmazhatók. Bíztható kezdeményezésként azt emelném ki, hogy - ha nem is az oktatás, de a kutatás szintjén - történik már egy s más: intézetünkben szemináriumszerűen működik egy Interdiszciplináris Módszertani Központ, mely egyre izgalmasabb témák köré fűzi egy-egy tanév előadásait: "fordítás", "határ", "érintkezés", "kulturális hegemonia, kulturális sokk" stb. E számomra rendkívül vonzó megbeszéléseken magam is kezdettől fogva részt veszek, s bennük éppen a tekintés lehetőségét látom: egy korábbi előadásomban a magyar-francia kapcsolatok egy fejezetét elemeztem, legközelebb pedig a magyar nyelv jövevényszavainak vizsgálatán keresztül a kulturális hatások egymásra rétegződését szeretném majd bemutatni - éppen a Kárpát-medencében. Ugyanebben a körben merült fel egy Koszovó-konferencia terve is; nemrégiben pedig egy új folyóirat született Bordeaux-ban ("Balkan"), mely rendszeres információkat közöl a délkelet-európai országokról, köztük Magyarországról is. - Végül régióink kapcsán még egy általánosabb tapasztalatot említek meg. A szomszédos országok többsége valósággal ontja a francia nyelvű propaganda-anyagot: kazetták tucatjait, prospektusok százait küldik meg kollégáimnak, s rajtuk keresztül a hallgatóságnak.

Hosszan lehetne elemezni ezek egyikének-másikának elszomorító tartalmát, tendenciózus ténykezelését vagy éppen tényelhallgatását. Ehelyett most inkább azt hangsúlyoznám, hogy részünkről viszont - a szélesebb körben való népszerűsítés terén - nemegyszer a kíváncsinosnál kevesebb történik: akkor, amikor történetírásunk olyan európai hírű és rangú szintéziseket hozott létre, mint pl. az Erdély története, a közkezen forgó prospektusok, kis ismeretterjesztő füzetek - legalábbis az én ismereteim szerint - jórészt megmaradnak a hagyományos turisztikai szempontoknál, s nem is érintik azokat a kérdéseket, melyek ma Magyarországot a külföldiek szemében olyan vonzóvá és érdekessé teszik. Úgy gondolom, meg lehetne találni azokat a formákat, melyek a korszerű ismereteknek idegen nyelven való viszonylag gyors terjesztését (a szó legjobb értelmében: népszerűsítését) lehetővé teszik. - Ezzel összefüggésben még egy, immár rendkívül egyszerű javaslatot is tennék: a könyvanyag mellett (melynek jelentőségét aligha lehet túlbecsülni) jó volna, ha rendelkezésünkre állnának poszterek, reprodukciók, fotók is: olyan elemek tehát, melyek kultúránkat mutatják be, önmagukért beszélnek, méghozzá ékesszólóan.

2. Rátérve most már a bordeaux-i magyaroktatás szervezeti kereteire: az elsődleges kérdés minden francia egyetemen úgy merül fel, hogy lehet-e egy tárgyból "U.V."-t szerezni (Unité de valeur), azaz beépül-e az eredmény valamilyen módon egy egyetemi részdiplomába. Ez ugyanis nem magától értetődő: minden új U.V.-t az egyetemi tanácsnak meg kell szavaznia, s az eredmény igen komolyan befolyásolja egy-egy tárgy látogatottságát. Nos, Bordeaux-ban már 1987 őszén megszületett a döntés, hogy az itt szokásos, egymásra épülő két U.V.-t a magyar is megkapja: az első évben heti 2 órában a "Bevezetés a magyar tanulmányokba" c. tárgyat lehet hallgatni; a következő évben, heti 3 órában, ennek folytatása a "Ma-



gyar nyelv, irodalom és művelődéstörténet". Mindez természetesen igen távol áll attól, amit mi itthon magyar szaknak neveznénk: hazai egyetemeink fogalmaiban gondolkodva inkább a választhatóan kötelező tárgyak kategóriájával mutat rokonságot (azzal a különbséggel, hogy ezek minden francia részdiplomában lényegesen nagyobb súllyal szerepelnek). Ilyen módon a magyart fölveheti (második vagy harmadik nyelvként) bárki, aki pl. modern irodalmat, klasszikus irodalmat, történelmet, vagy éppen spanyolt tanul, föltéve, ha az ún. első ciklus hallgatója: ez - egy régi magyar egyetemi fogalmat híva segítségül - lényegében az alapvizsgáig terjedő időszakot jelenti.

Az eddig mondottak a "szabályos" egyetemi hallgatókra vonatkoztak. Rajtuk kívül azonban bárki bejárhat az órákra, akár szabad hallgatóként, akár úgy, hogy kizárólag a magyartanulás kedvéért iratkozik be az egyetemre. Az utóbbiak számára speciális "egyetemi magyar diploma" zárja a tanulmányokat, mely a fönt leírt képzéstől csak abban tér el, hogy egy harmadik évvel is kiegészül: ennek során a magyar ismét heti 3 órás tárgy.

3. Fölmerül ezek után az a nagyon lényeges kérdés, hogy kik és miért tanulnak Bordeaux-ban magyarul. Tapasztalataim természetesen csak az első két évfolyamra vonatkoznak, s - érdekes módon - ezen belül is sajátos kettősséget mutatnak. A legelső évfolyam jórészt olyanokból állt, akik már évek óta várták, hogy magyarul tanulhassanak: sok évvel az egyetem elvégzése után (vagy ahhoz csak lazábban kapcsolódva) kizárólag a magyar órákra jártak be, átlagon felüli kedvvel és érdeklődéssel. Ezzel függ össze, hogy az első évben a heti óraszámot (saját jószántunkból) heti 2 óráról heti 5 órára emeltük, s ezen belül 2 órás művelődéstörténeti előadás tartására is lehetőség nyílt. A következő évben viszont már "szabályos", 18-20 éves hallgatók jelentek meg nagyobb szám-

ban, akik főtárgyuk mellett, kiegészítésképpen választoták a magyart. A motivációnak - úgy látom - három-négy jellegzetes típusa van. Közülük messze a legerősebb (s a hallgatóságnak legalább a felére jellemző) a Magyarországhoz fűződő, már meglévő személyes kapcsolat; ennek háttérében szinte mindig egy magyar ős vagy magyar családtag áll: az esetek nagy többségében olyan, magyar származású apa, akinek gyermeke - a felnőttkor küszöbén - elkezdni keresni gyökereit. A nyelvtanulás voltaképpen ennek az eszköze; az egész folyamatnak meghatározó eleme az érzelmi megalapozottság. Ettől meglehetősen eltér az az érdeklődés, melynek fő mozgatója egy nyelvészeti tény: az, hogy a magyar a franciától, sőt minden indoeurópai nyelvtől eltérő struktúrájú, finnugor eredetű, különleges nyelv. Ez a motiváció ritkán, de annál markánsabban jelentkezik: hallgatóim közül egy kitűnő orosz szakos diák és egy, már a doktorátus előtt álló skandinavisztika szakos nyelvész járt a magyar órákra ilyen indíttatásból. Végül egyre jellemzőbb egy harmadik típus is: az, akit a mai Magyarország gyors történelmi-társadalmi átalakulása, vagy - tágabb értelemben - az ismét előtérbe került Közép-Európa ragadott meg. Ilyenkor nem ritka a párhuzamos magyar-cseh vagy magyar-lengyel érdeklődés, s a történelmi, irodalmi, zenei kérdések iránti fogékonyság.

4. A tananyag tartalmi összetevőiről, a tanítás módszereiről, a fölhasznált segédanyagokról csak egészen vázlatosan kívánok szólni, elsősorban egy-két alapelvet hangsúlyozva, vagy konkrét gondokra irányítva a figyelmet.

Első gondolatként azt emelném ki, hogy ma, amikor a polihisztorok kora sajnos már rég lejárt, de amikor minden elszakosodás ellenére is fennmarad az, amit Pais Dezső - az Eötvös-Kollégium egyik fő erényeként - így jellemezett: "az egyetemesség igénye", a lektori munka szinte egyedülálló alkalmat teremt a műveltség tágabb összefüggéseinek feltérké-

pezésére és felmutatására. Összehasonlíthatatlanul gazdagabbnak tartom tehát e feladatkört annál, mintha a lektori munkát kizárólag vagy szinte kizárólag a nyelvtanításra szűkítenénk le. Alapvető feladat a nyelvi képzés - de a szemléletnek ezen túl kell mutatnia. A magam számára mindenesetre két tanulságot szűrtem le: egyrészt sem nyelvet nem lehet tanítani művelődéstörténet nélkül, sem fordítva, másrészt pedig nemcsak az a közkeletű tétel igaz, hogy az irodalmi alkotás nyelvi műalkotás, hanem az is, hogy magának a nyelvtanulásnak az egyik legélvezetesebb módja, ha e nyelv gazdagságát, eredetiségét irodalmi szövegekben fedezzük fel. Ezt a kissé elvontnak látszó gondolatot a tapasztalat mondatja velem: mint legtöbbünk, én is elsősorban a Színes magyar nyelvkönyvre építettem, sőt részben építék ma is, nyelvészként sokra értékelve annak következetes grammatikai szemléletét - ugyanakkor hamar be kellett látnom, hogy az elfogadható tempójú haladást két súlyos körülmény is akadályozza: az egyik az, hogy heti 2 órás ritmusban reménytelenül sokára kerülnek elő viszonylag egyszerű jelenségek is (ezt saját készítésű nyelvtani táblázatok sokaságával próbáltam ellensúlyozni); a másik pedig az, hogy maguk a szövegek túlságosan is grammatika-ízűek: hiányzik belőlük az életszerűség és a valódi szöveg-jelleg; így nehezen tanulhatóak és könnyen felejtethetőek. A II. éves hallgatók kérése az volt, hogy térjünk át irodalmi szövegek olvasására: József Attila, Radnóti. Pilinszky, Weöres Sándor, Sánta, Kosztolányi szövegei a tanulási kedvnek azonnal új lendületet adtak. Ez a módszer azonban a tankönyvet nem pótolhatja. Éppen ezért - ha a hiányzó segédeszközök kérdése merül fel - én magam kiemelten fontos, sőt halaszthatatlan feladatnak tartanám egy rövid, egyszerű, magvas, kommunikáció-központú kis nyelvkönyv összeállítását, mely az alacsony óraszámhoz igazodva is megadja a hallgatóknak az előrehaladás nélkülözhetetlen élményét.

Arról, hogy művelődéstörténet, nyelv és irodalom milyen mélyen és természetesen kapcsolódik egymáshoz, s hogy ez a tanítás során milyen sokoldalúan kiaknázható, ismét a tapasztalat győzött meg. Tavaly, amikor kitűnő I. éveseim-mel a magyar nép és nyelv eredetét kezdtük vizsgálni, a korai iráni hatással összefüggő szarvas-kultusz kérdése szinte magától vezetett el egyrészt a csodaszarvas-mondához, másrészt a regösénekhez, harmadsorban a Júlia szép leány c. népballadához, végül pedig - közvetettebb módon - Bartók Cantata Profanájához. Mindez egyszerre kínált fordítási feladatot, stíluselemzést, néprajzi és zenetörténeti tanulságokat, sőt esztétörténeti és Kelet-Európa történeti távlatokat is. Más példát említve: az ótörök jövevényszavak szinte kijelölték következő olvasmányunkat: Kosztolányi Esti Kornéljának erről szóló nagyszerű fejezetét, mely ráadásul szervesen kapcsolódott a franciául nemrég megjelent Kosztolányi-kötetekhez is.

Mindezekből adódóan: a lehetőségek köre szinte végtelen s így a munka is határtalan. Hadd tegyem közkinccsé ezzel kapcsolatban Melich János szavait Gombocz Zoltánról: "Mint minden lelkiismeretes egyetemi tanárt, Gomboczot is az előadásaira készülés évekre rendkívül, úgyszólván teljesen lekötötte." (Magyar Nyelv 32: 78.) Úgy gondolom, ez a megállapítás minden lelkiismeretes lektorra is áll.

5. Előadásom utolsó, röviden összefoglalható pontjában a bordeaux-i magyar könyvtárról szeretnék röviden beszélni. Ennek kialakítását és rendszeres fejlesztését szívügyemnek tekintetem és tekintem: nemcsak azért mert köztudomásúlag minden filológusban benne szunnyad egy könyvtáros, hanem azért is, mert látom, hogy egy gyarapodó, élő, szem előtt lévő könyvtár olvasókat nevel, tanítványok és kollégák körében egyaránt. A beszerzés forrásai meglehetősen sokrétűek: 1. A Nemzetközi Hungarológiai Központ felbecsülhetetlen

értékű könyvet küldött már ajándékba; 2. A Bordeaux-i Egyetem már megérkezésemkor lehetővé tette a könyvtáralapítást (mintegy 30 kötettel); idén még ennél is nagyobb keretet kaptam a könyvvásárlásra, s minden remény megvan arra, hogy e támogatás folyamatos lesz; 3. A Párizsi Magyar Intézet könyvtárának duplumaiból is részesültünk; 4. A Bordeaux-i Egyetem megkapta Szepessy Sándornak, a hajdani magyar egyesület elnökének a könyvtárát. Ilyen módon jelenleg több mint 600-ra rúg a könyvállomány. S ami a lényeg: a könyvtár él, mert használjuk. E tekintetben azt a szellemet tartom mérvadónak, melyet Umberto Eco A rózsza nevében így fogalmaz meg: "A könyv arra való, hogy elolvassák."

Lars-Gunnar Larsson

## A magyar nyelv oktatásának kialakulása a svédországi egyetemeken

### 1. Bevezetés.

Egy nyelvészeti fakultáson a magyar nyelv önálló tantárgyként szerepelhet vagy a finnugor tudománynak egy részeként. A svédországi egyetemeken néhány év óta csak ez a második lehetőség van meg, és ezáltal a kialakulás saját kiindulópontjához tért vissza.

## 2. A kezdet

### 2.1. K.B. Wiklund és a finnugor nyelvtudomány Uppsalában

A magyar nyelv egyetemi szintű oktatása 1900 őszén kezdődött, amikor is Karl Bernhard Wiklund, a finnugor nyelvtudomány docense, megtartotta első magyar kurzusát. A finnugor nyelvtudomány oktatása 1894-ben kezdődött. A finnugor nyelvek első professzúrája Wiklund nevéhez kapcsolódik. Megjegyzendő, hogy a tudományágon belül a hangsúlyt a Svédországban beszélt és honos nyelvekre, a lappra és a finnre helyezték. Wiklund idejében a professzor volt az intézet egyetlen tanára és a tanulók száma elenyésző, évente körülbelül öt tanuló volt az átlag. A finn tanulók nagy többségét a finn anyanyelvű svédek tették ki, de ehhez hasonló magyarul tanuló diákok nem voltak. Figyelemre méltó az is, hogy a magyarul tanulók jelentős hányadát ez idő alatt a különböző színvonalakon levő szlavisták között találjuk. Az évszázad elején Wiklund tanítványai között Richard Eklom és Tore Torbjörnsson fedezhetjük fel, akik később mindketten a szláv nyelvek professzoraként dolgoztak. Az évszázadunk első tíz éve alatt Wiklund, (Svédország egyetlen finnugor tanára) hatszor tartott magyar kurzust, az ezután következő 23 év alatt pedig csak négyszer.

### 2.2. A stockholmi főiskola magyar intézete

A stockholmi főiskolának, későbbben egyetemnek a magyar intézete Leffler Béla kezdeményezésére jött létre. Az intézet történetének a csúcspontja 1936-tól 1947-ig terjedő, Lotz János munkálkodásának időszakára tehető. Állandó tanári állás nem volt Lotz ideje után. 1949-től 1972-ig az intézetben Átányi István helyére Lazar Oscar lépett, majd az 1980-as takarékosági intézkedések miatt a stockholmi intézetet megszüntették.

Az 1930 és 1980 közötti időben a svédországi magyar oktatás és kutatás legfontosabb intézményének a stockholmi

Magyar Intézetet nevezhetnénk. Ennek eredményeképpen a stockholmi egyetemi könyvtár magyar irodalmi és nyelvészeti könyvgyűjteménye nagyszámúvá és széleskörűvé vált. Az eddigi egyetlen magyar témájú doktori disszertációt, mely a Kazinczy nyelvében előforduló interferenciát tárgyalta, Éva Martins írta és védte meg Stockholmban.

### 3. A kialakulás: 1930-tól 1980-ig

1933-ban, Björn Collindert a "finnugor nyelvek, különös tekintettel a lappra és a finnre", professzorának nevezték ki. Az uppsalai intézetnek lehetősége nyílt a stockholmi Magyar Intézet lektorának a vendégtanítására, illetve az uppsalai egyetemistáknak, hogy Stockholmban mélyítsék el magyar tudásukat. Uppsalában a harmincas évek végén és a negyvenes évek elején Lotz János tanított magyarul, amit később az ösztöndíjas Átányi István vette át. A második világháború után a svéd állam segítségével sok menekült kelet- és közép-európai kutató dolgozhatott svédországi egyetemeken mint ugynevezett "irodai kisegítő", köztük Fazekas Jenő, a helsinki magyar lektor, aki az ötvenes években az uppsalai intézet óraadó tanára volt.

A lundi egyetem finnugor intézetét az észti menekült Julius Mägiste professzor alapította. A lundi intézet pénzügyi helyzete mindig bizonytalan volt, professzúrája pl. sohasem volt. A hatvanas évek közepéig bizonyos időszakokban ott tanított Szente Imre is mint óraadó tanár. Amikor ő Finnországba költözött, a magyar nyelv tanítása a finnugor egyetemi lektorra hárult. A lundi intézet tanulóinak létszáma nagyon alacsony volt s magyar tanítás csak szórva-nyosan fordult elő. Amikor 1968 őszén jómagam is magyarul tanultam Lundban, egy olyan kis csoport tagja voltam, amelyhez hasonlóról azóta sem hallottam a svéd egyetemen: hárman voltunk - én, a diák, és két tanárom. Közülük az egyik egy Magyarországon született "irodai kisegítő", akivel a kiej-

tést gyakoroltam.

Amikor Bo Wickman 1961-ben Björn Collinder utódja lett, a hungarológia kiváló képviselőt nyert az uppsalai egyetemen. Wickman útja a finnugor nyelvek professzúrájához magyar tanulással kezdődött Lotz Jánosnál (majd lapp és finn tanulmányokkal folytatódott Collindernél, s később szláv és török nyelveket tanult Lundban). Igaz érdeklődését és elkötelezettségét a magyar nyelv iránt fönntartja ma is a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökeként. Bo Wickman 21 évig volt a "finnugor nyelvek professzora, különös tekintettel a lappra és a finnre", s sok különböző szintű magyar kurzust tartott. Ő állította össze az első svéd-magyar szótárt és írt egy rövid, de kitűnő tájékoztatót a magyar nyelvtanról, pedig Wickman legfontosabb kutatási területe a lapp nyelv és az összehasonlító uralisztika. A hatvanas évek kezdetén az intézethez hozott egy menekültet, az egykori finnországi lektort Lavotha Ödönt, aki a docensi címre jogosító tanulmányának a Studien zu dem ungarischen Potentialsuffix hat/het megírása előtt, közben és után összesen 10 évig dolgozott a finnugor intézetben, mint ún. irodai kisegítő. 1972-ben meghalt Lavotha Ödön. A tanítást lánya Lavotha Csilla folytatta óraadó tanárként, és Bo Wickman támogatásával befejezte és kiadta apja svéd nyelvű magyar nyelvtanát és tankönyvét. 1981-ben Lazar Oscar, az uppsalai intézet akkori docense, átvette a magyar oktatást, de a következő évben a lundi finnugor intézet vezetője lett.

#### 4. Magyar mint szaktárgy

A 20-adik évszázad első felében a finnugor nyelvtudományban dominált a finn és a lapp nyelv. Kevés svédnek volt indítóoka arra, hogy a magyart válassza szaktárgyának. A magyart általában mint harmadik nyelvet vették föl a finnugor tanulásban. A svédországi társadalom az elenyésző magyar-svéd kapcsolat miatt nem támogatta a magyar tanulást. A má-



sodik világháború után megváltozott a helyzet, hirtelen meglehetősen számottevővé vált a svédországi magyar nyelvet beszélők és hamarosan a magyarul tanulók száma is.

1970 körül a svéd egyetemi tanítási rendszer reformja idején Bo Wickmannak sikerült radikálisan megváltoztatni a finnugor szaktárgy tanulásának a hierarchiáját, és az addigi finn és lapp túlsúlyt megszüntetni és a finn, lapp, észt és magyar nyelvet önállóbb szakággá változtatni. Ezáltal a diákoknak nagyobb lehetőségük nyílt a magyar tanulásra. Ezt nevezhetnénk az első jelentős változtatásnak a svédországi hungarológiában.

Svédországban egyre növekszik az érdeklődés Magyarországra, ami összefügg az itteni változásokkal, a turizmussal és a magyar kultúra jobb ismeretével, és ezáltal emelkedik mostanában a tanulóknak a száma.

## 5. A mai helyzet

Bo Wickman ideje alatt a finnugor nyelvek kutatásának és tanításának feltételei alapvetően megváltoztak. 1982-ben, amikor nyugdíjba ment, már négy professzúra létezett a finnugor nyelvtudományok területén; egy lapp és két finn tanszéket alapítottak Umeában és Stockholmban. Ezért a leszűkített megnevezést "különös tekintettel a lappra és a finnre" kiegészíthették és a professzúráját én már finnugor nyelvek megnevezéssel vettem át. A finnugor nyelvek professzúrájának a felelőssége kiterjedt az egész finnugor nyelvtudományok területére. De ugyanakkor egész Svédországban egyetlen egy állás sem volt a legnagyobb finnugor nyelv oktatására. Így tehát nem volt nagyon nehéz érvelni a visszasság megváltoztatásáért. A gyors átalakulás és a pénzügyi megerősödés azonban nem jellemző a humán tanszékek helyzetére a svédországi egyetemeken. Csak 1987-ben jöttek létre állandó állások. Addig óraadó tanárok tanították a magyart; Dugántsy Mária, aki Budapesten lett a finnugor nyelvtudomány doktora, és Harrer Gábor, aki

a hetvenes évek elején jött Svédországba.

1987-től kezdve a magyar oktatás pénzügyileg is biztosabb alapokra került. Január 1-jén kinevezték Dugántsy Máriát "a finnugor nyelvek, különös tekintettel a magyar nyelv" lektorának. Június végén a svéd kormány pozitívan döntött az uppsalai finnugor intézet magyar lektorátusának ügyében. 1987 őszén Zaicz Gábor elfoglalta az új lektori állást. Ennek az állásnak a létrehozása a második jelentős változtatás a svédországi magyaroktatás történetében. E két állandó állás miatt az intézetünknek évente 500-nál is több óra áll a magyar oktatás rendelkezésére. (Nagyon örvendetes az is, hogy a lektorátus egy bilaterális csereegyezmény keretén belül jött létre s így a két nyelv és kultúra jobb ismeretén keresztül jobban megismerhetjük egymást - és biztosabbak az állások.)

#### 6. Az uppsalai intézet helyzete

A svédországi magyaroktatás és kutatás tehát Uppsalában áll a legbiztosabb alapon. A következőben az uppsalai intézet helyzetéről fogok beszélni.

Az utóbbi évek folyamán jelentősen emelkedett a magyarul tanulók száma. Ennek több oka van. A második világháború után elkezdett növekedni a magyar bevándorlók száma Svédországban és jó 10 év óta a második generációhoz tartozó magyar gyerekek tanulhatják anyanyelvüket, mind az általános iskolákban, mind a gimnáziumokban. Közülük sokan akarják folytatni tanulmányaikat az egyetemen. Magyarország politikai és gazdasági fejlődése felkeltette a svéd társadalomtudósok és közgazdászok érdeklődését is a magyar nyelv iránt. A múlt tavasszal indított esti magyar kurzusunkra 16 társadalomtudományt és jogot tanuló hallgató iratkozott be. A magyar tanuláshoz persze más indítókai is lehetnek.

A doktori értekezések témájának a megválasztásában eddig domináltak a lapp nyelvre és a balti tengeri finn

nyelvekre, különösen a finnre vonatkozó témák. Ez a helyzet ma is, de érezhető a küszöbön álló változás. Idén elfogadtuk az első doktorandust, aki magyar témát választott, s még legalább négyen jelezték érdeklődésüket. A magyar nyelv iránti érdeklődés növekedését bizonyítja az is, hogy a Fenno-Ugrica Suecana című folyóiratban az utóbbi időben megjelent több hungarológiai témát tárgyaló cikk is. A folyóirat 1978-ban jött ki először. Nyolc évvel később, a Fenno-Ugrica Suecana nyolcadik számában megjelent Lars Borinnak a cikke Is Hungarian a case language? ami az első svédországi hungarológiai cikk volt a folyóirat addigi 77 cikke és recenziója után. A következő számban Harrer Gábornak a magyar többszám képzésével foglalkozó cikke jelent meg. A folyóirat már nyomtatásban levő és tervezés alatt álló számaiban magyar irodalommal foglalkozó cikkek várhatók. (Gun von Krusenstjerna Szabó Magda Az őz c. regényéről írt és Mari Jaukkuri Déry Tibor Niki c. kisregényét analizálja.) A magyar nyelv és kultúra iránti érdeklődés a kutatási eredmények mellett, azért is fontos, mert "finnugorabbá" teszi a svédországi finnugrázatot.

Amikor az uppsalai magyaroktatás erősödéséről beszélek, azt is szeretném aláhúzni, hogy törekvéseinket a magyarországi kulturális intézmények mindig is támogatták. Csak hogy egy példát említsek, könyvtárunk bővítésében és korszerűsítésében sok segítséget kaptunk (például az Országos Széchényi Könyvtártól, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaságtól, a Magyar Lektorai Központtól, a Szerzői Jogvédő Hivataltól, a Művelődésügyi Minisztériumtól és a stockholmi Magyar Nagykövetségtől), amit örömmel és hálával nyugtázunk. Habár nem minden új könyvünk magyarországi ajándék, könyvtárunk fejlődéséről talán az ad jó képet, miszerint az uppsalai egyetem nyelvészeti intézetei között egynek sincs nagyobb könyvbeszerzése mint nekünk.

Két reményem megemlékezésével szeretném befejezni ezt az áttekintést. A magyar tanulóinknak a háttere nem egyforma. Vannak olyanok, mint a társadalomtudományi szak hallgatói, akiknek halvány gőzük sincs a magyarról vagy akármilyen más nyelvről, van akinek magyar az anyanyelve, sőt aki Magyarországon végezte iskoláit. Az intézetnek azonban csak egyetlen egy magyar kurzusa van, ami arra a feltételezésre épül, hogy minden tanuló kezdő. Jó lenne, hogyha lenne egy alternatív kurzusunk azoknak, akik már tudnak - valahogyan - magyarul. Ez még megvalósítására vár, csakúgy, mint egy másik lehetőség létrehozása. Egy lapp nyelvű vagy finn nyelvű beszélgetés egyik fő alkotóeleme a csend, ez egyedül is gyakorolható. A magyarul tanulók egy olyan finnugor nyelvet tanulnak, amit muszáj beszélni, s ezt a magyar környezet nagymértékben megkönnyíti. A Debreceni Nyári Egyetem kurzusai nagy segítséget nyújthatnak diákjainknak az élő magyar nyelv elsajátításában. A svédországi diákok számára azonban csak három hely van Debrecenben. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy tíz uppsalai tanuló közül egy vehet részt a nyári egyetemen. A növekvő uppsalai érdeklődés további fejlesztése érdekében célszerű lenne, ha több hallgatónknak adhatnánk meg a lehetőséget a magyar kultúra közelebbi megismerésére és a nyelv alaposabb elsajátítására.

Molnár Zoltán Miklós

A hungarológia művelésének, oktatásának néhány jellemzője a maribori Magyar Lektorátuson

1. Az utóbbi években a hungarológia örvendetes gazda-

godásának lehetünk tanúi magyarországi és Magyarországon kívüli viszonylatban egyaránt. Az e téren való tájékozódáshoz, tevékenységhez olyan intézmények nyújtanak ösztönzést és támogatást, mint a Magyarok Világszövetsége, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, a Magyarságkutató Intézet, a Nemzetközi Hungarológiai Központ, nem utolsósorban a Művelődési Minisztérium számos egyéb egysége. Választott témám ezen összefüggéseinek további részletezése alól fölmentve érzem magam azzal, hogy utalok az idevágó fontosabb publikációkra, például a következőkre: a Nyelvünk és Kultúránk számainra, a Hungarológiai oktatás régen és ma című kiadványra, a Hungarológiai Értesítőre, a Magyarok és szlovének című kettős kötetre, A Hungarológia Oktatására, a Központi Magyar Nyelvi Lektorátus sorozatára, a szombathelyi Hungarológiai napokra és így tovább.

Hasonló helyzetben vagyok a hungarológia művelésének maribori hagyományait illetően. A magyartanítás ugyanis idestova huszonöt éves a Maribori Egyetem Pedagógiai Karának Magyar Lektorátusán, tízéves a Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén. A magyar oktatási és kulturális munka muravidéki sajátosságairól árnyalt képet kapunk az előző lektorok, többek között Rónai Béla, Gadányi Károly, Vörös Ottó, Guttmann Miklós, Bokor József és a tanszékvezető Varga József közleményeiből. A Magyar Nyelvőrben, a Vasi Szemlében, az Anyanyelvünkért, a Hungarológiai napok, a Szlavisztikai napok c. kötetben és másutt megjelent írásaik közül címszerűen - áttekintő és külön kiadvány jellegénél fogva - most csak egyet emelek ki: Varga József - Bokor József: Magyaroktatás a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán (Budapest - Maribor, 1986). Előadásomban a maribori lektorátus hungarológiai tevékenységéről az egy éve kapott megbízatásom eddigi szakaszára vonatkozóan próbálok meg néhány észrevételt tenni. Súlyukat természetesen befolyásolja az, hogy eddigi teendőim el-

sősorban az új munkakörrel való ismerkedést jelentették, ugyanakkor azonban előző kollégáim eredményeinek folytatására is köteleztek.

2. Elsőként a lektorátus szervezeti jellemzőiről kívánok számot adni. Az idén a kari felépítés módosulásával párhuzamosan változott a helyzete annyiban, hogy a magyar tanszéken kívül egy új egységgel, a magyar módszertani tanszékkal együtt alkotja a Magyar Intézetet. Ez ugyan nem jelenti a módszertannal kapcsolatos felelősségének a feladását, de azt igen, hogy lehetősége nyílik a hungarológiai munka szélesítésére. Itt érzem helyénvalónak, hogy a köszönet hangján szóljak Varga József intézetvezetőnek nemcsak tanácsadó, hanem együttműködési készségéről, továbbá a Kar vezetőinek segítségéről, hozzájárulásairól. Bár közvetve tartozik ide, de a hungarológiához való ezen viszonyulást mindennél jobban igazolja, hogy idén februárban Mariborban először szerveztük meg a Jugoszláviában működő magyar lektorok szakmai találkozóját.

A lektorátussal kapcsolatban levő csoportok, hallgatók összetételét is módosították némileg a változó körülmények. Itt a lektorváltásnak, a szervezésbeli módszertani próbálkozásoknak az átmenetiségére is utalhatok, de talán fontosabbak az objektívebb okok. Például egyelőre szünetel a felsőfokú óvónőképzés háttéréül szolgáló kétnyelvű középiskolai tagozat. A felsőoktatás a kétéves formáról most tért át a négyévesre. Több hivatalos intézkedés is (a kétnyelvű tanításra jogosító képzettség előírásának módosítása, a maribori nem pedagógiai karos egyetemisták magyartanulásának támogatása intézményi szabályzattal is, a kétnyelvű területről jöttek magyartanulására szánt ösztöndíjtöbblet megadása) még jóváhagyás előtt áll. Mindezeket nem hiányok fölelgetéseként, hanem éppen ellenkezőleg, vagyis annak elismeréseként hozom szóba, hogy napjaink tárgyasuló

világában többféle lehetőséget kell és lehet megkeresni a hungarológia oktatásának pártolására. Ebben a formálódó helyzetben mintegy negyven hallgatóval volt munkakapcsolatom, de rendszeresen 25 - 30 főnek tartottam lektori foglalkozást. Egy részük a Pedagógiai Karnak magyar anyanyelvű, illetőleg kétnyelvű tanító és nem magyar tanár szakos, más részük a többi karnak zömmel magyar anyanyelvű hallgatói (természetesen a magyar szakos általános és középiskolai tanárjelöltek képzésébe is bekapcsolódom).

A hallgatók szakmai alapérdeklődésének változatosulása (biológia, fizika, kémia, matematika, német, szlovén nyelv, technika stb.), valamint egyéni körülményeinek alakulása (munkavállalás, család, magánóra stb.) is közrejátszik abban, hogy szak szerint egynemű tancsoportot - a magyar és a tanító szakosok kivételével - nem könnyű szervezni. A nehézséget azzal igyekszem áthidalni, hogy egyrészt gyakoribbá válnak az egyéni foglalkozások, másrészt erősödik a különböző összetételű csoportok óráinak komplex és differenciált jellege. Az viszont alapvető egységet biztosít, hogy a hallgatók többsége a Muravidékről származik, és jóllehet vannak különbségek magyar anyanyelvi és nyelvi ismereteik között, de nem kezdő fokon találkoznak a magyarral.

A bevezető foglalkozások azonban természetesen - az ismerkedő, tájékozódó beszélgetések, önéletrajzos, élménybeszámoló foglalkozások után is még jó ideig - igénylik azt, hogy a köznyelvi kommunikációs tematika előtérben maradjon. A későbbiekben aztán ez részfeladattá válik: a magyar és tanító szakosok számára a nyelvhasználati szabályszerűségek tudatosítása céljából, a vegyes csoportok esetében a közös tevékenység lehetőségeként is. Vele párhuzamosan fokozatosan hangot kapnak a módszertani közlések és gyakorlatok a pedagógus szakosok óráin, a magyar és szlovén szaknyelvi megfeleltetések mindegyik stúdiumon.

Az egyes lektori foglalkozások - a már jól bevált módszerek nyomán - a szöveget helyezik középpontba. Néhány szlovén anyanyelvű hallgatóval a Színes magyar nyelvkönyv anyagára építünk, másutt viszont a körülményekhez igazodva általam válogatott és sokszorosított szövegek szolgálnak alapul. Az összeállítások igyekeznek áttekinteni a magyar történelem főbb korszakait (őshaza, honfoglalás, szabadságharcok stb.), nagy egyéniségeit (Szent István, Mátyás király, Rákóczi stb.), művelődési összefüggéseit (csodaszarvas-motívum a különféle művészeti ágakban, a török kor a magyarok és a jugoszláv népek kulturális emlékezetében stb.). Még a szakszövegek is lehetőséget kínálnak a szélesebb horizontú kitekintésre, például a kocsai szerkezete technika-, nyelvtörténeti és néprajzi jellemzésére, a földrajzi leírás kirándulás előkészítésére, egy közgazdasági témájú újságcikk a magyar és jugoszláv piacgazdálkodás összevetésére.

A magyarságismereti tanulság tág keretében aztán mi is élünk a szövegmegközelítés komplex módjától fölkinált számos lehetőséggel. Hogy csak egy-kettőt említsek: az asszociációs szókincsfejlesztéssel és társalgással; nyelvtani feladatokkal nyelvhasználat központú csoportosításban; nyelvek, nyelvváltozatok közötti érintkezéssel; játékos, kötetlen megoldásokkal; folyóiratok, kézikönyvek, technikai eszközök felhasználásával stb. Ez a nyitottság rugalmassággal járhat együtt, de ugyanakkor mértéktartásra, óvatosságra is int.

A hallgatókkal való kapcsolattartásnak azokat az órán kívüli alkalmait, amelyek hagyományosan jól beváltak, az idén sem szalasztottuk el. Ilyen a tanulmányi kirándulás Magyarországra, a műsoros szereplés különösen március 15-e alkalmából, a szakest, a hallgatók bevonása a kutatómunkába, a néprajzi hagyományok értékmegőrző gyűjtésébe, a magyarországi társintézményekkel való együttműködési programba stb. Újként jelentkezett viszont például az, hogy egyes hallgatóink Magyarorszá-



gon ezentúl nemcsak általános, hanem középiskolában is hospitálnak, vagy hogy lehetőség nyílik írásos munkáik magyarországi megjelentetésére.

A magyar lektor egyéb teendőit illetően is a jó hagyományok folytatására érzek kötelezettséget. Az egyre bővülő intézeti könyvállomány szakzerű számbavételére konkrét lépéseket tettünk. A nyelvművelő munka keretében a cikkek írása mellett felújítottuk azt a beszédművelő stúdi-umot, amely a muravidéki rádió kezdő bemondóinak szól. Örömmel működöm közre a Muratáj című új folyóirat lektorálási munkálataiban is. A Muravidék gazdag élőnyelvi anyaga további gyűjtő- és feldolgozó munkára ösztönöz. A muravidéki tanintézmények is elvárják a magyar lektor minél gyakoribb jelenlétét, nemkülönben fontos az illetékes magyarországi és jugoszláviai intézményekkel való kapcsolattartás. Megértő támogatásuknak a lektori munka nap mint nap részese.

A jelenlegi áttekintés vázlatosságában sem lenne teljes, ha nem kerülne szóba benne jövőbeli elképzelés. Bár körvonalazódtak a mindenkori lektor egyébként is sokrétű és igényességet kívánó tevékenységének területei, de a maribori Magyar Intézet szerepvállalásába bizonyára beleférne nemzetközi rendezvény, kiadvány, esetleg egy szlovén keretű magyar nyelvten.

3. Hozzászólásomban a maribori Magyar Lektorátus hungarológiai tevékenységéről az elmúlt oktatási évben tapasztaltak alapján próbáltam információszerű képet adni. A helyzetrajzból talán kitetszik néhány elvi, módszertani vonatkozás is. Mint ahogy túlzott újításra ugyan nem törekedtem az immáron két és fél évtizedes maribori gyakorlat eredményeit tiszteletben tartva, mégis valami szerény többlettel remélhetőleg hozzájárultam, hozzájárultunk az itteni hungarológia árnyaltabbá válásához. S így a muravidéki és az egyetemes magyarság ügyéhez is.

Norvik Piret

Magyaroktatás a tartui egyetemen az Észt  
Köztársaság idején

A bevezetésben azonnal el kell mondanom, hogy sokan a fiatalok között és azok, akik nem kísérték figyelemmel a történelmi fordulatokat, esetleg nem is tudják, hogy az I. és a II. világháború közötti időszakban önálló Észt Köztársaság létezett. Észtországban Európa egyik legrégebben működő egyeteme található, amelyet 1632-ben alapítottak. A 19. század végén és a 20. század elején az oroszosításpolitikát következményeként az egyetem orosz nyelvű volt. Az Észt Köztársaság kiáltásától kezdve - tehát 1918. február 24-e óta - mind a mai napig a tartui egyetem észt nyelvű.

A tartui egyetemen sok világhírű tudós tanított. Pl. Ludvig Puusepp, az idegsebészet egyik megalapítója, az orvosi tudományok doktora, egyetemi tanár, az Észt Tudományos Akadémia tagja; Ernst Öpik, asztronómus, az észt asztronómiai iskola egyik teremtménye, dr. phil. nat., az Észt Tudományos Akadémia tagja, egyetemi tanár, és sokan mások.

Az Észt Köztársaság tartui egyetemének ünnepélyes megnyitására 1919. december 1-én került sor. A bölcsészszkaron (amelyikről a következőkben szó lesz) a tanári állások rendszerre nagyjából már 1919 nyarán kialakult, amikor az első tanárokat nevezték ki. Kezdetben nehéz volt tanárokat találni az észt nemzetiségű vagy észtül beszélő külföldiek közül. Ezért gyakran külföldi tanárokat vettek igénybe (közülük öt finn tanárt).<sup>1</sup> A bölcsészszkar 1919 szeptemberében kezdte működését 18 egyetemi tanárral, 5 docenssel és 10 előadóval.<sup>2</sup>

Már 1919-től kezdve a bölcsészszkari tanács ülésén

többször szóba került a finn és a magyar nyelv tanításával kapcsolatos kérdéskör. Hilja Kettunen, a finn lektor hamar megkezdte munkáját a tartui egyetem újranyitását követően, a magyar lektorátust azonban csak néhány évvel később hozták létre. 1922. november 3-án a tartui egyetem magyar lektora Virányi Elemér lett.<sup>3</sup>

Az Észt Köztársaság idején a tartui egyetemen működött magyar lektorok oktatási és tudományos tevékenységét részletesen elemezte az egyetem egykori közigazgatási tanára, Csekey István, az Estnisch-ungarische Beziehungen und das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat) c. művében.<sup>4</sup> A Szovjet-Észtországban az említett kérdéssel legalapossabban Reet Vääri foglalkozott, a tartui egyetem oktatója, aki a kutatásait 1970-ben foglalta össze Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918-1940. aastal (A finn és a magyar lektorátus a tartui egyetemen 1918 és 1940 között) c. munkájában.<sup>5</sup> Az észt nyelvű cikkhez német nyelvű összefoglalás járul. Különösen értékesé teszi ezt a munkát az a tény, hogy figyelembe vettek ebben sok olyan adatot, amelyet a magyar lektorok családtagjai által az észt közéleti személyeknek küldött levelekből merítettek. A beszámoló elsősorban ezen a két áttekintő munkán alapul.

1923-ban Tartuban létrehozták a magyar tudományos központot, a Magyar Tudományos Intézetet. Az intézet tagjainak célja a tudományos és irodalmi tevékenység volt, a magyar-észt kapcsolatok fejlesztése. Az első nagyobb rendezvény egy Madách-ünnepség volt az egyetem dísztermében. Az est védnökei Peeter Pöllu, az egyetem kurátora és Michael Jungerth, a magyar charge' d'affaires voltak. Szerepeltek a Magyar Intézet tagjai és magyar művészek. A korabeli sajtó szerint az est kulturális eseménnyé vált.<sup>6</sup> A Magyar Intézet igazgatói feladatait Virányi Elemér látta el. Oktatási munkáját a tartui egyetemen 1923 februárjában kezdte. 1924 elejétől kezdve

az előadásait a Magyar Intézet termeiben tartotta. Virányi Elemér a magyar kezdőknek és haladóknak tanította, s előadásokat tartott a magyar irodalomról. A nyelvtani órákon áttekintették a magyar nyelv alapvető vonásait, magyar nyelvű szövegeket fordítottak és elemeztek. 1923-ban, a második félévben Virányi Elemér magyarul tartotta az előadásait a magyar irodalom 1772 és 1831 közötti időszakáról. Később Madách Imre Az ember tragédiáját olvasták és fordították. Azután sorra kerültek előadások a 19. századi magyar irodalomról, 19. századi magyar regényről (különös tekintettel Jókai Mór-ra), az újabb magyar regényről, az újabb költészetéről 1800 és 1900 között, magyar irodalomról 1882 és 1918 között. Az említett előadásokon kívül még szemináriumokat tartott az észti és a magyar nyelv közös vonásairól.<sup>7</sup>

Virányi Elemér oktatási és tudományos tevékenysége Tartuban rendkívül gyümölcsöző volt. Az itteni sajtóban sok észti nyelvű cikket publikált a magyar történelem és kultúra tárgyköréből. Külön könyvként a következő munkái jelentek meg: Ferenc Herczeg ja tema kirjanduslik toodang (Herczeg Ferenc és irodalmi munkássága). Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis, edidit Stephanus de Csekey, Nr. 4. Tartu (Dorpat) - Budapest 1927. 28 l.; Ungari ajalookirjanduse pääjooned (A magyar történelmi irodalom főbb vonalai). Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis, edidit Stephanus de Csekey, Nr. 5. Tartu (Dorpat) - Budapest 1927. 24 l.; Ungari uurimused hõimurahvaste ja algkodu ülesotsimiseks (A rokon népek- és őshaza-kutatások Magyarországon). Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis, edidit Stephanus de Csekey, Nr. 6. Tartu (Dorpat) - Budapest 1927. 46 l.; Thalés Bernard littérateur français et ses relations avec la poésie populaire estonienne et finnoise. Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis, edidit

Stephanus de Csekey, Nr. 7. Tartu (Dorpat) 1928. 128 l.

A tartui egyetemen oktatási és tudományos munkával eltöltött 11 félév után Virányi Elemér 1928-ban visszatért Magyarországra, s meghalt a II.világháborúban. Utána a Magyar Intézet igazgatója Csekey István lett. Magyar lektorként azonban rövid ideig a tartui egyetem svéd nyelv lektora Nils-Herman Lindberg működött. 1922 és 1925 között svéd lektor volt Budapesten, a Pázmány Péter Tudományegyetemen, 1921-től 1923-ig Budapesten a svéd konzulátus titkára, 1927-ben svéd lektor volt a tartui egyetemen. A magyar nyelvi órákat kezdőknek és haladóknak tartotta az olvasási gyakorlatokkal együtt. A Tartuban keletkezett írásaiban elsősorban a tartui svéd lektorátussal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. 1931. január 1-én az új magyar lektor Györke József lett. Györke József 1906-ban Celldömölkön született. A pécsi tudományegyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet 1929-ben. 1931-36 között Észtországban a tartui egyetemen a magyar nyelv lektora és a Magyar Intézet vezetője volt. Hazatérve az Országos Széchényi Könyvtárban működött. 1945-től annak főigazgatója volt. 1936-tól haláláig a Finn-Ugor Kulturális Kongresszusok Állandó Magyar Bizottságának titkára volt. 1942-ben a budapesti egyetemen az uráli szóképzéstan és szóragozástan tárgyköréből magántanárrá nevezték ki. 1939-től az Északi Rokonaink (a Magyar-Finn és a Magyar-Észt Társasági Közleményei) című kiadvány társszerkesztője volt. Főként a szóképzés problémáival foglalkozott és behatóan tanulmányozta az uráli nyelveket, elsősorban a szamojédet.

Györke József nyelvész, könyvtárigazgató, az MTA levelező tagja 1946-ban halt meg Budapesten.

Tartuban íródott főbb műve: Die Wortbildungslehre der Uralischen (Tartu, 1935).<sup>10</sup>

A tartui egyetem utolsó magyar származású magyar lektora Dr. Fazekas Jenő volt, aki 1937 januárjától a fordultatos

1940 januárjáig dolgozott Tartuban. Fazekas Jenő 1926 és 1932 között a debreceni egyetemen finnugor nyelveket, magyar nyelvet és irodalmat, latin és görög nyelvet tanult, 1929-ben a helsinki egyetemen ösztöndíjas volt és 1932-33-ban szintén ösztöndíjasként a tartui egyetemen tanult. 1932-33-ban, valamint 1935-36-ban Debrecenben könyvtárosként dolgozott, aztán lektor volt a tartui egyetemen, 1942-től 1944-ig pedig a helsinki egyetemen, 1945-től kezdve Uppsalában.<sup>11</sup>

"A kezdőknek tartott magyar órákon népdalokat, népmeséket és egyszerűbb szépirodalmi szövegeket fordítottak és elemeztek, segédanyagként hanglemezeket használtak. A haladók csoportjában Fazekas Jenő a magyar nyelvtan fontosabb problémáit elemezte, a szóalaktan nyelvtörténeti kialakulásáról beszélt, elemezték a szövegeket és beszédgyakorlatokat tartottak. A magyar irodalomból átvették a 19. századi magyar prózaírókat, az újabb magyar irodalmat, válogatott részleteket a korábbi irodalomból, elemezték nyelvileg és történelmileg Petőfi verseit, áttekintették a magyar irodalom főbb vonulatait a 18-19. században (a nemzeti mozgalom kora, a magyar romantika előkészítése és romantika)."<sup>12</sup>

A Tartu-korszak idején a kiváló magyar tudós következő főbb írásai jelentek meg: Ungari rahvaluulest ja rahvamuusikast (A magyar népköltészetéről és népzenéről). Eesti Kirjandus 1937, 355-364. l.; Ungari uuemast kirjandusest (Az újabb magyar irodalomról). Looming 1938, 79-86., 224-232. l.; Ungari ja Euroopa kultuur (A magyar és az európai kultúra). Varamu 1939, 1021-1026. l.<sup>13</sup>

1939 őszén kiéleződött a politikai helyzet Észtországban. Az 1939. augusztus 23-án kötött Molotov-Ribbentrop-paktum szerint Észtország a Szovjetunió befolyási övezetébe került. A Szovjetunió erős hatást gyakorolt Észtországra, a célból, hogy létrejöjjön a kölcsönös segélynyújtási egyezmény. Ennek következményeként a Szovjetunió katonai támaszpontokat állított fel Észtországban. 1940 júniusában a szovjet hadsereg

gyakorlatilag megszállta Észtországot. Kikiáltották az Észt Szovjet Szocialista Köztársaságot. A szovjet hatalom körülményei között a tartui egyetemen alapos változásokra került sor.

A magyar lektorátust már 1940 januárjában megszüntették.<sup>14</sup>

A tartui egyetemen hosszú ideig a finnugor tanszék vezetőjeként tevékenykedett Ariste Paul akadémikus közlése szerint a II.világháborús nehéz időkben a tartui egyetem és a magyar egyetemek valamint a tudósok kapcsolatai megszakadtak. A Magyar Intézet könyvtárának nagy része elpusztult. Amikor a tartui Állami Egyetem 1944 őszén működni kezdett, akkor a megmaradt magyar nyelvű könyvek az egyetem könyvtárába kerültek, egy részük pedig a finnugor tanszéken maradt.<sup>15</sup>

A magyar nyelvet tovább tanították a tartui Állami Egyetem finnugor tanszékén, de a lektorok már nem magyarok voltak, hanem észtek. A szovjet társadalom demokratizálásának eredményeként lehetőség nyílik arra, hogy 1989 őszétől kezdve a tartui egyetemen már megint finn lektor taníthatja a finn nyelvet. Vajon mikor kerül sor arra, hogy a magyar nyelvet újra magyar lektor tanítja?

#### IRODALOMJEGYZÉK

1. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919-1929. Tartu 1929, 185. l.
2. B. Kangro, Universitas Tartuensis. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool ja üliõpilaskond sõnas ja pildis. Lund 1970, 55-56. l.
3. R. Vääri, Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918-1940. aastal. Töid eesti filoloogia alalt III. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 259. füzet, 306.l.
4. S.v. Csekey, Estnisch-ungarische Beziehungen und das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat).

Bibliotheca Hungarico-Estica Instituti Litterarum Hungarici Dorpatensis edidit Stephanus de Csekey, Nr. 8. Tartu (Dorpat) 1930.

5. R. Vääri, Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918-1940. aastal 303-311. 1.
6. S.v. Csekey, Estnisch-ungarische Beziehungen und das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat), 37. 1.
7. R. Vääri, Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918-1940. aastal, 306. 1.  
S. v. Csekey, Estnisch-ungarische Beziehungen und das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat), 76-78. 1.
8. R. Vääri, Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918-1940. aastal, 307. 1.
9. S. v. Csekey, Estnisch-ungarische Beziehungen und das Ungarische Wissenschaftliche Institut in Tartu (Dorpat), 72-73. 1.
10. Lásd még Lakó György, Gy. J. Magyar Nyelv, 1946.
11. R. Vääri, Soome ja ungari keele lektoraat Tartu ülikoolis 1918-1940. aastal, 309. 1.
12. U.a.
13. U.a.
14. B. Kangro, Universitas Tartuensis, 59. 1.
15. P. Ariste, Tartu ülikooli suhted Ungariga. - Edasi, 1962 április 4.



Romsics Ignác:

Francia-magyar kulturális kapcsolatok és a  
párizsi Magyar Intézet a két világháború  
között

A keresztény Nyugathoz való kapcsolódás, a magyarnál fejlettebb európai népek kultúrájának megismerése és ötvözése Keletről hozott értékeinkkel az államalapítás kora óta szinte megszakítás nélkül mindig a magyar politikai gondolkodás és kultúrpolitika egyik meghatározó alapelve volt. Nincs a magyar történelemnek olyan évszázada, amikor uralkodóink, politikai és kulturális vezető rétegeink ne törekedtek volna erre, s ne ebben látták volna az ország előrehaladásának egyik fontos és nélkülözhetetlen eszközét. A Nyugat-Európával fenntartott kulturális kapcsolatoknak, s ezek révén Európa nagy szellemi áramlatai befogadásának és feldolgozásának a fontossága még nyilvánvalóbbá vált 1919 után, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott és egy hosszú történelmi kor után Magyarország ismét önálló, független állammá vált. "Még nagy nemzetek kulturális életének is megártott az - mondotta ezzel kapcsolatban a háború utáni évtized nagy formátumú magyar kultuszminisztere, gróf Klebensberg Kúró -, ha egyes időszakokban túltengő sovinizmusból vagy saját szellemi életük túlbecsülése következtében elzárkóztak a külfölddel szemben, a kis nemzetekre pedig egyenesen végzetes, ha izolálódnak a nagy kultúrnépekkel szemben s annak a tévhitnek adják oda magukat, hogy elzárkózottan valami egészen speciálisan nemzetit tudnak kiforrni." A kor kulturális kormányzata éppen ezért kiemelt feladatnak tartotta, hogy "...irodalomban, művészetben és tudományban egyaránt kellő számban álljanak oly férfiak... rendelkezésre, kik teljesen

európai színvonalon vannak."<sup>1</sup>

A fenti kultúrpolitikai célok elérése érdekében Klebelsberg kidolgozta a külföldi állami ösztöndíjak odaítélésének új rendszerét, valamint felújította és továbbfejlesztette a külföldi magyar intézetek eredendően háború előtti koncepcióját. Elképzelésének lényege az volt, hogy a jelentősebb európai kultúrcentrumokban egy-egy magyar intézetet (Collegium Hungaricum) alapít. Az ösztöndíjas diákoknak és az egyetemet már bevégzett ösztöndíjas kutatóknak egyaránt ott-hont és munkalehetőséget nyújtva ezek az intézetek egy főiskolai diákotthon és egy kutatóközpont funkcióját egyaránt betöltötték volna. Alapvető célkitűzésként szerepelt az intézetek feladatai között a magyar kultúra értékeinek terjesztése, népszerűsítése, s a befogadó ország szellemi kincseinek közvetítése Magyarországra.<sup>2</sup>

Az ország hagyományos kulturális kapcsolatainak és politikai kötődéseinek megfelelően az első magyar intézetek Bécsben és Berlinben jöttek létre 1924-ben. Ugyanebben az időben kezdte meg működését a Római Magyar Történeti Intézet is, amely 1927-ben új épületbe költözvén 1928-ban magyar intézetté, Collegium Hungaricummá bővült. A zürichi Collegium Hungaricum - sokkal szerényebb keretek között - 1927-ben nyitotta meg kapuit.<sup>3</sup>

Az osztrák-magyar, olasz-magyar, és német-magyar kapcsolatokhoz viszonyítva az 1920-as évek első kétharmadában a hivatalos francia-magyar kulturális kapcsolatok jelentéktelenek voltak. Ennek elsődleges oka a két ország külpolitikájában keresendő. Franciaország és kelet-európai szövetségi rendszere, a kisantant éberén őrködtek a háború után kialakított új rend, az új határok fölött. Magyarország legfőbb külpolitikai célja ugyanakkor a revízió, az új határok megváltoztatása volt. A politikai szembenállás a kulturális kapcsolatokra is kihatott. Jól mutatja ezt az a tény, hogy a külföldön tanuló évi 1200-1500 magyar diák közül az 1920-

as évek közepéig mindössze egy-két tucat választotta Párizst, illetve Franciaországot. Ugyanebben az időben Bécsben évente 300-500-an, Berlinben pedig 5-600-an tanultak.<sup>4</sup>

Az 1920-as évek utolsó harmadára a politikai szembenállás mérséklődött. Franciaország felismerte, hogy a potenciális német veszéllyel szemben a kisantant mellett Magyarországnak is tényező lehet és biztonsági politikájában bizonyos szerepet játszhat. A magyar vezetésben ugyanakkor tudatosult, hogy a Németországtól kapott gazdasági és politikai támogatásért a későbbiekben esetleg az ország függetlenségével kell fizetni, s hogy kisállammá válván csakis a külkapcsolatok sokirányú nyitvatartására és ápolására lehet és kell törekednie. A magyar miniszterelnök, gróf Bethlen István ezzel kapcsolatban 1930-ban így fogalmazott: "Hát maradjunk a kultúrában az egyoldalú német orientációban? Hiszen négyszáz éven keresztül német orientációban voltunk, most visszanyertük függetlenségünket és nem vagyunk hozzáláncolva senkihez. Mi igenis érintkezést keresünk és kell keresnünk nemzeti érdekeink céljából az összes nagy nyugati nemzetekkel, mert ha ezt nem tesszük, kiszolgáltatjuk nemzetünket annak, hogy kulturális téren saját zsírjában fullad meg, vagy hogy megint egyoldalú orientációba kerül".<sup>5</sup>

A francia-magyar kapcsolatok szívélyesebbé és intenzívebbé válása szempontjából nagy jelentőségű volt Bethlen miniszterelnök 1929-es párizsi látogatása, amikor több vezető francia politikussal megbeszéléseket folytatott. Bár a revízió kérdésében nem jött létre közeledés, abban mindkét fél megegyezett, hogy gazdasági és kulturális téren kívánatos az együttműködés magasabb szintre emelése.<sup>6</sup>

A kulturális kapcsolatok megélénkülését a következő években számos új fejlemény jelezte. Az egyik legszembeötlőbb ezek közül a Franciaországban tanuló magyar diákok számának ugrásszerű emelkedése volt (1921/22:2, 1922/23:16, 1927/28:250, 1930/31:323).<sup>7</sup> Ezen belül jelentősen nőtt az

állami ösztöndíjasok száma is (1925/26:13, 1927/28:43, 1929/30:48). Az ösztöndíjak egynegyedét a francia kormány adományozta, a többi a magyar állam, illetve különböző magyar szervezetek költségvetését terhelte. A Franciaországban, illetve Párizsban tanuló magyar ösztöndíjasok száma ezekben az években lényegesen meghaladta az Angliában, Svájcban vagy az Egyesült Államokban tanulókét, s megközelítette a berlini, római és bécsi magyar diákok számát.<sup>8</sup>

De számos egyéb jel is a két ország közötti kulturális kapcsolatok élénkülését mutatta. 1929. március 3-án - a háború óta először - francia képzőművészeti kiállítás nyílt Budapesten. A tárlatot - diplomáciai körökben általános meglepetést okozva - a kormányzó nyitotta meg. Az esemény politikai jelentőségéről de Vienne, budapesti francia követ a következőket jelentette: "Az újonnan megnyitott kiállítás alapján konstatálható annak az áramlatnak az ereje és fontossága, amely a magyar közvéleményt - majdnem minden területen, de különösen az irodalomban és a művészetekben - Franciaország felé közelíti." Hozzátette: "Fontos, hogy ezt a mozgalmat hasznosítsuk, ösztönözzük és fejlesszük."<sup>9</sup> Ugyanezen év decemberétől magyar kezdeményezésre francia nyelvű hetilap (Gazette de Hongrie) jelent meg Budapesten. A lapot 2-3 ezer példányban adták ki. Egyik mecénása a magyar miniszterelnökség, a másik - a francia követ javaslatát elfogadva - a Quai d'Orsay volt.<sup>10</sup> A magyar drámaírók és zeneszerzők egyesületének meghívására 1931-ben a Comédie Française vendégszerepelt a magyar fővárosban - a háború óta ugyancsak először.<sup>11</sup> 1932 januárjától francia nyelvű folyóirat jelent meg Budapesten, a Nouvelle Revue de Hongrie. A folyóirat - a később induló New Hungarian Quarterly-hez hasonlóan - elsősorban a magyar irodalom és kultúra külföldi terjesztését és népszerűsítését, valamint az ország gazdasági és politikai helyzetének a megismertetését tekintette feladatának. Ugyanakkor számos francia írótól, politikustól

és publicistától is körült. A folyóirat szerepe, fontossága magyar szempontból - mégha csak néhány száz példányban jelent is meg - alig túlbecsülhető. Szerzői gárdája - Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső, Keresztury Dezső, Kós Károly, Jancsó Elemér, Vargyas Lajos, Györffy György stb. - önmagáért beszél, miként a két szerkesztő: Ottlik György (igazgató) és Balogh József (ügyvezető főszerkesztő) is. Az első három évfolyam alapján De Vienne követ 1934-ben így jellemezte és ajánlotta a francia kulturális szervek figyelmébe: "Egy olyan francia, mégpedig jó francia nyelven szerkesztett folyóiratról van szó, amelynek egészében véve sikerült megőriznie objektívitasát, sőtőlől szabályt csinált, s amely a Közép- és Kelet-Európában kiadott ilyen típusú publikációk között valószínűleg a legjobb".<sup>12</sup>

A két ország közötti kulturális kapcsolatok különösen megélenkültek 1934-35-ben, az olasz-francia közeledés, az ún. Pacte de Rome időszakában, amikor közel egy évig úgy látszott, hogy Mussolini mégis a német-, hanem a francia orientációt fogja választani. A perspektivikus magyar revíziót tekintve ez ugyan baljós előjelnek számított, ám az ország függetlenségét fenyegető német Drang nach Osten megállítása szempontjából kétségkívül igen kedvező, noha csak átmeneti fejlemény volt. Ez az az időszak, amikor a szervezett magyarországi turizmus egyik legelső jeleként 50 fős magyar turista csoport érkezik Párizsba, s a csoportot, amely a magyar közélet vezető személyiségeiből áll, a francia főváros vezetői fogadják (1935 nyara).<sup>13</sup> Amikor nem múlik el hónap, hogy egy-egy francia közéleti személyiség, író, közíró vagy politikus ne tartana előadást valamelyik magyar egyetemi városban. Amikor a budapesti egyetem fennállásának 300. évfordulója alkalmából (1935. szeptember) 7 francia tudóst avatnak díszdoktorrá s a német és olasz kultúra nagyjai közül csak 3-3-at.<sup>14</sup> Amikor a már működő német és olasz nyelvű gimnázium után a kul-

tuszminisztérium egy francia nyelvű középiskola alapításának a lehetőségét fontolgatja. S amikor végül még a francia-magyar kapcsolatok leginkább neuralgikus kérdésében, a revízió ügyében is bizonyos mértékű közeledés tapasztalható.<sup>15</sup>

Az 1920-as évek végén kezdődő, s az 1930-as évek közepéig tartó francia-magyar közeledés egyik legfontosabb kulturális eredménye egy magyar intézet alapjainak a megteremtése volt - Bécs, Berlin, Róma és Zürich után Párizsban. Az ezzel kapcsolatos előzetes tárgyalásokat magyar részről Magyary Zoltán, a VKM egyetemi ügyosztályának vezetője irányította. Magyary 1927-28-as párizsi tárgyalásai alapján két lehetséges megoldás körvonalai rajzolódtak ki. Az egyik lehetőséget az 1923-tól folyamatosan épülő Cité Universitaire létrehozásába való bekapcsolódás jelentette. Ezt a francia kormány és a Cité alapítója, André Honnorat kulturális miniszter is melegen támogatták volna. A Citében építendő magyar ház ellen szólt viszont, hogy a Cité akkori alapszabályai szerint ez - eltérően a többi magyar intézettől - csak egy diákotthon, kollégium lehetett volna, - tudományos és oktatási funkciók nélkül. Akadályt jelentett továbbá az is, hogy a Cité pavilonjait az építtető külföldi államok csak örökös használatba kapták meg; a tulajdonjog a párizsi egyetemet illette. A másik megoldást egy arra alkalmas ingatlan (hotel vagy bérház) megvásárlása jelentette volna a Quartier Latin-ben, amelyet a berlini, bécsi és római mintának megfelelően komplex feladatokat ellátó Collegium Hungaricumként lehetett volna működtetni.<sup>16</sup>

Bár Klebelsberg inkább az utóbbi változattal rokon-szenvezett, egyelőre egyik mellett sem kötelezte el magát. Ehelyett - átmeneti jelleggel, a végleges döntésig - 1928-ban felállított egy Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Irodát (Bureau Franco-Hongrois de Renseignements Universitaires). Az Iroda 1928 őszén kezdte meg működését a Quartier Latin

egyik kis szállodájának (Hotel du Cedre) két szobájában, a Lacepede utcában. Az egyik szoba az Iroda igazgatójának és egyszemélyi mindenésének, Müller (Molnos) Lipót irodalomtörténésznek a hivatali helyiségeként, a másik előszobaként, kézikönyvtárként, tanteremként és a magyar ösztöndíjasok munkaszobájaként szolgált. Az Iroda elsődleges feladata a Párizsba érkező vagy már ott tanuló magyar diákok orientálása és segítése volt - főleg tanulmányi szempontból. Ennek jegyében az Iroda ambiciózus fiatal vezetője már az 1928/29-es tanévben több specializált francia tanfolyamot szervezett az ösztöndíjasok nyelvtudásának tökéletesítése céljából. A Magyarország iránt érdeklődő és odautazni kívánó francia egyetemistáknak és újságíróknak ugyanakkor magyar nyelvi kurzusokat indított.<sup>17</sup>

A Magyar-Francia Egyetemi Tájékoztató Irodát kezdetben mindenki átmeneti intézménynek, a leendő párizsi Collégium Hungaricum vagy Magyar Ház alapjának tartotta. 1929-30-ban még úgy látszott, hogy ez így is lesz. A Cité Universitaire vezetése (Fondation Nationale de la Cité Universitaire) 1929-re belátta, hogy a külföldi államok nagyobbarányú részvételére csak akkor számíthat, ha az alapító államok tulajdonjogát is elismeri. (Az argentin, angol és spanyol ház a 20-as és 30-as évek fordulóján már így épült fel.) Lehetővé vált az is, hogy a diákokthonok mellett egyetemi intézetek is működ-hessenek a Citében. (Az első ilyen, a Sorbonne Mezőgazdasági Intézete - Institut Agronomique - 1929-ben nyitotta meg kapuit.) A kedvező változások amellet szoltak, hogy a leendő Collégium Hungaricum ne a Quartier Latin-ben, hanem a Cité Universitaire-ben épüljön fel. Müller Lipót és Klebelsberg kiküldöttei, akik 1929 tavaszán részletesen tanulmányozták a Cité építészeti együttesét és távlati terveit, egyaránt ezt javasolták. Elvi szinten ebben állapotodott meg 1929 nyarán a

két állam miniszterelnöke, Raymond Poincaré és Bethlen is. A terv megvalósulásának pénzügyi akadályai sem voltak. Noha ún. "luxuskiadásaiért" a kultusztárcát a kormány jobb- és baloldali ellenzéke egyre hevesebben támadta, Bethlen támogatásával Klebelsbergnek sikerült biztosítani a szükséges anyagi fedezetet. Az országgyűlés 1929 őszén megszavazta a párizsi Magyar Intézet létesítésére előírányzott 1 millió 200 ezer pengőt. Ez akkor több mint 5 millió francia Franc-nak felelt meg.<sup>18</sup>

Ha Klebelsberg siet, s a megszavazott összegből azonnal megveszi a telket és megkezdí az építkezést, a párizsi Magyar Intézet ma valószínűleg nem a Bonaparte utcában, hanem a Cité Universitaire-ben székelne, s mintegy 50 magyar diáknak és kutatónak (ennyi lakószobával számoltak) is otthont és munkaszobát biztosítana. Miután nem ezt tette, hanem a konkrét lépéseket 1930-ra halasztotta, nem így történt. Deus ex machina-ként szólt közbe ugyanis a gazdasági világválság, illetve ennek hazai jelentkezése. Az államháztartás felduzzadt deficitjének enyhítésére - mint mindig és mindenhol - két lehetőség kínálkozott: az adók megemelésé, illetve a költségvetési előirányzatok törlése vagy lefaragása. A Bethlen-kormány mindkét eszközt igénybe vette, s ennek - egyebek mellett - a párizsi Magyar Intézet is áldozatul esett. Maga a terv ugyan nem került véglegesen süllyesztőbe, de Bethlen bukása (1931), Klebelsberg halála (1932), s különösen a 30-as évek közepéig tartó gazdasági depresszió miatt pénzügyi fedezetet megvalósítására sohasem sikerült találni.

A 30-as évek második felében, amikor a gazdasági konjunktúra következtében az államháztartás ismét stabilizálódott, s így bizonyosan pénz is lett volna, viszont a megváltozott nemzetközi helyzet, s a magyar kormányok mind egyértelműbben kibontakozó német orientációja akadályozták a terv valóra váltását. A Berlin-Róma tengelyhez (1936) felzárkózó



Magyar szociálpolitikájával egy komoly párizsi Magyar Intézet megalapítása tényleg megvalósíthatatlannak tűnt. Jellemző, hogy az 1935-ös francia-magyar, s az 1936-os német-magyar kulturális egyezményekhez hasonló szerződés kötése Franciáoroszával már fel sem merült. „Hétköznapi”, akik az egyoldalú német orientációt követik, s a francia-magyar jó viszony fenntartását továbbra is fenntartva tartották, s már meglévő kapcsolatok ápolásával, s már lezáró intézmények fenntartásával, a legjobb esetben is csak ezerszázalékos teljesítménnyel kellett megelégedni. Egy ilyen szőlő, egy ilyen intézmény volt a Nouvelle Revue de Hongrie, amely Magyarországra 1940-ig szinte megazállásáig változatlan szellemben honfoglaló-magyarosodó jellegt, s ilyen volt a Francia-Magyar Egyetemen létező Magyar Intézet is, amely ha Magyar Intézet, Collegium Hungaricumnak is nevezhető volt, a francia-magyar kapcsolatok fenntartásában az 1939/40-ig kimagasló szerepet töltött be.

Az Iroda 1931 áprilisig a Place du Cedre két földszinti szobájában, ezt követően pedig 1931-ig a Geoffroy St. Hilaire utca egyik házában működött. Az intézmény működése az átköltözéssel nem javult, sőt inkább romlott. Továbbra is két szoba állt rendelkezésre, amelyek együttes alapterülete mindössze 16 m<sup>2</sup> volt. A gazdasági válság miatt az intézmény költségvetését is csökkentették. Az első két évben a minisztérium még egy 12 ezer pengő bocsátott Müller rendelkezésére, de 1931-32-től már csak évi 12 ezret. Összehasonlításképpen: ugyanebben az időben a római Collegium Hungaricum évi 153 ezer, a bécsi évi 110 ezer, a berlini pedig évi 102 ezer pengő fölötti összeget kapott.<sup>19</sup>

A gazdasági konfliktusok kibontakozását és a költségvetési egyensúly romlását megfigyelve a Iroda működési feltételei valószínűleg javultak. 1934-ben a Place du Fontaine 13. alatti házba költözhetett át, ahol összesen 100 m<sup>2</sup> alapterületen két szoba állt rendelkezésre. Ezekből egyet előadóteremnek, a másikat könyvtárszobának, egyet

folyóíratolvasónak, egyet igazgatói irodának, egyet pedig i-rattárnak rendeztetett be Müller. Az átköltözéssel közel egyidejűleg új nevet kapott az intézmény: 1933-tól Franciaországi Magyar Tanulmányi Központnak (Centre d'Études Hongroises en France) nevezték.<sup>20</sup> Néhány év múlva, nem sokkal a háború kitörése előtt még megfelelőbb elhelyezést sikerült találni. A Központ 1945 előtti utolsó székhelye a Pierre-Curie utca 18. szám alatti házban volt, ahol 9 helyiségben rendezkedhetett be. 1942-től immár hivatalosan is Magyar Intézetnek nevezték.<sup>21</sup>

Az 1933-as névváltoztatást és az 1934-es átköltözést követően az intézmény szerint "személyi fejlesztésre" is lehetőséget kapott. Az igazgató és az addigi mindenek, Müller Lipót mellett a Központ állandó munkatársai közé tartoztak ezt követően: két irodai és könyvtári feladatokat ellátó technikai dolgozó, valamint tiszteletdíjasként Baráth Tibor történész, a Történettudományok Nemzetközi Bizottságának segédtitkára és a mindenkor magyar lektorok, 1934-35-ben például Gáldi László és Pödör László, 1939-40-ben pedig Sinor Dénes.<sup>22</sup>

Az Iroda, illetve Központ egyik legfontosabb feladata továbbra is a magyar ösztöndíjasok segítése, támogatása volt. A francia nyelvi kurzusok szervezése mellett többek között ezt a célt is szolgálta egy könyvtár és folyóíratár felállítása. Az első három év után, 1931-ben a könyvtár 2800 - főleg magyar és francia nyelvű - kötetből, valamint 30 rendszeresen járó folyóirat és 5 napilap számaiból állt. A könyvek száma 1934-re 6500-ra, 1944-re pedig közel 15 ezerre emelkedett. Kicsit bővült az előfizetett folyóiratok és napilapok köre is (1934-ben 100, illetve 7). Az intézet könyvtárát a magyar diákok eleinte teljesen szabadon használhatták. A könyvtárszobához saját kulccsal rendelkeztek; maguk vezették a kölcsönzési naplót is.<sup>23</sup> Ez a szabad rendszer az Irodából Központtá alakulást követően megszűnt. Diákok többé nem kölcsönözhettek

könyvet, s noha a személyzet növekedett, a könyvtár nyitvatartási idejét délután 14 és 17 óra közötti időszakra korlátozták. Igaz viszont, hogy az új olvasótermek nem 8, hanem 40-60 ember egyidejű, kényelmes munkáját tették lehetővé. E változásokat Müller, az igazgató a diákok hanyagságával, a kölcsönzési napló pontatlan vezetésével és néhány könyv eltűnésével magyarázta. A diákok szerint viszont az intézmény "elburokratizálódása" volt az ok. A magyar diákok mellett természetesen azok a francia egyetemisták is gyakran megfordultak a könyvtárban, akik a különböző kurzusokon magyarul tanultak; továbbá a francia szellemi életnek azok a képviselői is, akik a magyar történelem vagy kultúra iránt érdeklődtek.<sup>24</sup>

A Központ másik fontos munkaterülete a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásába való bekapcsolódás, illetve ennek támogatása volt. A háború alatt és a háborút követő években magyar nyelvet és irodalmat Párizsban nem tanítottak. (1913-ig a Faculté des Lettres de l'Université de Paris keretében Kont Ignác adott elő évről évre magyar nyelvet és irodalmat.) Az érdeklődés ismételt feléledésének első jeleként 1927-ben Hankiss János két szemeszterben bevezető előadásokat tartott a magyar irodalom tanulmányozásához a Sorbonne-on. A Sorbonne alkalmi magyar vendégtanárainak érdeklődésfelkeltő előadásainál is fontosabb volt azonban, hogy a Keleti Élő Nyelvek Főiskolája (École Nationale des Langues Orientales Vivantes) 1931-ben külön magyar és finnugor tantervet szervezett, s Aurelien Sauvageot személyében ennek élére olyan tanárt hívott meg, aki közel egy évtizedes budapesti tartózkodása alatt (1923-tól az Eötvös Kollégium francia tanára volt) nemcsak a magyar nyelvet sajátította el tökéletesen, hanem a magyar kultúrát és szellemi életet is alaposan megismerte. Sauvageot professzor 3 évfolyamos magyar nyelvi és irodalmi kollégiumot tartott. Ehhez kapcsolódva

Müller és a 30-as évek elejétől rendszeresített magyar lektorok irodalmi szövegeket olvastattak és magyaráztak, valamint kiejtési gyakorlatokat vezettek. Az állandó hallgatók száma tanévenként 15 és 25, évfolyamonként pedig 3 és 10 között váltakozott. Ezek túlnyomó többsége francia volt, de évről-évre akadt közöttük egy-két utódállamukból érkezett magyar is. 1931 és 1958 között összesen 79 magyar diplomát adott ki a "Langso", amelyből az 1945 előtti másfél évtizedre körülbelül 30-35 eshetett. A Keleti Nyelvek Főiskolája mellett szabadegyetemi jelleggel 1932-től a Société pour la Propagation des Langues Étrangères keretében is folyt magyar oktatás. Ezeket az ugyancsak 3 éves, de évfolyamonként csak heti 2-3 órás nyelvi és irodalmi tanfolyamokat előbb Müller, majd a mindenkori magyar lektor tartotta.<sup>25</sup>

Az első két-három évben kevésbé, a 30-as évek elejétől azonban elég aktív publikációs tevékenységet is kifejtett a Tanulmányi Központ. E tekintetben mindenekelőtt folyóíratáról, a Revue des Études Hongroises-ről kell megemlékezni. A "Revue" eredetileg 1923-ban indult a Magyar Tudományos Akadémia negyedéves francia nyelvű társadalomtudományi orgánusaként. Első öt évfolyama (1923-1927) *Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes*, hatodik és hetedik évfolyama (1928-1929) *Revue des Études Hongroises* cím alatt jelent meg. Az első hét évfolyam szerkesztői (Eckhardt Sándor és Baranyai Zoltán) a magyar irodalomtörténet, nyelvészet, történelem és néprajz fontosabb eredményeinek francia nyelvű közvetítését tekintették feladatuknak - különös tekintettel a magyar és a magyarral rokon vagy szomszédos népek nyelvi és kulturális kapcsolataira.<sup>26</sup> A gazdasági válság éveiben a folyóirat megjelenése szünetelt, s csak 1933-ban indult újra. Az új sorozat első három évfolyamának (1933-1935) szerkesztői Müller Lipót és Bárczi Géza, az összevontan megjelent 1936-37-es évfolyam szerkesztői Müller és Hankiss János voltak. Az első

három évfolyam még a régi címmel, az utolsó kettő Études Hongroises címmel jelent meg. A szerkesztőváltás egyben koncepciómódosítást is jelentett. A magyar és a szomszédos, illetve rokon népek kapcsolattörténete mint szerkesztési szempont teljesen háttérbe szorult, s dominánssá a francia-magyar történelmi érintkezések, illetve szellemi kölcsönhatások váltak. Ennek megfelelően a folyóirat munkatársi gárdája is módosult. Az új sorozat szerzői, akiknek közel fele francia volt, túlnyomórészt a francia-magyar kapcsolatok iránt érdeklődő társadalomkutatók közül került ki. A magyar szellemi tudományok eredményeinek francia nyelvű közvetítő orgánumból a folyóirat ily módon egy speciális érdeklődésű francia nyelvű tudományos orgánummá vált. Példányszáma 700 és 1000 között mozgott.<sup>27</sup>

A folyóirat 1936-37-es összevont évfolyama már jelezte a további megjelenés előtt tornyosuló pénzügyi akadályokat. 1938-ra ezek oly mértékűvé váltak, hogy a lap megjelenése öt évig ismét szünetelt. Tekintve azonban, hogy a pénzügyi támogatás megvonása egybeesett a német orientáció megerősödésével, aligha tévedünk nagyot, ha az anyagi nehézségekre való hivatkozás mögött budapesti politikai megfontolásokat sejtünk. Ezt valószínűsíti az is, hogy egy az állami költségvetés szempontjából sokkal súlyosabb, de külpolitikailag új helyzetben, 1943-tól, reprezentatívabb külsővel és nagyobb terjedelemben - Revue d'histoire comparée, Études hongroises címmel - ismét megjelenhetett.

A Revue des Études Hongroises szerkesztése és kiadása mellett a Tanulmányi Központ több igen értékes egyedi kiadvány sajtó alá rendezésében is tevékenyen közreműködött. Ezek közül Solymosy Sándor magyar mese- és mondagyűjteményének francia fordítása (Contes et légendes de Hongrie)<sup>28</sup>; Sauvageot professzor politikai szempontból joggal kritikus, de ugyanakkor

a magyar nép és kultúra iránti őszinte és mély rokonszenvről tanúskodó, s így egészében mégis inkább "magyarbarát" országismertető kézikönyve (*Découverte de la Hongrie*)<sup>29</sup>; valamint a Müller és Hankiss János által válogatott két magyar irodalmi antológia (*Anthologie de la poésie hongroise* és *Anthologie de la prose hongroise*) emelkednek ki. E két utóbbiban természetesen a műkedvelő Bethlen Margit, Somogyváry Gyula, Tormay Cecile, báró Wlasics Gyula és más hivatalosságok is szerepeltek egy-egy "műremekkel". Az alkotók és művek többségét azonban, akik között nemcsak az egész Nyugat-nemzedék és a népi irodalom legjobbjai, hanem Kassák Lajos, József Attila, Lesznai Anna és Szép Ernő is megtalálható, egy mai szerkesztő sem hagyhatná el.<sup>30</sup>

A Tanulmányi Központ tevékenységi területei közül említést érdemelnek végül az általa rendezett előadások, megemlékezések, kiállítások. A két legreprezentatívabbra és legsikeresebbre, Mécs László költői estjeire és a Rákóczi halálának kétszáz éves évfordulójával kapcsolatos emlékünnepségekre - aligha véletlenül - egyaránt 1935-ben, a francia-olasz détente (les accords de Rome) időszakában került sor. Méretei okán ezeket a Sorbonne-on, az Institut Catholique-ban és a versailles-i királyi palotában tartották. Kisebb rendezvényeket azonban ezt megelőzően és ezt követően is szervezett a Központ. Megemlíthető ezek közül az 1936-os Liszt-előadásorozat a Sorbonne-on és az 1938-as Kisfaludy-emlékünnepély Draguignon-ban. A háború kitöréséig összesen több mint husz költői, zenei, népművészeti, irodalmi és tudományos rendezvényt szervezett Müller. A magyar művészek, kutatók és tehetségesebb fiatal ösztöndíjasok mellett egy-egy előadás erejéig gyakori vendégei voltak az intézménynek mindazok a francia professzorok, akik a magyar történelem vagy kultúra valamely problémája iránt érdeklődtek. A teljesség igénye nélkül megemlíthető közülük Henri Tronchon, a strasbourgi egyetem taná-

ra, akit a magyar népdal érdekelt; Louis Villat, a toulousi egyetem professzora, akit a francia forradalom magyarországi hatása foglalkoztatott; Emil Tosi, a lille-i egyetem előadója, aki a középkori francia-magyar kapcsolatokat kutatta; Emil Poupé, a draguignoni múzeum igazgatója, aki Kisfaludy Sándor franciaországi kapcsolatairól érdeklődött; Robert Garric, az Institut Catholique tanára, aki magyarországi utazása során szerzett benyomásairól számolt be; Mme Therese Marix, aki Liszt és Balzac kapcsolatáról értekezett; s természetesen a Thardud testvérek és Sauvageot professzor, akik már-már a Központ állandó külső munkatársainak számítottak.<sup>31</sup>

Összefoglalva az Iroda, illetve a Központ másfél évtizedes működését, megállapíthatjuk, hogy az a szerény keretek ellenére alig túlbecsülhető, eredményes tevékenységet fejtett ki mind a magyar kultúra franciaországi megismertetése, mind a francia szellemi élet értékeinek és eseményeinek hazai, magyarországi közvetítése terén. Egy egész fordító-nemzedék képezte itt ki magát, s a magyar tudóstársadalom olyan képviselői kaptak itt fiatalon megtermékenyítő új impulzusokat, mint Zolnai Béla és Eckhardt Sándor, az őstörténész Ligeti Lajos, a pedagógus Várkonyi Hildebrand, a történész-levéltáros Degré Alajos - hogy csak a legismertebbeket említsük.

Ebben munkában kiemelkedő szerepet játszott személy szerint is Müller Lipót, aki egy Bihar megyei MÁV-kistisztviselő sokadik gyermekeként 1897-ben született. Érettségi után közvetlenül a frontra került, ahonnan csak 1918 őszén tért haza - számos kitüntetéssel a mellén, de ugyanakkor 20 %-os rokkantként. Magyar-francia szakos tanulmányait szabadságai alatt kezdte, s 1921-ben fejezte be a budapesti egyetemen. 1921-24-ben a székesfehérvári állami főreáliskola tanára, 1924-25-ben a francia kormány ösztöndíjasa, ezt követően pedig párizsi kiküldetéséig a pécsi egyetem Francia Intézetének lektora volt. Eredetileg, fiatal tanárként és irodalomtörté-

nésként Müller Béranger Petőfire gyakorolt hatásával foglalkozott. Párizsba kerülve érdeklődése fokozatosan bővült, s az évek során a magyar kultúra valódi franciaországi nagykövétévé vált. A francia-magyar kulturális kapcsolatok fejlesztése terén kifejtett működéséért 1939-ben a Francia Becsületrend lovagi, 1943-ban pedig tiszti keresztjével tüntették ki.<sup>33</sup>

Müller Lipót - eltekintve 1940 nyarától és őszétől, amikor a francia kormányt követve ő is délre költözött és az igazgatói teendőkkel Sinor Dénest, a Keleti Nyelvek Főiskolájának fiatal lektorát bízta meg<sup>34</sup> - 1943-ig állt a Tanulmányi Központ élén. Utóda Lajti István lett, aki addig az Institut International de Coopération Intellectuelle de Paris-ban képviselte Magyarországot.<sup>35</sup>

Az Intézet háború alatti működését nem ismerjük. Erre vonatkozó dokumentumokat eddig sem a magyar, sem a francia levéltárakban nem találtunk. Valószínű azonban, hogy a háború kitörését, s különösen Franciaország német megszállását követően tevékenységi köre szűsödött és aktivitása mérséklődött. Erre utal, hogy 1939-40-ben a magyar ösztöndíjasok túlnyomó többsége hazautazott, s újakat a magyar kormány a továbbiakban nem küldött. Működni mindenesetre 1940-41 után is működött. Erre utal, hogy amikor a vichy-i kormány Aurélien Sauvageot-t a magyar és finnugor tanszék éléről 1941-ben elmozdította, a professzor "iákkjaival együtt átvonult a Tanulmányi Központba, s 1943-ig ott tartotta előadásait. "A Magyar Intézetnek köszönhető, hogy a magyar tanítás nem maradt abba, amikor a vichy-i állam állásomtól megfosztott. A Pierre-Curie utca 18-ban olyan menedéket találtam, ahol nemcsak a tanítást folytathattam, hanem ahová a zaklatók elől is menekülhettem ha azok nagyon erősek voltak" - emlékezett erre az időszakra Sauvageot professzor 1958-ban, a magyar és finnugor tanszék felállításának 25 éves évfordulóján.<sup>36</sup> Az Intézet háború alatti tevékenységére utal az is, hogy amikor 1943-ban, a Né-



metországától való eltávolodás és a szövetségesekhez való közeledés jegyében a Teleki Intézet lehetőséget kapott a Revue d'histoire comparée kiadására, annak szerkesztőségében - Eckhardt Sándor, Kosáry Domokos és Benda Kálmán mellett - Müller Lipót, majd utóda, Lajti István is helyet kapott. A két háború közötti és háború alatti francia-magyar kulturális kapcsolatok utolsó eseménye egy reprezentatív zenei hangverseny lett volna, amelyet a párizsi francia nemzeti rádió akart sugározni 1944 tavaszán Erkel, Liszt, Hubay, Bartók és Kodály műveiből. Ezt a francia rádió és a Tanulmányi Központ közösen készítették elő. Valószínű azonban, hogy Magyarország 1944. márciusi német megszállása miatt a hangverseny végül elmaradt.<sup>37</sup>

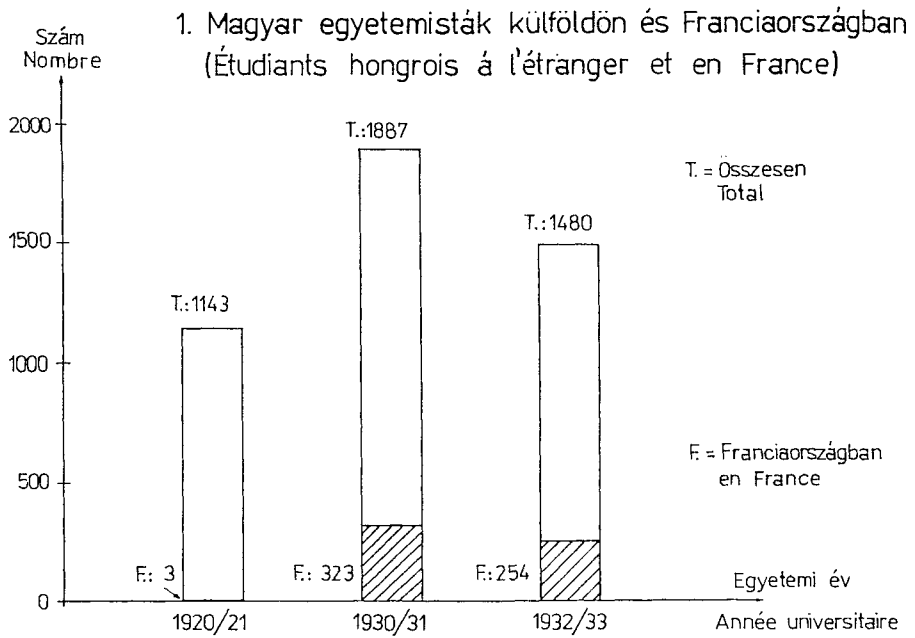
Úgy tudjuk, hogy 1945/46-tól ismét érkeztek magyar ösztöndíjasok Párizsba, s hogy a Magyar Intézet is reaktivizálódott. Ez azonban már egy új kor, új emberekkel és új problémákkal, melynek vizsgálata túlmutat e dolgozat célkitűzésén: a két világháború közötti francia-magyar kulturális kapcsolatok vázlatos történetének és az akkori párizsi "Magyar Intézet" működésének a bemutatásán.

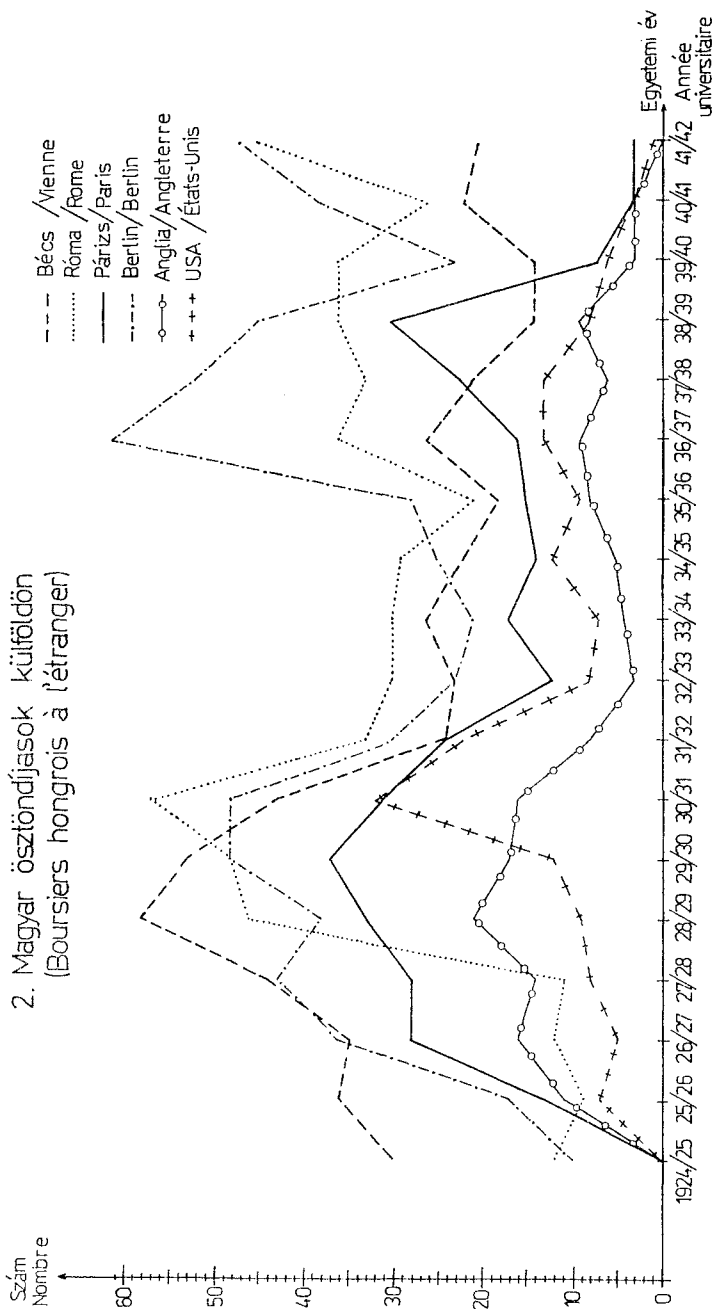
### Jegyzetek

1. Magyar Törvénytár 1927. Szerk. Térffy Gyula. Bp., 1928. 171-172.
2. Uo. 174.
3. Nagy Iván: A magyar diák külföldön egykor és most. In. A franciaországi magyarság. Bp., 1938. 85-87.
4. Uo. 93-94. és Baráth Tibor: Magyar diákmozgalmak Franciaországban. In. A franciaországi magyarság, i. m. 101-102. Vö. 1. sz. melléklet.

5. Gróf Bethlen István beszédei és írásai. Bp., 1933. II. köt. 293.
6. Archives Diplomatiques (Paris), Europe Z. Hongrie. Vol. 5. 206-209. és Vol. 54. 124-127.
7. Baráth Tibor: i.m. 101.
8. Schneider Márta: Magyar állami ösztöndíjasok külföldön 1920-1944. Kézirat. Vö. 2.sz. melléklet (Boursiers hongrois a l'étranger).
9. Archives Diplomatiques (Paris), Europe Z. Hongrie. Vol. 90. De Vienne 1929. III. 8-i jelentése.
10. Uo. Vo. 98. Note du Ministère des Affaires Étrangères, 1930. III. 6. és De Vienne 1930. VII. 5-i és XII. 8-i jelentései
11. Uo. Vol. 144. De Vienne 1930. nov. 27-i jelentése.
12. Uo. Vol. 147. De Vienne 1934. május 14-i jelentése.
13. Uo. Vol. 150. 91.
14. Uo. Vol. 144. Maugras 1935 szept. 25-i jelentése.
15. Uo. Maugras 1935. dec. 6-i jelentése.
16. Uo. Vol. 90. Rivière 1927. okt. 17-i jelentése és Magyar Országos Levéltár. K 636. 1932/36 - IV - 36 - 62 (1932-21040).
17. Magyar Országos Levéltár. K 636. 1129-30-440 (49).
18. Uo. 1932/36-62. (1932-21040).
19. Uo. 1929-30-440 (16)
20. Uo. 1932/36-IV-62 (20575)
21. Új Magyar Központi Levéltár. Békeelőkészítő oszt. ir. I/1-10B/3.12.o.
22. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (20575).
23. Uo. 1929-30-440 (49)
24. Uo. 1932/36-IV-62 (20575).
25. Müller Lipót: A magyar kultúra párizsi intézete. In. Debreceni Szemle 1933. május 170-171. és Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes. Édité par l'Institut Hongrois de Paris. Paris, 1958. 7-21.

26. Revue des Études Hongroises et Finno-ougriennes. I-V. évf. (1923-1927) és Revue des Études Hongroises. VI-VII. évf. (1928-1929).
27. Revue des Études Hongroises. XI-XIII. évf. (1933-1935) és Études Hongroises. XIV-XV. évf. (1936-1937).  
Vö. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (19505).
28. Contes et légendes de Hongrie. Recueillis et annotés par Sándor Solymossy. Avant-propos de Jérôme et Jean Tharaud. Paris, 1936. 493. p.
29. Aurelien Sauvageot: Découverte de la Hongrie. Paris, 1937. 244 p.
30. Anthologie de la poésie hongroise. Par Jean Hankiss et Léopold Molnos-Müller. Paris, 1936. 240 p. és Anthologie de la prose hongroise. Par Jean Hankiss et Léopold Molnos. Paris, 1938. 364 p.
31. Magyar Országos Levéltár. K. 636. 1932/36-IV-62 (20575)
32. Müller (Molnos) Lipót: Petőfi politikai költészete és Béranger. Bp., 1924. 55 p.
33. Dr. Müller (Molnos) Lipót 1948. április 30-án keltezett életrajza. (Az eredeti Molnos József tulajdonában.)
34. Sinor Dénes közlése.
35. Revue d'histoire comparés. Études hongroises. XXI. évf. (1943). 1. sz. 586.
36. Vingt-cinq ans d'enseignement en France des langues finno-ougriennes. i.m. 13.
37. Magyar Országos Levéltár. K. 639- 16952-2-1943.





Sárközy Péter:

Az olaszországi hungarológia két úttörője:  
Várady Imre és Tóth László

Kalmár György 1773-ban Rómában kiadott általános nyelvészeti munkáját és Deáki Zsigmond 1827-ben szintén Rómában publikált olasz nyelvű magyar nyelvtanát nem tekintve<sup>1</sup> az olaszországi magyar nyelv és irodalom oktatása Fiume városához kötődik, ahol a magyar koronához tartozó olasz kikötővárosban 1776-1799, 1822-1848 és 1870-1918 között rendszeresen folyt magyar nyelvoktatás, illetve olasz nyelven a magyar irodalom és történelem oktatása a fiumei elemi és középiskolák olasz diákjai számára.<sup>2</sup> Az első olasz diákok számára készült olasz nyelvű magyar nyelvtankönyvet és irodalomtörténeti kézikönyvet a fiumei gimnázium magyar tanára, Császár Ferenc, Petőfi hírhedt kritikusa írta és adta ki a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából 1832-ben.<sup>3</sup> A fiumei gimnázium a magyar nyelvűség igazi fénykorát az 1870-1918 közötti fél-évszázadban élte. A fiumei magyar-olasz kulturális szimbiózis, melyről újabban egyre több tanulmány jelenik meg, nevelte ki a magyarországi olaszbanisták első nagy generációját (Pietro és Alajos Zambrát, Kőrösi Sándort, az első olasz magyar nagyszótár szerzőjét, a kultúrtörténész Fest Aladárt és másokat<sup>4</sup>), valamint az olaszországi magyar fordítók legjobbjait (Silvino Gigante, Mario Brelich, Silvia és Luigi Rho, Antonio Widmar, Nelly Vuchetich), akiknek máig élő és dolgozó doyenje, Paolo Santarcangeli, a Torinói Tudományegyetem magyar tanszékének nyugállományba vonult professzora.<sup>5</sup>

Az 1806-ban alapított pesti egyetemi olasz tanszék tulajdonképpen csak Pietro Zambra fiumei gimnáziumi tanár 1903-as pesti professzori megbízatását követően, majd fia, Zambra Alajos vezetése alatt vált igazi italianisztikai tanszékké, azaz olyan tudományos intézetté, melyben a nyelvészet és irodalomtörténet, valamint az olasz nyelv oktatása mellett a többi társtudományok, a történelem, filozófia, művészettörténet stb. önálló kutatási területté válhatott. Az ilyen tágabb értelemben vett italianisztikai kutatások támogatására alakult meg 1920-ban a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnökének, Berzeviczy Albert védnökségével a Korvin Mátyás Társaság, és annak olasz nyelvű italianisztikai szakfolyóirata, a Gerevich Tibor és Zambra Alajos által 1921-1943 között szerkesztett "Corvina".

Az, hogy Olaszországban hamarabb jött létre egy Hungarológiai Intézet mint az első egyetemi magyar tanszék (Róma, 1927), elsősorban két nagy magyar művelődéstörténésznek, Ábel Jenőnek és Fraknói Vilmosnak köszönhető. Ők alapozták meg a múlt század utolsó évtizedeiben az olaszországi magyar vonatkozású levéltári kutatásokat, a magyar múltra vonatkozó olasz történelmi dokumentumok feldolgozását, kiadását.<sup>6</sup> Ennek a történeti kutatómunkának elősegítésére és biztosítására alapítja meg Fraknói Vilmos római villájában, a Villa Patrizi-ben 1895-ben a Római Magyar Történeti Intézetet, ahol az újonnan megnyílt vatikáni levéltárban dolgozó magyar kutatók részére a római német és francia intézetek példájára igen jól felszerelt könyvtárt és a kutatáshoz szükséges kényelmes életfeltételeket (kutatószobák, étkezés) biztosított.<sup>7</sup> A Fraknói-féle alapítvány hasznosságát bizonyítják a Monumenta Vaticana magyar kötetei, valamint Veress Endre olaszországi egyetemeken járt magyar tanulók anyakönyveiről és dokumentumairól készített máig alapvető forráskiadványai. Az 1927-ben megkötött első magyar-olasz kultúregyezményt kö-

vetően a Fraknoi villában létesített Magyar Történeti Intézet átköltözött az újonnan megvásárolt Palazzo Falconieribe, ahol 1927-től 1950-ig működött a Római Magyar Akadémia, mint az egyik első külföldi Hungarológiai Intézet. Ez időszakban a Római Magyar Akadémia fő feladatai a következők voltak:

a) Magyar tudományos kutatók és művészek olaszországi kutatásainak és alkotómunkájának biztosítása nyugodt életkörülmények, önálló szakkönyvtár és műteremlakások révén; b) Magyar Pápai Intézet működtetése; c) önálló tudományos kutatómunka a magyar-olasz kapcsolatok feldolgozása terén. Ez utóbbi biztosítékeként jelentette meg a Római Magyar Akadémia tudományos évkönyveit (*Annuari della R. Accademia d'Ungheria die Roma*), és alkalmi kiadványait (*Studi e documenti italo-ungheresi*, *Biblioteca dell'Accademia d'Ungheria die Roma*), majd a világháborút követően önálló kulturális folyóiratát, a Kardos Tibor szerkesztette Janus Pannonius-t (1947). A Római Magyar Akadémia igazgatói ezidőben a legkiválóbb italianista-hungarológusok voltak: Várady Imre, Koltay Kastner Jenő, Genthon István és Kardos Tibor, akik Gragger Róberthez hasonlóan azt az elvet képviselték, hogy a magyar kultúra színvonalas külföldi terjesztése csak akkor lehet hatásos és eredményes, ha nem szorítkozik a nyelvtanításra, sőt még a nyelv és irodalom egyetemi oktatására sem, valamint a magyar irodalom külföldi népszerűsítésére (hiszen a magyar irodalom remekműveinek igazi befogadásához a magyar nyelv alapos ismerete szükséges), hanem ki kell terjednie a történetírássra, a művészettörténeti kutatásokra, a néprajzra, filozófiatörténetre, és olasz vonatkozásban az ezeréves magyar-olasz kapcsolattörténet olasz tudományos közönséget is érdeklő feldolgozására. Nem véletlen, hogy Várady Imre professzor, amikor 1927-ben megkapja kinevezését a Római Magyar Akadémia és az első olaszországi magyar tanszék vezetésére,<sup>8</sup> egymásután adja ki a magyar-olasz kulturális kapcsolatokkal foglalkozó



műveit,<sup>9</sup> illetve készít a Római Kelet-Európai Intézet megbízásából nagymonográfiát a magyar-olasz irodalmi kapcsolatok történetéről, melyhez önálló kötetben négyszáz oldalas bibliográfiát mellékel (La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria, I-II, Róma, 1933-34). Várady Imre tudatos hungarológiai munkáját a Római Magyar Akadémián előbb Miskolczy Gyula, majd 1937-től Koltay Kastner Jenő pécsi olasz professzor, az olasz és magyar Risorgimento neves kutatója folytatta, aki a Római Magyar Akadémia Évkönyveinek volt első kiadója. Koltay Kastner Jenőt a Római Magyar Intézet élén Genthon István művészettörténész professzor, majd a háborút követően Kardos Tibor egyetemi magántanár követte, aki 1947-ben még képes volt egy olasz nyelvű hungarológiai folyóirat, a Janus Pannonius három számának megjelentetésére (1947), melynek munkatársai között ott találhatjuk a háború rémei után a Római Magyar Akadémián az új munkákhoz érőt gyűjtő Kerényi Károlyt, Lukács Györgyöt, Illyés Gyulát, Cs. Szabó Lászlót, valamint az új olasz baloldali szellemi élet nem egy neves képviselőjét, a zeneszerző Roman Vladot, az irodalomtörténész Carlo Muscettat és Folco Tempestit, a történész Gaetano Trombatorét és neves írókat és költőket, mint Leonardo Sinisgallit vagy Elio Vittorinit.<sup>10</sup> Kardos Tibor volt az utolsó olyan római hungarológiai intézeti igazgató, aki az Akadémia vezetése mellett elődeihez hasonlóan ellátta a római egyetemi magyar tanszék professzori teendőit is, míg mellette az Akadémia akkori titkára, Tóth László volt az egyetemi magyar tanszék nyelvtanára. (A Római Magyar Akadémia 1965-ig igen korlátozott körülmények között működhetett, az 1965-ben kötött újabb magyar-olasz kultúregyezmény értelmében mint a Magyar Nagykövetség Kulturális Intézete újíthatta fel olaszországi kulturális népszerűsítő tevékenységét a KKI és a Művelődési Minisztérium felügyelete alatt. A Palazzo Falconieri ösztöndíjas

szobáit az Akadémia és a Nagykövetség munkatársai számára szolgálati lakásokká alakították át, míg a Gerevich Tibor által építtetett művészház (Palazzina) műteremlakásaiból alakították ki az ösztöndíjasok számára létesített vendégházat. (Jelenlegi formájában a római magyar intézet nem tartozik a Rómában hivatalosan is tudományos tevékenységet folytató nemzeti akadémiák sorába, hanem az egyik legjobb hírű követségi kulturális intézetnek számít.)

Várady Imre 1936-ban, egyetemi tanári habilitációja elnyerése után tért vissza Magyarországra, ahol 1936-42 között a Pécsi Egyetem Olasz Intézetének volt tanszékvezető professzora, majd 1942-től a Kolozsvári Tudomány Egyetem olasz professzora és első bölcsészettudományi kari dékánja volt. Ez idő alatt érkezett meg a Bolognai Tudományegyetem megtisztelő meghívása, hogy vállalja el az újonnan alakított Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék vezetését. Várady professzor a bolognai meghívást csak a háborút követően tudta elfogadni, 1945-től egészen nyugdíjba vonulásáig, 1967-ig volt a Bolognai Egyetem magyar tanszékének tanszékvezető rendes tanára. Ez idő alatt számos publikációja jelent meg olasz nyelven a magyar irodalomról és műveltségről (Herczeg Ferenc és Németh László színházáról, Madách Imre drámájáról, a bolognai egyetem magyar diákjairól stb.)<sup>11</sup> és nemzedékek tanultak újra és újra kiadott magyar nyelvkönyvéből.<sup>12</sup> Több olasz és külföldi tudományos akadémia választotta tagjai sorába és visszavonulásakor a Bolognai egyetem monumentális tanulmánykötetet adott ki egyik legkiválóbb professzora tiszteletére (Miscellanea di Studi in onore di Emerico Várady, Modena, 1967). Épp ezért sajnálatos, hogy Várady professzor utódjának, Guglielmo Capacchi professzornak nyugdíjba vonulását követően, 1986-tól betöltetlen (illetve megszűnt) a legnagyobb (magyar) hagyományokkal rendelkező olasz egyetem magyar nyelv és irodalom tanszéke.<sup>13</sup>

Ha Várady Imre professzor nevéhez fűződik az olaszországi hungarológia önálló diszciplínakénti elfogadtatása, akkor elmondható, hogy az olaszországi magyar nyelvoktatás igazi megalapozója Tóth László volt.<sup>14</sup> Tóth László a pécsi egyetem olasz tanszékének gyakornokaként kapott megbízást 1935-ben, hogy Várady Imre majd Koltay Kastner Jenő professzorok mellett lássa el a Római Magyar Akadémia titkári teendőit (akkor az intézet összes kulturális tevékenységét mindössze két magyar kulturális kiküldött, az igazgató és a titkár látta el), illetve hogy a Római Tudományegyetemen az igazgató-professzor mellett lektorként ő vezesse a magyar nyelvi órákat. 1938-ban Tóth László elvállalta a Nápolyi Egyetemi Keleti Intézet magyar lektorátusának vezetését is. A háborús évektől eltekintve 1934-től egészen haláláig 1982-ig Olaszországban tanított és diákok százaival ismertette meg a magyar nyelvet és irodalmat. Nyelvkönyve, a Grammatica teorico-pratica della lingua ungherese öt kiadást ért meg 1939 és 1973 között, és a mai napig az egyik legtöbbet alkalmazott külföldi magyar nyelvkönyvnek számít. A magyar nyelv rendszerét a külföldi nyelvoktatás szempontjai szerint kialakított szemlélete ugyan nem mindig talált megértésre a magyar leíró nyelvészek körében, de a névmási tárgy fogalmáról kialakított és egy élet során továbbfejlesztett elméletét Lotz János is beépítette saját magyar nyelvrendszerébe.<sup>15</sup> Tóth László majd fél évszázadon keresztül folytatott nyelvtanári munkájának tapasztalatait mindeképp figyelembe kell venni ma, amikor végleg önálló diszciplínává kezd válni a magyar nyelv külföldieknek való oktatása.

Tóth László 1948-tól egészen haláláig a Nápolyi Egyetemi Keleti Intézet (Istituto Universitario Orientale di Napoli) magyar nyelv és irodalom tanszékének volt tanszékvezető egyetemi tanára, halála előtt néhány évig a Ke-

let-Európai Szeminárium igazgatója. Egyetemi tanári munkája és nyelvészeti tanulmányai mellett rendszeresen foglalkozott magyar művelődéstörténeti kérdésekkel (XVIII. századi kapcsolattörténeti tanulmányai a harmincas és negyvenes években rendszeresen jelentek meg az Egyetemes Philológiai Közlönyben és a Corvinában<sup>16</sup>), a XX. századi magyar irodalom legkiemelkedőbb képviselőinek (József A., Illyés Gy., Márai S., Nyirő J. stb.) fordításával és olaszországi népszerűsítésével. Kisebb tanulmányainak cikkeinek száma több százra tehető. 1948-tól rendszeres munkatársa volt a Békés Gellért szerkesztette római Katolikus Szemlének. Szépirodalmi művekről írt kritikái a legnagyobb objektivitás szellemében számoltak be a külföldi magyar olvasóknak az új magyar irodalom értékeiről és buktatóiról. Az ő kritikusi munkájának is köszönhető, hogy a nyugati magyar irodalom egyik legrangosabb kulturális fóruma volt és maradt a Békés Gellért szerkesztésében ma is megjelenő római Katolikus Szemle.<sup>17</sup>

1982-ben Magyarországon egy politológiai témából írt és elfogadott kandidátusi dolgozatban a nápolyi és a bolognai magyar tanszékek még mint a Magyarország elleni "felforgató" munka központjai szerepeltek. Hét év távlatából ma már azt hiszem mindenki előtt világos, hogy mind a Várady Imre vezette bolognai magyar tanszék, mind a legnagyobb olaszországi egyetemi magyar intézetté vált nápolyi magyar tanszék Várady Imre és Tóth László tanár urak fáradhatatlan tevékenysége eredményeként a magyar történelem és kultúra, a magyar irodalom olaszországi tanulmányozásának igazi műhelyeivé váltak, ahol a diákok és kutatók a tanszékvezetők-től csak a magyar történelmi múlt, a magyar irodalom és művészet tiszteletét és szeretetét tanulhatták és ismerhették meg. Hogy a mai Olaszországban tíz egyetemen működik magyar, illetve finnugor filológiai tanszék, hogy az olaszországi magyar szakos diákok évi összlétszáma meghaladja a száz főt,

hogy az olasz könyvkiadók újabb és újabb magyar írókat fedeznek fel és fordíttatnak le, valamint hogy 1985-ben megalakulhatott az Olaszországi Egyetemközi Hungarológiai központ, és folyóirata a Rivista di Studi Ungheresi, mindez nem lenne lehetséges Várady Imre és Tóth László tanár urak egy egész életen át tartó áldozatos olaszországi hungarológiai munkája nélkül, mely előtt, olaszországi tanártársaim nevében is, tisztelettel adózom.

#### Jegyzetek

1. Gy. Kalmár, Precetti di grammatica per la lingua filosofica, o sic universale..., Róma, 1773;  
Zs. Deáki, Grammatica ungherese ad uso degli italiani, Roma, 1827, cfr.: J. Balázs, Roma e gli inizi della filologia ugro-finnica nel Settecento, in: Roma e l'Italia nel contesto della storia delle universita ungheresi, a cura di C.Frova-P.Sárközy, Roma, Ateneo, 1985, pp. 155-167; P. Sárközy, Gli Studi ungheresi in Italia, in "Rivista di Studi Ungheresi", 1, 1986, pp. 105-114.
2. Z. Éder, Contributi per lo studio della convivenza delle lingue e culture italiana ed ungherese nella città di Fiume, in: Roma e l'Italia nel contesto della storia delle universita ungheresi, cit. pp. 181-202; P. Sárközy, Fiume, punto d'incontro di due culture, in: P. Sárközy, Letteratura ungherese-Letteratura italiana, Roma, Carucci, 1989, pp. 178-201.

3. F. Császár, Gramatica ungherese e Breve prospetto della letteratura ungarica nel sec. XIX., Pest, 1833.
4. P. Sárközy, L'italianistica in Ungheria, in "Bollettino d'Italianistica", Roma-Leiden, 1984, 1-2, pp. 53-63.
5. L. Valiani, Paolo Santarcangeli in: P. Santarcangeli, In cattività babilonese, Avventure e disavventure di un giovane giuliano ebreo e fiurmano per giunta, Udine, Del Bianco, 1987, pp. 9-17.
6. P. Sárközy, Un secolo di ricerche sui rapporti culturali italo-ungheresi in: ID., Letteratura ungherese - Letteratura italiana, Roma, 1989, pp. 7-26.
7. Vári R., Történeti Intézetek Rómában, Budapest, MTA, 1916.
8. Várady Imre (1892-1967), Cfr. Enciclopedia Italiana, Új Magyar Irodalmi Lexikon.
9. L'Ungheria nella letteratura italiana, Roma, 1932; I membri ungheresi dell'Accademia dell'Arcadia, 1933, Docenti e scolari ungheresi nell'antico studio bolognese, 1956. Cfr.: S. Kozocsa, Opere di E. Várady (1910-1965), in Miscellanea di studi dedicati a Emerigo Várady, Modena, Mucchi, 1966, pp. 7-17.
10. P. Sárközy, Incontro romano di Gyula Illyés e di Giuseppe Ungaretti, in "Rivista di Studi Ungheresi", 2, 1987, pp. 98-102.
11. Cfr. Miscellanea di studi dedicati a Emerigo Várady, cit.
12. E. Várady, Grammatica della lingua ungherese, 1<sup>a</sup>, Roma, 4<sup>a</sup>, Bologna, 1960.

13. P. Sárközy, Il ruolo dell'Università di Bologna e del Collegio Ungaro-Illirico nella storia culturale ungherese, in: M.L. Accorsi-D. Barbaric-G.P. Brizzi-P. Sárközy, Annali del Collegio Ungaro-Illirico di Bologna, Bologna, Clueb, 1988. pp. 43-63.
14. Tóth László (1910-1982), cfr. Új Magyar Irodalmi Lexikon; Tóth L. Emlékszöttek, München, 1976.
15. Tóth L., Terminológiai javaslat a magyar igeragozási rendszer idegeneknek való tanítására, Nápoly, 1975.
16. P. Ruzicska, Storia sentimentale della "Corvina", Appendice: Bibliografia ragionata della Corvina, in Rivista di Studi ungheresi, 4, 1989.
17. Békés G., I quarant'anni di una rivista ungherese pubblicata a Roma, "Katolikus Szemle", In "Rivista di Studi Ungheresi", 4, 1989. Béládi M. - Pomogáts B. - Rónay L., A nyugati magyar irodalom 1945 után, Budapest, 1986, pp. 300-316.

Schneider Márta

A bécsi magyar kulturális intézetek tevékenysége a két világháború között

(Bécsi Magyar Történeti Intézet és Collegium Hungaricum)

A trianoni békeszerződést követően az antant hatalmak és az utódállamok Magyarország politikai elszigetelésére törekedtek. A belső konszolidáció megvalósítása és a külföld számára is tárgyalóképes kormány megalakítása az önálló államiság kialakításának fontos feltétele volt. A kormányzat a kulturális külkapcsolatok fejlesztését is felhasználva próbált kitörni az elszigeteltségből. Klebelsberg Kúnó kultuszminisztersége idején a tudományos kutatás és a magyar kultúra terjesztésének céljából külföldön magyar intézeteket létesítettek. Az intézetek működésének rendezését egy 1927-ben elfogadott törvényben végezték el. Így jött létre a berlini, bécsi és római történeti intézetek és Collegium Hungaricumok láncolata. Tevékenységük két irányú volt: egyrészt létükkel bizonyítani a külföld számára a magyar kultúra jelenlétét Európában; másrészt biztosítani a magyar értelmiség magas szintű továbbképzését külföldön, s az ott fellelhető dokumentumok történeti feldolgozását.

A bécsi kulturális intézetek eszméje már valószínűleg a századfordulón és századelőn a nagy osztrák levéltárakban dolgozó magyar történészek körében megszületett. Thallóczy Lajos és Károlyi Árpád történészek a Hofkammerarchiv ill. a Haus-, Hof- und Staatsarchiv igazgatói a monar-



chia összeomlásáig álltak a bécsi levéltárak élén. Ők pontosan tudták, hogy milyen rendkívül gazdag információs értékű dokumentum tömeg található az osztrák levéltárakban, melyeket a magyar történelemre vonatkozóan még nem tártak föl. Azért sem, mert ezekhez a levéltári anyagokhoz egészen a monarchia fölbomlásáig csak korlátozva lehetett hozzájutni. Főképp az újabbkori anyagok minősültek zárt fondoknak. Az időbeni korlátozás csak 1847-ig tette viszonylag szabadá a vizsgálódást, de itt is csak előzetesen erősen megrostált anyagokkal. Ezeket a korlátokat tükrözte addigi történetírásunk egésze is. A dualizmus korában a tudományos metodika fejlődésnek indult, jelentkezett a pozitivistá történetírás szükségessége, amely felváltotta az előző romantikus kor munkamódszerét. Kialakult egy - főleg a bécsi Institut für Österreichische Geschichtsforschung iskoláján nevelkedett tudós nemzedék és vele párhuzamosan növekedett a művelt és a történettudomány iránt érdeklődő olvasói réteg. Fél évszázadon keresztül alapvető munkák jelentek meg a középkor történetéről, az erdélyi fejedelemségről, a török kori Magyarországról. Teljesen elhanyagolt korszak volt a XVIII. és XIX. század. Ennek okát nemcsak a fent említett levéltári zártságban kell keresnünk. Más országokban is gyakran előnyben részesítették a középkor történetének tanulmányozását, de ennek a különös vonzódásnak Magyarországon még egy sajátos oka is volt. Erős érzelmi indítékok játszottak közre, hogy a történeti feldolgozások elsősorban Magyarország nagyhatalmi korszakát öleljék fel. Ez a romantikus vágyódás a hősi, nagy korszakok iránt nemcsak a történetírók sajátja volt, hanem nagyobb részt éppen az olvasók foglalmazták meg ezeket az igényeket.

Történetírásunk beszűkülését látva Klebelsberg Kunó a Magyar Történelmi Társulat elnöke - akit Thallóczy Lajos vonatszerencsétlenség miatt bekövetkezett halála után vá-

lasztottak elnökké - már 1917-ben felhívta a figyelmet történettudományunk nagy hézagaira. Így szól erről a Társulat elnöki megnyitójában 1917-ben: "Hiszen alig van legújabbkori történelmünk. Ami e téren megjelent, annak jó része publicisztika, vagy történelemfilozófia-féle, amelyet az aktszerű anyag beható ismerete nélkül írtak... . A XVIII. század folyamán és a XIX. század első felében a korábbi meddő háborúk és felekezeti villongások helyébe közjogi, kulturális és közgazdasági törekvések léptek, amelyek mai közéletünknek közvetlen előzményei és melyeknek ismerete nélkül mai viszonyaink és számos intézményünk igazán meg sem érthetők.<sup>1</sup>" A Magyar Történelmi Társulat munkaprogramja a következő években ezek szerint az alapelgondolások szerint alakult. A tervezett kutatás szellemi középpontjába köz- és alkotmányjogi szempontok kerültek, melyek alkalmasnak látszottak a kancellária, a helytartótanács, a magyar kamara és a kiemelkedő szerepet játszó politikusok (nádorok, főpapok stb.) tevékenységét földeríteni. A kutatások eredményét nagyszabású forráskiadvány sorozatban tervezték közzétenni. A kiadványok tartalmazzák a legfontosabb forrásanyagokat, melyeket eredeti nyelven tesznek közzé, magyar nyelvű bevezető tanulmányt és jegyzeteket. Ilyen szándékok alapján indult el a Történelmi Társulat kezdeményezésére a "Magyarország újabbkori történetének forrásai" című kútfő-kiadvány, röviden csak "Fontes"-nek hívott vállalkozás. Ezt a Fontest kell a Bécsi Magyar Történeti Intézet szellemi gyökerének tekinteni, mert az Intézetet azok a tudósok alapították, akik a Fontes vállalkozás keretében kutatták az osztrák levéltárak anyagait. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ún. "bécsi levéltári misszió" tevékenységét sem. Feladatuk a monarchia széthullása után a közös szellemi örökségként számontartott levéltári anyagok szétválasztása volt.

Így kerültek ki 1920 nyarán az első tudósok a bécsi

levéltárak kutatására, s a Fontes köteteinek előkészítésére. A Történelmi Társulat által kiküldött első bécsi misszió tagjai Károlyi Árpád, Eckhart Ferenc és Szekfű Gyula voltak. A Társulat, mint közadakozásból fenntartott intézmény, szerény anyagi lehetőségei miatt ebben az időben nem gondolhattott egy állandó tudományos intézet berendezésére, holott egyre szükségesebbnek látszott a forrás kiadások vállalkozásához állandó munkaerők beállítása is. Erre azonban egyelőre még nem kerülhetett sor, s a három tudós munkáját nagy erkölcsi erővel, lelkesen és nem kevés idealizmussal kezdte. Feladatuk kettős volt: egyrészt a Fontes kiadványok elindítása, széleskörű anyaggyűjtés, levéltári feltárás, és a magyar vonatkozású levéltári anyagok szétválasztásának nem kevés adminisztrációval járó munkája. Vezetőjük Károlyi Árpád volt, a kor legkiválóbb történészeinek egyike, akiről munkatársai és tanítványai, mint felejthetetlen emberről emlékeztek meg. Köztudott és nevezetes volt határtalan szorgalma, a tudomány iránti szeretete, s átfogó európai műveltsége. Munkássága során mindvégig áldozatkész odaadással segítette a fiatal tudósgeneráció pályakezdését. Tudományos képzettségét ő is az Institut für Österreichische Geschichtsforschungban szerzte, ahová Fraknói Vilmos ajánlotta be. 1877-ben lett a Haus-, Hof- und Staatsarchiv munkatársa, ahol a hivatali lépcső legmagasabb fokára hágott; 1909-ben igazgatója lett az intézetnek, s ő lett a Bécsi Magyar Történeti Intézet első igazgatója is, eleinte még a Magyar Történelmi Társulat bécsi intézete néven. Az intézet megalapításának tényét Károlyi 1920 őszére teszi, amikor is Klebelsberg Kúnó a bécsi magyar gárdapalota 3. emeletén három szobát bocsátott rendelkezésükre.<sup>2</sup> Innen számíthatjuk tehát a kezdeti lépések után az intézet valóságos tevékenységének indulását.

A magyar gárdapalota fontos szerepet játszik a bécsi magyar kulturális intézetek szervezetének kiépülésében, e-

zért, s nemes kultúrtörténeti hagyományaiért is érdemes néhány szót ejteni magáról az épületről.

A Museum Strasse-i épületet a barokk építőművészet egyik legnagyobb mestere Fischer von Erlach építette 1710 körül. A palotát a kor egyik mecénása Trautson herceg emeltette nyári palotaként. Nemes vonalú építészeti megoldása, klasszikus arányai s az erkélyen és a tetőn elhelyezett 54 allegorikus alak emelik ki Bécs gazdag barokk műemlékei közül. A palota belső kialakítása is hasonlóan nagyvonalú; atlaszok tartotta lépcsőfeljáró, széles márvány fölépcső, stukkó díszítésű díszterem s mintegy 170 helyiség található az épületben. A gárdapalota eddig sem volt idegen a magyar művelődéstörténet számára, miután Mária Terézia megvásárolta, a magyar testőrség rendelkezésére bocsátotta az épületet. 1760 óta éltek, tanultak és alkottak itt a magyar felvilágosodás jelentős személyiségei, Bessenyei György és testtörtársai. 1848 után "büntetésből" a kiegyezésig a Niederösterreich Landsarm használta, majd 1867 után Ferenc József visszaadományozta a Gárdának. 1920 után az intézetek terjeszkedése miatt a palotát fokozatosan vásárolták vissza vagy váltották meg a bentlakóktól. A helyiségeket részletenként hozták rendbe, s ahol lehetett korszerűsítették. Az átalakítások során az eredeti építészeti állapot visszaállítására törekedtek. Az ebédlőnek használt teremben például a többrétegű meszelés alatt egy olasz mester freskójára bukkantak. A Történeti Intézet egyik ösztöndíjasa is kutatta az épület történetét, s az elveszettnek hitt Trautson levéltárban Innsbruckban megtalálta az építés dokumentumait. Rábukkantak ugyanitt a valamikori díszterem nagyméretű olajfestményére is, amely Szent Istvánt ábrázolja, amint koronáját Szűz Máriának ajánlja. Visszavásárolni azonban nem sikerült a képet, mert sajnos a szűk esztendők kezdetére esett a felfedezés, amikor már ilyen kiadásokra nem tudtak pénzt előteremteni. Rendkívül sok pénzt emésztett fel a szobák, fürdők,

közösségi célú termék kialakítása, gáz- és villanyvezetékek beszerelése, s az állandóan emelkedő fenntartási költségek biztosítása.

Visszatérve az intézet elindulására, Károlyi Árpád intézet-alapító munkáját két nagyszerű munkatársa nagyban megkönnyítette. Eckhardt és Szekfű ugyanis akkor már több éve dolgoztak különböző bécsi levéltárakban. Megalapozott ismereteik a szaktudomány és a bécsi gyűjtemények körében felmérhetetlen előnyöket jelentett a csoport számára. A Történelmi Társulat tagjainak segítségével immár két irányban is megindulhatott a kutatás. Mályusz Elemér az 1848 utáni szerb-horvát nemzetiségi mozgalmakra vonatkozó okirattárát állította össze, Hajnal István elkezdte az 1849 utáni magyar emigráció törökországi emlékeinek összegyűjtését. Az intézet fejlődésében meghatározó tényezővé vált, hogy Klebersberg Kúnó, az akkori idők "legnagyobb álmú" kultúrpolitikusa már nem csak mint a Történelmi Társulat elnöke, hanem 1922-től mint kultuszminiszter is gondját viselte az intézetnek.

Az intézet munkaprogramját Klebersberg a történettudomány vezető személyiségeivel együttműködve dolgozta ki. Károlyiék már 1918-ban elküldik a Társulat elnökéhez javaslataikat a *Fontes* kiadásához.<sup>3</sup> Az általuk összeállított témajegyzék és Károlyi függeléke a konstantinápolyi követjelentésekről már több mint 15 kötetet vett tervbe. Klebersberg ezeket is felhasználva fejtette ki elképzeléseit a bécsi intézet működéséről. A Történelmi Társulat elnöki megnyitójában<sup>4</sup> (1922. XII.30., 1922. XI.30.) kapott először hangot az a modern kor követelte igazság, hogy a tudomány fejlődése elképzelhetetlen a továbbiakban állami támogatás nélkül. A nagy problémák megoldására már nem elegendő a magányos tudósok szorgalma és zsenialitása. Nagy tudományos apparátusra, kiképzett segéderőkre, összehangolt tudományos

tervre van szükség a gyűjtemények kiaknázásához. Bécs esetében ez nem valósítható meg egy állandó intézet felállítása nélkül. Klebelsberg az intézet feladatának középpontjába a Fontes kiadványsorozatot állította. Szorgalmazta az állam, gazdaság-és társadalomtörténet területén új monográfiák kiadását, Erdély történetéről forráskötetek megjelentetését; Kossuthról és az 1848 utáni emigrációról, a kiegyezés előkészítéséről, a dualizmus koráról író műveket; fontosnak tartotta a memoárirodalom mind teljesebb megjelentetését is. Ez a program talán túlságosan is kiterjedt volt, mégis hosszú évekre előre megfelelőnek tűnt az intézet munkájának megalapozására. A későbbiekben nagy szükség lett volna arra, hogy ezt a meglehetősen bő kutatási elképzelést évenként és kutatónként szabdadják fel, szoros programot adva az intézeti kutatótevékenységnek. Ez azonban nem történt meg, sem az Intézet, sem a Történelmi Társulat nem öntötte ezeket a gondolatokat munkatervbe, s így a későbbiekben nem is lehetett a sok csapáson folyó munkát hatékonyan, egy mederben tartani. Ennek káros következményei már néhány év múlva megoldhatatlan problémaként jelentkeztek.

Már 1921-ben megfogalmazódott az igény, hogy az Intézet ne csak a Fontes kutatói számára álljon rendelkezésre, ezért újabb szobákkal és a Károlyi Árpádtól megváltott 3.500 kötetes könyvtárral gazdagodott a történetészcsoport.

Az Intézet belső életéről, örömeiről és apróbb vagy nagyobb bajairól Károlyi Árpád és Klebelsberg levelezéséből tudhatunk meg részleteket.<sup>5</sup> Károlyi levelei nemcsak a hivatali függőség késztetéséből íródtak. Sok bennük a személyes momentum, a családi és egészségi körülmények, sokszor panaszos hangú leírása. Klebelsberg cikkeinek, beszédeinek nyomatait. küldi el az idős tudósak, s tanácsot, véleményt kér a történettudományt általában s az intézetet konkrétan érintő kérdésekben. Károlyi mindig a legnagyobb udvariassággal fo-

galmazza leveleit. Dicséri a minisztert, de finoman kifejti ellenvéleményét is sok szakmai kérdésben. Így ajánlja a Fontes kiadványok közé a Szekfű által kidolgozandó témát, a magyar nyelv hivatalos térfoglalásáról, vagy éppen ellenzi a Klebelsberg által javasolt "Nádorok" kötet kiadását. Nagy részt foglal el a levelezésben a szakmai kérdések tárgyalása, de Károlyi annak is szükségét látja, hogy a legapróbb szervezési ügyben is kikérje a miniszter véleményét és a kapott "parancs" szerint járjon el. Részletes szakmai jelentést kap Klebelsberg a kutatók munkájáról is, mindig emelkedett és dicsérő hangon. Amikor kritika éri egy-egy munkatárs tevékenységét, Károlyi mindig alapos magyarázattal szolgál és kimentí őket. Úgy tűnik, hogy Károlynak valóban jó véleménye volt legtöbb munkatársáról, Eckhartot, Szekfűt és a fiatal Miskolczyt pedig melegen szerette. Kisebb sértődésekről, pletykákról is értesülhettünk a levelekből. Így derült ki, hogy Károlyi féltékeny volt Gragger Róbertra, a fiatal történészre, aki abban az időben a berlini Collegium Hungaricum igazgatója volt, mert az utolsó pillanatban kapta meg tőle a meghívót a "Külföldi magyar intézetek szövetségének" közgyűlésére. Epésen jegyzi meg, hogy ő ugyan nem tudja mi ez, de Klebelsberg biztosan igen. Korábbi mesterére, Fraknóira egyenesen haragszik, mert sok pénze van, nagyszabású tervei, de a szerzőket mégsem fizeti. Ráadásul 1923-ban Fraknói följánlja, hogy szívesen vállalna munkát az intézet vezetésében. Fizetést nem kér, csak kétszobás lakást a gárdapalotában. Károlyi "értelmezi" az ajánlatot: "Fraknói püspök úr lakást szeretne Bécsben..., nem akar szanatórium-ban lakni (noha egészsége megkívánná, erszénye pedig nagyon is bírná!" A levelek tanúsága szerint Klebelsberg gondoskodik nemcsak az Intézet ellátásáról, hanem Károlyi személyes családi ügyeiben is segíteni igyekszik. A hideg kutatószobákról szóló, a vágató inflációra panaszkodó segítyt kérő

levelek nem maradnak hatástalanok. 1922-ben Klebelsberg 1 millió koronát szerzett az intézet részére, s a történészek is megkapták az 5 ezer koronás segílyt. (Ez nem tűnik túlságosan nagy összegnek, ha tudjuk, hogy egy kiló kenyér ára abban az időben 300 korona volt.)

A kis kitérő után visszatérve az intézetre, amelynek 1-2 éves működés után olyan gyorsan fejlődött tevékenysége és oly nagy számban érkeztek oda kutatók, hogy a gárdapalota meglévő helyiségei kevésnek bizonyultak. Ehhez az újonnan jelentkező igény is hozzájárult, hogy a továbbiakban ne csak történészek és ne csak végzett tudósok élvezhessék az intézet nyújtotta előnyöket, hanem részt vállaljon fiatal, még tanulmányait folytató tudósjelöltek képzésében is. Ez a gondolat öltött testet Klebelsberg külföldi ösztöndíjrendszerében, amelynek egyik elsőként alapított intézete volt a Collegium Hungaricum. Ez szintén a gárdapalotában kapott elhelyezést. Lassanként az egész palotát elfoglalták a kulturális létesítmények, s Károlyi Árpád joggal nevezhette az 1924-es esztendő korszakos jelentőségűnek, a második megalapítás évének.<sup>6</sup> Erre az időre tehető egy nagy jelentőségű szervezeti változás is. Eddig az intézet a Történelmi Társulat fenntartásában, szerény társadalmi adakozásból élt. A Klebelsberg-i kultúrpolitika egyik legjelentősebb tette volt az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kialakítása, amelyben a nagy nyilvános közgyűjtemények olyan autonóm területbe tagozódtak, amelynek fenntartási költségeit nagy részben az állam viselte. Ezzel az előre tervezett és biztosított költségvetéssel a módszeres tudományos munka alapja jött létre. Klebelsberg látva a bécsi intézetben rejlő tudományos lehetőségek és a Történelmi Társulat anyagi lehetősége között lévő szakadékot a bécsi kulturális intézeteket a Gyűjteményegyetem Tanácsa alá rendelte, s ezzel működését államilag garantálta. A Társulat fenntartotta az Intézet tudományos működé-



sének ellenőrzése feletti jogát, valamint azt, hogy a kutatás tudományos programját meghatározva döntő szerepet játszik az igazgató és a tagok kiválasztásánál. Sajnos a későbbiekben bebizonyosodott, hogy ezt a jogát a társulat nem gyakorolta, s ez a tudományos tevékenységben behozhatatlan hátrányt jelentett. A szervezeti változás kifejezésre jutott a névhasználatban is, s a hivatalos elnevezés 1924-től Bécsi Magyar Történeti Intézet lett.

Az alapításkor kiadott "Szabályrendelet" fő feladataként a magyar történetírás céljaira kiaknázandó levéltári anyag rendezését és kiadásra előkészítését jelölte meg, amelyen túl mellékfeladat volt az alkalmas kezdőerők bevezetése a levéltári kutatások rendszerébe.<sup>7</sup> Meghatároztak belső (tiszteletdíjas) tagokat, akik a szorosan vett kutatások céljából munkálkodtak, vagy segéderőként szakszerű munkálatokat végeztek; s lehettek kültagok, akik a maguk választotta vagy más tudományos társulatok által választott témát kutatják (nem tiszteletdíjasok). Rajtuk kívül - a kezdetben csekély számban - vendégek is tartózkodhattak az intézetben, akik csak rövid ideig konzultálták a bécsi gyűjteményeket és csak lakást kaptak.

Ebben az időszakban élte az intézet legdinamikusabb korszakát. 1924/25-ben 17 belső tag és 14 külső tag dolgozott. Károlyi Széchenyi döblingi hagyatékát rendezte sajtó alá, s a Batthyány-pör anyagán kezdett el dolgozni. Két ösztöndíjas másolta és válogatta a levéltári anyagot Baranyai Bélának kormányzattörténeti munkájához (Kolonits: *Einrichtungsweg*), Miskolczy Gyula a horváth nemzetiségi kérdést kutatta, Angyal Dévid a Bach-korszak publicisztikáján dolgozott, Szekfű a konstantinápolyi követjelentéseket rendezte és a nagyszámú vendégkutató tudományos programja sem különbözött lényegesen az intézetétől. Károlyi nagy erővel kezdte el a fiatal szakerők kiképzését, akik később a *Fontes*

köteteinek munkatársai lettek. A képzéshez választott módszer azonban egyáltalán nem volt korszerűnek mondható. Évek során ösztöndíjasok tucatjai végeztek aktamásolást, összeolvasást az idősebb kutatók számára. Klebelsberghez írt levelei bizonyítják azt, hogy Károlyi ezt a módszert tartotta a legolcsóbbnak megbízható másolatok szerzéséhez. Több levélben is tudósítja a minisztert, hogy létezik egy ún.

"schwarz-weiss" másoló, de nem ajánlja a megvételét, mert nagyon drága, nincs hely az elhelyezésére, s különben is, mi lesz, ha elrontják? Végezetül pedig "túl kényelmessé teszi a munkát".<sup>8</sup> Így hát marad az oklevelek, akták kézi másoltatása, amelyet tanítványai, majd később az igazgatói posztot utódja Miskolczy Gyula is bírál, mert: "ezzel csak azt lehet elérni, hogy saját tudományában kiképzett, ambiciózus fiatal tudósban megöljék az önálló szellemet."<sup>9</sup>

Károlyi a nagyszerű fejlődés ellenére is már igen terhesnek érzi az igazgatói megbízást. Szeretne az adminisztratív munkától megszabadulni, s teljes erejével a Batthyány-pör anyagán dolgozni. A Klebelsberggel folytatott levelezés bizonyítja, hogy át szeretné adni az igazgatást Eckhartnak: "Két remek bécsi alkotásod szempontjából fogva föl a dolgot, ezek jövőjét, kialakulását az én távozásom... már semmikép nem befolyásolhatja. Eckhart a Történeti Intézet vezetését ambiícióval fogná célzataid szerint vinni. A Collegium Hungaricum pedig Lábánban ügybuzgó, szakértő emberre talál." A kinevezés azonban késik, s Károlyi nem győz minél hatásosabb érveket írni saját alkalmatlansága és Eckhart megfelelő volta érdekében. A német tudós-csere megbeszélésére Bécsben tartózkodó Schmidt-Ott látogatásakor is igen kellemetlen volt, hogy Károlyi fokozódó nagyothallása miatt Eckhartnak kellett "tolmácsolni", s az intézetet "miattam, Kegyelmes Uram, nem szabad blamálni." Közben Eckhartot haza akarják vinni egyetemi tanárnak, de Klebelsberg közbenjárására órá-

kat adhat a bécsi egyetemen, s így marad, hogy néhány év múlva átvehesse a vezetést Károlyitól. A magyar és a porosz kultuskormányzat közötti egyezmény eredményeképp 1925 közepétől német tudósokat fogadnak, akikért cserébe magyar tudósok mehetnek athéni és olaszországi kutatóhelyekre. Az intézet rendelkezésére már 15 szoba áll, s a könyvtár - hála a sűrűn érkező kultuskormányzati adományoknak - jelentősen gyarapodott. Néhány év alatt a történettudomány elhanyagolt ágazatai jelentős fejlődésnek indultak. Az intézet szelleme, a kutatók munkatempója ezekben az években példaadó volt. A fiatal tudósok rendszeresen jártak az egyetem történelmi szemináriumaira. Különösen Drposch professzor gazdaságtörténete volt közkedvelt, ami később az intézet kutatásaiban kamatozott.

Az öröndetes eredmények mellett elgondolkodtató jelek is feltűntek. Például hiába növekedett a szobák száma, az állandó tudományos munkát végző kutatók nem lettek többen. Egyre inkább előtérbe került a "tudományos menedékház"-ként jelzett mellékkarakter. Nagy számban jöttek a csak néhány hétig ott tartózkodó kutatók, és nem volt ritka az intézet arculatától teljesen elűtő szakterületen dolgozók kiküldése sem. Károlyi Árpád már az 1927-es beszámolójában óva intett ettől az új útra tért fejlődéstől:<sup>10</sup> "Bizonyára lesznek, akiknek egy történeti intézet ilyen irányú fejlődése nem egészen irányuk szerinti, de ha meggondolják, hogy ez a bifurkatio intézetünket a maga speciális céljai követésében nem akadályozza, a kultúra és tudomány más tarlóin szántogatóknak pedig hasznos; bizonyára bele fognak a tudományos hospitium gondolatába törödni, föltéve természetesen, hogy ez a jelleg főül nem kerekedik."

Megállapítása szerint az intézet megtartotta eredeti célját, de a mellékkarakter előretörését rezignáltan vette tudomásul. Károlyi Árpád, akinek nevétől elválaszthatatlan az intézet megalapítása és felvirágoztatása, végre 1928-tól

átadhatta igazgatói székét a régóta protezsált Eckhartnak, s mint a bécsi kulturális intézetek kurátora, kevesebb adminisztratív kötelezettséggel, többet foglalkozhatott saját tudományos témájával, a Batthány-pörrel, mely a Fontes egyik ragyogó darabjaként meg is jelenhetett.

Az új igazgató a régi problémával találta szemközt magát. Veszélyben látta az intézet megalapításának célját. Úgy vélte, hogy az újkori magyar történelem forrásainak feltárása egyre inkább a háttérbe szorul. Megpróbálta útját állni az otthoni intézmények adminisztratív érdekeit szolgáló kiküldetéseknek, a tudományos területen dolgozó hivatalnokok áradatának. S valóban, határozott fellépése után egy rövid ideig ritkábban jelentek meg egyetemi professzorok, hivatalnokok. Helyükre fiatal szakőrök, sőt egyetemisták jöttek, akik kiképzésével az intézet nagy szolgálatot tett a magyar tudományosságnak, de a Fontes sorozatra ez a minden időt és energiát lekötő munka is veszélyes volt. Elismerésre méltó munkák születtek a művészettörténet (barokk kutatás) és a zenetörténet területén, melyek sok szempontból új és meglepő eredményre vezettek. A Fontes azonban nem haladt, s ez is hozzájárult, hogy Eckhart 1929-ben végül is elfogadta a budapesti egyetemi katedrát.

Új igazgatónak Klebelsberg Angyal Dávidot nevezte ki. Ő több évig volt belső tagja az intézetnek, s bár nem volt levéltári szakember, mint két elődje, sokéves saját kutatása révén alaposan megismerkedett a bécsi központi levéltárak anyagaival. Miskolczy úgy jellemezte őt, mint "talpig férfi tudósembert". Angyal, nyugdíjaztatása miatt elhagyva az egyetemi katedrát, Klebelsberg ajánlására 72 évesen lett Habsburg Ottó történelemtanára Spanyolországban. Két éves "házi tanítóskodás" után bízta meg a miniszter a Bécsi Magyar Történeti Intézet vezetésével. Igazgatósága elején továbbra is hiányzott a Fontes sorozat tervszerű, módszeres

kiadása, de ez idő alatt virágzott a közlekedésügy kutatása, s a budapesti egyetem történetére vonatkozóan is óriási mennyiségű anyag került elő a levéltárakból. Igazgatóságának legmaradandóbb emlékét az intézet Évkönyvének megalapításával állította föl. Visszaemlékezéseiből kitűnik, mennyire bántotta az, hogy a Collegium Hungaricum élénkebb élete elvette a figyelmet a csendben dolgozó tudós intézettől.<sup>11</sup> A háttérbe szorítás Károlyit is bántotta, s a közös beszélgetések során jött a gondolat, hogy az intézet évkönyvet alapít a régi és új tagok levéltári anyagainak publikálására. Az MTA és néhány adományozó segítségével létre is jött az évkönyv, s ezzel az intézetet kiemelték Hamupipőke szerepéből. Az első kötet 1931 novemberében jelent meg, s már e kötet értékelése is jó volt a szakmai körökben.<sup>12</sup> Összesen tíz kötet látott napvilágot, az utolsó 1943-ban jelent meg.

Angyalt igazgatósága idején olyan csendes vádak érték, hogy hízeleg a miniszternek. Ezt látszott alátámasztani, hogy Ferencz József születésének 100. évfordulójára kiadandó életrajz megírásával bízták meg, s ezt is - az iratok tanúsága szerint - Klebelsberg sugallta.<sup>13</sup> Nem használt tudományos népszerűségének az a szintén Klebelsbergtől kapott megbízatás sem, hogy írassa meg családja történetét két ösztöndíjassal. Hóman Bálint miniszteri kinevezése után alig egy évvel pedig már megjelenik az évkönyv IV. kötete - Hómannak ajánlva. A közvélemény ezt is hízelgésnek minősítette. Angyal visszaemlékezéseiben úgy mondja el a történetet, hogy Hóman maga jelölte ki azokat, akiket az évkönyvben látni szeretett volna, s egy volt tanítványával küldte el a kész tervet Bécsbe. Károlyi is fölháborodott az eljárásmodon, de helyzetértékelésük szerint az évkönyv léte vagy nemléte forgott kockán, s így az évkönyv megjelent, s Angyal megírta a Hóman Bálintot ünneplő bevezetőt. Azonban ez sem mentette meg attól, hogy szerződése lejártával Hóman ne hosszabbítsa

meg igazgatói megbízatását.

Ezekben az években a magyar politika s kultúrpolitika nagy változáson ment keresztül. A gazdasági prosperitás időszakából - melynek folyamán és Klebelsberg nagyszabású tudomány-támogatási programja alapján jutott az állami költségvetésből a történettudomány támogatására is - a gazdasági válság korszakába léptünk, mely egy kormány és vele együtt egy kultuszminiszter bukásával járt. Már az 1931/32-es akadémiai évtől költségvetési szigorításokat vezetnek be, csökkentik a kiküldött kutatók és ösztöndíjasok számát, de az igazán nagy változások majd Hóman minisztersége alatt következnek be.

Klebelsberg tragikus hirtelenséggel bekövetkező halála után Angyal javasolja, hogy az intézet vegye fel a volt miniszter nevét. Az 1934 januárjában rendezett emlékűnnepségen Hóman leplezi le elődje szobrát, s az intézet fennállásáig viselte a "Gróf Klebelsberg Kúnó Magyar Történetkutató Intézet" nevet.

Az 1935-ös évvel alig palástolható csendes hanyatlás kezdődött el az intézet életében. Az alap ok kétségtelenül a kollektív munka és a publikációk elhanyagolása volt. Úgy tűnt, hogy a Fontes addig megjelent kiadványaival az intézet feladatát elvégezte volna. A visszarendeződés hamarosan a kulturális intézmények szervezeti kialakításában is jelentkezett. Ennek megértéséhez azonban vissza kell kanyarodnunk a Collegium Hungaricum megalakításához, az 1924-es esztendőhöz.

Mint ahogy ezt már említettük, a növekvő érdeklődés a bécsi kutatások és tanulmányok iránt hívta életre a CH intézményét, amelyek a klebelsbergi elitnevelési koncepció alappilléreivé váltak. Magyar műveltséget, európai tudományos kitekintést, külföldi tudományos kapcsolatokat biztosítani - ez volt a célja a bécsi intézetnek. A vezetőjének

kinevezett Lábán Antal már hosszú évek óta a bécsi Theresianum magyarnyelv tanára volt. Rendkívül nagy ambícióval és szervező erővel látott a CH tárgyi feltételeinek megteremtéséhez. A gárdapalotában kialakított és évről-évre továbbfejlesztett kollégiumi szárny végül is "nagyüzemmé" fejlődött. Az első évben még csak 19 ösztöndíjasunk volt, 1929-ben pedig már 58 diákkal foglalkoztak.<sup>14</sup> (A "nagyüzemet" azonban nem az ösztöndíjasok alakították ki, hanem az óriási mennyiségben özőnlő fizető, vagy leginkább nem fizető vendégek.) Az ösztöndíjasok kiküldését az 1927-ben létrehozott Országos Ösztöndíjtanács, pályázat alapján bírálta el. A kiküldöttek Bécsben folytatták szaktanulmányaikat, rendes hallgatói voltak az egyetemnek vagy főiskolának. Szemináriumi, laboratóriumi, klinikai gyakorlaton vehettek részt, s ennek nem kis költségét is a Collegium Hungaricum állta. Az ösztöndíjasok nagy része bölcsész (történész, nyelvszakos) volt, de jelentős számban jártak a jogi és orvosi fakultásra is. A kollégiumban szigorú tanulmányi munka folyt. Az igazgató minden hallgatóval egyénileg foglalkozott, havonta beszámoltatta őket tanulmányi előmenetelükről és egyénekre szabott kutatási - tanulmányi programot írt elő. Lábán feladata volt a bécsi professzorokkal való kapcsolattartás is. A tanulmányi munka tudományos eredményeit az 1928-ban induló a "Bécsi Collegium Hungaricum füzetek" sorozatban adták közzé. Az évek során összesen 10 füzet jelent meg rendkívül változatos témákban; az orvosi kutatások eredményeitől a magyar drámák bécsi színreviteléig és történeti témákig sok mindent felöleltek. A kollégium belső élete is igen élénk volt. Gondot fordítottak a szellem és a test építésére egyaránt. A kötelező német nyelvórakon kívül még angol, francia vagy olasz nyelvtanfolyamon kellett minden ösztöndíjasnak részt venni. Kialakították saját könyvtárukat, ahol az összes hazai és a főbb német nyelv-

vű szakfolyóirat megtalálható volt. Külön előadások zajlottak általános kulturális kérdésekről, s közkedveltek voltak a bálók.

Nagy szerepet kapott a rendszeres testedzés. Vivóóra és svéd torna, turisztika és úszás tartozott a kollégisták életéhez. A huszas évek végére a gárdapalota majd teljes lakható részét berendezték, átalakították a kollégium számá-ra. Egyre nagyobb méreteket kezdett ölteni mindkét intézet-nél a vendég-fogadásra való berendezkedés. Aránytalanná ez a Collegium Hungaricum-ban vált, ahol például az 1932/33-as év-ben az összforgalom 438 fő volt. A Történeti Intézet 1936-ig összesen 500 olyan kutatónak nyújtott szállást, akik keve-sebb, mint egy évig dolgoztak az intézetben.<sup>15</sup> A gazdasági válság súlyos költségvetési helyzetbe hozta a kollégiumot is. Az 1931/32-es tanévben lecsökkent az ösztöndíjasok száma a közel ötvenről a húsz fő körüli szintre, s ezek közül is sokan csak fél éves ösztöndíjat kaptak. Az amúgy is nagy fenntartási költségekkel terhelt és már jócskán tatarozásra szoruló épület fenntartása óriási összegeket emésztett fel. Ezeket az összegeket a minisztérium által kiutalt javadalom-ból fedezni nem lehetett. A költségvetési hiány pótlására vezette be Lábán a "fizető vendég"-szolgálatot, mely során sok külföldi diák számára kinyitották a kollégiumot, de természetesen ezeknek fizetni kellett a szolgáltatásokért. A külföldi diákok azonban nemcsak lendítettek a kollégium helyzetén, hanem sok egyéb konfliktusnak is forrásaivá váltak. A magyar kollégisták számára szigorúan tilos volt a politizálás, az ösztöndíjasoknak alá kellett írni a házirendet, melyben elsősorban a viselkedés normái foglaltattak. "Kommunista tagok a bécsi CH-ban" felirattal született 1932. július 1-én egy "legszigorúbban bizalmas" levél.<sup>16</sup> Ez névte-lenül ~~azt~~ tudósít, hogy "informátora szerint" a kollégium vendégtagjai közül sokan május 1-én vörös kokárdát hordtak,



provokatív kijelentéseket tettek Magyarországról, sőt az egyik svéd vendég a kommunista párt tagja és a párt lapjait járattja. Az olasz kollégisták nyíltan kijelentették, hogy antifasiszták. A feljelentő szerint "az igazgatóságnak minderről már kezdettől fogva tudomása van, de még a legcsekélyebb ellenintézkedéseket sem tette meg." Lábán védekező jelentésében leírja, hogy csak részben igazak az állítások, s a csereösztöndíjasok politikai nézeteit nem ő jogosult megítélni. A svéd tagról felhozottakról maliciózan jegyzi meg, hogy ő svédül nem tud, így nem tudja megítélni, hogy a járatott lapok kommunisták-e?

Végezetül rendkívül határozottan elítéli az eljárást: "Besúgókat feltétlenül perhorreszkálok és erkölcsileg ezt az eljárást megvetném és elítélném."

A fizető vendégekkel sem tudták megállítani az anyagi romlást. A közvélemény is a kulturális pazarlás leépítését követelte, sorozatosan jelentek meg cikkek a sajtóban a kollégiumi luxusról, a protekciós ifjak üdültetési akciójáról. Komolyan megfordult a fejekben a külföldi magyar intézetek épületeinek eladása is.<sup>17</sup> A gárdapalota azonban akkor megmenekült ettől a sorstól, mivel lakóépületnek jelentősebb átalakítás nélkül nem használhatták, közintézménynek pedig Bécs városa is bővében volt, mivel a monarchia bukása után aránytalanul nagy számban maradt ilyen jellegű épület a birtokukban. A gazdálkodás ésszerűsítése és lehetséges költségcsökkentés bevezetése miatt Hóman Bálint általános pénzügyi revíziót rendelt el a bécsi intézeteknél. Ez a vizsgálat elsősorban a Collegium Hungaricumban derített föl szabálytalanságokat, pazarlásokat. A hosszú évek alatt egyre több magánkölcst vettek fel a kollégium fenntartásának fedezésére. Amikor ezek elérték a 40.000 schillinget és már a fűszeres és más szállítók sem kapták meg számlájuk ellenértékét, beütött a csőd. A Történeti Intézet is hasonló gon-

dokkal küzdött, de a jelentés szerint ők azért nem költöttek többet, mert "Angyal Dávid igazgató már huzamosabb ideje nem veszi fel a szerződésileg biztosított tiszteletdíját teljes összegben."<sup>18</sup> A pénzügyi revízió folyamán az a javaslat született, hogy szervezetiesileg vonják össze a két kulturális intézményt. Csökkentett költségvetéssel, jóval kisebb személyzettel (30 főből 11 fő) és szigorú gazdálkodási rend bevezetésével meg lehetne menteni az intézeteket. Ezt a folyamatot Lábán Antal súlyos betegsége is meggyorsította, s így Hóman őt 1934-ben nyugdíjazta.

A válság nemcsak gazdaságilag, de tartalmilag is érezhetően jelentkezett. A bizonytalan helyzet, a hirtelen lecsökkentett tanulmányi segélyek a komoly tudományos munkát is akadályozták. Alig jelent meg ez időben publikáció, a Fontes szinte teljesen leállt. Lábán nyugdíjazása után rövid ideig Angyal vezette mindkét intézetet, de Hóman Bálint hamarosan az összes külföldi intézetnél átszervezéseket hajtott végre.

Így került most már az összevont Bécsi Történeti Intézet és Collegium Hungaricum élére Miskolczy Gyula, a Római Collegium Hungaricum volt vezetője, Károlyi Árpád tanítványa, a huszas évek nagy reményű nemzetiségi történésze. Tervei szerint a kulturális szálloda-nagyüzemből újra szellemi tudományos műhelyt próbált kialakítani. Intézeti programjában továbbra is a bécsi nagy levéltárak kiaknázása került a középpontba.<sup>19</sup> Felhívta a figyelmet arra is, hogy a bécsi Nationalbibliothek és Universitätsbibliothek nagy kódex-és kéziratanyagát sem fésülték még át magyar szempontok szerint. A protekciózás kizárásával organikus kutatást javasolt, hogy a tárgykörök pontos kijelölése után több kutató dolgozzon ugyanazon a témán. Részletesen számba veszi a kutatandó tárgyköröket is, pontosan megjelölve a korábban félbehagyott kutatásokat. Szükségesnek tartotta a Történeti In-

tézet évkönyvének és a CH füzetek további kiadását is. A Fontes sorozatban három évenként két kötet megjelentetését javasolta. A szervezeti összevonás fontos lépéseként egyesítik a két könyvtárat és egyben nyilvános gyűjteménnyé minősítik.

A tudományos tervek megvalósíthatók lettek volna, de a következő évek eseményei nem kedveztek a tudományosság ilyen irányú fejlődésének.

Miskolcgy Gyula szerint az 1937/38-as tanév volt az utolsó, amelyben fiatal kutatók tudományos eredményeket felmutatva dolgozhattak. A következő években pedig egyre romlottak a kutatási munka feltételei. Ausztria önállóságának elvesztése és a magyar politika nem megfelelő irányba fordulása rányomta bélyegét a bécsi tudományos munkára is. Egyre kevesebb ösztöndíjas töltött egy egész tanulmányi évet az intézetben. A háborús években pedig egy sem. Ez idő alatt pedig csak rövid lélegzetű praktikus munkák születhettek. Miskolcgy megfogalmazásában: "egy rossz anyagi konjunktúra fénye elvonta a fiatalságot a tudományos tevékenységtől, s elvette a kedvét a kutatómunkában való elmélyedéstől." Az ösztöndíjasok számában abszolút értékben nem volt olyan jelentős a csökkenés, mint az a munkák értékében történt. Nagyon sok fiataalt "csábítottak" el a kedvezőbb németországi feltételek és az újonnan alapított ösztöndíjak (pl. Mittel-europäischer Wirtschaftstag).<sup>20</sup>

Végezetül is tekintsük át több évtized távlatából, hogy a két bécsi kulturális intézmény milyen hasznára vált a magyar művelődéstörténetnek.

A Collegium Hungaricumba az ösztöndíj akció 18 éve alatt 530 fiatal szakember jutott el úgy, hogy 1-2 szemesztert végezzen a bécsi egyetemeken, vagy gyakorlatot szerezzen a klinikákon, tudományos laboratóriumokban. Rendkívül magas ez a szám.<sup>21</sup> A berlini és római Collegium Hungaricum

csak néhány fővel előzi meg Bécset. Rómában az egyházi, Berlinben pedig a harmincas évek végén előretörő a gyakorlati képzést szolgáló német ösztöndíjak emelik meg a számot. A bécsi Collegium Hungaricum mindvégig tudományos igénnyel is fellépett. Nem elégedtek meg az ösztöndíjasok egyetemi szemináriumokban végzett munkájával, hanem többre, elmélyült tudományos munkára ösztönözték őket. Egy 1933-ban összeállított jelentés szerint az addig eltelt időben az ösztöndíjasok 674 darab publikációt jelentettek meg (könyv, cikk, tanulmány).<sup>22</sup>

Olyan tudósok kezdték itt pályájukat, mint Fél Edit, Keresztury Dezső - aki később a berlini intézet igazgatója lett -, Németh Antal, a Nemzeti Színház igazgatója, Genthon István művészettörténész, Kozocsa Sándor bibliográfus, Szép Ernő író és a Történeti Intézet életében is jelentős szerepet játszó történészek; Miskolczy Gyula, Mályusz Elemér.

A Bécsi Történeti Intézet jelentősége talán még nagyobb; elég ha csak a Fontes megvalósult köteteire gondolunk (40 kötet). Néhányat kiemelve közülük: Károlyi Árpád munkái Széchenyi dőblingi hagyatékáról, a Batthyány-pörről, és az 1848-as pozsonyi törvénycikkekről, Miskolczy és Thim József szerb-horvát nemzetiségtörténeti munkái, Baranyai-Kolonits Einrichtungsweg-je, Szekfű kötete a magyar államnyelv-történetéről. Arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy a bécsi kutatások indirekt is hozzájárultak számtalan történeti téma feldolgozásához azzal, hogy nagyon sok anyagot szállítottak a kidolgozásukhoz. A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egyike a világ leggazdagabb levéltárainak, s az itt fellelt dokumentumok a jövő tudománya számára is hasznára válnak. Annál is inkább, mivel a II. világháborúban felbecsülhetetlen értékű dokumentumok részben vagy egészben megsemmisültek, így például a Kabinet és a rendőrmisztériumi levéltárak szenvedték el ezt a sorsot. Ezek

közül sok aktát már csak az intézet forráskiadványaiban lehet fellelni. A bécsi kutatások úttörő módon befolyásolták Magyarország kormányzata és közigazgatása történetéről ismereteket; a művészettörténetet a barokk kutatások gazdagították; Közép-Európa egészét felölelték a gazdaságtörténeti munkák; archeológiai és egyháztörténeti értékek kerültek felszínre. Az eredmények között kell említeni az intézet munkamódszerét, mely az adatok mind teljesebb összegyűjtésén, pontosságán, hitelességén alapult. Ez a pozitivisták munkamódszer az érintetlen területeken az óriási adattömeg kezelésekor rendkívül fontos szerepet játszott. Az intézet tudományos súlyát elsősorban Károlyi Árpád jelentette a nemzetközi történész-körökben is. Az osztrák tudományossággal való jó kapcsolatot pedig az biztosította, hogy a fiatal történészgeneráció több tagja tudását a bécsi egyetem szemináriumában tökéletesítette, s így sok szakmai kapcsolat a továbbiakban is élő maradhatott. Még jelentősebbek lehettek volna a tudományos eredmények, ha az intézet fejlődése megmarad az eredetileg kijelölt történettudományi csapáson, s célratörően csak a Fontes köteteivel tudnak foglalkozni. Az ösztöndíjasok, a tagok kiválasztása gyakran nem ezen szempontok alapján történt, s eluralkodott a tudományos kutatás szelleme helyett a tudományos hospitálás gyakorlata.

Még egy hatásról, illetve hatástalanságról kell beszámolnunk. Ez a Fontes publikációk útja az osztrák tudományos körökben. Miskolczi Gyula, aki több mint 18 éven keresztül állt kapcsolatban a bécsi kulturális intézetekkel, s mint a bécsi egyetem professzora az osztrák tudományos körökkel, így ír erről:

"Értetlenül állok az előtt a tény előtt, hogy az osztrák történetírás alig vette figyelembe a Fontes köteteket, annak ellenére, hogy azok épp úgy fontos ismereteket tartalmaznak az osztrák és a magyar történelem számára is. Az okot

egyszerűen megtalálhatjuk. Bár a köteteket elküldtük az osztrák nyilvános szemináriumi könyvtárak számára, de a magyar címek miatt tovább senki sem tanulmányozta azokat. Pedig a magyar nyelvű bevezető tanulmányon és a lábjegyzeteken kívül minden közölt dokumentum az eredeti nyelven, tehát németül, latinul, franciául íródott."<sup>23</sup>

Az intézet a II. világháború után még az 1946/47-es tanévben újra indult, s úgy tűnt, hogy folytatni lehet a félbeszakadt kutatásokat, sőt, kiadásra előkészítették az intézet évkönyvének 11. kötetét is.<sup>24</sup> A megjelentetésre azonban már nem kerülhetett sor. A hidegháború éveiben az intézet szüneteltette működését, s néhány év múlva a használaton kívüli épületet végleg eladták az osztrák igazságügyminisztériumnak.

Az intézet 16.000 kötetes kiváló állományú könyvtárát, amely Magyarország határain kívül a legértékesebb gyűjtemény volt a Kárpát-medence történetéről, hazaszállították, s az MTA Történettudományi Intézetének rendelkezésére bocsátották.

#### IRODALOM

1. Klebensberg Kúnó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916-1926 (Bp. 1927)
2. Károlyi Árpád: A Bécsi Magyar Történeti Intézet első lusztruma (1920-1925) = Levéltári Közlemények 1925.
3. Analecta. A Magyar Történelmi Társulat iratai. OSZK Levelestár.

4. Ua. m. 4 sz.
5. Károlyi Árpád levelei Klebelsberg Kúnóhoz. 1922. jan. - 1927 október. OSZK Levelestár
6. Ua.m. 2.sz.
7. A külföldi magyar intézetek megalapítása és 1924/25. tanévi működése. Bp. 1926.
8. U.a. m. 5 sz.
9. Julius von Miskolczy (Wien): Das Institut für ungarische Geschichtsforschung in Wien und seine Publikationen. = Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs. 15 Bd. Wien, 1962.
10. Károlyi Árpád tanulmányi jelentése 1927. I. félév. MOLP. 1541. BMTI. 2 csomó.
11. Angyal Dávid: Emlékezések. London, 1971.
12. Schünemann, K.: Jahrbuch des Ungarischen Historischen Institutes in Wien. Bd. 1. = Historische Zeitschrift Bd. 147. München, 1932.
13. MOL P. 1541 BMTI. 3 csomó.
14. A Collegium Hungaricum Szövetség zsebkönyve. Bp. 1936
15. MOL K 701 cs. 1932-36.
16. U.a. m. 15 sz.
17. Deér József: A külföldi collegiumok. = Magyar Szemle, 1931.
18. U.a. m. 15 sz.
19. MOL K 636. 702 cs.
20. U.a. m. 9 sz.
21. Schneider Márta: Magyar ösztöndíjasok külföldön. Kézirat
22. Ua. m. 15 sz.
23. Ua. m. 9 sz.
24. Miskolczy Gyula jelentései 1945-1948. = Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéről 1945-1948. Bp. 1988. Új Magyar Központi Levéltár.

Andrzej Sieroszewski

A Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai  
Tanszékének története és jelene

A Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke 1952-ben kezdte meg működését, de a magyar nyelv felsőfokú tanítása és a magyar történelemről, a magyar-lengyel történelmi kapcsolatokról szóló egyetemi előadások már korábban kezdődtek. A két világháború között öt lengyel tudományegyetemen (összesen hat volt) folyt a magyar nyelv tanítása, bár sehol sem szerepelt a kötelező tantárgyak között. Ugyanakkor elsősorban Varsóban és Krakkóban tartották a fent említett előadásokat. A legkiválóbb oktatók közé tartozott Dr. Divéky Adorján, az akkori varsói Magyar Intézet igazgatója, a debreceni Tisza István Tudományegyetem későbbi tanára, valamint Dr. Korompay Manó, a Varsói Tudományegyetem magyar lektora, aki később a lengyel hadsereg tisztjeként a katyni tömeggyilkosság áldozata lett.

A magyar filológiáról azonban még nem lehetett szó, mert a lengyel tudományegyetemek egyikén sem tartottak előadásokat a magyar irodalom történetéről és a magyar nyelvtanról. Hiányzott a magyar nyelvet és irodalmat ismerő lengyel filológus. Sokkal jobb volt a helyzet a történettudományban; magyar történelem és magyar-lengyel történelmi kapcsolatok kutatásával foglalkozott többek között Jan Dabrowski, a Jagelló Tudományegyetem tanára, és Janusz Pajewski, fiatal poznańi történész.

A Varsói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszéke,



amely - mint említettem - 1952-ben jött létre, nemcsak az első magyar tanszék a lengyel tudomány és felsőoktatás történetében, hanem mindmáig az egyetlen is. Így, természetes módon, a magyar filológusok képzésének, a magyar filológiai kutatásoknak, a hungarológiának lengyelországi központja.

Amikor majdnem negyven évvel ezelőtt megkezdte működését, nagyon szerény anyagi körülmények között dolgozott. Jan Reychman professzor, kiváló turkológus és történész, a tanszék fő szervezője és tizennyolc éven át vezetője, nem volt hungarológus. A tanszék csak egy tanársegédi állással rendelkezett. A magyar irodalomtörténeti és kezdetben a leíró nyelvtani előadásokat is Dr. Csapláros István tartotta, későbbi egyetemi tanár és a tanszék vezetője nyolc éven át.

A tanszéki könyvtár nagyon kicsi volt: kezdetben fő alapja a háború előtti varsói Magyar Intézet könyvgyűjteménye lett, amelyet a magyar állam adományozott a tanszéknek.

Jelenleg a tanszéki könyvtár kb. harmincezer kötettel és nagy folyóirat-állománnyal rendelkezik. Gyűjteményünkben olyan ritkaságok lelhetők, mint pl. Bessenyei György "Anyai oktatás" és "A holmi" c. munkáinak első kiadásai, Pápay Sámuel "A magyar literatura esmérete" c. könyve, amely Veszprémben jelent meg 1808-ban, Katona István "Historia critica Regnum Hungariae" c. művének negyvenkét kötete, reformkori folyóiratok (pl. "Athenaeum", "Kritikai Lapok", "Társalkodó") egyes számai, Kisfaludy Károly "Aurorá"-jának első kötete, valamint a "Nyugat" több évfolyama.

A tanszéken nyolc oktató dolgozik: négy irodalomtörténész, két nyelvész, egy magyar és egy finn lektor.

1952 óta a tanszék sok változáson ment át: négy különböző karon működött (többek között hat évig az Orosz és Szláv Filológiai Karon!), néhányszor változott a tanrend tartalma és struktúrája. Jelenleg a Modern Filológiai Karnak a része, az angol, francia, német, olasz, spanyol, portugál és

orientalisztikai tanszékekkel és intézetekkel együtt.

A Magyar Filológiai Tanszék tevékenységének - mint minden egyetemi tanszéknek - két alapvető ága van: az oktatás és a tudományos kutatás. Az oktatásról szólva azzal kell kezdenem, hogy a lengyel felsőoktatási rendszer alapja a hallgatók egyszakos képzése. A tanulmányi idő - rendes, nappali tagozaton - öt év. A tanulás a magiszteri (diploma) dolgozat elkészítésével és a magiszteri vizsgával fejeződik be. Az abszolvens magiszteri címet kap.

Jóllehet tanszékünk a filológiai kar része, oktatásunk folyamata és célja valamelyest eltér a nagy, mint pl. az angol vagy a francia szakon folyó oktatásától. Egyrészt azért, mert a magyar szakra való jelentkezésnél nem kötelező a magyar nyelv ismerete, másrészt pedig azért, mert mi nem képzünk tanárokat, ami e szempontból fontosabb.

Tanrendünkben természetesen a filológiai tárgyra esik a legnagyobb hangsúly, de igyekszünk, hogy abszolvensaink egyúttal a lehető legszélesebb értelemben vett magyar kérdések szakértői legyenek. Hogy egyrészt minél gazdagabb, általános filológiai műveltséggel, másrészt pedig Magyarorszag múltjáról és jelenéről, elsősorban a magyar nyelvről, irodalomról és kultúráról alapos tudással rendelkezzenek.

A tanrendben szereplő tárgyak két csoportba sorolhatók: az egyik az általános jellegűeket öleli fel, a másik a szaktárgyakat. Az elsőben olyan tárgyak vannak, mint pl. filozófiatörténet, latin nyelv (azok számára, akik nem tanultak a középiskolában), egy nyugat-európai nyelv. A szaktárgyak között a legfontosabb helyet természetesen a magyar nyelv foglalja el, amely mindvégig szerepel a tanrendben, elég magas óraszámmal (összesen 1080 óra).

Ezenkívül a mindenki számára kötelező nyelvészeti tárgyak közé tartozik a magyar leíró nyelvtan, az általános nyelvtudomány alapjai, a finnugor nyelvészet kérdései és a

finn nyelv. A mindenki számára kötelező irodalomtudományi tárgyak a következők: a magyar irodalom története és a mai magyar irodalom (összesen 480 óra), bevezetés az irodalomtudományba, a világirodalom válogatott kérdései. A tanrend kötelező részében még a következő magyar tárgyakat találjuk: Magyarország történetét, a magyar kultúra (művészet, néprajz) történetét és a mai Magyarországról szóló ismereteket. Tanrendünkben fontos helyet foglal a két évig tartó műfordítói szeminárium, amely közvetlen kapcsolatban van abszolvenszeink sajátos, nem pedagógiai profiljával. Van még egy fontos tantárgyunk - bevezetés a filológiai kutatásokba - amely segítséget nyújt a jövőbeni kutatóknak.

A negyedik évfolyamon kezdődik az irodalomtudományi és nyelvészeti szakosítás. A jövőbeni nyelvészek tanrendjében szerepel a magyar történeti nyelvtan, az irodalomtudományi csoportban pedig az irodalomtudomány válogatott kérdései. Mindkét csoportban szerepelnek a tanrendben speciális kollégiumok és szemináriumok.

A felvázolt oktatási folyamat "eredménye" a magyar filológia magisztere, vagyis olyan ember, aki tud magyarul, tisztában van a magyar nyelv szerkezetével, ismeri a magyar történelmet és irodalmat, a mai Magyarország alapvető problémáit, rendelkezik általános filológiai műveltséggel és legalább még egy idegen nyelven ír, olvas és beszél.

1952 óta majdnem százkilencven hallgató végezte el a magyar szakot. Abszolvenszeink a magyar tudással rendelkező könyvtárosok, újságírók, különböző kulturális intézmények dolgozói, kiadói lektorok, tolmácsok, műfordítók, kritikusok, tudományos kutatók.

A janszék tudományos munkájában kezdettől fogva a legnagyobb hangsúly az újabbkori magyar-lengyel irodalmi kapcsolatok feldolgozására esik. E kutatások eredményeit a janszék gondozásában megjelent három kötet (1969, 1978, 1979), számos

monográfia, lengyel, magyar és más külföldi folyóiratok hasábjain megjelent tanulmányok és cikkek tartalmazzák. A tanszék dolgozóinak 1952-1978 között megjelent tudományos munkáinak bibliográfiája kb. száz tételt sorol fel. A legfontosabbak közé tartoznak: Csapláros István "A lengyel kérdés a felvilágosodás korának magyar irodalmában" (Sprawy polskie w literaturze węgierskiej epoki Oświecenia, 1961), "A felvilágosodástól a felszabadulásig" (1977) és "Fejezetek a magyar-lengyel irodalmi kapcsolatok történetéből" (1983) c. kötetei, Andrzej Sieroszewski "Benyovszky Móric, az irodalmi legenda hőse" (Maurycy Beniowski w literackiej legendzie, 1970) és "A magyar és a lengyel történelmi regény a romantika korában" (Węgierska i polska powieść historyczna w dobie romantyzmu, 1976) c. munkái, valamint Elzbieta Cygielska-Guttman "Tomcsányi János, a lengyel irodalom magyar népszerűsítője és fordítója" (János Tomcsányi 1873-1935. Popularyzator i tłumacz literatury polskiej na Węgrzech, 1988) c. könyve. A tudományos kutatás hasznos segítő eszköze a magyar irodalom lengyel fordításainak és kritikai irodalmának háromrészes bibliográfiája (1967, 1976, 1980).

Jelenleg a tanszéken dolgozó irodalomtörténészek elsősorban a magyar irodalmi szecesszió, a népi írók mozgalmának, valamint a szomszéd országokban fejlődő magyar irodalom egyes kérdéseivel foglalkoznak.

Sokkal szerényebb a tanszék teljesítménye a nyelvészeti kutatásokban. Itt csak Jan Reychman a magyar és lengyel nyelv kapcsolatairól szóló tanulmányait meg Antoni Krawczykiwicz néhány finnugor témájú munkáját meg lehet említeni. Csak az utóbbi időben indult meg nálunk a magyar és lengyel nyelv kontrasztív kutatása.

Ezenkívül Jan Reychman, Csapláros István és Andrzej Sieroszewski időnként foglalkoztak Magyarország történetének, a magyar kultúra- és eszmetörténet és középeurópai problematika

egyes kérdéseivel is.

Kutatásaik eredményeiről a tanszék munkatársai sokszor szóltak nemzetközi tudományos konferenciákon, többek között a finnugor kongresszusokon, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság budapesti és bécsi kongresszusain.

A tanszék több évtizedes tudományos fejlődésének fontos, sokatmondó bizonyítékai a munkatársai által megszerzett tudományos címek és fokozatok. Majdnem negyven év alatt egy egyetemi rendkívüli tanári cím (Csapláros István), két habilitált doktori (Csapláros István, Andrzej Sieroszewski) és három doktori fokozat (Elzbieta Cygielska-Guttman, Antoni Krawczykiwicz, Andrzej Sieroszewski) jelzi ezt a fejlődést.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a tanszék tudományos fejlődése gyorsabb és intenzívebb lehetne, de a fent említett számok jól tükrözik a lengyel felsőoktatás és tudomány nagyon rossz anyagi helyzetét. Ez a helyzet erősen befolyásolja az egyetemek és más felsőoktatási intézmények tudományos és oktatói munkáját. Ez a megállapítás természetesen vonatkozik a Varsoói Tudományegyetem Magyar Filológiai Tanszékére is.

Leonyid Szuvizsenko

A "Nyugat" írói az egyetemi magyar irodalom-  
történeti előadásokon

Előadásom célja az, hogy ezen a tekintélyes fórumon vessem vizsgálat alá azokat a módszereket, amelyek segítségével a leningrádi egyetemen a hallgatókat megismertetjük a magyar irodalomtörténet egyik legérdekesebb, az átlagostól eltérő jelenségével, a "Nyugat"-mozgalommal.

Elöljáróban azonban engedjenek meg néhány előzetes megjegyzést!

Általánosan elismert tény hazánkban, hogy a szovjet finnugrisztika Leningrádban született: 1925-ben a leningrádi egyetemen hozták létre az első finnugor filológiai tanszéket, 1947-ben ugyancsak itt rendezték meg a szovjet finnugristák első kongresszusát, amely a tudományos kutatások továbbfejlesztésében játszott kardinális szerepet; itt folytatott tudományos-alkotó tevékenységet többek között D.V. Bubrich, M. M. Hämäläinen, N.P. Csheidze, E.A. Jakubinszkaja-Lemberg; itt végeztek el számos kutatást; végül, de nem utolsósorban, itt képezték ki a mordvin, udmurt, mari, karjalai, észt, chanti, manysi, vepsze és természetesen a magyar és finn nyelv és irodalom szakértőit.

A finn nyelvtan és nyelvtörténet (pl. fonetika) kérdései, a magyar és finn irodalom problémái, a magyar nyelv nyelvtana és lexikája, és lehetne tovább sorolni azoknak a kérdéseknek a körét, amelyek napjainkban a tanszék munkatársait foglalkoztatják. A tanszék hagyományosan nagy figyelmet szentel a hallgatók elméleti oktatásának, felkészítésének, és ez lehetővé teszi, hogy a végzősök mind fordítóként, mind tudományos kuta-

tói munkakörben bizonyosságot tudnak tenni felkészültségükről.

A magyar szakos hallgatók a tíz szemeszter alatt (évfolyamtól és félévtől függően heti 14-22 órában) tanulják a magyar nyelvet és irodalmat, 3-4 irodalomtörténeti és ugyanennyi nyelvészeti előadást tartunk számukra, és természetesen, szemináriumi munkában is részt vesznek. Harmad- és negyedéven évfolyamdolgozatot írnak különböző nyelvészeti és irodalmi témákból, az ötödik évben pedig egy választott téma alapján elkészítik a diplomamunkát.

A magyar irodalomtörténet négy szemeszterre tervezett kötelező tantárgy. Figyelembe véve a tanterv által előírt beszámolókat és vizsgákat, maga az oktatás 204 órában valósul meg. Arra törekszünk, hogy a lehetőségekhez képest az egész magyar irodalmat áttekintsük - a legrégibb írásos emlékektől, a legendáktól kezdve a II. világháború végéig. A háború utáni időszak, beleértve napjaink irodalmát is, a tanulmányi időszak végén elemezzük egy elég nagy (56 órás) külön előadás keretei között. A tanterv szerint az előadások nagy részét a magyar felvilágosodás, a reformkorszak és az 1848-49-es szabadságharc időszakára (48 óra), valamint a XX. század első felének bemutatására (30 óra) fordítjuk.

Arról természetesen lehetne vitatkozni, mikor volt a magyar irodalom aranykora: a reformkorszakban-e, amikor Petőfi Sándor lángelméje szabadította el a gondolatokat és ezzel hatalmas lökést adott a nemzeti irodalom fejlődésének, vagy a XX. század első évtizedeiben, amikor a nem kisebb lángelmének, Ady Endrének sikerült az új forradalmi erőket az ország felébresztésére buzdítani, új irányt szabni az irodalmi élet folyamatának azzal, hogy saját viharos alkotói tevékenységével hozzájárult a Nyugat egyedülálló irodalmi mozgalmának megszületéséhez.

A magyar irodalom az előbbi és az utóbbi esetben egyaránt az európai alkotó gondolkodás legjobb vívmányainak színvonalára emelkedett, bár, sajnos mind a mai napig a világban töb-

bet tudnak Petőfiről mint Adyról, Babits Mihályról, Móricz Zsigmondról, Kosztolányiról és a Nyugat más jelentős képviselőjéről.

A Nyugathoz tartozó írók szellemi örökségének felismerése, tudatosítása ugyanakkor igen nehéz feladat elé állítja az egyetemi tantervek összeállítóit és az irodalomtanárokat egyaránt, ha nem akarnak csupán csak egy általános áttekintésre szorítkozni, hanem arra is lehetőséget kívánnak nyújtani, hogy hallgatóik megértsék egy viharos korszak alkotó individuumainak fejlődési sajátosságait.

Megjegyzendő, hogy az általánosan elfogadott tananyag-leadás nálunk a következő: az irodalom előadások egy-egy korszak áttekintő, fő mérföldköveit kiemelő tájékoztatásokat éppúgy magukba foglalják, mint az adott időszak kiemelkedő alkotójáról szóló monografikus elemzéseket. Így kell feldolgoznunk a XX. század magyar irodalmát is, de kit emeljük ki monografikus témaként a Nyugat írói közül, amikor a folyóirat eszméje, azaz a magyar irodalom forradalmi megújítása mellett egy tucat művész szállt síkra? Korlátozzuk ismertetésünket csak az első nemzedék bemutatására, vagy a másodikról és a harmadikról is kell szólnunk? És hogyan lehet ezt az igyekezetet, a jószándékot összeegyeztetni a megszabott órakerettel? Ez persze csak egy része azoknak a korántsem egyszerű kérdéseknek, amelyekre meg kell találnunk a választ, ha kísérletet akarunk tenni arra, hogy részletesebben mutassuk be hallgatóinknak a századeleji irodalmi mozgalmak lényegét és kiemelkedő eredményeit. Akkor még nem szóltunk arról, hogy a 20-30-as években a Nyugaton kívül léteztek más termékeny folyóiratok és irodalmi áramlatok, amelyeknek szintén voltak ragyogó képviselői. Vajon el lehet-e képzelni a XX. század magyar irodalmát Kassák Lajos, József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Németh László és mások nélkül?!



A régi irodalmi tantervekben a mainál csaknem kétszer kevesebb óra állt rendelkezésünkre, és ez bizonyos mértékben leegyszerűsítette a helyzetet: monografikus előadásokat tartottunk Ady Endréről, Móricz Zsigmondról és József Attiláról. A későbbiekben lehetőség nyílt bővíteni a tematikát, változatosabbá tenni az előadásokat és a speckollégiumokat. Az utóbbi években, egy kis módosítással, a következőképpen járunk el: adunk egy általános áttekintést századunk első felének irodalmi mozgalmáról, és ennek keretében szólnunk a Nyugatról is. Monografikusan - leggyakrabban - Ady, Babits, Kosztolányi, Juhász és Radnóti munkásságát tekintjük át.

Itt meg kell jegyezni, hogy a tervbe vett szakelőadások szerint variálódik a monografikus előadások témája és időben is azokat követik. Általában olyan irodalomtörténeti előadásokat kínálunk a hallgatóinknak, amelyek vagy József Attila vagy Móricz Zsigmond munkásságával kapcsolatosak, vagy a 20-30-as évek prózájával.

Felmerülhet a hallgatóban, hogy igazságtalanul alábecsüljük a XX. század olyan magyar íróinak érdemeit, mint pl. Illyés Gyula, Déry Tibor és mások. De ennek az igazságtalanságnak szerencsés elkerülésére ad lehetőséget tantervünk azzal a már említett előadássorozattal, amely a II. világháború utáni irodalommal külön foglalkozhat. Itt van lehetőség arra, hogy alaposabban elidőzzünk a fentebb említett íróknál és a mai magyar irodalom kiemelkedő egyéniségeinél. E téren hasznos segítséget jelentenek az utóbbi években már hagyománnyá vált hallgatói referátumok, amelyek ugyancsak képezhetik egy-egy előadás témáját. A hallgatók önállóan választanak egy szerzőt vagy egy korszakból egy témát, tudják, hogy csoporttársaik közül opponenseik lesznek, hogy munkájuk komoly megvitatásra kerül. és hogy mentesülnek az adott diszciplína beszámolási kötelezettsége alól.

Megfigyeléseink szerint az önálló munkának ez a fajtája nemcsak azt eredményezi, hogy az előadásokon és a szemináriumokon növekszik a megismerhető, megtárgyalható szerzők köre, hanem a hallgatók alkotóképességét is fejleszti, hozzájárul, hogy a későbbiekben sikeresebb diplomamunkák szülessenek.

Nekünk úgy tűnik, hogy ez, a most az Önök figyelmébe ajánlott módszer, vagyis az irodalmi előadások és a szemináriumok összekapcsolása, lehetővé teszi, hogy jelentőségének megfelelő helyre kerüljön az évszázad irodalmi folyamatában az olyan nagy jelenség, mint a Nyugat, a kor más óriási alkotóegyénségeivel együtt. Így be lehet mutatni a Nyugat íróit és szoros szálakkal össze lehet kötni művészi útkereséseiket a következő évtizedek irodalmi fejlődésével.

Hasznos lenne, ha hallhatnánk arról, hogy milyen utakon haladnak más országok felsőoktatási intézményeiben és milyen eredményeket érnek el.

Darina Sztefanova

### Az irodalomkritika néhány sajtóműfaji jellemzője

Felvetődik a kérdés, hogy mit tartunk műfaji jellemzőnek. Melyek azok a kritériumok, amelyek szerint felosztjuk és rendszerezük a sajtóműfajokat? A hagyományos nézet műfaji jellemzők-

nek tartja a mondanivalót közvetítő stílusjegyeket. "Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája" (Róka Jolán: Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája. Budapest, 1986) című könyvben azonban a szerző aszerint jelöli meg a műfajokat, hogy azok személyes, személytelen vagy nulla kopulájú műfajok, ami fontos stílusismerv a publicisztikában.

Vannak-e egyáltalán műfaji modellek? A norma is változó fogalom.

Milyen az összefüggés a műfaj és a funkcionális stílus között? A bolgár és az orosz szakirodalomban elfogadott vélemény, hogy a műfajstílus a funkcionális stílus keretein belül létezik, megtartja az adott funkcionális stílus jellegzetes vonásait.

Az irodalomkritika azonban egy olyan műfaj, amelyben a publicisztikai stílus sajátosságai mellett különböző arányokban megjelennek a tudományos és a szépirodalmi stílus jegyei. Ez arra a feltételezésre vezetett, hogy a műfaj közelebb áll a normához, a modell kialakításához, mint a funkcionális stílus.

Strukturális szempontból a műfajt, mint "szuperstruktúrát" elemezzük. Miben különbözik ez a szöveg makrostruktúrájától? "Abban, hogy elvontabb az utóbbinál. Ezért ahhoz, hogy jellemző vonásait feltárhassuk, az elvonatkoztatás és az általánosítás magasabb szintjére kell emelkednünk... A szuperstruktúrák említett globális jellegéből következik az is, hogy függetlenek az egyes konkrét szövegek tartalmától." (Balázs János: A szöveg, Budapest, 1986).

A kutatásunk tárgya négy irodalmi lapnak: a magyar Élet és Irodalom, a bolgár Literaturen front, a francia Magazine littéraire és az orosz Literaturnaja gazjeta 1989 első félévi számainak a könyvkritikái voltak. Az összes könyvismertetést, recenziót és könyvbírálatot összevetettük stilisztikai szempontból.

Az irodalomkritika a publicisztika harmadik műfajcsaládjába tartozik a film-, zene- és színházi kritikával együtt. Jellemző vonása, hogy alapvetően gondolatokat közvetít, állást foglal, érvel, polemizál, értelmez, magyaráz. A stílusa és a nyelve nem annyira "uniformizált" és "sablonos". Stilisztikai szempontból így definiálják: "Olyan tudományos publicisztikai műfaj, amely (esztétikai mérlegelés) megítélés céljából egyes konkrét művekre alkalmazza a művészetek nagy alkotásaiból elvont esztétikai elveket". (Berkes Erzsébet: Kulturális műfajok. A sajtóműfajok kézikönyve, Budapest, 1987, 161. old.)

Kutatásaink megerősítették azt az állítást, hogy fontos műfaji jellemzője a publicisztikai írásoknak a személyes kopula. (Róka Jolán: Az újságszövegek szerkesztési és stílustipológiája. Budapest, 1986. 132-133 o.) Az egyedi jellegű kopula (vagyis a szöveg retorikai irányultságának kifejezése) az egyes közlemények modalitását mutatja. A négy országban és nyelven megjelenő újságoknak a recenzióit és a könyvbírálatait majdnem mindig a szerző személyes aláírása követi. Az irodalomkritika a szerző személyes benyomásait és eredetiségre való törekvését tükrözi. Nagyon gyakran fordulnak elő az írásokban egyes és többesszámú, első személyű kifejező igealakok.

A magyar nyelvben az egyes számú, első személyű személyes névmás halmozása indokolt stilisztikai szempontból. Az Élet és Irodalomból kiválasztott példával szemléltetjük ezt: "Én úgy hiszem, Európa egységes, és mi abban élünk... Én ugyan nem értek egyet Bíró Zoltán nézetrendszerével, de nem is ez a lényeg... És mégis én úgy gondolom, hogy magyarok volnánk mind a ketten." (ÉS 1989/25.11).

A Literaturen frontban ugyanúgy, mint az elemzett magyar újságban is találunk a direkt egyes számú, első személyű megnyilvánulást. Ez nem mond ellent az analitikus bolgár nyelv szabályainak, de mégis az "A3" személyes névmás túlzott használata egyéni stílusjegyként fogható fel.

Az elemzett orosz újságközleményekben egyáltalán nem találtuk az első személyű egyes számú személyes névmást, a francia lapban pedig ritkán fordul elő, mert a szerzők implicit megítélésre törekszenek.

Mind a négy vizsgált újságban a szerzők polemizálnak, állást foglalnak. A második és a harmadik személyű megszólítások csökkentik a distanciát az olvasó, az újság és a könyv között. Jellemzője ennek a műfajnak a sok kérdőmondat; amelyek néha a főproblémára irányítják a figyelmet, máskor pedig a kérdés-válasz szerkesztéssel a bekezdések közötti kohéziót szolgálják. A retorikai kérdések halmozása az emocionális feszültség szintaktikai eszköze. Példák:

Élet és Irodalom: "Sikerült-e ezekből a kivételes értékekből bármit is megtartani?" (ÉS 1989/6.11).

"Minek a hiánya ez? A boldogságé? A sikeré? Vagy egyszerűen csak a szabadságé?" (ÉS 1989/25.10).

Literaturen front: "Къде сме?... Нали тъкмо в този избор на твореца е и неговата нравствена устойчивост?" /Лт. 1989/25.4/

Кое е новото? /Лт. 1989/22.2 /

Magazine littéraire:

"Comment recoudre tout cela dans un texte, une histoire, une vision du monde?" (Ml. 1989/266.55).

"Et, quant on écrit un livre, qu'est qu'il y a?...L'imaginaire? La mère?" (Ml. 1989/263.74).

"Que'est qu'un écrivain?..." (Ml. 1989/264.94).

Literaturnaja gazjeta: "А свицтовское оптимальное киноустройство на лошадиный манер в четвертой части "Путешествия Гудивера"? А его "модель" естественнонаучно общества в третьей части?" /Лт. 1989/10.15/

A műfaj jellegzetes stílusismérve, hogy nem kizárólag az újságírói stílushoz tartozó lexikát és szintaktikai szerkezeteket használ, hanem az élőbeszéd sajátos kifejezéseit, a társalgási stílusra jellemző tagolatlan és hiányos mondatokat. Az Élet és Irodalomból, a Literaturen frontból, a Magazine littéraire-ből és a Literaturnaja gazjetából kiválasztott példákkal szemléltetjük a fenti sajátosságát:

"Igen." (ÉS 1989/13.11)

"Különb..."; "Gyanítom..." (ÉS 1989/18.10)

"Szétválaszthatatlanok. Sziámi ikrek. Ők. Ő. A gyermekkor naplója, a gyerekkor elvesztése, mondjuk." (ÉS 1989/26.11).

"И още." /Лт. 1989/25.2/

"Изглежда, въпросът за критическия език ще се окаже..."

"Тазбира се,..." /Лт. 1989/25.2/

"Bon. De quoi s'agit-il?" (Ml. 1989/263.79)

"À Paris. Non. À Ivry, dans un asile encore, mois dont on lui confie les clés. Il y vivra libre. Libre? Non." (Ml. 1989/265.88).

"Au contraire." (Ml. 1989/264.118)

"Дело в том, что..." /Лт. 1989/18.15/

"Та мало ли!" /Лт. 1989/10.15/

"Впрочем, воспроизвести ее название надо с большой осторожностью,.... "думаю,.... Нет это не помогло ему... А какое богатство языка, если бы вы могли почувствовать!" /Лт. 1989/10.15/

A négy vizsgált lap könyvkritikáira nem jellemző a népnyelvi és bizalmas jellegű szó és kifejezés. Viszonylag kevés szakkifejezés található, bár vannak olyan kritikák is, amelyekben dominálnak az irodalomtudományi terminusok. Ezenkívül az irodalomkritikákban szinte nem fordul elő archaizmus, míg viszonylag sok neologizmus figyelhető meg. Például újságközlemény címe: "Mándyzás" (ÉS 1989/24.11).

A tömegtájékoztatás lényeges ismérve az aktualitás, ami a temporális orientációban is megmutatkozik. A közleményekben a jelen időnek van stílusformáló funkciója. E mellett ismétlődnek a "most" (ÉS 1989/9.11); a "ma" (ÉS 1989/6.10) és szinonimái "manapság", "napjainkban", "jelenleg" (ÉS 1989/20.10) stb.

A fentiek alapján valószínűnek látszik, hogy a mai irodalmi kritika olyan publicisztikai műfaj, amely a publicisztikai stílus ismérveit és lényegét bizonyos mértékben megtartja, de rokon vonásokat mutat a tudományos kritikával és a szépirodalmi stílussal is. Így a vizsgált sajtóműfaj legalább három funkcionális stílus jegyeit alkalmazza a mondanivaló közvetítésében.

Szűcs József

#### Igecentrikus kommunikatív nyelvtanítás

A bolgár állampolgárok magyar nyelvi oktatásban a szófiai Kliment Ohridszki Egyetemen, a sumeni Pedagógiai Főiskolán, a várnai, ill. burgaszi idegenvezetői kurzusokon vehet-

nek részt, valamint a Magyar Kulturális Intézet szófiai, sumeni és várnai nyelvtanfolyamain. Valamennyi oktatási területen jellemző, hogy a tanulás előzetes nyelvtudás nélkül indul az egyetemen, a főiskolákon s a nyelvtanfolyamokon egyaránt.

A nyelvoktatás célja alapfokon, hogy a tanuló köznyelvi szituációba be tudjon kapcsolódni, illetve beszédsszituációt képes legyen kezdeményezni, akaratát, szándékát megvalósíthassa minimális szókinccse, kifejezőkészsége révén. Az olvasási-, megértési-, beszéd- és íráskészségének olyan szintűnek kell lennie, hogy a) a nyelvkurzus bármely résztvevőjével kommunikálni tudjon, b) nyelvi viselkedése megfeleljen a minimális követelményeknek (pl. az udvariasság hiánya kommunikációs zavart okoz, ezért a tegezés-magázás eszközeit ismerniük kell), b) végül egy-egy nyelvi kurzust befejezve képes legyen arra, hogy a sokkal nagyobb szókinccsel beszélő anyanyelvi beszélgetőtárral is megértesse magát, vagyis kreatív nyelvtudásra tegyen szert. Ahhoz, hogy ez kellő szinten megvalósuljon a tanulók lexikai és grammatikai ismereteit szinkronba kell hoznunk jártasságaikkal és készségeikkel, különben nincs meg a feltétele a kreatív nyelvtudás létrehozásának. Az aktív nyelvhasználatig való eljutás pl. a hároméves nyelvkurzusok befejezése után a jelenlegi nyelvoktatási eljárásokkal szinte képtelenség. E téren Bulgáriában két véglet tapasztalható: a) a nyelvtani szabályokat tanító és számonkérő eljárás, b) a gyakorlat-centrikus. Mindkettőnek az a hátránya, különösen az előbbinek, hogy a nyelvi jártasságok fejlesztését (olvasás, beszéd, írás, megértés, valamint a kiejtés, intonáció, a megfelelő olvasási és beszédtempó, valamint a szinkronban való hallás gyakorlását) elhanyagolja. Továbbá nem fordítanak elég figyelmet a tankönyvi szövegek variálására, mint a kreatív nyelvtudás kialakításának egyik igen fontos eljárására, és inkább mondat-mint szövegcentrikus a tanításuk. A legnagyobb hiányossága mindkét el-



járásnak, hogy mind a nyelvtani és a lexikai tudás passzív maradjon, valamint passzív jártasságot tesz csak lehetővé, s a nyelvtanításnak ezt a hiányosságát otthoni tanulással a tanulóknak csak igen kis része képes korrigálni.

A harmadik - általam ismertetett eljárást -, amely a diákok és a felnőttek igényeihez jobban igazodik, a szófiai Kliment Ohridszki Egyetem bölcsészkarán és a szófiai nyelvtanfolyamokon alkalmazzuk. Legnagyobb előnye az eddigi eljárásokkal szemben, hogy egy-egy szövegen, szituációban olyan komplex gyakorlaton sajátítják el a hallgatók/nyelvtanfolyamosok a célnyelvet, amely által a nyelvtant és a lexikát, s ezzel egyidejűleg az elfogadható szintű beszédtempót, megértést, a szókincs megtanulását, amely sok variációt rejt magában, s e tulajdonsága által nagyon intenzív nyelvtanítási eljárás, az aktív nyelvtudás megszerzésének eszköze, egyben összehasonlíthatatlanul több segítséget nyújt a tanulónak, hogy eredményesebben egészítse ki a tantermi tanulást az otthoni munkájával, pl. szóbeli, de főleg az írásbeli készségének fejlesztésével.

A nyelvtanítási eljárásokon kívül elégedetlen vagyok a szituatív nyelvoktatás mai gyakorlatával, s hasonlóképpen a tankönyveink jellegzetesen leíró nyelvtani szempontúságával. Az előbbi, a minél természetesebb beszédshituáció miatt, elégtelen nyelvtani támaszt ad az idegen nyelvet tanulónak. A beszédshituációs eljárás valójában az anyanyelv tanulásának eszköze, idegen nyelvtanítási célra képtelenek vagyunk annyi szituációt létrehozni, hogy nyelvtanilag is megfelelő szintet érjen el a tanuló. A leíró nyelvtani szempontúban pedig a nyelvtani tudnivalók elrendezése a kommunikatív szempontú idegen nyelvtanításnak nem felel meg. Szinte képtelenség élő nyelvre, kommunikációra tanítani a Színes magyar nyelvkönyvből, amelyben pl. a múlt idő csak a 16. leckénél lép be, a felszólító mód pedig a 24.-nél.

A nyelvtanfolyamokon szerzett tapasztalataim szerint a szituációs gyakorlatokat, különösen a rövid szövegekben reálizáltakat kellemes tanítani, mert a nyelvtan túlságosan indirekt tanításával sikerekhez juttatható a tanuló, de hamarosan gyors csalódás éri a pedagógust s a diákot egyaránt. Felnőtt hallgatóink nagy része nehezen memorizál, márpedig az ilyen tematikus- szituatív tanítás a kész elemek megtanulására ösztönöz, ez pedig pszichológiai, tanuláslélektani szempontból helytelen, mert ellentétes a felnőttek sajátosságaival, hiszen a mechanikus bevéséssel való tanulási forma az óvodásokra jellemző, felnőttekre nem. A nyelvtanulók nehézségeit tovább fokozza, hogy a jelenleg használt idegen nyelvtanítás céljából írt tankönyvek jellegzetesen tematikusak. A témák szerinti idegen nyelvtanítás napjainkra már válságba jutott, a főleg leíró szövegekből álló leckék megtanulásának erőltetése valójában nem felel meg az élő idegen nyelv, a köznyelv tanításának. Alapfokú nyelvtanítás esetén, különösen a tanulás első szakaszában a nagyobb olvasmányszövegek inkább ismeretterjesztő jellegűek, mintsem nyelvi jártasságok és készségek létrehozására alkalmas szituációk. A beszélt nyelv használatára szinte lehetetlen ilyen feltételek között tanítani: a tanár kérdései megrekednek a tartalom ellenőrzésénél, a diák pedig a reagálás szintjén marad, tehát passzív félként vesz részt a munkában, nem csoda, hogy csak passzív marad a nyelvtudása. Gyakori jelenség: a tanuló nem tud mit kezdeni az olvasmánnyal, viszont eleget akar tenni a tanulási kötelezettségének, s szó szerint megtanulja azt, vagy jelentős részét. Végső soron ez hibás tanításból eredő hibás tanulási eljárás, mert a mechanikus bevéséssel elsajátított tankönyvi szöveg nem eszköze, hanem akadály a beszélt nyelv elsajátításának. Nagyon gyakori, hogy az ilyen tudásért vizsgákon pl. jó osztályzatot kapnak a tanulók, vagyis a pedagógus a rossz tanulási eljárás támogatójává válik, becsapja a tanítványát, s önmagát is. Termé-

szetesen a tankönyvi szövegek lehetnek érdekesebbek is, mint jelenleg, de nem eshetünk abba a hibába, mint a nyugati nyelvek tanulására írott tankönyvek alkotói. A sokszínűség, érdekesség már-már a megtanulás rovására megy, nem szabad összetéveszteni az érdeklődés felkeltését a nyelvelsajátítással, szerintem nem a sokszínűséggel kellene elkápráztatni a tankönyvíróknak a nyelvtanulókat, hanem azzal, hogy mennyire szolgál bázisul az aktív nyelvelsajátításhoz, milyen mértékben segíti a tájékozódást, a gyakorlást és a tanultak variálását, majd alkalmazását, tehát az ismeretszerzési jellegű tanulástól hogyan juthatunk el optimálisan a produktív nyelvtudási szintig. Nyelvtankönyvíróink mindmáig az analízis bővületében alkotják leckéiket, alkotásuk a tudóskodás által válik gyenge tananyaggá. A megtanulhatóság, tehát a tanuláslélektani szempontok mellőzését jelzi a túlságosan apróra porciózott nyelvtan, a sok analizálásra, de kevés szintetizálásra alkalmas gyakorlat, szöveg, illetve az ezekhez szükséges, produktív nyelvelsajátítást előkészítő- és gyakorló műveletek, feladatok.

Az idegenek számára írt magyar nyelvkönyvek főleg a nyelvtani struktúrájuk, valamint az egymást követő nyelvi tényekhez való görcsös ragaszkodás miatt, a tanítási eljárás hátráltatja a tanulót az aktív idegen nyelvi tudás megszerzésében. Ha például egy három évre szóló tankönyvből az első évben megtanítjuk annak egyharmadát, másodikban ismét egyharmadot, s így tovább, tulajdonképpen a harmadik év végéig nem jut el a tanuló funkcionáló, az anyanyelvhez hasonló szerepet betöltő idegen nyelvtudáshoz. Evezni, kajakozni sem lehet úgy, hogy a tanítvány az első évben megkapja a csónak első részét, a másodikban a középsőt, végül a harmadik évben a hátsó részét. Egy-egy nyelvi jelenségnek, pl. az ige múlt idejének megtanítása önmagában lehetetlen úgy, hogy az minden eddig és ezután tanulandó igét magába foglalja, hiszen ez a linearizálás abszolutizálása volna, tehát hátráltatná a beszédképesség leta-

rejöttét, nem a nyelvtudásuk, hanem a nyelvről való tudásuk gyarapodna. Ha valóban kommunikatív nyelvoktatást akarunk, mindig az egész nyelvi rendszerrel kell számolnunk. A bulgáriai nyelvtanfolyamokon tapasztalhatjuk, hogy a legtöbben nem járják végig a három évet, hanem egy vagy két év után elhagyják a kurzust. Ha a tanításunk hagyományos, tehát a szétosztott nyelvtani ismereteket tartalmazó tankönyveket követjük, a tanuló feleslegesen vett részt az órákon, mert ha pl. az első harmadból vagy a második harmadból hiányzik, amit a feltételes módról tudnia kellene, feleslegesen tanult, mert a passzív és az aktív tudása is funkcionálásra képtelen. Viszont ha az igét a sajátos tulajdonságaik és nehezen tanulhatóságuk ellenére (illetve éppen ezért) kezdettől fogva minden lényeges aspektusból feldolgozzuk, begyakoroltatjuk, kommunikációra alkalmas nyelvtudás jön létre a tanuló korlátolt szókinccse ellenére, ha nem feledkezünk meg a nyelvi jártasságok és készségek kiműveléséről: az elfogadható kiejtésről, beszédtempóról, a hallás utáni megértésről, a már tanult szituációk, témák variált és bővített újra gyakoroltatásáról a felejtés megakadályozása végett is, és különösen ügyelünk arra, hogy egy-egy nyelvi készség, az írás, a megértés, az olvasás egy másik készséghez viszonyítva, pl. a beszédképességhez képest el ne maradjon (különben a sok ballaszt vánszorgásra, esetleg süllyedésre készíti a hajónkat.)

Még nem volt eddig olyan magyar mint idegen nyelvoktatási szimpózium, amelyen ne hangzott volna el, hogy az alanyi és tárgyas igeragozás tanítása nem eléggé eredményes, a tanulók, még az egyetemet végzettek is, rendszeresen tévednek a használatában. E hiányosságnak nem az a fő oka, hogy pl. a bolgár nyelvben nincs tárgyas ragozás és tárgyrág sincsen, sem az, hogy magyarázatot nem kaptak, "nem ismerik a szabályt", hanem az, hogy a tanórán nem biztosítunk elegendő lehetőséget az automatizálásra, képtelenek vagyunk az anyanyelvi gondolkodást

háttérbe szorítani a célnyelv gyakorlása és alkalmazása közben, tehát a tárgyrag és a tárgyas ragozás elmaradása illetve keverése törvényszerűen következik be. Példaként hadd idézzem egy elsőéves, jeles bölcsész egyetemi hallgatónk szóbeli vizsgájából a következő hibákat, aki következetesen jól ragozta az igéket, ennek ellenére hat hibás mondatot alkotott; nem szeretek a nyárt, nyolc órától még van jegyet, 24 levába kerül a jegyet, nem jól ismertem ez a várost, nekem egy csirkét van szükségem, egy kiló sertéshúst kérem.

Nem kétséges, hogy valamennyi hibás példa az automatizáció hiánya miatt jött létre (nem szeretek a nyárt (nyarat); egy kiló sertéshúst kérem); a nyolc órától még van jegyet, és a 24 levába kerül a jegyet. Az utóbbi két mondat a magyar tárgyrag zavaró hatását "bizonyítja", hasonlóképpen a "nekem egy csirkét van szükségem" is erre utal, viszont a "nem jól ismertem az a várost"-ból az ez azért maradt ragtalan, mert a megfelelő bolgár változatban sincs ("nem ismertem jól ez a város"). Az említett példák alapján megállapíthatjuk, hogy több gyakorlásra, a tanultak alkalmazására van szükség, különben károsan befolyásoljuk az ugyancsak nem eléggé begyakorolt formák, kifejezések tudását is (egy csirkére van szükségem, nyolc órára még van jegy, 24 levába kerül a jegy). Az automatizáció hiánya azt jelenti, hogy a tartalom, a mondanivaló, a hallgató gondolata, nincs szinkronban a beszédalkotási képességével, sőt a mondanivaló zavarólag hat a megformálásra, permutációra, olyan esetekben is, amikor beszédshituáció, szövegkontaktus nélkül, már ismeri a valakinek valamire van szüksége, a valamikorra még van valami, illetve valami valamennyibe kerül szerkezeteket, s törvényszerű az is, hogy az anyanyelvi interferencia gátló hatása is fellép (nem jól ismertem ez a várost), mert anyanyelven sokkal gyorsabban fogalmazódik meg a mondanivaló, mint a tanult, illetve a tanulandó nyelven.

A hibás példákat szinte a végtelenségig lehetne sorolni, de a tanulás ugyanaz lenne, mintha csak egyetlen hallgató tévedéseit elemeznénk: sem a nyelvtani szabályok, sem a szavak (és ragozásuk), kifejezések (állandó határozók, vonzatos szerkezetek) tudása, valamint a mondat szintű (pl. egy-egy mondatban, izoláltan, a tanuló jól, korrektül oldja meg a feladatot) nyelvtudás sem elegendő a megfelelő szintű célnyelv használatához. A véleményem és a bulgáriai tapasztalataim szerint a magyar mint idegen nyelvvoktatás abban az esetben válik a legeredményesebbé, ha a nyelvtani és lexikai anyagot olyan szituációkban, (témakörökben, szövegekben) dolgozzuk fel, amelyek igecentrikusan szerkesztettek, vagyis a legdinamikusabb - s egyben a legnehezebben megtanulható - szófajt állítjuk a tanításuk középpontjába. Ez a szemlélet új tankönyvi struktúrát követel, mert az ige áll ugyan a középpontban, de a többi nyelvtani jelenség, valamint az új lexika is erősen függ a leckéről leckére belépő újabb igéktől...

Az igecentrikus tanítás egyik formája a dialógusban megírt szöveg, szituatív gyakorlat, amely minta (példa mondat/ok, tkp. szövegminta), variálásra alkalmas szöveg (az igeragozás szempontjából hat variációs, téma szempontjából (az új lexika) négy (más gyakorlattípusban hat variációsak), továbbá bázis ahhoz, hogy a tanulók az ajánlott illetve saját szókincset alkalmazva "önálló" beszédshituációt alkossanak. Ez a tanuláscentrikus modell mindig két, esetleg egy harmadik (A-B-C) diákra épül, így mindig a tanulói személyiség vagy személyiségek a szituáció alanyai (a harmadik személy kivételével).

Erősen érvényesül bennük a belső kontrasztivitás: a) egyszerre tanulható rajta az alanyi és a tárgyas ragozás (lásd 1. sz. táblázatokat!), b) monológussá alakíthatók (szövegtranszformáció), c) kontrollra- s önkontrollra alkalmasak (pl. a jelen időt mintázó dialóguson, tanulótársával, párban, vagy egyedül) a tanuló ellenőrizheti: a múlt időben tudja-e olvasni, mon-

dani, d) az igét olyan szavak környezetében tanulják meg, amelyek feltehetően, a leggyakrabban előfordulnak; e) magnóra, videokazettára és számítógépre is alkalmazható...

A 2. sz. melléklet (az 1. számúhoz fűzött megjegyzéseken kívül) azt példázza, hogy többféle igét is lehet pl. valamilyen idő-aspektusban gyakoroltatni, valamint olyan sok, az adott témához sorolható szókincset tartalmaz, amelyből a tanulók a saját variációjukat tetszés szerint megalkothatják, pl. a nem aktív szavak közé tartozókból, csak azt emelik ki, amelyekre szükségük van.

### T A N U L

#### Jelen idő

- MIT CSINÁL/sz, -tok, Bratán, -nak a fiúk/?
- Szavakat (kifejezéseket, nyelvtant, népdalt) TANUL/ok, -unk
- Ø, -nak/. Te /ti, Anna, a lányok/ IS MEGTANUL/od, -játok, -ja, -ják/ a szavakat / a kifejezéseket, a nyelvtant, a népdalt/? megtanul/om, -juk, -ja, -ják/
- IGEN, én /mi, Anna, a lányok/ IS az új szavakat / a nehéz kifejezéseket, a magyar nyelvtant, a bolgár népdalt/.

#### Múlt idő

- MIT CSINÁL/tál, -tatok, -t Bratán, -tak a fiúk/ TEGNAP?
- Szavakat / kifejezéseket, nyelvtant, népdalt/ TANUL/tam, -tunk, -t, -tak/. Te /ti, Anna, a lányok/ IS MEGTANUL/-tad, -tátok, -ta, -ták/ a szavakat /a kifejezéseket, a nyelvtant, a népdalt/?
- IGEN, én /mi, Anna, a lányok/ IS MEGTANUL/tam, -tuk, -ta, -ták/ az új szavakat, / a nehéz kifejezéseket, a magyar nyelvtant, a bolgár népdalt/.

#### Felszólító mód, jelen idő

- MIT CSINÁL/jak, -junk, -jon, Mitko, -janak a gyerekek/ MA?

- TANUL/j/ál/, -jatok, -jon, -janak/ MEG egy verset!/  
- TANUL/jam meg, -juk meg, -ja meg Mitko, -ják meg a gyere-  
kek/ PETŐFI. A Tisza, /Az Alföld, A nemzeti dal, A nép/ cí-  
mű versét?
- IGEN, TANUL//ja/d, -jatok, -ja, ják/ MEG hétfőre /keddre,  
szerdára, csütörtökre/!

Feltételes mód, jelen idő

- MIT CSINÁL/sz,-tok,-Ø Éva, -nak az egyetemi hallgatók /  
HOLNAP DÉLELŐTT?
- Matematika / kémia, fizika, biológia/ VIZSGÁRA KÉSZÜL/ök,  
-ünk, -Ø, -nek/. INKÁBB magyarul / bolgárul, angolul, né-  
metül/ TANUL/nék, -nánk, -na, -nának/, HA LENNE RÁ időm /i-  
dőnk, ideje, idejük/.
- ÉN /mi, Sári, az egyetemisták/ IS VIZSGÁZ/om, -unk, -ik,  
-nak/ matematikából /kémiából, fizikából, biológiából/. SZÍ-  
VESEN TANUL/nám, -nánk, -ná, -nák/ a magyar /bolgár, angol,  
német/ NYELVET, DE NEM ÉR/ek, -ünk, -Ø, -nek/ RÁ.

Feltételes mód, múlt idő

- MIT CSINÁL/tál, -tatok, -t Éva, -tak az egyetemi hallgatók/?  
a múlt héten /pénteken, szombaton vasárnap/? Magyarul /bol-  
gárul, angolul, németül/ TANUL/tál, -tatok, -t Éva, -tak a  
diákok/?
- SZÍVESEN /örömmel, feltétlenül, egészen biztos, hogy.../  
magyarul /bolgárul, angolul, németül/ TANUL/tam, -tunk, -t,  
-tak/ VOLNA, DE NEM VOLT RÁ időm /időnk, ideje, idejük/. Te,  
/ti, Sári, a nyelvtanfolyamosok/ MEGTANUL/tad, -tátok, -ta,  
-ták,/ a magyar szavakat /a bolgár kifejezéseket, az angol  
nyelvtant, a német népdalt/?
- Egészen biztos, hogy.. /feltétlenül, örömmel, szívesen/ MEG-  
TANUL/tam, -tuk, -ta, -ták/ VOLNA, DE NEM ÉR/tem, -tünk, -t,  
-tek/ RÁ.



### Főnévi igenév (tanulni)

- KÉSZ VAN AZ ÍRÁSBELI FELADAT/od, -otok, -ta, -uk/?
- IGEN, MINDET MEGCSINÁL/tam, -tuk, -ta, -ták/ a tanulók.  
NEKED /nektek, neki, Zárának, a többieknek/ IS SIKERÜLT MEG-  
ÍR/nod, -notok, -nia, -niuk/ minden gyakorlatot?
- TERMÉSZETESEN, DE ELŐBB MEG KELLETT TANUL/nom, -nunk, -nia,  
-niuk/ a szavakat /a kifejezéseket, az új igék ragozását, az  
új főnevek ragozását/.

### Képzett forma - tanulhat

- TANULHAT/ok, -unk, Nina, -nak a lányok/ VERSET EBBEN A TAN-  
TEREMBEN?
- TANULHAT/sz, -tok, -Ø, -nak/, DE CSAK kilenc /tíz, tizenegy,  
tizenkét/ ÓRÁIG.
- HANGOSAN IS TANULHAT/om, -juk, -ja, -ják/ A VERSET?
- IGEN, TANULHAT/od, -játok, -ja, -ják/, HA BECSUK/od, -játok,  
-ja, -ják/ AZ AJTÓT ÉS AZ ABLAKOT.

### Tanul valaminek

- HALLOTTAM, HOGY tudományegyetemre, /műszaki egyetemre, orvo-  
si egyetemre, pedagógiai főiskolára/ JÁR/sz, -tok, -Ø Antal,  
-nak ezek a fiatalok/.
- IGEN, magyar-orsz szakos tanárnak / gépészmérnöknek, orvos-  
nak, általános iskolai tanárnak/ TANUL/ok, -unk, -Ø, -nak./  
Te /ti, Nina, ezek a lányok/ is tudományegyetemen / műszaki  
egyetemen, orvosi egyetemen, pedagógiai főiskolán/ TANUL/sz,  
-tok, -Ø, -nak/?
- NEM, én vegyipari technikumban / mi fémipari szakközépisko-  
lában, egészségügyi szakközépiskolában, kereskedelmi szakkö-  
zépiskolában/ TANUL/ok, -unk, -Ø, -nak/, TEHÁT vegyipari  
szakmunkás, /esztergályosok; ápolónő, eladó vagy üzletveze-  
tők/ LESZ/ek, -ünk, -Ø, -nek/

A legtöbben, néhányan, egypáran /vmilyen nyelvet/ tanulnak

- HÁNYAN VAGYTOK /voltatok, lesztek/ az első osztályban /a második csoportban, a harmadik évfolyamon/?
- Tizenketten /nyolcan, huszonnégyen/ /vagyunk, voltunk, leszünk/
- IGAZ, HOGY MINDEN tanuló/diák, egyetemi hallgató/ TANUL /-, tanul/ VALAMILYEN IDEGEN NYELVET?
- IGEN. A legtöbben spanyolul, néhányan olaszul, s egypáran lengyelül tanulnak, /tanultak, tanulnak/.

Valaki /evezni, úszni,.../ tanul valakitől

- HÁNYAN VAGYTOK GYEREKEK A CSALÁDBAN?
- NÉGYEN.
- IGAZ, HOGY MINDEN GYEREK SPORTOL?
- IGEN, a bátyám evezni tanul, az öcsém korcsolyázni, a nővérem úszni, én pedig futballozni tanulok.
- KITŐL TANULTOK EVEZNI, KORCSOLYÁZNI, ÚSZNI ÉS FUTBALLOZNI?
- A SPORTTANÁRTÓL.

JAVASOLT SZÓKINCS:

Kosárlabda - kosárlabdázik - kosárlabdázni; kézilabda - kézilabdázik - kézilabdázni, röplabda - röplabdázik - röplabdázni; asztalitenisz/ezik, -ezni; tenisz/ezik, -ezni; birkózás - birkózik - birkózni; súlyemelés - súlyt emel - súlyt emelni; ...

### Szituáció.

Atanász/ék/ és Bratán/ék/ együtt laknak a diákotthonban. Este érdeklődnek egymástól, hol jártak ma.

- |  |  |
|--|--|
| - HOL VOL/tál, -tatok/ MA<br>délután /délelőtt/? | ebéd után, vacsora előtt, a<br>magyaróra után, a tornaóra<br>előtt |
|--|--|

- AZ EGYIK budapesti /debreceni/ OFOTÉRT-ban /optika- és fotószaküzletben/.
  - VET/tél -tetek/ VALAMIT?
  - ÚJ szemüveget /napszemüveget/ VETtem /-tünk/. Sajnos, a régi eltört /a régít elhagytam/. ÉS te /ti/ HOL VOL/tál, -tatok/?
  - Karórát /zsebórát/ VET/tem, -tünk/ a Lenin körúton /a Kossuth utcában/ az egyik óra- és ékszerüzletből.
  - MILYET VET/tél, -tetek/?
  - Zenélő kvarcórát / svájci zsebórát/.
  - NAGYON SZÉP. Én /mi/ IS ILYET AKARTam, -tünk/ VENNI a múlt héten / tegnapelőtt/, DE NEM TALÁL/tam, -tünk/.
- szegedi, miskolci, szófiai, plovdivi,..../
- szemüvegtokot, fényképezőgépet, látcsövet, filmfelvevőt,... a régi elromlott, a régít elvesztet/tem, -tük/, a régi öszszetört, elhagy/tam, -tuk/ valahol
- ébredtőórát, faliórát, nagyítóüveget, sorolvasót, .... a Móra Ferenc utcában, a Búza téren, a Vitosa szálloda közelében, a város központjában,... szovjet ébredtőórát, elemes faliórát, kör alakú nagyítóüveget, japán sorolvasót,....
- a múlt hónapban, néhány napja, talán két héttel ezelőtt, egy hete, ....

Takács Győző

A magyar mint idegen nyelv oktatása Bulgáriában  
(az oktatás céljai és szintjei)

Az idegennyelv-oktatás keretén belül folytatott magyar nyelvoktatás Bulgáriában céljaival megfelel a társadalom bizonyos szükségleteinek, fő követelményeinek és érdekeinek, valamint azoknak a feltételeknek, amelyek között végbemegy. A jelenlegi időszak fontos vonása az, hogy a gazdasági és társadalmi feltételek fejlődésével együtt fejlődik és újhodik meg a magyar nyelv oktatásának folyamata.

Mint minden más idegen nyelv oktatásánál, a bolgárok magyar nyelvoktatása, ezen belül annak tanítása és elsajátítása megkívánja a konkrét oktatási célok szerinti megszervezést. E célok tartalma, jelentősége, szintje (az oktatáspolitikai, a tanár), fejlődésük és megvalósításuk stílusa jelentős változásokon mehet át és megy is át, de minden körülmények között jellemző sajátossága marad a kommunikatív (gyakorlati) cél, a nevelés és közismereti oktatás pedig olyan céltudatos tevékenység, amely az idegennyelv-oktatásra általában jellemző.

Mint kommunikatív célirány, a magyar nyelv Bulgáriában két történelmileg kialakult nemzeti közösség reális kapcsolatainak megvalósításának eszköze. Ez azt jelenti, hogy Bulgáriában a magyar nyelv lehetőség a hungarológia fejlesztésére, és arra, hogy azok az emberek, akik ismerik a nyelvet, az ország társadalmi életének különböző szféráiban tevékenykedhessenek. Ez azonban azt jelenti, hogy - reális beszédgyakorlat alapján - objektív lehetőség arra is, hogy fejlessze a baráti kapcsot

latokat Bulgária és Magyarország között, valamint arra, hogy a magyar irodalmat, elsősorban szakirodalmat tudják olvasni, s ezáltal bizonyos tudást sajátítsanak el.

A magyar nyelv mint kommunikációs eszköz elsajátítása igen fontos a gyakorlati élet szempontjából. Az évek során egy sor olyan példa áll már előttünk, amikor a nyelvet beszélő szakemberek komoly tanulmányokat írtak, melyek elválaszthatatlan összetevői a különböző tudományágaknak: a történettudománynak, irodalomnak, régészetnek, etnográfiának, zenetudománynak, jognak, közgazdaságtannak és egyéb tudományoknak. Mások, akiknek közvetlen információik vannak a mai Magyarország vívmányairól, jelentős nyomokat hagytak a filmművészetben, dramaturgiában, képzőművészetben, orvostudományban, technikában, diplomáciában stb. Kapcsolatok olyan esetben is létrejöttek, amikor a nyelvet nem tudták - ékesszóló példa erre az 1944 előtti magyar irodalom fordítása más idegen nyelvek, leginkább szláv vagy német nyelv közvetítésével.

A bolgár-magyar kapcsolatok történetében, részben a magyar nyelv bolgár környezetben való oktatása szempontjából, fontos impulzust adott az a kulturális együttműködési egyezmény, amely 1941-ben került aláírásra Bulgária és Magyarország között, s amelyet az ötvenes évek közepén helyeztek minőségileg új alapra. Így a 40-es évek elején indulnak a szófiai egyetemen az első magyar nyelvtanfolyamok (hasonló bolgár nyelvtanfolyamok a budapesti egyetemen is folynak). Megjelenik az első magyar nyelvi lektor is, aki bolgár nemzetiségű. Petar Mijatev a neve, turkológiát végzett a budapesti egyetemen, a szófiai egyetemhez tartozó Magyar Intézetben 1945-1947 között magyar nyelvet tanít.

A szófiai Magyar Kulturális Intézet megnyitásával 1948-ban (kezdetben az ún. "Alliance" később pedig az Intézet helyiségeiben) megindulnak az ingyenes magyar nyelvtanfolyamok. Ezeket az egyetemiekkel párhuzamosan szervezik, az oktató mindkét

esetben Bödey József, az Intézet igazgatója, aki 1952 januárjáig tartózkodik Bulgáriában. (Bödey József visszaemlékezései szerint hallgatói közé tartozott B. Primov prof., Vladimir Georgiev akadémikus, a fordító V. Bjukner, stb. (Lásd "Negyven éves a Magyar Kulturális Intézet" - Szófia, 1982.) Bödey az első bolgár ajkúak számára írt tankönyv szerzője is, amely - szótárral együtt - sokszorosítógéppel készült a nyelvtanfolyamok számára.

Ettől kezdve a magyar nyelv oktatásának két központja van - a szófiai egyetem (Magyarországról küldött vendég-előadóval), és a Magyar Kulturális Intézet. A szófiai egyetemen magyarul tanulók száma nem nagy - évi 10 - 30 fő. A Magyar Intézetben változó a létszám - 20 - 30-tól 50 - 80 -ig a hatvanas és hetvenes években, - a nyolcvanas évek első felében - egészen 200-ig megy föl (az egész országban kb. 300-ig), azóta újból csökkenés figyelhető meg. Ugyanott intenzív tanfolyamokat is bevezetnek, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a hároméves oktatási idő nem elegendő. Az "állandó" tanárok közé tartozik a Magyar Intézetben Irena Oppelz-Mijateva és Kalocsai Rózsa (a 60-as évek végén és a 70-es évek elején), 1979-től napjainkig pedig Takács Győző. Ugyanakkor az egyetem hivatalos lektorai (Sipos István, Csikhelyi Lenke, Szondi György, Katus Elvira, Tavasz Sándor, Szűcs József stb.) együttműködnek a Magyar Intézettel, és leggyakrabban mindkét helyen tanítanak.

Tanítási segédeszközök nagyon gyéren vannak. Bödey, Mijateva és Sipos stencilezett anyagai után megjelenik bolgárok számára az első magyar nyelvkönyv, amelynek szerzői Sipos István és Szűcs József (1976, 1980), és az első - mindmáig egyetlen magyar-bolgár szótár P. Mijatev és I. Oppelz-Mijateva összeállításában (1956).

Az oktatás kiterjesztése szempontjából nagy jelentőségű annak megindulása az ország más városaiban. A 70-es években Su-

menben is megkezdődik a magyar nyelv oktatása (kezdetben mind-össze 11 hallgatóval, 1985-től pedig egyetemi szinten is), a kezdeményezést átveszik Várnában is, de napjainkban Vracában és Haszkovóban is tanítanak magyar nyelvet.

Így a magyar nyelvoktatásban beszélhetünk bizonyos hagyományokról. Ezek azonban elenyészőek azokhoz az évszázados hagyományokhoz képest, amelyek a világnyelvek oktatását jellemzik Bulgáriában (főleg az orosz, angol, francia és német nyelvekét) s amely a magyar nyelvoktatás hagyományait jellemzi a világ más részein.

1944 után a bulgáriai hungarológia komplex tantárgyként fejlődik, összességében három összetevővel: nyelvészettel, irodalommal és történelemmel. Az utóbbi két rész van túlsúlyban, különösen a történeti hungarológia. E területen ma is jelentős P. Mijatev, B. Nikov, B. Mur-Markovszka és mások munkássága, akik a magyar nyelvet mindnyájan Magyarországon sajátították el. Az irodalmi hungarológia területén több publikációt tett közzé Cs. Dobrev, N. Nikolov, G. Krumov, J. Najdenova és mások, akik szintén Magyarországon tanultak. Több bolgár tudós fordítja figyelmét a néprajzkutatásra, régészetre stb. Azonban - különösen a magyar bulgarisztikával összehasonlítva - a hungarológiai kutatások még mindig nem nagy számúak, és bizonyos fokig egyoldalúak. A nyelvoktatás területén is aligha megalapozott módszertani irányzatokról, illetve periódusokról lehet beszélni.

A magyar nyelv oktatásában bekövetkezett változások - leginkább ennek gyakorlatát és a hungarológia fejlődését illetően - a 80-as évek minőségileg új feltételeivel vannak kapcsolatban. A megfelelő nyelvi kommunikáció létezése és szükséglete most is A TÁRSADALMI (ideológiai, politikai, gazdasági, közművelődési) FELADATOK MEGVALÓSÍTÁSÁNAK ÉS VÉGREHAJTÁSÁNAK ZÁLOGA. Nem jelentéktelen azoknak a problémáknak a hasonlósága sem, amelyeket a két fél old meg az élet különböző

területein. Nyilvánvalóvá válik, hogy az új követelmények szakembergárda szükségességét vetik fel a Bulgáriában és Magyarországon végbemenő társadalmi-gazdasági és kulturális folyamatok terén.

Mindez oda vezetett, hogy 1983 szeptemberében a szófiai egyetemen önálló magyar tanszék kezdett működni a klasszikus és modern filológiai kar keretén belül. A beszámoló korlátozott terjedelme miatt most nem foglalkozunk a tanszék munkájával. Még mindig gyerekcipőben jár. Még mindig nem világos, lingvisztikai és irodalomtudományi, vagy általános oktatási célokat tűz-e maga elé. A nyelvoktatásnak eddig még nincs teljes módszertana, a hungarológiai tantárgyak (országismeret, nyelvészet, irodalom, történelem) tartalma pedig ezután tökéletesedik és mélyül majd el. Függetlenül a tanszék késői létrehozásától (Magyarországon 1953 óta folyik bolgár nyelvoktatás!), és a felmerült, részben kiküszöbölhetetlen problémáktól, a tanszék szeretne a hungarológia bázisává, központjává válni, mind a tudományos kutatás, mind a szakemberképzés terén. Erről tanúskodnak első sikerei is: 1988-ban sikeresen fejezte be tanulmányait az első évfárat, és ekkor rendeztük meg az első tudományos ülésszakot is.

Következésképpen, ami tapasztalatainkat illeti, a magyar nyelv oktatásáról szerény, de reális kép rajzolódik ki: sok éven keresztül a kezdő és haladó magyar nyelvoktatást az ösztönösség és rendszertelenség jellemezte, hiányzott a kidolgozott elméleti és gyakorlati módszertan, részben az alapvető segédeszközök és felkészült előadók is. Az idegennyelv-oktatás rohamos fejlődése során egyre inkább az ún. ritka nyelvek felé fordult a figyelem, ezek közé tartozik a magyar is. A társadalom újabb követelményei, a kapcsolatok dinamikája magasan képzett szakemberek igényét vetik fel. A bulgáriai hungarológia fontos eredménye és első lépése a saját szakemberképzés megszervezése és egyre sikeresebb működése, önálló tanszék kere-



tén belül.

A magyar nyelv mint tantárgy általános státuszának szempontjából a gyakorlati elsajátításnak megvan a maga specifikuma. Legáltalánosabban szólva, az oktatási program keretén belül és a nyelvi anyag tanulásakor a kommunikatív cél megvalósítása azt tételezi fel, hogy a tanulók a magyar nyelvet úgy sajátítsák el, olyan mértékben, hogy saját gondolataikat ki tudják fejezni magyarul, a tanult nyelven, de értsék is az e nyelven kifejtett gondolatokat. A végső cél a fő beszédtevékenységek - megértés, beszéd, olvasás és írás - elsajátítása. (Különösen fontos szerephez jut a beszéd és az olvasás). Természetesen az oktatás folyamatában megfogalmazzunk végcélokat és közbülső célokat, feladatokat is.

Amint arról már szó esett, a magyar nyelv személyesen kitűzött céllá változtatása az idő múltával egyre aktuálisabbá válik, különösen a magasan képzett szakemberek felkészítésével kapcsolatban. Ilyen szempontból nagyon fontos az, hogy e szakemberek tudják használni - olvasni és érteni - a magyar nyelvű szakirodalmat, amely folyamat során bizonyos tudást sajátítanak el, gyarapítják ismereteiket. Aligha érthetünk egyet viszont némely olyan állítással, amely szerint az oktatás célja a szakirodalom fordítása kell hogy legyen. A cél a tudományos és a szépirodalom olvasása és megértése az idegen - magyar - nyelven. Cél továbbá az elsajátítottak lehető leg-hűbb lefordítása az anyanyelvre, és az életben, konkrét szituációkban való alkalmazása. Ez esetben - eltérően attól az oktatási folyamattól, amely a közvetlen kapcsolatteremtés megvalósítása céljából a beszédre fekteti a hangsúlyt, számunkra a legfontosabb a magyar nyelvű irodalom önálló olvasása, a megfelelő információ megszerzése érdekében.

Ami pedig a beszédtevékenységek fő fajtáit illeti, azt a véleményt támogatjuk, hogy különbséget kell tennünk a fakultatív oktatás (amely főképpen a szófiai Magyar Intézet nyelv-

tanfolyamain valósul meg) és a speciális filológiai képzés között. Más legyen a tendenciája a magyar nyelvoktatásnak a különböző tanfolyamok esetében, és jelentősen eltérő az egyetemi szakosított oktatásnál. Míg az első esetben a cél az, hogy helyes olvasási készséget alakítsunk ki, fejlesszük az elsősorban hétköznapi beszédképességet (ide tartozik a tudományos dolgozók, egyetemisták szépirodalom és szakszöveg-olvasási készsége is, valamint a szótárak, társalgási könyvek és nyelvtani segédletek használatának készsége); a második esetben a végzett bölcsészhallgatónak határozottan tanúsítania kell a magyar mint idegen nyelv ismeretét a gyakorlatban, és az ezzel kapcsolatos szakmai felkészültséget. A lényeg a nyelvi minimumnak az a termékeny elsajátítása, amely a legteljesebb alkalmazásra talál a gyakorlatban és az életben (tapasztalatcsere, fordítás, személyes és társadalmi kapcsolatok, stb.).

A kommunikatív célokon túl, bármilyen idegen nyelv, így a magyar nyelv oktatása is sajátos ismeretterjesztő vagy közművelődési célokat szolgál, amelyek kapcsolatban vannak az adott nyelv mikrorendszerének (hangtanának, szótanának és nyelvtanának) elsajátításával, és konkrét (mindenekelőtt országismereti) ismeretek megszerzésével a tanult nyelv országáról. És mint az idegennyelv-oktatás általában, úgy a magyar nyelv elsajátítása is szerepet játszik a vele foglalkozók műveltségében, nevelésében, fejlődésében. Ily módon valósulnak meg azok a konkrét oktatási és nevelési célok, amelyek a módszertani irodalomban úgy szerepelnek, mint: a logikus gondolkodásmód fejlődése általában (elsősorban az anyanyelv és az idegen nyelv összehasonlítása és az e nyelveken történő gondolat kifejtés útján), elemző és önálló munkára való készség, önképzés szükségessége, a gondolkodás és a nyelv közötti kapcsolat tudatosítása, a nyelvi kultúra bővítése stb.

Ezzel együtt az oktatási és nevelési célok a mi esetünkben - a magyar nyelvet tanulók esetében - megkívánják, hogy a

tanulók arról az országról, amelynek nyelvét tanulják, komplex ismeretekkel rendelkezzenek: mindennapos életéről, életmódjáról, hagyományáról, kultúrájáról, tudományáról, zenéjéről, művészetéről, gazdaságáról, földrajzáról, történelméről, társadalmi berendezkedéséről, vallási kérdéseiről stb., azaz mindarról, ami Magyarország specifikus arculatát jellemezte a múltban és ma.

Amikor a magyar nép életmódjával és kultúrájával, a magyar tudomány mai vívmányaival ismerkednek meg a legkülönbözőbb területeken, a magyarországi életet, az ország múltját és jelenét tanulmányozzák, a bolgár tanulók törvényszerűen bővítik látókörüket, gazdagítják a világról alkotott képüket. Másrészt az országismereti tanulmányok elsajátítása határozza meg beszédtevékenységüket a nyelvi szituációkban, és fejleszti nyelvi tapasztalataikat.

Itt kell kihangsúlyoznunk, hogy megfigyeléseink és tapasztalatunk szerint a magyar nyelv oktatásában az országismeretnek sokkal jelentősebb a szerepe és nagyobb a helye, mint bármely más európai nyelvnél. Léteznek olyan sajátosságok, terminusok, elnevezések, életvitellel kapcsolatos témák, események, beszédkultúra stb., amelyek meglehetősen távoliak a bolgár tudattól. Ezzel kapcsolatosan van egy sor kulcsszó, amely meghatározott magyar információt hordoz. Nem kevés azon példának a száma sem, amikor nem lehet bolgár megfelelőt találni a magyar szavakra, és ezek aktív felhasználása a beszédben és a lexikában leggyakrabban körülírással történik.

A magyar nyelv elsajátítása Magyarország specifikus arculata többoldalú befogadásának lehetőségét, illetve ennek az országnak komplex megértését rejti, s mint ilyen, megköveteli, hogy a bolgár tapasztalatban a lingvisztikán túl a szépirodalmi ismeretközlést is fejlesszük. A klasszikus és mai irodalomból vett részletek vagy egész művek, publicisztikai szövegek olvasása konkrét országismereti információ forrása, ugyanakkor

a szókincset - főképp a szótári tartományt - is gazdagítja, s ugyanakkor a szépirodalom bizonyos stílus-sajátosságaiba vezeti be a tanulókat. S bár a magyarul tanulók már rendelkeznek bizonyos irodalmi műveltséggel, az ismeretek tovább fejlesztik irodalmi (illetve művészi) nevelésüket.

Ily módon hatunk a tanulók általános esztétikai-erkölcsi és eszmei-politikai fejlődésére, különösen a fiatalokéra (s ők vannak túlsúlyban), ezáltal megvalósul - ha csak részlegesen is - az oktatás nevelési célja.

Az oktatás első céljával esetünkben leginkább a bolgárok és magyarok között létrehozandó közvetlen kapcsolatok elérése a célunk. E kapcsolatok létrejöhetnek bizonyos fokig a nyelv tudása nélkül is. Az oktatás második céljával csak írányítjuk a tanulókat - szövegek, konkrét nyelvi vagy irodalmi anyag alapján -, hogy meghatározott tudást szerezzenek Magyarországról, ezzel bővítjük látókörüket, elősegítjük nevelésüket.

Az első és a második cél alapján véve a magyar mint idegen nyelv elsajátítása, tekintettel annak hatékonyságára. Ez a harmadik és leglényegesebb cél, amely azt is feltételezi, hogy az oktatási folyamat egyre optimálisabban és céltudatosabban funkcionáljon (innen az oktatási terv és módszerek iránti követelmények, az oktatási folyamat tervezése és szervezése, segédeszközök stb. iránti igény). A magyar nyelv oktatásánál hatékonyságot akkor érhetünk el, ha az alapfokú oktatásnál végzett előkészületi munka után a hangsúly már nemcsak a szókincs és nyelvtan elsajátítására esik, hanem a nyelv sokirányú birtoklására, arra a készségre, hogy a legnehezebb szövegeket is sikerüljön megérteni. Így az elsajátítás első fokától, ahol a beszédkészségek alakulnak ki és a magyar nyelvű társalgás készsége, eljutunk a legfelsőbb formához, amikor ezeket a készségeket már tökéletesítve látjuk.

Vitathatatlan, hogy a célok és feladatok sokféleségének csak azok egységében van értelme. Figyelembe véve ezt a körül-

ményt, úgy véljük, hogy a feladat nem egyszerűen a nyelvtani szabályok, beszédkonstrukciók és szavak elsajátítása, nemcsak a készségek és szokások rögződése, vagy az önképzés szükségleteinek kielégítése. A feladat az, hogy a nyelv maximális elsajátítása mellett (beleértve az információt is, amelyet hordoz, hatékonyságot érjünk el az idegen, bolgár környezetben a magyar nyelv oktatásában. És hogy ennek megfelelően az elsajátítottakat az életben a lehető legteljesebben alkalmazzuk.

Varga József

Kétnyelvű (magyar-szlovén) oktatás a Szlovén  
Szocialista Köztársaságban

Tájékoztató jellegű beszámolómban a kétnyelvű oktatásunk szervezési és módszertani gondjairól szeretnék szólni; azokról a problémákról, amelyek jelen vannak a murántúli kétnyelvű nevelési-óvó és nevelési-oktatási intézményeink minden-

napi gyakorlatában, ahol a többségi szlovén nyelv mellett egyenlő jogokkal próbáljuk megvalósítani a magyar nyelv és irodalom széleskörű alkalmazását a vegyeslakosságú közösségünkön belül.

Ismert tény, hogy a Szlovén Szocialista Köztársaságban, a Muravidéken mintegy 10-12 ezer magyar él. Hogy ezek nyelvi, művelődési és magyarságtudati identitását megőrizhessük, nemcsak a nemzetiségi politikánkat kell sajátos módon megszerveznünk és gyakorolnunk, hanem a nevelési-oktatási rendszerünket is, hogy meggátoljuk e kis létszámú etnikai csoport gyors asszimilációját.

1. A magyar nyelvű nemzetiségi iskoláktól a kétnyelvű nevelési-oktatási rendszerig

1945-ben, a második világháború befejezése után, a Muravidék 33 kisebb-nagyobb, szinte színmagyar faluját újra visszacsatolták az új Jugoszláviához. A kezdetekben persze magyar nyelvű oktatásról szó sem lehetett, hiszen a muravidéki magyarságot is a veszített ellenséghez sorolták, fasisztáknak bélyegezték. Csak az állam alkotmányossá válása után alakulhattak meg az ún. nemzetiségi, magyar tannyelvű általános iskolák abban a 16 faluban, beleértve Lendvát is (Csente: Čentiba, Dobronak: Dobrovnik, Domonkosfa: Domanjševci, Felsőlakos: Gornji Laškoš, Göntérháza: Genterovci, Gyertyános: Gaberje, Hidvég: Mostje, Hodos: Hodoš, Hosszúfalú: Dolga vas, Kapca: Kapca, Lendva: Lendava, Pártosfalva: Prosenjakovci, Petesháza: Petišovci, Radamos: Radmožanci, Szentlászló: Motvarjevci, Völgyifalú: Dolina), ahol már előbb is működtek elemi iskolák. Ezekben a tanítás magyarul folyt, a szlovén nyelvet 3-4 órában tanították. Ennek a nevelési-oktatási rendszernek az volt a hátránya a murántuli magyarságot illetően, hogy nem biztosított a magyar ajkú gyermekek részére olyan szlovén nyelvi készségszintet, amellyel azok folytathatták volna akár közép- vagy felsőfoku tanulmányaikat a szlovén oktatási intézményekben. Ezen a nemzeti-

séget szellemi fejlődésében gátló lehetetlen állapoton a szülők úgy változtattak, hogy gyermekeiket a szlovén tannyelvű általános iskolákba iratták még akkor is, ha azoknak utazniuk kellett a szomszéd falvakba, mert ott voltak az egynyelvű szlovén iskolák. Mi lett ennek a következménye? A muravidéki magyarság körében nem termelődhetett ki egy aránylag korán fejlődésnek indulható értelmiség, amely a társadalmi, politikai, gazdasági és művelődési tevékenységekben aktívan képviseltethette volna magát; védve és fejlesztve az itt élő magyarság széles körű igényeit és törekvéseit, ha az ötvenes évekig erről egyáltalán beszélhetünk. Úgy is lehetne mondani, hogy a muravidéki magyarság anyanyelven történő szellemi fölemelkedése a többségi nyelv elsajátítása révén vagy annak a nem tudása következtében egyre háttérbe szorult; lemaradt.

Ezek és hasonló okok késztették a Szlovén Szocialista Köztársaságban élő nemzetiségeket védő szerveket arra az elhatározásra, hogy olyan nevelési-oktatási rendszert találjanak, amely megőrzi és fejleszt a Szlovéniában egy tömbben élő magyar őslakosság nemzeti identitását, és meggátolja annak gyors asszimilálódását is. Tehát nemzetiségpolitika és pedagógiai elgondolás hozta létre 1959-ben a Muravidék vegyeslakosságú területén a kétnyelvű nevelési-oktatási rendszert, ill. munkát. Miben nyilvánul ez meg? Csak főbb vonalaiban próbálom vázolni: az ún. kétnyelvű területen élő szlovének és magyarok, természetesen a többi nemzetek gyermekei is, akik itt élnek őslakosként vagy bevándorlóként, a kétnyelvű óvodákban, általános iskolákban, szak- és szakközépiskolákban kötelezően tanulják anyanyelvi szinten a magyar és a szlovén nyelvet. A két nyelv egyenlő értékű és -jogú. A magyar nem idegen nyelv. Talán akkor fogalmazunk helyesen, ha azt mondjuk, hogy a két nyelv a "környezet nyelve" a vegyeslakosságú közösségben, amit mindenkinek kötelessége, ill. illetnie tudnia. Használatos még a "másik nyelv" terminológia is.

Valószínű, egyedüli példa a világon, hogy egy kisebbségi közösség nyelvét kötelezően tanulja a többségi nemzet.

## 2. A magyar nyelv mint anyanyelv és mint környezetnyelv az óvodai foglalkozásokon

A kétnyelvű nevelés és oktatás eredményességének egyik alapfeltétele és biztosítéka is egyben a kétnyelvű óvodáinkban folyó munka sajátos szervezési, tartalmi és metodikai rendszere. A három csoport napi foglalkozásai biztosítják a két nemzet gyermekeinek az anyanyelven történő értelmi, érzelmi és esztétikai hatásforrásokat, a jellem- és emberformálás adottságait, a gondolatgazdagítás sokrétűségét, valamint az anyanyelven történő olyan diszpozíciók megalapozását és fejlesztését, amelyek feltételei, de egyben biztosítékai is lesznek annak, hogy a kétnyelvű általános iskolákba iratkozó más-más ajkú gyerekek szinte zökkenőmentesen kapcsolódhassanak bele az iskolai élet minden tevékenységébe.

A kétnyelvű óvodai nevelőmunkában meg kell különböztetnünk az anyanyelvek sajátos helyzetét. Külön kell választanunk a két nyelven (anyanyelveken) történő irányított nyelvi foglalkozásokat és azok "környezetnyelvi" alkalmazását, valamint a napi foglalkozásokon való érvényesülését. A 15-20 perces, anyanyelvet, illetőleg a másik nyelvet fejlesztő és ápoló foglalkozásokon tervszerű és rendszeres beszédgyakorlatokkal a szóbeli kifejezőkészségeket alapozzuk meg. Elsősorban is a beszélt nyelvet tanítjuk. Főleg a direkt módszert alkalmazzuk. Beszédművelésünk alapvető célja, hogy a két nemzet (magyar és szlovén) gyermekeinek a beszédképességét olyan szintre emeljük, hogy az alapja lehessen az általános iskolában az olvasás- és íráskészség kialakításának. A beszédgyakorlatoknál főleg a helyes hangképzésre és kiejtésre, a szókincs bővítésére és a különböző mondat szerkezetek kialakítására és begyakorlására fektetjük a hangsúlyt.



Az anyanyelv és a másik nyelv tanításánál jelentős szerepet kapnak a szemléltetés változatos formái, pl. képi, gépi, személyi és az élő utánzás. A foglalkozások megszervezésével összekapcsolt didaktikai eljárások közül főleg a nevelő szóbeli közlése, bemutatása, gyakorlása és ismétlése, valamint az elsajátított ismeretek alkalmazása érvényesülnek eredményesen.

Az úgynevezett kötetlen vagy szabadon választott foglalkozásokon a hivatását jól végző óvónő anyanyelvükön kommunikál a gyermekekkel a reggeli találkozástól egészen a délutáni elbocsátásig. Arra sajnos e rövid beszámolóban nincs lehetőség, hogy külön szólhassak a foglalkozások szervezési formáiról és eszközeiről. Jelentős a személyi élményre épülő játékok, népdalok, énekek és ritmikus játékok stb. gazdag alkalmazása az óvodás korú gyermekek nemzetiség- és személyiségformálásában.

### 3. A magyar és szlovén nyelv egyenjogú alkalmazása a kétnyelvű általános iskola nevelési-oktatási folyamatában

Az 1959/60-as tanévben vezettük be a murántúli vegyeslakosságu területen a kétnyelvű oktatást az általános iskolákba a lendvai és a muraszombati közigazgatási körzetekben (járásokban). A kétnyelvű nevelési-oktatási rendszer lényege az, hogy a tanítás folyamatában, az iskolai és az iskolán kívüli tevékenységeken is, a két nyelv egyenjogú, és általában egyenjoguan is érvényesül. Az alsó tagozaton 50:50 % arányban valósul meg a két nyelv (magyar és szlovén) jelenléte, alkalmazása a gyakorlatban. Ennek a didaktikai elképzelésnek a jegyében minden tantárgyra, kivéve a nyelveket, kétnyelvű tankönyveket alkalmazunk. Ezeknek a kép- és tananyaga mindkét nyelven szerepel a tankönyvekben. A megoldást, azaz felhasználási eljárást részben a nevelő, részben pedig maga a tanuló dönti el,

pl. a természeti és társadalom-ismereti munkafüzetben az egyik oldalon szlovénül, a másikon magyarul található a megtanulandó anyag vagy feladat. A legtöbb esetben csak szlovénül vagy magyarul, de előfordul az is, hogy mindkét nyelven követeli a nevelő a megoldást; figyelembe véve a kontrasztivitás elvét.

A felső tagozaton a magyar és a szlovén nyelv úgy 45:55 % arányban valósul meg; amennyiben a szaktanárok mind a két nyelvet kellő biztonsággal, szakmai rátermettséggel tudják. Az új ismeretek átadása általában szlovénül történik, a gyakorlás és az összefoglalás pedig magyarul. Fontos és lényeges követelmény az is, hogy a szakszavakat meg kell adni mind a két nyelven, amelyek majd az ismétléskor és az ellenőrzéskor mondatokba, azaz szövegkörnyezetbe kerülnek, és így fejlesztik az anyanyelvi szakmai gondolkodást és kifejezőkészséget akár szóban, akár írásban. A nevelési tárgyakat is kétnyelvűen tanítjuk. Magyarul és szlovénül történik az óra vezetése; annak minden mozzanatában előfordul a két nyelv alkalmazása. A szlovén nyelvű tankönyveket "kivonat-füzetecskékkel" egészítjük ki, hasonlóan a munkafüzeteket is. A másik nyelven elért jó eredményességet felemelt érdemjeggyel jutalmazzuk. Gyakorlatunkban a másik nyelvből a tanuló nem kaphat negatív osztályzatot. Lényegében a tanulók tudását az anyanyelvükön történő feleleteik alapján kellene értékelni és osztályozni; kiemondottan a magyar nemzetiséget érintő didaktikai és politikai szempontok alapján.

#### 4. A magyar nyelv és irodalom tanítása kötelezően vagy fakultatív módon a középfokú szakirányú képzésben

Az 1976/77-es tanévtől kezdve tanítjuk a magyar nyelvet és irodalmat a muravidéki középiskolákban. A Lendvai Fémipari-, Pedagógiai- és Közgazdasági Szakirányú Középiskolában a pedagógiai és a közgazdasági tagozatokban a tanítás szintén

kétnyelvűen (szlovénül és magyarul) folyik. Ezekbe a tagozatokba főleg a kétnyelvű általános iskolát végzett diákok járnak. A fémipari tagozatokban a magyar nyelvet csak tantárgyként tanítjuk, de kötelezően minden tanuló számára. Azok a tanulók, akik a kétnyelvű általános iskolákban tanultak, haladó fokon, azok pedig, akik a környező szlovén vagy horvát nyelvű általános iskolákból iratkoztak be a lendvai kétnyelvű szakközépiskolába, kezdő fokon tanulják a magyar nyelvet és irodalmat. Mind a három fokozat, ill. csoport részére tanterv írja elő a tananyagot. A tankönyveket és a munkafüzeteket a Vajdaságból, az Újvidéki Tankönyvkiadónál szerezzük be, s ezeket egészítjük ki a hazai kiadványokkal és munkafüzetekkel.

Középfokú magyar nyelvi képzés folyik fakultatív módon még a ljutomeri, muraszombati, radgonai és rakičáni szlovén nyelvű szakközépiskolákban is, ahová a magyar nemzetiség gyermekei járnak. Egyébként Szlovénia bármelyik szak- és szakközépiskolájában meg kell szervezni a magyar nyelvi oktatást, ha legalább öt tanuló kéri, hogy anyanyelvét középfokon tovább o-hajtja fejleszteni. Ezt a tanulási lehetőséget a Szlovén Szocialista Köztársaság alkotmánya, a közigazgatási körzetek statutumai, valamint a kétnyelvű oktatási törvény szavatolja a köztársaságban élő magyar nemzetiség különjogai alapján. A különjogok biztosítják az anyanyelven történő oktatás lehetőségeit, a tájékoztatást, a közéleti-közösségi kommunikációt és ügykezelést, a magyar nemzetiség identitását megőrző és fejlesztő mindennemű társadalmi, politikai, gazdasági és művelődési szervek egyenjogu és szuverén tevékenységét, valamint az anyanemzettel való kapcsolattartást. Ehhez külön dotációval folyósítja az anyagi föltételeket is.

##### 5. A magyar nyelv a főiskolai és az egyetemi oktatásban

Szlovénia két egyetemén - a ljubljana-i Edvard Kardelj Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán és a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán - folyik magyar nyelvi képzés. A ljublja-

nai és a maribori Magyar Lektorátuson nemcsak a magyar főiskolások és egyetemisták tanulnak magyarul, hanem azok a szlovén hallgatók is, akik a kétnyelvű területen óhajtanak munkát vállalni.

Mariborban a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken képezük a magyartanárokat, akik a kétnyelvű általános és szakközépiskolákban tanítják a magyar nyelvet és irodalmat. Általános és középiskolai tanári oklevelet szereznek. A Pedagógiai Karon nyernek pedagógiai-szakmai, módszertani és szakszókészletet a kétnyelvű óvónők, az általános iskola alsó- és felső tagozatos, valamint a középiskolai tanárok is. Ehhez a munkához járul hozzá nagy mértékben az ott működő mindenkor magyar lektor.

## 6. Összefoglalás

Összegezve a fentieket, elmondhatjuk, hogy a Szlovén Szocialista Köztársaságban folyó magyar nyelvű és -nyelvi képzés eléggé sokrétű. Rendszerét, tartalmát és kivitelezését illetően jól szervezett rendszert, lelkes és odaadó nevelőkádert, változatos és módszertanilag korszerűen kidolgozott munkaformákat és taneszközöket, valamint a többségi nemzet pozitív viszonyulását is igényli, hogy valóban elősegítse a Muravidéken élő kisebbségi magyarság szolgálatát. A kétnyelvű oktatás, de a magyar nyelvi képzés is csak akkor lesz igazán eredményes, teljesíti politikai, pedagógiai és emberi elhivatottságát; lesz mindennapjaink gyakorlati humánus eleme és ténye, ha azt társadalmasítani is tudjuk kétnyelvű közösségünk minden területén.

Rövid, tájékoztató jellegű írásomban nem térhettem ki részletesen a különböző oktatási fokozatok szervezettségére, a pedagógusok mindkét nyelven történő szakmai-nyelvi továbbképzésére, a két őslakosként élő magyarok és szlovénok közé egyre számosabban beépülő más népekre, amely megbontja, megbonthatja a kétnyelvű elvek és elképzelések eddig jól bevált harmonikus rendszerét; továbbá a nevelési-oktatási munkánkban jelentkező lazulási jelenségekre, s a magyarságtudatunkat nagyban befolyásoló sorvadási és asszimilációs folyamatokra, gondokra.

Zaicz Gábor

Magyar szak az uppsalai egyetemen:  
tárgyak - követelmények - segédeszközök - tapasztalatok

1. A finnugor nyelvek egyetemi szintű oktatása 1986-ban kezdődött Uppsalában és egyben Svédországban is. Napjainkban magyar, finn, észt és lapp, valamint finnugor szak végezhető el az uppsalai egyetem finnugor tanszékén.

Az uppsalai magyaroktatásnak szép hagyományai vannak. Mint ismeretes, 1962-től haláláig, egy évtizeden át Lavotha Ödön docens működött itt magyar lektorként, s később tanítottak itt magyart óraadó tanárok (1981-ig Lavotha Csilla, 1982-től 1987-ig Dugántsy-Becker Mária), a tanszék docense (1981/82-ben Lázár Oszkár), sőt olykor maguk a professzorok: Bo Wickman, majd Lars-Gunnar Larsson is.

1987 óta Dugántsy Mária félállást tölt be a tanszéken mint "a finnugor nyelvek egyetemi lektora, különös tekintettel a magyarra". Elsősorban az 1982 óta tanszékvezető Lars-Gunnar Larsson erőfeszítéseinek köszönhető, hogy ugyanettől az évtől kezdve elsőként működhet magyarországi vendégoktató (lektor) Svédországban, Uppsalában, Skandinávia legrégebb - 1477-ben alapított - egyetemén, Zaicz Gábor személyében.

2. A magyar szakot Uppsalában - a többi finnugor nyelvi szakhoz hasonlóan - elvileg két év alatt lehet elvégezni, de mindez a gyakorlatban -különféle okokból - rendsze-

rint tovább tart, még a magyar származású hallgatók esetében is. Az oktatás során az egyes szemesztereknek A, B, C és D elnevezése van; a betűk nehézségi fokot jelölnek, vagyis ebben a sorrendben lehet és kell elvégezni a féléves kurzusokat. Ősszel A- és C-szinten folyik magyaroktatás, tavasszal a B- és D-tanfolyamon kívül 1988 óta esti A-tanfolyam is indul.

A következőkben - 8 pontba szedve - sorra veszem a magyar szak egyes tárgyait, ismertetem e tantárgyak követelményeit, az oktatás segédeszközeit, s tapasztalataim felvázolása során kitérek bizonyos módszertani kérdésekre is.

2.1 A hungarológia alapjai (svéd nevén "realia") c. kollégium az A-szinten - összesen 14-16 órában - a magyar nép és nyelv eredetére, a magyar történelemre, irodalomra, földrajzra és gazdaságra, a mai magyar társadalmi és politikai körülményekre vonatkozó legfontosabb tudnivalókat tárgyalja. A félév végén a hallgatóknak számot kell adniuk az órákon hallottakról, valamint Kosáry Domonkos svéd nyelvű magyar történelmi monográfiája (Dominicus Kosáry: Ungerns historia. Stockholm 1944) és a Klaniczay Tibor szerkesztette magyar irodalomtörténeti kézikönyv (angol változata: A history of Hungarian literature. Bp. 1983) kijelölt alapvető fejezeteinek az ismeretéről. Felkészülésükhöz segítséget nyújtanak még az IBUSZ és a stockholmi magyar nagykövetség svéd nyelvű, földrajzi-gazdasági-politikai jellegű kiadványai, továbbá két, ugyancsak svéd nyelvű stencilezett jegyzék a magyar irodalom fontosabb alkotóiról (mintegy 15 oldalon) és a legjelentősebb magyar történelmi eseményekről (egy oldalon). Hogy e kollégium követelményeinek nehézségi fokát némiképp érzékeltessem, felsorolok néhányat a legutóbbi, 1989 májusi írásbeli vizsga 32 kérdése közül.

1) Melyek az obi-ugor nyelvek, a magyar legközelebbi rokonai?

2) Magyarország milyen nagy tájegységekre osztható?

3) Miért volt I. (Szent) István az Árpád-ház kiemelkedő uralkodója?

4) Mettől meddig tartott Erdély függetlenségének időszaka, s kik voltak legjelentősebb fejedelmek?

5) Hogyan juthatott Mária Terézia a trónra? Hogyan jellemezhető 40 éves uralkodása?

6) Melyek az elmúlt 12 hónap legfontosabb magyarországi politikai-társadalmi változásai?

7) Hogyan jellemezhető a magyar népköltészet?

8) Milyen szerepet játszik a felvilágosodás kora a magyar irodalomban?

9) Petőfi milyen költői stílust képvisel, s mi volt irodalmi és politikai programja?

10) Ki írta az alábbiak közül Az ember tragédiája c. drámát: Jókai, Arany, Ady, Madách, Mikszáth vagy Móricz?

Figyelmet érdemelhet, hogy ezen a vizsgán mind az öt svéd anyanyelvű hallgató jelesre oldotta meg feladatát, sőt kettő közülük elérte a 32 kérdésre kapható maximális pontszámot. Emellett az írásbeli vizsga mellett a hallgatóknak szóban kell számot adniuk bizonyos, fordításban is megjelent magyar szépirodalmi művek ismeretéről. A magyar szakosok tanulmányaik kezdetekor jegyzéket kapnak a magyar vonatkozású fordítási irodalomról, s a beszámolón a hallgató által kiválasztott, legalább ezer oldal terjedelmű szépprózai mű cselekményét kell ismertetniük, például Déry Tibor, Fejes Endre, Galgóczi Erzsébet, Jókai Mór, Karinthy Frigyes, Katona József, Konrád György, Madách Imre, Nádas Péter, Örkény István és mások műveinek svéd, angol, német fordítása alapján.

2.2 Magyar nyelv- és stílusgyakorlatok ("språkfärdighet") A-, B- és C-szinten folynak, heti két órás szemináriumok keretében. A magyar beszéd-, írás- és fordítási készség fejlesztéséhez legfőbb segédeszközünk az Erdős József,

Kozma Endre, Prileszky Csilla és Uhrman György munkájaként 1986-ban megjelent Hungarian in Words and Pictures c. nyelvkönyv, valamint Nyirkos István Nykyunkarin oppikirja c. magyar tankönyvének (/Helsinki-/ Forssa 1979) szövegei. Szívesen használnánk Somos Béla, Mezei Lajos és Békássy Sándor 1000 szó magyarul c. művét is, ha e nagysikerű, de a Tankönyvkiadónál 1980-ban elsősorban a Nemzetközi Előkészítő Intézet céljaira, tehát kis példányszámban napvilágot látott jegyzet egy újabb lenyomatban hozzáférhető volna. Mind a Hungarian in Words and Pictures-ből, mind az 1000 szó magyarul c. jegyzetből évenként 10-15 példányra - azaz folyamatos utánpótlásra - volna szükségünk. Kérjük az illetékesek segítségét abban, hogy az 1000 szó magyarul - miként a Magyar Lektorati Központ jóvoltából az elmúlt években a most említett angol nyelvű magyar tankönyv több ízben is - rendszeresen eljuthasson hozzánk. A magyar nyelvgyakorlatok hallgatói mindhárom szemeszter végén részben szemináriumi jegyet kapnak - beszédképességük, szorgalmuk alapján -, részben pedig írásbeli vizsgán, mindkét nyelvre történő fordítási gyakorlatok elvégzése révén is bizonyosságot tesznek ismereteik gyarapodásáról. Az A- és a B-szinten összefüggő, természetesen különböző nehézségi fokú szövegek lefordítása a feladat. A C-szinten a hallgatóknak különálló svéd mondatokat kell magyarra fordítaniuk - olyanokat, amelyek a svéd anyanyelvűek számára nehézséget okoznak (ilyen például az igevonzatok és az alárendelt mellékmondatok használata) -, s emellett fogalmazást kell készíteniük egy-egy képről, illetőleg témáról.

2.3 Magyar szövegolvasási szeminárium ("textläsning") az első két félévben folyik, ugyancsak heti két órában. Az A-szinten a hallgatóknak 100 oldal terjedelmű magyar szépirodalmi szöveget kell elolvasniuk, megérteniük, s alig négy hónappal magyar tanulmányaik megkezdése után szóbeli vizsgán kell számot adniuk a félév során naponként egy-másfél lapnyi



szövegolvasási penzum eredményéről. A szemeszter elején a diákok fénymásolatban megkapják magukat az elolvasandó szépirodalmi műveket és az azokhoz mellékelte magyar-svéd szójegyzékeket, melyek a szövegek ritkább szavait értelmezik. A szemináriumokon a hallgatók mondatról mondatra haladva elolvassák és lefordítják a magyar nyelvű szövegeket, s a tanár szükség esetén nyelvtani, stilisztikai szempontú kérdést tesz fel, illetőleg megjegyzést fűz az olvasottakhoz. Az A-szint szövegei közé magyar népmesék, -dalok és -balladák, szólások és közmondások, illetve klasszikus magyar novellaírók (pl. Mikszáth, Móricz, Gárdonyi, Kosztolányi, Krúdy, Tamási, Örkény) és költők (pl. Kölcsey, Vörösmarty, Petőfy, Ady) egy - vagy több - nyelvi viszonylag könnyű prózai vagy lírai alkotása tartozik. Sajnos a szövegeknek még a felét sem lehet - időhiányában - az órákon feldolgozni, a hallgatóknak az anyag nagyobbik részével segítség nélkül kell megismerkedniük (a problematikus anyagrészekkel kapcsolatban persze van mód a konzultálásra). - Az önálló otthoni munka sokkal fokozottabb mértékben érvényes a B-szintre: itt már egyrészt 300 oldalnyi szöveget (250 lap szépirodalmat és 50 lap nyelvészeti vagy egyéb szakszöveget) kell a diákoknak tanulmányozniuk, másrészt a hallgatók ezen a szinten már nem feltétlenül kapnak kétnyelvű szójegyzékeket a 19. és 20. századi - közepes nehézségi fokú - szövegek könnyebb megértéséhez. A B-szint prózai forrásait többnyire a Diákkönyvtár gyűjteményes kötetiből (vö. Négy mai elbeszélő. Bp. 1974; A szegények öröme. Bp. 1975; Mai magyar elbeszélők. Bp. 1983) válogatjuk, emellett használjuk még Illyés Gyula Hetvenhét magyar népmese (Bp. 1953), Lengyel Dénes Régi magyar mondák (Bp. 1976) és Lotz János Magyar olvasókönyv idegenek számára (Stockholm 1938; Bloomington 1962<sup>2</sup>) c. művét is. E szinten viszonylag nagy számban olvastatjuk 20. századi novellistáink, többek között Karinthy Frigyes, Nagy Lajos, Déry Tibor, Lengyel Jó-

zsef, Tersánszky J. Jenő, Sarkadi Imre, Ottlik Géza, Sánta Ferenc, Fejes Endre írásait. Emellett a vizsgára készülő hallgatóknak elsősorban olyan nyelvészeti szakmunkák egy-egy részletének a tanulmányozását javasoljuk, amelyek magyar nyelvtani, nyelvhelyességi, illetőleg nyelvtörténeti ismereteiket is bővíthetik. Így elsősorban a következő művekre hívjuk fel a figyelmüket: Rácz Endre - Takács Etel: Kis magyar nyelvtan (Bp. 1987<sup>7</sup>); Nyelvi divatok. Szerk. Biró Ágnes és Tolcsvai Nagy Gábor (Bp. 1985); Bárczi Géza: A magyar nyelv életrajza (Bp. 1963).

2.4 A magyar szövegolvasási gyakorlatokkal szorosan összefügg a három félévben, heti két órában elvégezhető magyar irodalomtörténeti kollégium, ill. szeminárium ("literaturhistoria"). A B-szinttől a D-ig eljutva a hallgatók itt egyre alaposabban megismerkednek a magyar irodalommal, s fokozatosan megváltozik a tanórák jellege és az oktatás nyelve is: a tanár előadásait a diákok beszámolóí, különféle - előre megszabott - irodalmi témák megvitatása váltja fel, a C-szinttől kezdve már svéd helyett magyar nyelven. - A B-szinten részben előadás keretében ismerkednek a hallgatók a legfontosabb magyar írókkal, a felvilágosodás korától József Attiláig (legtöbbjüktől - különösen a 20. századiaktól - a szövegolvasási szemináriumokon legalább egy novellát el is olvasnak), részben pedig a tanárral közösen elemzik a jelentős és nyelvíleg nem túlzottan nehéz költeményeket, Batsányitól Pilinszkyig, Weöresig és Nagy Lászlóig. Ezekre az órákra (és a vizsgára is) elsősorban a már említett angol nyelvű magyar irodalomtörténet alapján kell felkészülniük. - A C-szinten a hallgatók 10-15 perces magyar nyelvű beszámolókat tartanak Balassitól Móriczig tizenkét nagy magyar alkotó életművéről. Tekintettel arra, hogy a hallgatók száma ezen a szinten rendszerint három és öt között mozog, egy-egynek közülük a félév során három vagy négy irodalmi port-

rét is meg kell rajzolnia. Forrásként a diákok a közismert kézikönyvek, az irodalmi lexikon és a magyar gimnáziumi tankönyvek mellett például Hegedüs Géza A magyar irodalom arcképcsarnoka (Bp. 1976) c. munkáját forgathatják haszonnal.

- A D-szinten már a mai magyar irodalom és az irodalomkritika is előtérbe kerül, s egy-egy irodalmi korszakról és irányzatról, írói életműről vagy annak meghatározó jelentőségű részéről a szemináriumokon, kerekasztalszerű beszélgetés keretében esik szó. Kritikusaink monográfiái (mint pl. két klaszikus munka: Szerb Antal Magyar irodalomtörténete és Horváth János A magyar irodalom fejlődéstörténete c. műve), gyűjteményes kötetek, a magyar irodalmi folyóiratok elemző tanulmányai, bírálatai tartoznak itt forrásaink közé, az utóbbiak közül mindenekelőtt a kétkötetes Esszépanoráma. 1900 - 1944 c. mű (Bp. 1978), Kenyeres Zoltán válogatásában. A félév végi szóbeli vizsgákon a hallgatók a tananyagnak elsősorban azokból a részeiből kapnak kérdéseket, amelyekről a szorgalmi időszak során nem - vagy nem megfelelően - adtak számot. - Ide tartozik még, hogy a magyar szak harmadik félévében a hallgatóknak - a korábbi 100 és 300 oldalnyi anyag után - a maguk által választott 1200 lap terjedelmű magyar szép- és szakirodalmi szöveget kell elolvasniuk, a befejező, negyedik szemeszterben pedig kerek 3000 lapnyit! A diák korábban leadott olvasmánylistája alapján, a C- és D-szint szóbeli irodalmi vizsgája keretében - szűrőpróbaszerűen - ellenőrzi a tanár, hogy a hallgató a jegyzékben felsorolt műveket valóban áttanulmányozta-e.

2.5 Leíró magyar nyelvtani kollégiumok, ill. szemináriumok ("grammatik") valamennyi szemeszterben indulnak (heti két órában), s valamennyi félévet írásbeli vizsga zárja le. A mai magyar nyelv rendszerének a megismertetése és megismerése az első tanévben még svédül, svéd nyelvű jegyzetek felhasználásával, a másodikban viszont már magyarul, a hazai

nyelvészeti szakirodalom segítségével történik. - Az A-szinten Dugántsy Mária Ungersk grammatik c., 1984-ben összeállított 120 oldalas uppsalai egyetemi jegyzete és a kollégiumokon elhangzottak alapján készülnek fel a hallgatók a vizsgafeladatokra. Hogy alig néhány hónapnyi magyartanulás után diákjainknak jól kell ismerniük - a fonetika alapjai mellett - a magyar alak- és képzéstant, sőt a mondatтан alapelemeit is, felsorolok néhányat az 1989.júniusi írásbeli vizsga 12 kérdése közül.

1) Milyen igei és névszói alakok a következők: kértelek volna, tenni fogjátok, egyék, jönnétek, várta, ill. kövéről, terheink, leglassabbnak, szemetekbe, juhaihoz?

2) Hogyan hangzik az eszik, ad, ír, néz, talál (és további 11 ige) a feladatban konkrétan megadott igemódban, időben, számban, személyben és ragozásban, ill. a fészek, ház, hó, kéz, szó (és további 15 névszó) egyes és többes szám tárgyesetben, szuperesszívuszban, insztrumentálisban és további öt esetben?

3) Mi a következő képzett szavak töve és képzője, s mi a képzők funkciója: kibírhatatlanság, tudománytalan, elolvashatóan, kertészkedik, beszélgetési, veszteséges?

4) Hogyan fordítandók a következő svéd mondatok, s szórendi, alaktani stb. szempontból mivel indokolható a választott megoldás? Ezúttal a svéd mondatoknak magyar fordítását közlöm csak: Mária tanárnő. (Ő) ezzel a piros tollal ír. Mária piros tolla szép. (Neki) két könyve van. Látnod Mária új könyveit? (Azok) azon a nagy asztalon vannak.

5) Mikor használatos a tárgyas igeragozás a magyarban? (Felsorolandó legalább négy eset.)

A B-szinttől kezdve a leíró nyelvtani órák már kollégiumok és szemináriumok kombinációi, és egyre inkább az utóbbi kerül előtérbe. - A B-szinten elsősorban a magyar szó szerkezetekkel - ezen belül többek között az igevonzatokkal - és

az összetett mondatok fajtáival ismerkednek meg a hallgatók. Kolléganőm a 80-as évek közepén egy 40 gépelt oldalas, stencilezett svéd nyelvű tájékoztatóban összegezte a tudnivalókat, s ehhez 16 oldal terjedelmű feladatgyűjteményt is csatolt. Kiegészítésként használhatják még a diákok Tompa József Kleine ungarische Grammatik c. művét is (Bp. 1972). - A C- és a D-szint óráinak tematikáját a tanár a hallgatók addigi szereplésének: magyar nyelvtani ismereteinek és beszéd-készségének, valamint bizonyos mértékig érdeklődésének a figyelembevételével állapítja meg. (1989 őszére például a magyar fő- és képzéstant, valamint - ismétlésként - a határozós szerkezeteket tartom megfelelő tananyagnak a leendő C-szintes hallgatóim számára.) A második tanévben - mint említettem - az oktatás nyelve rendszerint már a magyar, ennélfogva a diákok megismerkedhetnek a magyar nyelvészeti terminológiával is. Forrásként e két szemeszterben magyar egyetemi tankönyveket és jegyzeteket használunk, elsősorban a Rácz Endre szerkesztette A mai magyar nyelv c. művet (Bp. 1985<sup>6</sup>), valamint a négy füzetben megjelent Mai magyar nyelvi gyakorlatok (Bp. 1975-1980) és a Mondattani elemzések (Bp. 1986) c. jegyzeteket. A D-szinten - a magyar stilisztika tanulmányozása mellett - feldolgozunk egy-egy cikket a magyar nyelvészeti-nyelvművelő folyóiratokból, az Édes Anyanyelvből és a Magyar Nyelvörből is. Felhívjuk a hallgatók figyelmét a Nyelvművelő kézikönyv (I-II. Bp. 1980-1985) és a Magyar értelmező kéziszótár (I-II. Bp. 1987<sup>7</sup>), valamint a Magyar szinonimaszótár (Bp. 1983<sup>3</sup>) rendszeres használatára. Az 1000, ill. 3000 oldalnyi magyar nyelvű szöveg feldolgozásához segédeszközként az értelmező kéziszótárt részesítjük előnyben a két nyelvű szótárakkal szemben. A harmadik és negyedik félév végi írásbeli vizsgák anyaga természetesen az adott szemeszterben vett anyagrész függvénye.

## 2.6 A C-szinten, heti két órás kombinált kollégium és

szeminárium keretében egyrészt a magyar dialektológia és a magyar nyelvtörténet alapjait tanulmányozzák a hallgatók, másrészt kb. 40 oldalnyi magyar nyelvemléket (a Halotti Beszédet, az Ómagyar Mária-síralmat, kódexszövegeket) elemeznek az órákon ("språkhistoria, dialektologioch äldre texter"). Nyelvünk történetét a tanár előadások formájában tekinti át, s ezek a kollégiumok nyelvjárási és régi nyelvi szövegek olvasási és elemzési gyakorlataival egészülnek ki. Ezekre az órákra és a hozzájuk kapcsolódó írásbeli vizsgához az uppsalai hallgatók legfontosabb forrásai a következők: A magyar nyelv története. Szerk. Benkő Loránd (Bp. 1967; a történeti hang- és alaktan, valamint az összefoglaló fejezetek); Incefi Géza, A magyar nyelv fejlődéstörténete (Bp. 1973); The Hungarian Language. Szerk. Benkő Loránd és Imre Samu (Bp. 1972); Hajdú Mihály - Kázmér Miklós, Magyar nyelvjárási olvasókönyv (Bp. 1974); Molnár József - Simon Györgyi, Magyar nyelvemlékek (Bp. 1980<sup>3</sup>). A nyelvtörténeti és nyelvjárási stúdiumok során természetesen tájékoztatjuk diákjainkat a modern magyar és finn-ugor etimológiai szótárakról (TESz., Kiss Lajos: FESz., MSzFE, Rédei Károly: UEW), valamint az Új magyar tájszótár eddig megjelent két kötetéről (Bp. 1979-1987) is.

2.7 A szemináriumi dolgozat (illetőleg a szakdolgozat) készítésének módszertani, szerkezeti, tartalmi és formai kérdéseivel külön szemináriumon foglalkozunk ("specialarbete"). A C- és a D-szemeszter során általában minden második héten két órában megbeszéljük egyfelől egy-egy irodalmi, ill. nyelvészeti téma feldolgozásának általános kérdéseit, másfelől a hallgató által választott (de egyben a tanár részéről is sugallt) konkrét téma felépítését, egyes munkafázisait, a részfejezetek kidolgozásának körülményeit, az irodalmi utalások közlési módját, a bibliográfiák formai kívánalmait stb. A C-szinten készülő szemináriumi dolgozat terjedelme hozzávető-

legesen 10-15 oldal, a D-szinten megírandó - bátran nevezhetjük így - szakdolgozaté pedig 30-40 oldal a tanszéki követelményrendszer értelmében (ez utóbbi dolgozatnak ugyanis mind tartalmi, mind formai szempontból meg kell felelnie az alapvető tudományos elvárásoknak). A svéd vagy magyar nyelvű dolgozatok elkészülése és a tanszéki titkárságon történt leadása után legkevesebb egy héttel, nyilvánosan meghirdetett szemináriumon kell a hallgatónak művét az előzetesen kijelölt bíráló, a hallgatóság és a tanár véleményével szembesítve megvédenie. Mindkét szinten valamennyi diáknak egyszer kritikai (opponensi) feladatot is el kell látnia, továbbá félévénként öt-öt ilyen dolgozatkiértékelő szemináriumon részt kell vennie (a B-kurzus hallgatóinak a félév során két, C- vagy D-szintű dolgozati szemináriumon kell megjelenniük). Hallgatóink rendszerint irodalmi témák kidolgozását, közelebbről valamely 20. századi magyar prózaíró egyik regényének az elemzését vagy a regény főszereplőjének a bemutatását választják. Néhány dolgozatcím az elmúlt két tanévben elkészültek közül: Szerelem és pénz Móricz Pillangó c. regényében; A Színek és évek c. Kaffka Margit-regény főhősének, Pórtelky Magdának az alakja; Déry Niki c. regényének kulcsfigurái: Niki és Anca; Az angyal és a szörnyeteg: Eszter és Angela alakja Szabó Magda Az őz c. regényében. A nyelvészet, az irodalom és a néprajz határán áll témájában a Madarak a magyar népmesékben c. dolgozat, amely magyarul készült, és még megvédése előtt megjelent nyomtatásban az uppsalai finnugor tanszék kiadványaként (a tanszékvezető születésnapjára összeállított kis kötet címe: Några finsk-ugriska fåglar till Lars-Gunnar Larsson den 9 december 1987).

2.8 Tantárgyaink ismertetésének befejezéseként két, egyelőre csak tervbe vett témáról teszünk említést.

Az egyik a Nyelvhelyesség és nyelvápolás ("språkriktighet") című kollégium, ill. szeminárium, amelyet posztgra-

duális oktatás keretében a svédországi (magyar anyanyelvű) magyartanárok részére szeretnénk megtartani, a tanévek tavaszi szemeszterében, havonta egyszer egy - esetleg két, egymást követő - napon. Ezen sor kerülhetne a magyar és a svéd nyelvi rendszer egybevetésére, a svédországi magyarok nyelvében mutatkozó svéd hatások számbavételére. Foglalkozhatnánk itt továbbá különféle magyar szövegek nyelvi és stilisztikai elemzésével, sőt svédről magyarra történő fordítási gyakorlatokat is végezhetnénk. Végül hírt adhatnánk a magyar származású svédországi általános és középiskolás gyermekek ún. "magyar anyanyelvi tanárainak" (hemspråkslärare) a legújabb magyar nyelvészeti szakmunkákról, illetőleg a nyelvművelő folyóiratok egyes cikkeiről. Néhány már említett nyelvészeti munka mellett - többek között - Bánréti Zoltán Kamasz és anyanyelv (Bp. 1981), Hernádi Sándor Stílusiskola (Bp. 1977), Lengyel Zsolt A gyermeknyelv (Bp. 1981), Szende Ferenc A szó válsága (Bp. 1979) és Székely Gyula Nyelvi babonák (Bp. 1986) c. kiadványának, vagy a Nyelvünk világa (Bp. 1978), az Új anyanyelvi kaleidoszkóp (Bp. 1980), a Nyelvi illemtan (Bp. 1987) és a Szépen magyarul - szépen emberül (Bp. 1987) c. gyűjteményes kötetek egyes részleteinek közös feldolgozására gondoltunk. Mindezek alighanem kivétel nélkül hasznosak lennének svédországi kollégáink számára, különösen akkor, ha - mint tervbe vettük - a félév végén az átvett anyagról írásbeli és szóbeli vizsgán is számot kell adniuk.

A másik elképzelésünk egy műfordítási szeminárium megszervezése, próbaképpen már az idén ősszel, havi egy alkalommal négy órában, valamennyi résztvevő fakultatív közreműködésével. E szemináriumon minden műfordítás iránt érdeklődő magyar (vagy volt magyar) szakos részvételét örömmel vesszük, de véleményünk szerint ez a képzés mindenekelőtt azoknak lehet igazán tanulságos, akik már legalább a C-szintig eljutottak. Tekintettel arra, hogy mostani végzős hallgatóink (és



egy kivétellel az összes C-szintre kerülők is) svéd anyanyelvűek, első alkalommal egy-két magyar kisprózai mű svédre való fordítását tervezzük (közelebbről pl. Ottlik Géza Szerelem c. novelláját). Legalább két-három magyar anyanyelvű és jó stílusérzékű hallgató részvételével a jövőben talán majd a svéd szépirodalom magyarra való átültetése is szóba jöhet. Lírai költemények ilyen szintű megvitatását viszont már végképpen kompetenciánkat meghaladó feladatnak tartjuk, versek műfordítási kérdéseivel ezért nem kívánunk foglalkozni.

3. Az egyes tantárgyak viszonylag részletes bemutatásán keresztül igyekeztem beszámolómban a jelenlegi uppsalai magyaroktatást a maga sokszínűségében jellemezni és - bizonyos fókia - értékelni. Előadásom befejezéseként - úgy érzem - legalább utalászerűen rá kell még mutatnom néhány körülményre, hogy az uppsalai magyar szak mai helyzetét a magyar szakosok kötelezettségeit és lehetőségeit tisztán láthassuk.

Az uppsalai finnugor tanszék követelményrendszerének legalapvetőbb tételei közé tartozik az, hogy a hallgatók szemeszterenként lehetőleg csak egy szakra járjanak. Az ezzel is, az egyetem hagyományaival is összefüggő magas követelményeknek azonban a diákok különféle nehézségek miatt nem tudnak mindig eleget tenni. Ezért - főleg az estis A-szinten - jelentősebb mértékű lemorzsolódás is tapasztalható. Ugyanakkor viszont jelenleg az estis hallgatóknak csak az A-szintű képzésre van kapacitásunk, tehát egyelőre megoldatlan: a munkájuk, elfoglaltságuk miatt csak esténként szabaddá váló hallgatóink a B-szinttől kezdődően hogyan folytassák a magyar szakon egyetemi tanulmányaikat? Az említett kapacitáshiány többek között a külföldi oktatóhelyeken folyó képzés ismert összetetttségének is függvénye. Ennek egyik jellemzőjeként megemlítem: Uppsalában valamennyi hallgatónkat individuális oktatásban részesítjük (ez egyidejűleg mintegy 15 diákot jelent napjainkban).

Az uppsalai hallgatók magyar szakos tanulmányait - esetleges származási, házastársi, baráti, ill. szakmai kapcsolatok mellett - motiválják a magyarországi továbbképzési lehetőségek (részvétel a debreceni - vagy más hazai - nyári egyetemen, esetleg egyetemi részképzésben), a magyar szak elvégzése után pedig bizonyos svédországi elhelyezkedési lehetőségek, főleg közgazdasági és jogi területen. A magyar szakot végzett szakembernek emellett módja van a műfordításra, a nyelvi lektorálásra, az idegenvezetésre, a tolmácsolásra. Ezt igénylik a napjainkban példaértékű, rendkívül szerteágazó, de továbbra is dinamikusan fejlődő magyar-svéd kapcsolatok az élet minden területén.

## II. SZEKCIÓ

### A HUNGAROLÓGIA ELMÉLETE ÉS KUTATÁSA

Holger Fischer

A hungarológia kutatásának helyzete az NSZK-ban  
különös tekintettel a Hamburgi Egyetemre

A hungarológia helyzetéről az NSZK-ban két hamburgi kollégám Wolfgang Veenker és Fazekas Tibor s müncheni kollégám Karl Nehring, valamint én is, különféle helyeken és különböző alkalmakból már többször beszámoltunk. Legutóbb és legrészletesebben 1988 márciusában a nyugatnémet kulturális napok keretében megrendezett kollokviumon.

### 1. A hungarológia fogalom fejlődése

A nyolcvanas években intenzív vita folyt a hungarológia fogalomról. A hetvenes évek végén még általában a hungarológiát a magyar filológiával azonosnak tekintették, nagyjából a nyelv- és irodalomtudomány értelmében. Egy időnként értelmezés ezt a tartalmat kiegészítette a néprajztudománnyal, így használja ma ezt a fogalmat a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság is. Közben kialakult az a felfogás, miszerint a hungarológia a magyarság egészére vonatkozó szellemi és tudományi diszciplínák teljességét foglalja magába. Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a hungarológia fogalmát a kutatók tovább tágítják a társadalomtudományi diszciplínák bevonása révén, valamint annak interdiszciplináris, regionális szaktudományként való értelmezésével. Így a hungarológia fogalma mind a magyar filológiát, mind az országismeretet (Landeskunde), vagyis a magyar történelmet, kultúrtörténetet, néprajzt, politológiát, gazdaságtudományt, szociológiát és földrajzt magába foglalja. A hungarológia legutóbb említett meghatározása a hamburgi finnugor tanszéken már néhány éve a gyakorlatot jelenti.

A külföldön élő, nem magyar származású hungarológusok jelentősen eltérő nézőpontjai bizonyára hozzájárultak a fogalom nyolcvanas években lezajlott bővítéséhez. De nem szabad elfelejteni, hogy ez a korszerű meghatározás a hungarológia tartalmáról a német nyelvterületen 1916-ra nyúlik vissza, amikor Gragger Róbert Berlinben lerakta a hungarológia alapköveit.

### 2. A hungarológia intézményes feltételei

A hungarológia eredményes fejlődéséhez nélkülözhetetlen feltétel az alapos és pedagógiaiilag is megalapozott, intézményesen biztosított és egy szakhoz tartósan kötött magyar nyelvoktatás.

A következő a kép a nyugatnémet egyetemeken

- három egyetemen van magyar nyelvoktatás a finnugrisztika szak keretében (Göttingen, München, Hamburg),
- további nyolc egyetemen rendszeresen tanítanak magyart a finnugrisztikán kívül különböző célkitűzésekkel, legtöbbször az Általános Nyelvészet kiegészítéseként (Köln, Bonn, Marburg, Giessen, Bochum, Freiburg, Münster és Nyugat-Berlin),
- a következő három egyetemen csak alkalmanként van magyartanítás (Düsseldorf, Kiel és Würzburg).

A magyar nyelvoktatásra jellemző mind a 14 egyetemen célkitűzésként a filológiai kiképzés.

Emellett magyart tanítanak számos nép főiskolán - ez megfelel a magyar TIT-nek. A kelet-berlini helyzettel ellentétben - ahol rendkívül magas szinten folyik a nyelvoktatás - ezeken a helyeken az alapfokot éppen elérő csak az oktatás.

A magyar nyelvoktatás, nyelvészeti és irodalomtudományi kutatások mélyreható elemzéséről most lemondok, de szeretném felhívni figyelmüket a Wolfgang Veenker és Tiborc Fazekas tollából megjelent sokkal részletesebb cikkekre.

A következőkben szeretnék arra a magyar filológián túlmenő, interdiszciplináris és regionális szaktudományként értelmezett hungarológiára koncentrálni, amely a magyarság egészét érintő szellem- és társadalomtudományi diszciplínákat is magába foglalja.

Ebben az értelemben a hungarológiára jellemző, hogy önálló szakként, saját egyetemi záróvizsgával nem létezik. Jellemző továbbá a számos szaktudományra és tudományos intézetre tagolódás, a hiányzó összehangoltság, valamint az erős függőség az egyes kutatók személyes érdeklődésétől.

A magyar témákra vonatkozik, hogy az oktatásban és a kutatásban általában a Kelet- és Délkelet-Európa kutatáshoz

tartoznak. Túl messze vezetne, minden tudományágat és egyetemi és egyetemen kívüli intézményt felsorolni, melyekben valamikor egyszer már magyar témát is feldolgoztak. Mégis látható néhány intézet, melyekben rendszeresen foglalkoznak Magyarországgal. A három finnugor intézeten kívül elsősorban ezeket kell megemlíteni: Osteuropa-Institut der FU Berlin, Institut für Wirtschaft und Gesellschaft Ost- und Südosteuropas der Universität München, das Institut für Geschichte Osteuropas und Südosteuropas der Universität München, Institut für Ostrecht der Universität zu Köln, Zentrum für kontinentale Agrar- und Wirtschaftsforschung in der Universität Giessen, Institut für Aussenhandel und Überseewirtschaft der Universität Hamburg.

A kutatásban nagyobb jelentőséggel bírnak a kelet-európai kutatás egyetemen kívüli intézményei:

Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien zu Köln, Osteuropa-Institut München, Stiftung Wissenschaft und Politik Ebenhausen, HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung Hamburg, Institut für Weltwirtschaft Kiel. A legfontosabb szerepet a müncheni Südost-Institut vállalta magára. Történettudományi részlegében a kutatási érdeklődés középpontjában a magyar történelem áll, a jelenkori kutatórészlegben pedig a Magyarország-szakcsoportban egy tudományos előadó feladata az ország aktuális politikai, gazdasági és társadalmi folyamatainak tudományos figyelése. Magyarország történelméhez kapcsolódóan a müncheni Ungarn-Institut-ot is említenünk kell, amelynek folyóiratában, az "Ungarn Jahrbuch"-ban, illetve kiadványsorozatában, a "Studia Hungarica"-ban Magyarország történelmét tárgyaló közlemények jelennek meg. Ezekre az intézményekre azonban egy erős politikai érdeklődés jellemző, amely egyebek között miniszteriális alárendeltségben és finanszírozásban és a szövetségi minisztériumok számára végzett munkákban fejeződik ki.

Már csak a nyelvi problémák miatt is a hungarológia még inkább mint más regionális tudományok csak néhány személyre korlátozódik.

Mind a nyelv, mind pedig a magyar politikai fejlődés felelős azért, hogy a hungarológia az NSZK-ban hosszú ideig szinte kizárólag magyar származású kutatók területe volt.

Nem teljes bibliográfiai adatok alapján úgy gondolom, hogy a nyolcvanas években körülbelül hetvenen foglalkoznak az NSZK-ban többé-kevésbé rendszeresen bölcsészeti vagy társadalomtudományi jellegű magyar témákkal. Ebből a hetvenből talán egy tucat intenzíven foglalkozik magyar témákkal.

Bár az idevonatkozó intézmények és kutatók száma tulajdonképpen még áttekinthető, már így is látszanak a szétforgácsolódás és a nem kielégítő koordináció jelei. Az intézményes struktúrák jelenleg olyanok, hogy a Magyarországgal való foglalkozás mindig a Kelet- vagy Délkelet-Európa kutatás részét képezi és még sehol nem érte el azt a kritikus nagyságot, mely egy intézményes önállósodáshoz vezethetne.

### 3. A hungarológia helyzete a hamburgi egyetemen

Ami a hungarológia NSZK-beli helyzetére jellemző, az érvényes a hamburgi egyetemre is. Mégis itt alakult meg a Hungarológiai Központ, amelyet a következőkben szeretnék röviden ismertetni.

Az okok és szándékok, amelynek 1987 októberében a Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriumában a Hungarológiai Központ megalapításához, 1988. március 10-én egy egyezmény megkötéséhez a Magyar Népköztársaság Művelődési Minisztériuma és a Hamburgi Egyetem között, és végül 1988. június 30-án az ünnepélyes megnyitáshoz vezettek, több csoportba sorolhatóak:

1. A Német Szövetségi Köztársaság és a Magyar Népköztársaság között a hetvenes és nyolcvanas években egy szoros, szerződésekben rögzített kulturális és tudományos kapcsolatrendszer alakult ki, amely Magyarország szemszögéből a nyugati országok között a legkiterjedtebb és a legsokoldalúbb. A tudományos kapcsolatok további mélyítése mindkét fél szándékában áll, amint azt például a hivatalos kulturális csereegyezmény munkaterve, vagy több új egyetemi együttműködési szerződés is mutatja.

2. Magyar oldalról létezik egy, még a korábbi művelődési miniszter, Köpeczi Béla által kidolgozott kultúrpolitikai koncepció a magyar kultúra külföldi terjesztésére, amely minden esetben egy államközi tudományos-kulturális csere-szerződés aláírását, egy magyar részről fenntartott kulturális intézet alapítását, valamint a támogatás harmadik összetevőjeként egy egyetemi, lehetőleg a finnugrisztika keretében működő hungarológiai központ, mint információs és dokumentációs centrum kialakítását veszi tervbe. Ez a koncepció már néhány ország esetében megvalósult, és a Német Szövetségi Köztársaságban is az 1989 őszén, Stuttgartban várhatóan megnyíló Magyar Kulturális Intézettel közvetlenül a megvalósulás előtt áll.

3. A hungarológia, mint egy, a magyar filológián túlmenő interdiszciplináris regionális tudományág helyzetét, mely a magyarság egészét érintő szellem- és társadalomtudományok teljességét magában foglalja, az jellemzi az NSZK-ban, hogy önálló szakként egyetlen felsőoktatási intézményben sem oktatják. Sokkal inkább tagolódik különböző tudományágakra és különféle tudományos intézetekre, kifejezetten a felsőoktatási intézményeken kívül. A létező anyagi, szakmai és személyi erők kihasználtságának javítására szükségesnek tűnik a koordináció.

4. Világos, hogy a tudományos kapcsolatok fejleszté-



sének döntő feltétele a német résztvevők oldalán az, hogy lényegesen több ismerettel bírjanak Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi rendszeréről, továbbá egy másik feltétel a hungarológiai kutatás erőteljesebb összehangolása az NSZK-ban.

5. Az, hogy a Hungarológiai Központ éppen a Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriuma keretében alakult meg, az egyrészt abból következik, hogy a Hamburgi Egyetem az 1980 óta a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemmel fenntartott együttműködési szerződése révén lényeges szerepet vállalt a tudományos kapcsolatok említett rendszerében, másrészt abból, hogy a Hamburgi Egyetem azonnal kész volt jelentős anyagi és személyi forrásokat rendelkezésre bocsátani, és végül, de nem utolsósorban abból, hogy a Finnugor Szeminárium képes volt egy, a Gragger Róbert által vezetett Berliini Magyar Intézet hagyományaihoz kapcsolódó koncepciót kifejleszteni, amely a felsorolt tudománypolitikai elképzelésekkel nagyrészt egybeesett, ugyanakkor azonban egy saját, jellemző vonást is figyelembe vett, és végül készen állott e koncepció megvalósítására is.

Ennek a koncepciónak az alapján kell a Hungarológiai Központnak az elmúlt évben összeült német-magyar tudományos tanács által is jóváhagyott feladatokat a dokumentáció, a koordináció, az oktatás és a kutatás területén ellátnia, amit a következőkben röviden bemutatunk:

1. Dokumentáció

- egy hungarológiai könyvtár és dokumentáció felállítása

- dokumentáció felállítása a Magyarországon, illetve az NSZK-ban dolgozó hungarológiai intézményekről, személyekről, kutatási programokról, oktatási ajánlatokról

- dokumentáció összeállítása a Magyar Népköztársaság tudományos rendszeréről.

## 2. Információ

- Információk összeállítása minden, a hungarológiai témákban érdekelt intézet, kutató, diák, valamint a nyilvánosság számára,

- információk elkészítése intézmények, kutatók számára, akik magyar tudományos intézetekkel és/vagy kutatókkal való együttműködésben érdekeltek,

- egy német nyelvű, rendszeres könyv- és folyóirat-szemle összeállítása és kiadása a hungarológiai témákhoz kapcsolódóan,

- a német-magyar tudományos együttműködés eredményeinek támogatása és terjesztése.

## 3. Koordináció

- kapcsolatok létesítése azok között a német kutatók között, akik hungarológiai témákon, illetve a német-magyar tudományos együttműködésben tevékenykednek

- az ebben az együttműködésben résztvevők számára egy hely biztosítása találkozás és tapasztalatcsere céljaira.

## 4. Oktatás

- Egy szakirányú, az egyes tudományágak igényeinek megfelelően kialakított magyaroktatás támogatása,

- magyar intézetekkel közösen oktatási és kutatási programok tervezése, amelyek alkalmasnak tűnnek arra, hogy német kutatók érdeklődését felkeltsék a hungarológiai témák iránt, valamint alkalmasak a német-magyar tudományos együttműködés támogatására.

## 5. Kutatás

- Önálló kutatói munka külső forrásból támogatott programokban és ösztöndíjasok szakmai támogatásában részesíthető el.

A felsorolt munkaterületek alapján kell a hungarológiai KÖ...-nek impulzusokat adnia a hungarológiai kutatás...

A Hungarológiai Központ szíve kétségtelenül a könyvtár. A hungarológiai könyvtár az ötvenes évek óta fennálló Finnugor Szeminárium könyvtárába integrálódik, és már csak azért is még mindig erősen filológiai irányú. Bevezettünk azonban egy új katalógus-rendszert, mely a filológiai szakok mellett más, a hungarológiához tartozó társadalomtudományi területeket is felölel és egyben egy dokumentációs rendszerre való bővítésre is alkalmas. A könyvtár hungarológiai osztályának az állománya 1987 óta jelentősen megnövekedett.

Teljesen világos, hogy a Hungarológiai Központ a felépítés időszakában még nem képes valamennyi elképzelt feladatát teljes mértékben ellátni. A feladatok megvalósításához nagyon fontos a szoros együttműködés a magyar tudományos és kultúrpolitikai intézményekkel, valamint a többi hungarológiai centrummal. Ebből a célból szeretném segítségüket kérni.

#### IRODALOM

- Backhofer, Wolfgang; Fischer, Holger (Hrsg.): Ungarn - Deutschland. Studien zu Sprache, Kultur, Geographie und Geschichte. Wissenschaftliche Kolloquien der ungarischen Wirtschafts- und Kulturtage in Hamburg 1982. München 1983 (=Studia Hungarica 24)
- Fazekas, Tiborc; Fischer, Holger; Pusztay, János; Veenker, Wolfgang: Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. Wissenschaftliches Kolloquium im Rahmen

der Kulturtage der Bundesrepublik Deutschland in Budapest am 10. März 1988. Budapest 1989 (im Druck)

Fazekas, Tiborc: Probleme des Ungarischen als Fremdsprache.  
In: Bachofer/Fischer 1983, 53-61

Fazekas, Tiborc: Hungarologische Themen in Sprach- und Literaturvermittlung in der Bundesrepublik Deutschland.  
In: Fazekas/Fischer/Pusztay/Veenker 1989

Fischer, Holger: Hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában. In: M. Róna 1983, 92-96

Fischer, Holger: Stand und Aufgaben einer interdisziplinären Landeskunde Ungarns im Rahmen der Finno-Ugristik.  
In: Hungarian Studies 1 (1985), 235-255

Fischer, Holger: Geistes- und sozialwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland in den achtziger Jahren. In: Fazekas/Fischer/Pusztay/Veenker 1989

Nehring, Karl: Studia Hungarica. Forschungen zur ungarischen Sprache und Kultur in der Bundesrepublik Deutschland. In: Südosteuropa-Mitteilungen 20 (1980), 1, 63-69

Nehring, Karl: Hungarológia a Német Szövetségi Köztársaságban. In: M. RÓNA 1983, 87-91

M. Róna, Judit (Hrsg.): Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest 1983

Veenker, Wolfgang: Die Entwicklung der Finnougristik im deutschsprachigen Raum. In: Hungarian Studies 2 (1986), 117-151

Veenker, Wolfgang: Sprachwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland.  
In: Fazekas/Fischer/Pusztay/Veenker 1989.

Fülei-Szántó Endre

## A Magyarország-imázs váltakozása Romániában

Elöljáróban leszögezem, hogy dolgozatom a jelen re-formszellemének kategóriáit alkalmazza, tudomásul véve, hogy a második évezred vége p o s z t r a c i o n a l i s - t a és ú j h e l l e n i s z t i k u s korszak, amely nem nélkülözi az orwelli irracionális egyre döntőbb térhódítását sem. Az író és a beszélő egy agyonmanipulált, részben meggyalázott nyelvet kénytelen használni, amely mint jelrendszer megtelt üres fogalmak, paradoxonok lexikalizált tételeivel. Akármilyen szóbeli vagy írásbeli megnyilatkozást csak ennek tudatában lehet sikeresen (?) felépíteni.

Az image francia vagy angol kiejtésű változata visszautal a latin imago szóra. A kép sokjelentésű lexémává vált. Elég csak a wittgensteini értelmezésre gondolnunk. A kép szép alakulása a képmás, ám még ez sem jelenti pontosan azt, amit az imázs napjainkban jelöl. Ha szóbokorban helyezzük el, szótársai az ideál, a lenyomat, az embléma és a modell. Az ideál nem feltétlenül az eszményi változatot jelöli, inkább a működő tudat eleve idealizálásra hajlamos alkotó technikáját. K. Mannheim szerint még az egyén is múltját idealizálja, még pontosabban "ideologizálja", jövőjének tervezése pedig menthetetlenül összevegyül utópista elemekkel. Így az imázs is osztozik a platói idealításban és a - mondjuk - baudelaire-i romlásvirágok természetében.

A lenyomat az agyban az engram. Tartalma lehet érzet, észlelet, fantáziakép, emlékkép stb. Az embléma valamilyen folyamat vagy egyéb valóságtöredék sűrített és megmaradó anyagi foglalat. A modell viszont a valóság szimulálásának olyan egyszerűsített mása, amely a rejtett relációkat domborítja ki. Amennyiben a modell emlékeztet a modellált valóság-részletre, ikonnak hívják.

Ezek után megadjuk az imázs egyik lehetséges definícióját: "Az imázs közvetlen vagy közvetett tapasztalat: észlelet-, érzés-, képzetrendszer időleges szociálpszichológiai érvényű objektívációja, amely további változásokon eshet át."

Rövidíthetjük a fenti meghatározást a következő képlettel:

$$\text{imázs} = \text{engram} \\ (\text{tartalom}) + \text{transzformációs történések}$$

Azt jelenti ez a képlet, hogy valamilyen más tárgyról alkotott kép magjában mindig rejlik valamilyen múltbeli tapasztalat, valakinek vagy valakiknek érzéses élménye, amely az emberi tudat előítéletessége miatt érzelmi-értelmi diffúzió esik át, aránytalanul elhatalmasodik valamelyik eleme, és az egyéni tudat "rendszerőrző", koherenciára törekvő adottságai szerint valamilyen szemszögből logikus figurává, véleménytömbbé, magatartást szabályozó elvcsoporttá áll össze.

A képletben szereplő engram tartalma mindenféle lehet:

táj: - táj+emberek (=régió); - arc (arckép); - "belső arc"; - történelmi periódus (=görögségkép); - jövőkép; - pl. Európa-imázs; - országimázs; - PR (public relations); - a vállalatkép, amelyet az ügynök szívében hord és átadni óhajt; - énkép; - restvázlat (= a kisgyermek fizikális önszemlélete); - társkép, amely alcsoportokra oszlik: barátság, el-lenségkép, szomszédkép stb.; - nyelvimázs stb.

Valamennyi osztozik a szemléltetői értelemben vett JEL kategória fogalmi szférájában, sőt még a jeltípusok szerint osztályozható is. Lehet egyszerű vagy komplex, idealizált

vagy torzult - ezt láttuk - szívós és továbbélő, vagy inga-  
tag, könnyen változó. Az összes felsorolt imázsváltozattal kü-  
lön szakirodalom foglalkozik vagy legalábbis foglalkozhatna.  
Hiszen ezeken alapszik a propaganda, a befolyásolás, a hatás-  
vizsgálat, az agymosás, a manipuláció, de ugyanígy a javítás,  
a korrekció, a gyógyítás folyamata is.

Vizsgálatánál - ahogy fentebb tettük - mindig megkü-  
lönböztetjük az engram vagy az engramrendszer tartalmát és a-  
zokat a "torzító szabályokat", amelyek nagy messzeségből ha-  
sonlatosak a grammatikai transzformációkhoz.

Ragadjunk ki ezekből mindössze kettőt!

A Festinger-féle disszonancia elv a szociálpszicholó-  
gia egyik bázistörvénye és azt mondja ki, hogy valahányszor a  
verbális interakció során A beszélő B részéről ellenkezést,  
elvetést, elutasítást észlel, olyan űr áll be saját kognitív  
stratégiájában (tapasztalatai és hiedelmei rendszerében),  
hogy azt azonnal eltüntetni igyekszik. A koherenciára törek-  
szik tehát az interlokutor. Világos, hogy megfelelő kultúra,  
vitatkozási tapasztalat, etikai egység esetén ezen könnyen  
túlteszi magát. Az alapreflexió mégis a legtöbbször ez. A min-  
dennapiságban elmerült kommunikátor állandó visszatérő élménye  
az, hogy bárkivel tárgyal, annak mondanivalóját igaznak érzi.

A másik alaptörvény a Goffmann-féle énhomlokzat elve.  
Interakciók során bárki ösztönösen önmagának csak pozitív ér-  
téket tulajdonít. Ha a szillogizmus valamelyik tételében va-  
lamelyik fogalom az "én", akkor annak nem lehet negatív tölt-  
ete. Ismét hangsúlyozandó, hogy speciális határhelyzetekben,  
nagy erkölcsi kultúra esetében, vagy akár egy vergődő vallá-  
sosság szellemében élő személy vonatkozásában ez időről-idő-  
re felborulhat. Így születik meg a III. Richárd-i antihős  
mondata: "Gazember lettem". A különböző kultúrákba évezredek  
során impregnált büntudat ugyancsak változtathat ezen. Ham-  
vas Béla és Kornis Mihály felfogását érdemes ebből a szem-

pontból megvizsgálni. Ez azonban nem mond ellent annak, hogy A esetében önmaga én-je eleve, intuitíve a +jó értékét képviseli, illetőleg ezt tulajdonítja neki önnön gazdája.

Van az előítéletességnek még egy sor Aaronson által szépen leírt formája. Ám ha valaki a F. Bacon felsorolta idolumokra gondol, ott is találhat ilyesmit. Az egész modern szociálpszichológia újhullámista feltámasztása igen sok régi elszórt tudástömböt alkot, sok esetben pedig a spanyolviaszk felfedezését végzi el. (Lásd pl. Kempis Tamás magányszemléletét és a modern szociológusokét!). Itt még a harsány el-  
lentmondás sem írható pusztán a fejlődés számlájára.

A látszólag elvont tételek eleve hatnak és működnek egy-egy imázs kialakulásában. Nyomón lehetne követni - ez az empirikus szociológia feladata lehetne - egy-egy hír vagy rémhír terjedését, billenő tovajutását személyről személyre. A "téves információ" nem mindig abszolút hamis. Gyakran csak "jellemző", mintegy a "si non e vero e ben trovato" szellemében. A természetes nyelv számtalan "üres frázisa" tölti ki az imázs nyelvi kiépülését. Pl. "a kivétel erősíti a szabályt", "persze, ők se mind olyanok", "van ellenpélda, de nagyon kevés" stb. Ezek részben korrekciós jellegűek, részben hézagkitöltő mondatok.

Az imázs ugyan a kommunikáció, mégpedig a társas szférákban lezajló kommunikáció szemiológiai jelpéldánya, de nem feltétlenül jelentkezik mindig nyelvi keretben. Arról nem is szóltunk, hogy az eddigi analízis pusztán a kognitív szférát érintette, már pedig az imázs bőven tartalmaz emocionális, sőt cselekvésre sugalló elemeket is.

Van még az imázsnak két fontos logikai vetülete: a lokális relativitás és a viszonyfunkció. Az előbbi azt mondja ki, hogy egy adott tárgynak, például Magyarországnak nemcsak periódusokként változik az imagója, hanem területenként is más. A hajdani Népszövetség egyik ülésén Titulescu, a román



részrtvevő "ázsiai népség"-nek titulálta a magyarságot, amire a japán küldött szót kért, és jegyzőkönyvbe kívánta rögzíteni, hogy "a Szövetség egyik tagállamát nagy dicséret érte". A nyelvi elemzések is bőven szolgáltatnak példát. A portugál "húngaro" koronként jelentette az "ostoba" szót is, a perui spanyol nyelvhasználatban "Attila" gazembert jelent. Ismeretes a német "Zigäunervolk" terminusa, amely főleg a hitleri időkben hangzott el itt-ott. 1970-ben még a spanyol történelemkönyvekben hazánkról néhány sor szerepelt csak, és abban az állt, hogy Magyarországot sárga faj lakja. A könyv szerzője - persze ez csak nominális értékelésnek számított - Fernando Lazaro Carreter volt, a jelentős nyelvész. Régebben hozzájárult az imázs tartalmának alakításához a romantika távolságszeretete is: a vademberek ártatlansági mítosza, a némettség India-képe, amelybe átalakított formában bele-bele folyt a kereszténységgel egyidős "János pap országa" mítosz is. Calderon gyönyörű drámájában, "Az élet álom"-ban a főhős lengyel király, Lope de Vega nem egy színdarabjában magyarokról is ír. Budai Deleanu a Tiganiadas című eposzféle művében az egyik főhőst így kereszteli el: "Becsckereki Istók de la Uramhaza", és szimulált magyar szövegeket is helyez el művében.

Sorolhatnánk a példákat a végtelenségig. A lényegesnek mégis az látszik: a közvetlen vagy közvetett tapasztalati maghoz sok nem igazolt információ tapad, mindez koherens rendszerré igyekszik összeállni, és a transzformációs szabályok részben idealizáló, részben torzító jellegűek, legnagyobb részükben viszont hézagkitöltő szerepet játszanak. Döntő szabály az attribúció, a tulajdonítás, amely nyelvtani kategória is.

A nemzetimázs vagy akár az országgépmás szívósan él tovább, "bármilyen történet is". Mindennapiság és áltudomány, sőt valóságos tudomány keveredik a megítélésben, a fenntar-

tásban. Mégis vannak kitüntetett események, amelyek megváltoztatják az imázst, legalábbis bizonyos területek lakói, emberei számára.

Az imázs kontextusa, közvetlen környezete az a személy vagy azok a személyek, akikben az imázs él, akik olykor megfogalmazzák, hiszik, visszatartják, közlik vagy titkolják, de tudattartalmaik szerves részeként tartják számon. A személyek elnyomása megváltoztatja az imázst is. Bármely manipuláció csak a már létező imago alakítási törvényeket "veszi kézbe". Megerősíti, legitimációval sarkítja azt, ami a csendben az előítéletes lélekmélyben úgylát és alakul. Ez a manipuláció három szabályköteget tartalmaz:

a.) Információk visszatartása. (Retained information).

b.) Szelektált információk kibocsátása (Dis- and/or reorganization of information).

c.) Téves információk közlése.

Mindez egybekapcsolódik, és maguknak az információknak is kialakul egy, az előítéletes egyszerű ember szívét-lelkét megnyugtató koherens rendszere. Lássunk néhány példát!

ad a.) A magyar művelődéspolitikai évtizedekig nem szólt a külföldi magyar szépirodalomról. Márai Sándor nevét a fiatalok nem ismerték. Ismerik Kosztolányi "Halotti beszéd" című versét, ám nem tudják, hogy az emigrációban élő magyar sztoikus polgári író nagyság ugyanilyen címen írt egy "jelenségverset". (Nem nagy mű, de kiugró irodalmi jelenség).

A román művelődéspolitikai "visszatartja", "betiltja" Kós Károly műveit. Megakad a romániai románra történő fordításuk folyamata.

ad b.) Erdei Ferenc magyar történelemről írott könyvében egyetlen mondatban esik szó a romániai kétmillió magyar nemzetiségről. Íróik, művészeik nem szerepelnek a könyvben. Amint a szekunder irodalom jelzi: ez politikai tapin-

tatból történt.

Bethlen Gábor fejedelemségéről a román történetudomány így ír: Gábor fejedelem. Az akkori idők moldvai és havaselvei történelmi képei közé bele-belevillant egy-egy "Gábor fejedelem" működését súroló képet.

ad c.) Babits írja fogarasi tanári éveiről, hogy osztályában az egyik gyermekről a többi azt mondta: a nagyapja még medve volt.

Lăcrănjă regényében az erdő főhősei Ion Őzike és Árpád vadászsnő. Árpád vörössávosan is a régi őzfaló természetét őrzi meg.

Nos, a megtévesztő információk igen bevált nyelvi köntöse a félig elhallgató utalás, a közlés nyomán kelt asszociációk előzetes irányítása.

Zömével idézhetnénk az a.)-ba, b.)-be vagy c.)-be sorolható megtévesztő információkat. Osztályozás nélkül lássunk néhányat!

- 1.) "Most a Lorelei verset és dalt hallják, kedves hallgatóim egy ismeretlen német költőtől." (A 3. birodalom 1942-es rádióadása.) Magyarázat: Heine zsidó volt, de ebben a költeményben mégis a német faji szellem győzött alkotásában. A nagytömegnek nem kell Heine nevét tudnia.
- 2.) "Nincs magyar filozófia". Vajon nagy filozófia nincs-e, értékes bölcsélet nincs-e, vagy marxista bölcsélet nincs-e? Szép magyar nyelven írt filozófia igenis van. (Előítélet: nyelvünk szerkezete erre nem alkalmas.) Nos, Kornis Gyula, Böhm Károly, Tavaszy Sándor stb. kiváló műveket alkottak.)
- 3.) Gróf Bethlen István mondása: "Most félttem a magyar népet, mert jól megy a dolga. Ha bajban van, nem kell féltetni, akkor mindig összefognak. (Magyarázat: a "most" saját miniszterelnöksége.)

Nem szükséges a további felsorolás.

Egy nemzetnek önmagáról is van imago-ja. Nevezhetjük ezt REFLEKTÍV IMÁZS-nak. Ez nem feltétlenül esik egybe mások róla táplált képével.

A reflektív imázs lehet pozitív vagy negatív. Kitűnő példa a 150 éves török hódoltság. Imázsa még ma is megoszlik történészeink között a pozitív és a negatív pólusok közt, illetőleg annak valamilyen keverékét szolgáltatja. Polinszky Károly művelődési miniszter fogadta az akkori török kultusz-minisztert, aki elsírta magát a meghatottságtól, amikor a budai várban elolvasta az utolsó török várvédő domborműve alá írt, lovagiasságunkról árulkodó sorokat. Nincs a Balkánon egyetlen ország sem, ahol bármilyen pozitív vonást ismernének el a hódoltság korából. Hazánk lovagias szellemű vagy talán egy utólagos manipulációról van szó, mivel Széchenyi Ödön, Bem József, Rákóczi, Kossuth - ott találtak jó vagy rossz hazát?

A román nemzettudat feltétlen tartozéka a fanarióta korszak negatív értékelése. Eminescu arról is írt, hogy román és magyar miért nem fog össze a környező szláv tengerben, de ilyen sorokat is olvashatunk tőle: "Aki az idegent szereti, kutyák tépjék szét a szívét".

Vajon az osztrák-magyar monarchia a "népek börtöne" volt-e, vagy Jókai terminológiájával "kis-Európa"?

Mindez szükségessé teszi az imázs egy másik fajtájának megkülönböztetését. A VISZONYÍTOTT IMÁZS fogalma elkerülhetetlen, ha például a Duna-menti és a balkáni államokat és azok egymáshoz fűződő relációit vesszük fontolóra.

A romániai Magyarország-kép és a magyarországi Románia-kép csak akkor teljes, ha belefoglaltatik ezeknek az országoknak az oszmán birodalomhoz fűződő múltbeli kapcsolatai. A Romániaképben tehát ott kell lennie a teljes törökellenes-

ségnek - mégha ez nem is igazságos - a Magyarország-képből pedig nem hiányozhat az immár több mint háromszázéves ingadozó vita: melyik ártott többet? Ez akkor is így él az emberekben, ha a kérdés tudósok számára tudománytalannak látszik.

Nem elemeztük minuciózusan az országimázsnak azt a részét, amely a vallásra vonatkozik. Vallás és politika szorosban egybefonódnak, nemcsak a múltban, a jelenben is. A Magyarország-képből ma sem hiányozhat a "dunántúli katolikus magyar" imagója, sem pedig a kálvinista Róma (Debrecen) magyarja. (=Esetleg "tirpák"-ja.) A Románia-képből bizonyosan hiányoznak az öreg Rákóczi kálvinista románjai, a kálvinista román biblia, Micu-Klein és Petru Maior unitus-ideáljai, sőt a ma is erőteljesen élő pravoszláv érzelmi mentalitás, amely minden nyugati keresztény alázat-attitűdön messze túltesz. A nem hívőnek a vallás mitológia, a hívőnek lelki valóság. Ám a pravoszláv "elvek" ma is élnek. A nyugati egyház nem állt ellent a sátán harmadik csábításának, a világi hatalom felkínálásának - így a pravoszláv. Lám, pápaság és császárság harca stb. A végtelen érzelmi alávetettség, a pópában a nemzetté válás pionirját is értékelő egyszerű román attitűdje a mai román ateistában is élénken él. Él még az a legenda is, hogy Szent Pál, a románok apostola Kievben keresztelt, és hogy Bizánc székesegyházát eleste előtti napon sárgán kilobbanó láng, az őt elhagyó Szentlélek pecsételte meg.

Ebből sok minden következik. Ion Barbu, a román matematikus költő a román kultúrát "távoli hellén sóhaj"-nak érzi, és ez nem egészen a dák-román elmélet. Azt viszont Bonfini hirdette először, és magyar főurak, történészek. Íme, az eredetépítés mítoszának szerepe az országimázsbán.

A mai Románia több imázst egyesít összimagójában. Erdélyképe felvillan Goga versében is, amelyben Laie cigány sírva hegedül egy ócska kocsmában, míg a gazdag magyar földesurak a távolban mulatnak. Lucian Blaga erdélyi hattyúnak érzi

önmagát: filozófusnak és költőnek egyaránt. A Moldva-imago sokkal gazdagabb, mint a Havaselve-kép. Cantemir fejedelem, aki török fogságban teremtette meg a török népzene alaprétegét, aki Nagy Péter informátora volt és a berlini tudományos akadémia tagja, hiába volt Rákóczi barátja. Hazánkban erről alig tudnak. N. Iorga, aki egy brüsszeli múzeumban felismerte a "fejedelem" című festményen Cantemirt, nem igen ismert nálunk. Pedig mindez Moldva-imázs. Nem szólva a Siculicidium odamenekülő székeleyeiről.

Dolgozatom címe azonban "a romániai Magyarország-imázs". Ez sokkal szegényesebb, mint a fordítottja. Keveredik benne Ausztria elutasítása Magyarországéval. Az 1848-as háborús események értékelése ingadozó, állandóan alakítható. Minél demokratikusabb egy kormányzat, annál teltebb az imázs. A romániai Magyarország-kép keveredik az Erdélyképpel. Ezek közt az imázsváltozatok közt állandóan hullámszik a kontaktus és a konfliktus. Uralkodott egy ma már elfojtott erdélyi kultúrakép. Önmagát a román tudat szívesen csatolta a francia forradalom képéhez. Az énkép és a társkép kölcsönös viszonyrendszerében a kemény uralkodás szabta meg az optimális változatot. Ahogyan a román művelődésszervezés többek között permanens nyelvújítást is jelent, a klasszikus politikai kultúrán nyugvó államvezetés sokat változik, sokszor fordít hátat tegnapijának.

Hazánk imázsa tehát Romániában egyáltalán nem egységes. Más Moldvában, más a román Erdélyben és ismét más Havaselvén: Olténiában és Munténiában. Erősen eltér társadalmi rétegek szerint is, ám a legegységesebb a nagyon egyszerű és a magas intellektusú rétegek körében. A mioritikus térbe beletartozik a székelly havasi pásztor is, a Nyugathoz történő felzárkózás pedig abszolút társakat talál hazánk értelmiségei között is. Az urbánus-népi ellentét ott ugyanúgy megvan, mint nálunk.

Nagy és vázlatos periodizáció eredményeként mégis elmondhatjuk: a középkor feudális függőségi viszonyai között csak regionális imázsok uralkodnak. Hungarovalachia, Vlad Tepes és Hunyadi szerepe, sok-sok alkalmi harci szövetség nem alakít ki sem pozitív, sem negatív képet.

Az ellenségkép első csírái az erdélyi románság egyenrangúságáért vívott harcok elbukása. A 19. századra érik meg az ellenséges Magyarország, amelyet motivál a 48-as szabadságharc különböző vetületrendszere. Bizánc és Róma ugyanúgy az ellentétet táplálja, mint Bécs-Budapest és Párizs. A Magyarország kipereg a sok régi pozitív vonás, a románok kuruc-imázsa, a Bukarestben letelepült Bercsényi katonák utóélete, a Kogălniceanu-féle periódus Nyugathoz való igazodásának pozitív magyarbarát eleme is.

"Nem a párizsi pör győzteseként jöttem, hanem mint testvér" - így kezdte kolozsvári beszédét Petru Groza. A Népi Szövetség korában a félig sztalinista manipuláció nemzetközi-vé igyekezett kialakítani a kölcsönös országimázst. Ez nem sikerült. A legújabb kor viszont a társadalmi-politikai káosz eredményeként imázskáoszt is teremtett. Irányítottan negatív felszíne mögött az etnikum lassú felénk fordulása érhető tetten. Ez azonban még nem vált imázzsá. Inkoherens szövegek uralma idején az apró és a nagy tettek határon túli besugárzása készíti elő a jövő új imázsát.

Kovács Ilona

## Hungarika-kutatás - hungarológiai oktatás

### A kutatási területek kapcsolatának indokai és a közös célok

A hungarológia célja a nemzeti tudományok nemzetközivé tétele, a kutatók körének és a kutatás forrásainak bővítése. Indokolja ezt egyrészt az a vágy, hogy népünk kulturális és szellemi értékei elnyerjék méltó helyüket az egyetemes emberi kultúra egészében, s ezzel egyetemes érdeklődésre tarthasson számot. Mellette szól másrészt az a kézenfekvő tény, hogy a magyarság olyan arányban él országunk határain kívül, amely magával vonja a vele foglalkozó tudomány nemzetközi voltát.

A hungarológiai oktatómunka határainkon belül és kívül e nemzetközi tudományos tevékenység számára a méltó utánpótlás nevelését tekinti céljának. A hungarológus képzésben részesülők kutatóként és oktatóként egyaránt fognak munkálkodni itthon és külföldön, de valószínű, hogy nagyobb arányban fognak tevékenykedni Európa és a világ más országaiban.

Milyen szerepet tölthetnek be a nemzetközi közegben működő majdani hungarológusok? Korántsem érzem feladatoknak a kérdés teljes körű megválaszolását. Erre nálam hivatottabbak adtak eddig, és adnak most, ez alkalommal is választ. Én csupán egy, a saját szakterületemmel kapcsolatos szempontra szeretném a figyelmet felhívni. Ez pedig a hungarika források, hungarika dokumentumok gyűjtésének és regisztrációjának kérdése.



Népünk és kultúrájának kutatása nem nélkülözheti annak történelméről "tanúskodó" forrásokat és bizonyítékokat, vagyis a kutatás alapját képező dokumentumokat. A dokumentumok köre széles, írott és tárgyi dokumentumok egyaránt beletartoznak. Enn itt ezút al csak a könyvtári hungarikumok ügyéről szólhatok. A kérdés széleskörű tekintése Klaniczay Tibor irányításával több mint egy évtizede megtörtént.<sup>1</sup>

A könyvtári hungarika dokumentumok gyűjtésének, rendszerezésének és feltárásának intézményes formája 1802-vel, a nemzeti könyvtár alapításával vette kezdetét. A magyarországi dokumentumok vonatkozásában ezt a munkát törvény, a kötelező példány törvény támogatja. Nem így van ez a határainkon kívül keletkező források esetében. Nem így van még akkor sem, ha azok az országok, amelyek a területükön létrejött, a magyarság szempontjából fontos dokumentumokat joggal a saját kultúrájuk részének is tekintik és azok gyűjtését intézményesen biztosítják. A hungarológiai kutatás számára ezek a források speciális szelekciót és speciális feltárást igényelnek. A hungarológiai kutatás számára ezeket a dokumentumokat fel kell fedezni, illetve az egyetemes kultúra forrásainak és információinak tömegéből ki kell szűrni és hozzáférhetővé kell tenni. Ebben a munkában jelentős részt vállalhatnak a külföldön képzett illetve a külföldön működő hungarológusok, ha a képzés vállalkozna ennek tudatosítására, a szükséges ismeretek közvetítésére. Így a hungarológiai kutatás a hungarika kutatással karöltve végezné feladatát.

Miről van tehát szó? A magyarságra vonatkozó könyvtári dokumentumok, azaz a hungarikumok szakszerű értelmezésének szélesebb körben történő elterjesztéséről, a feltárára vonatkozó kutatások a hungarika kutatások tartalmának, módszerének, történeti előzményeinek és mai rendszerének, azaz eredményeinek, valamint az erre alapozható további teendők megismeréséről.

## Hungarika alapismeretek köre

1. A hungarika alapismeretek köréből nagyon röviden elsőként vegyük sorra a hungarikum fogalmának meghatározását. A könyvtári hungarikum fogalmát az 1976-os könyvtári törvény (tvr.) sommázza, amely így hangzik: "Magyar vonatkozású könyvtári anyag (hungarikum) a Magyarországon keletkezett valameny-nyi, továbbá a magyar vonatkozású külföldön keletkezett könyvtári anyag".<sup>2</sup> Ennek az összefoglaló értelmezésnek a bővebb kifejtése és a gyakorlati alkalmazás szempontjainak kidolgozása egy kitűnő szakmai közösség, a Széchényi Könyvtár Hungarika Bizottsága - Borsa Gedeon, Komjáthy Miklósné, Wix Györgyné, Ferenczy Endréné, Havasi Zoltán etc. - végezte el és terjesztette az MTA és a Kulturális Minisztérium könyvtörténeti és bibliográfiai munkabizottsága elé 1976-ban.<sup>3</sup> E szerint egy dokumentum hungarika jellegét meghatározza az, ha az Magyarország területén jött létre, ha a dokumentum nyelve, ha a dokumentum szerzője, vagy ha a tárgya magyar illetve magyar vonatkozású. Ennek értelmében megkülönböztetünk területi, nyelvi, személyi és tartalmi hungarikumot.<sup>4</sup> A felismerhetőség és fontosság szempontjából ez a felsorolás egyfajta rangsort is jelöl. A területi szempont a magyarországi dokumentumproduktum elkülönítését teszi lehetővé, a nyelvi, személyi és tartalmi hungarika szempontok a külföldi hungarikumok felismerhetőségében játszanak elsődleges szerepet. Az alkalmazás során természetesen a fogalmak további pontosítása szükséges, amellyel a bizottság elemzése részletesen foglalkozik. Meghatározta például, hogy Magyarország területén a mindenkor magyar állam területét kell érteni, meghatározta továbbá, hogy a külföldre távozott magyar személyek közül az tekinthető magyarnak, aki magyarnak vallja magát vagy magyarul is ír, tanulmányai jelentős részét Magyarországon végezte. Az értelmezés fontos kérdése, hogy egyes időhatárok között (a kezdetektől 1800-ig, 1801-1918, 1919-1944, 1945-től napjainkig) a

hungarika kategóriák alkalmazása más normák szerint történik. A korai időszakokban kevésbé szelektív, a mához közeledve fokozatosan érvényesülő szelekciós szempontokat alkalmaz.<sup>5</sup> A dokumentumok fogalmának pontosítása pedig kiterjeszti azt a modern könyvtári dokumentum minden típusára.

A hazai elemzőmunka összhangban áll az UNESCO égisze alatt 1958-ban, a nemzeti könyvtárak feladatairól tartott szimpózium megállapításaival, s bár a történeti hagyományok és sajátos magyar adottságok döntően érvényesültek a hungarikum fogalmának kialakításában ez az értelmezés nem elszigetelt vállalkozás, hanem a nemzetközileg egyeztetett "patriotikum" fogalmát a magyar viszonyoknak megfelelően értelmezte.<sup>6</sup>

2. A hungarika-kutatás történeti előzményeinek ismerete, mint a hungarika alapismeretek második fontos köre, megerősítheti a hallgatót és kutatót abban, hogy egy olyan feladatról van szó, amelynek felismerése összefügg a nemzeti tudat ébredésének sokoldalú folyamatával, és megújulása összefügg a nemzeti lét válságos periódusaival.

A XVIII. század folyamán az európai kultúrával szembesülő tudós és művelt magyarok egyre inkább szükségét érezték a magyar szellemi élet és jelenlét dokumentálásának. Czwittinger Dávid 1711-ben, Bod Péter 1766-ban, Sándor István 1803-ban közreadott életrajzi lexikonjaikban, illetve bibliográfiáikban e tények regisztrálását kísérelték meg. A regisztráció nehézségei döbbsenhettek rá a kort arra, hogy a hungarika dokumentumok méltó gyűjtőhelye híján e munkák alapját képező dokumentumok felkutatása csak részben lehetséges. E felismerés indította el a tudatos hungarika gyűjteményépítés munkáját. Ennek legjellemzőbb és legsikeresebb példája volt Széchenyi Ferenc könyvtára, amely a mai nemzeti hungarika kutatóbázis alapját képezi.<sup>7</sup>

A nemzet gyűjteménye hosszú ideig még csupán a bibliográfiai feltáró munka forrásaként szolgált. Szabó Károly, Petrik Géza nemzeti bibliográfiai funkciót betöltő munkái a tudós szakember egyéni vállalkozásai. Erejük véges volt, a lépésről lépésre kibontakozó koncepciójuk azonban a teljes hungarika fogalomrendszer szellemében fogant. A hazai és külföldi hungarikumok egyaránt szerepeltek programjukban. Gyűjtő munkájuk a nyelvi, területi, személyi majd a tartalmi hungarikum szempontjait érvényesítette. Ehhez a koncepcióhoz járult később hozzá Apponyi Sándor külföldi hungarikumokat regisztráló katalógusa. A teljes rendszer kiépítése azonban hatalmas vállalkozás, s a kezdeti ambíciók feltételek híján a későbbiekben szerényebb eredményeket hoztak.

A feladat méretei intézményes háttérrel kívántak, ez a felismerés a 30-as évek eredménye. Ekkor vált a Magyar Könyvészet közreadójává a nemzeti könyvtár. Magyarország területének változásai és a magyarság szétszórtságának ugrás-szerű megnövekedése a két világháború között mind a gyűjtést mind a bibliográfiai feltárást minden előző korszakhoz képest nagyobb feladattá tette. A nemzeti könyvtár igazgatója Fitz József az akkori viszonyok között a külföldi hungarikumok regisztrálását reménytelen, a bibliográfust elbátortalanító feladatnak látta.<sup>8</sup> A nemzeti intézmény csupán a hazai (területi) hungarikumok regisztrálására vállalkozott.

Az utolsó negyven év nemzeti könyvtári programja a hungarika dokumentumok regisztrációját biztosító teljes rendszer kiépítése volt. A hazai dokumentumok, vagyis a területi hungarikumok vonatkozásában a kurrens regisztráció szinte teljesnek mondható.<sup>9</sup> A retrospektív munkálatok folynak. A külföldi, vagyis a nyelv, a szerzőség és a tartalom alapján felismerhető hungarikumok regisztrációjára részleges kísérletek történtek, s a munkák megújítása az 1988-ban felállított Hungarika Dokumentációs Osztály keretében megindult.<sup>10</sup>

3. A hungarikumok feltárását célzó program az említett Hungarika Bizottság széleskörű elemző és összegező munkájára épül. Ennek eredményeként készült el az u.n. hungarika "keretterv", amely összegezte az elvégzett munkálatokat és felmérte a fehér foltokat. A hungarika-kutatás eredményeit és teendőit rögzítő dokumentum a hungarológusok számára is hozzáférhető a Magyar Könyvszemle 1978. évi kötetében.<sup>10</sup> Ez az áttekintés a hungarológusok számára a hungarika-alapismeretek harmadik fontos eleme.

#### Az együttműködés lehetőségei

A hungarika-kutatók és a hungarológusok tudományos együttműködésének igénye már a programmal együtt megfogalmazódott<sup>12</sup> és sok területen élő gyakorlattá vált. E hagyomány továbbépítését ajánljuk a hungarológus képzés figyelmébe.

Milyen hungarika feladatok lelhetnek támaszt a hungarológusok körében? Mind a gyűjtés, mind pedig a regisztráció területén egy széleskörű áttekintés bizonyára értékes javaslatokkal szolgálna. E pillanatban két területre szeretnénk felhívni a figyelmet: különösen eredményesnek ígérkezik külföldön a hungarológusok közreműködése a hungarikumok lokalizálásában, publikálásában és közgyűjteménybe juttatásában, ott ahol a hungarológus felkészültsége és helyismerete vezethet a hungarika dokumentumok nyomára.

Hasonlóan rendkívül hasznos feltáró munkával járulhatnak hozzá a hungarológusok a bibliográfiai és a forrássokat regisztráló munkához ott, ahol a prioritásokat nem a nemzeti regisztráció nagy összefüggései, hanem a részkutatások sajátos szempontjai határozzák meg. Ezek a mélyfúrások a nemzeti regisztráció által át nem fogható feltáró munka értékes kiegészítő részét képezhetnék sok területen, de különösen a tartalmi hungarikumok vonatkozásában.

Úgy véljük, hogy a hungarika és hungarológiai kutatás iker területén a kutatóárcok megfelelő kijelölése és a szak-

szerű feltárás kölcsönösen a teljesebb és eredményesebb munka biztosítója lehet.

#### JEGYZETEK

1. Klaniczay Tibor: A magyar kultúra emlékeinek feltárása nyilvántartása és kiadása = Kritika 1980. 10. 3-4. p.
2. Az 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet a könyvtárakról = Magyar Közlöny 1976. VI. 7.
3. OSZK Irattár 1690/76 A könyvtári dokumentum magyar vonatkozásai (Hungarikum meghatározás)
4. Ferenczy Endréné: A nemzeti könyvtár hungarika gyűjteménye és gyűjtési programja = Nyelvünk és Kultúránk 62. (1986, március 18-25. p.)
5. Borsa Gedeon: A régi szerzői hungarika nyomtatványok bibliográfiája = Magyar Könyvszemle 94. évf. 3-4. sz. 1978 303-312. p.
6. National Libraries: Their Problems and Prospects. Symposium on National Libraries in Europe. Vienna, 8-27 1958. Paris Unesco
7. Kovács Ilona: Mi is az a hungarika? Magyarnak lenni. Budapest 1989, Zrínyi Nyomda. 233-237. p.
8. Uitz József: Magyar Könyvészet 1936 In: Magyar Könyvészet. 1936 Összeáll. Szollás Ella, Droszt Olga, Mokcsay Julia. Bp. 1939. VII-VIII. p.
9. A Magyar Nemzeti Bibliográfia és Magyar Könyvészet címen megjelenő kiadványok az Országos Széchényi Könyvtár kiadásában.

10. Kovács Ilona: Új hungarika szolgáltatások, folyamatban lévő munkák és tervek = Könyvtáros 39. évf. 1. sz. (1989 január) 47-48. p.
11. Havasi Zoltán: Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása = Magyar Könyvszemle 94. évf. 4. sz. (1978) 347-368. p.
12. Kókay György: Hungarika-program és tudományos együttműködés = Könyvtáros 27. évf. 11. sz. (1977) 635-838. p.

Lukács István

A magyar irodalom recepciójának alakulása  
Szlovéniában a XX. században

A magyar-délszláv<sup>1</sup> irodalmi kapcsolatok feltárásának mindig jelentős helye volt a magyarországi komparatistikai kutatásokban. Irodalomtörténészeink és szlavistáink igen szép eredményeket mutattak fel e tudományterületen: nagyjából feltárták és számba vették az irodalmi érintkezéseket, de ki is jelölték a további kutatások irányát.

A magyar irodalom horvát és szerb recepciójáról eddig jóval többet olvashattunk, mint a szlovéniairól. Bizonyára történelmi okok játszottak közre ebben, hiszen a magyarság a múltban a horvátsággal és a szerbséggel állt közvetlenebb kapcsolatban. Az utóbbi évtizedekben öröndetes változásnak vagyunk szemtanúi: a magyar-szlovén irodalmi kapcsolatok - főként szépirodalmi művek fordítása révén - egyre gazdagodnak és terebélyesednek.

Dolgozatunkban - ha vázlatosan is - áttekintést adunk a magyar irodalom szlovéniai fogadtatásáról ebben az évszázadban. Számba vesszük azokat a szellemi csatornákat, amelyek az irodalmi információkat közvetítették, és szólunk azokról az irodalmárokról is, akik kezdeményezői és ápolói voltak ezeknek az irodalmi kontaktusoknak. Mivel a szellemi mozgások nem egyirányúak - kiváltképpen szomszédos népek esetében nem azok -, ezért a szlovén irodalom magyarországi fogadtatása kapcsán feltétlenül érintenünk kell azokat a körülményeket, amelyek a magyar irodalom szlovéniai befogadására is hatással voltak.

A szlovén sajtóban a XX. században folyamatosan találkozzunk a magyar irodalommal foglalkozó írásokkal. A szlovén hungarikákra vonatkozó első átfogó dolgot Vilko Novak írta meg a harmincas évek végén.<sup>2</sup> Novak írása bibliográfiai pontossággal gyűjti egybe az addigi hungarikákat. A szerző kiemeli a muratáji szlovén tájirodalom közvetítő szerepének fontosságát. Felsorolja azokat a magyar szerzőket, akiket ottani fordítók népszerűsítettek azon a tájon - természetesen az ún. prekmurjei (murántúli) szlovén nyelvjárón, regionális irodalmi nyelven. A magyar irodalom Ljubljánába is eljutott. Petőfi nálunk is alig ismert regényének, A hóhér kötele c. műnek két fordítása is megjelent: 1911-ben és 1934-ben. Novak dolgotában felsorolja a harmincas években írott saját cikkeket is.<sup>3</sup>

Ezekből az írásokból a szlovén olvasó betekintést kaphatott a korabeli magyar irodalmi életbe. Pável Ágoston, akit



baráti szálak fűztek Novak-hoz, szlovén vonatkozású írásait ugyanebben az időben publikálja Magyarországon.<sup>4</sup> A páveli irodalomközvetítői örökség igazi folytatója Szlovéniában Štefan Barbarič irodalomtörténész lett. Petőfi szlovénre fordított verseiről a költő halálának 100. és születésének 150. évfordulója kapcsán részletes áttekintést adott.<sup>5</sup> Szakszerű és elmélyült elemzése feltárja a fordítások gyengéit. A Petőfi-bibliográfiát 1973-ban Vilko Novak és Jože Munda egészítik ki - ez könyv alakjában meg is jelenik.<sup>6</sup> Ivan Prijatelj neves szlovén irodalomtörténésznek az Asbóth Oszkár által szerkesztett Egyetemes Irodalomtörténet számára a szlovén irodalomról adott áttekintése kapcsán Barbarič egy újabb tanulmányában az Enciklopedija Jugoslavije (Jugoszláv Enciklopédia) magyar és szlovén irodalmi kapcsolatokkal foglalkozó két szócikkének - A délszláv irodalom a magyaroknál, A magyar irodalom a délszlávoknál - hiányosságaira mutat rá.<sup>7</sup> Kiegészítései elsősorban az 1945 előtti korszakot érintik. Itt olvashatjuk azt is, hogy Vilko Novak e tanulmány megírásának időpontjáig kb. ötven hungarisztikai vonatkozású bibliográfiai egységet hozott létre. Barbarič jelentős kiegészítései egyben figyelmeztető értékűek: a magyar-szlovén irodalmi kapcsolatok filológiai feltárására több figyelmet kellene szentelni. Egy újabb tanulmányában, amelyet 1980-ban írt, már főként az 1945 utáni fordításokat veszi számba.<sup>8</sup> Az összevont szlovén mérleg, írja, kb. ötven cím. Ez igen kedvező, hiszen sem a horvátok, sem a szerbek nem jelentettek meg ennyi magyar szépirodalmi művet.

A szlovén hungarikákkal párhuzamosan ejtsünk néhány szót a magyar slovenikakról - némileg enyhítve Vilko Novak igen szkeptikus megállapítását, amely így szól: "Szinte nincs is olyan kiáltó példa Európában két szomszédos nép viszonylatában, mint volt - s részben ma is - a szlovének nemzetörödmisége mindazzal szemben, ami magyar - és viszont."<sup>9</sup>

A szlovén irodalom magyarországi fogadtatását vizsgálva többnyire Szlovéniában publikált írásokra kell hagyatkoznunk. Az irodalmi közvetítésben Pável Ágoston nem pusztán délszláv tárgyú tanulmányokkal vette ki részét, hanem szlovén művek fordítójaként is kiemelkedő szerepet vállalt. Ivan Cankar, a szlovén irodalom klasszikusa műveinek ő volt első tolmácsolója nálunk. Pável szerepéről a magyar-szlovén kapcsolatokkal foglalkozó szakemberek mindegyike említést tesz. Gállos Orsolya műfordító, a kortárs szlovén irodalom igen jó ismerője nálunk, a hetvenes évek elején írott tanulmányában rövid és nagyon vázlatos áttekintést ad a szlovén irodalom magyarországi fogadtatásáról.<sup>10</sup> Felsorolja az addig lefordított műveket és több magyarországi recenzióból is idéz. Štefan Barbarič a magyar irodalom szlovéniai fogadtatása kapcsán számadatokkal illusztrálja, hogy a magyar mérleg hasonló a szlovéniaihoz: a nyolcvanas évekig a budapesti Európa, a jugoszláviai Forum és a Pomurska založba kiadók összesen mintegy harmincöt címet jelentettek meg.<sup>11</sup> A korábbi és az újabb fordításokat is számba vette Marjanca Mihelič nemrégiben megjelent dolgozatában.<sup>12</sup>

A szlovén hungarikák és a magyar szlovenikák közös mérlegét megvonva arra a következtetésre juthatunk, hogy a két irodalom azokban a periódusokban került közel egymáshoz, közölt sok információt egymásról, amikor voltak az irodalmak közötti kapcsolatok fontosságát szem előtt tartó irodalmárok, akik egyaránt jól ismerték a magyar és a szlovén kultúrát és történelmet. A paveli-novaki-barbariči hagyománynak ma sem Szlovéniában, sem Magyarországon nincsenek igazi letéteményesei.

A magyar irodalom szlovéniai és a szlovén irodalom magyarországi népszerűsítésének a század folyamán kialakultak ma már jól körvonalazható csatornái. A muratáji szlovén táji irodalomban 1919-ig, e terület elcsatolásáig Magyarországtól,

lépten-nyomon találkozunk magyar szerzők műveivel. Később a szlovének szellemi központja, Ljubljana építi tovább a magyar kapcsolatokat. Korábban el-elszórva itt is találkozunk magyar vonatkozású írásokkal. A Pomurska založba kiadó életre hívásával (1954) Muraszombat (Murska Sobota) ismét részt vállal a kapcsolatok építésében - főként az itt kiadott magyar szerzők szlovén nyelvű műveivel, szlovén-magyar kétnyelvű kiadványokkal és magyar nyelvű könyvekkel. A Muratájon ma kibontakozó magyar nemzetiségi szépirodalom mindkét irányba erősíti a kapcsolatokat.

"Muratáj" címmel 1988-ban "Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat" indult, amely földrajzi és szellemi helyzeténél fogva a kapcsolatépítésnek fontos állomása lehetne. Nem szabad megfélemedeznünk a vajdasági magyar irodalomról sem, amely a szlovéniai magyar irodalomhoz hasonlóan ugyszintén többirányú közvetítést lát el.

A szombathelyi Vasi Szemle, amely 1933-ban indult, majd később, 1940-ben a Dunántúli Szemle nevet vette fel, még Pável életében, éppen a viszonyosság elvét tartva szem előtt, föl vállalta a szlovén irodalom magyarországi népszerűsítését. De tették ezt a kor legismertebb szlavistái is Budapesten: Asbóth Oszkár, Melich János és Hadrovics László. Napjainkban a budapesti Európa kiadó több jelentős kortárs szlovén szerző művének megjelentetésével kötelezte el magát a páveli hagyomány folytatása mellett.

A Mura és a Rába közötti terület a X. századtól egészen 1919-ig a magyar állam fennhatósága alatt állott. Az évszázadok folyamán e területen kibontakozó szlovén nyelvű regionális tájirodalom több ponton is kötődött a magyar kultúrához. Az itt megjelenő könyveket kezdetben a magyar ábécé betűivel nyomtatták, később (leszámítva az 1941 és 1945 közötti időszakot, amikor a Muratáj ismét Magyarországhoz tartozott, s az ún. Gaj-féle helyesírás<sup>13</sup> tilos volt) kizárólag a Gaj-féle helyesírással. Ezeknek a könyveknek magyar mecéná-

sai is voltak. Magyar egyházi és iskolai könyveket rendszeresen fordítottak szlovén nyelvre. Petőfi, Arany és Vörösmarty verseinek első szlovén nyelvű fordításai ezekben a tankönyvekben láttak napvilágot. A nyelvi és kulturális érintkezések révén e tájnyelvbe sok magyar nyelvi elem került.<sup>14</sup> Muratáj szellemi életébe Budapest és Ljubljana felől beszűrődő hatások itt részben lecsapódtak, de útjukat folytatták is, egymást keresztezve, a két kulturális központ irányába. Fontos itt megjegyeznünk, hogy az aktuális politikai mozgások, események és fordulatok e szellemi áramlásban mindig is döntő szerepet játszottak.

Magyar vonatkozású írásokkal, vers- és prózafordításokkal a múlt század végétől kezdődően, bár nem oly gyakorisággal, mint a Muratájon, de Ljubljánában is találkozunk. Anton Aškerc szlovén költő 1887-ben közölt Pred spomenikom Petőfijevim (Petőfi szobra előtt) című költeményében, éppen Petőfi gondolatai jegyében, arra figyelmezteti a magyarságot, hogy elveszti szabadságát az a nemzet, amely azt másoknak meg nem adja.<sup>15</sup> Josip Stritar Dunajske elégije-(Bécsi elégia)-iben határozottan bírálja a magyarságot. A XX. század folyamán a korábban kifejezetten politikai okokkal magyarázható Aškerc-Stritar-féle kritikus hangnem eltűnik, helyette az új értékek feltárása kerül előtérbe. Alojz Gradnik költő 1933-ban Ady, Kosztolányi és Reichard Pirooska verseit jelen-teti meg szlovén nyelven.<sup>16</sup>

A már említett Vilko Novaknak ugyanebben az időben születő írásai szinte programszerűen figyelmeztetik a szlovéneket, hogy többet kell tenniük a szomszédos magyarság jobb megismerése érdekében.<sup>17</sup> Novak harmincas évekbeli korszakának a betetőzése volt Madách Az ember tragédiájának átültetése.<sup>18</sup> A művet 1940-ben Novak nyersfordítása alapján Tine Debeljak költötte át szlovén nyelvre. A fordítás egy tervezett bemutató alapjául szolgált, ám az előadás nem jött lét-

re. Szeli István újvidéki irodalomtörténész szerint a létező hét horvát-szerb fordítás mellett ez a szlovén nyelvű a legjobb.<sup>19</sup>

A második világháború éveiben magyar vonatkozású irással Ljubljánában nem találkozunk.

Az ötvenes években minden korábbinál agresszívebben politikai körülmények határozták meg a kulturális mozgásokat.

A kommunista pártok Tájékoztató Irodájának 1948-as Jugoszláviát megbélyegző határozata mindkét részről hallgatásra ítélte azokat, akik elkötelezett szószólói voltak korábban a magyar-délszláv közeledésnek. A dogmatikus irodalomfelfogásnak Jugoszláviában is voltak hívei. Franc Šebjanič így jellemzi a háború előtti magyar irodalmat: "A magyar irodalom a múltban igen távol állt a valóságos élettől, messze a magyar néptől. Úgy ábrázolnám, mint egy felcicomázott uracs-kát teljes nemesi díszben a pesti szalon parkettjén, cigányzene és bárgyú úri szokások közepette, vagy úgy festeném le, mint egy felfuvalkodott mágnást vidéki kúriájában, valahol távol a romantikus pannon alföld peremén."<sup>20</sup> Šebjanič nem éppen dicsérő gondolatait kiterjeszti a második világháború utáni magyar irodalomra is. Lesújtó ítéletéből Déry Tibor és Illyés Gyula sem marad ki. Sajnálatos módon Šebjanič-nak jó alapul szolgálhatott az a Lukács-interjú, amely Belgrádban készült, s amelyet 1948-ban a szlovének is megjelentettek.<sup>21</sup> Lukács itt kifejti, hogy az új társadalmi rendnek a realizmusra van szüksége, a dekadens irányzatok kora lejárt, és a szocialista irodalom számára a Tolsztoj-féle művészet az egyedül üdvös.

Ebben az időszakban - jellemző módon - magyar népmeséket és némi ifjúsági irodalmat jelentettek meg Szlovéniában.

Az ötvenes évek legkiemelkedőbb magyar vonatkozóso-

kat tartalmazó publikációja Ivan Grafenauer irodalomtörténész és néprajzkutató Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu (Szlovén népmesék Mátyás királyról) c. könyve.<sup>22</sup> Mátyás király szinte mitikus hősnek számít a szlovén népköltészetben. Grafenauer összegyűjtötte a róla szóló szlovén népmeséket, s nagyon alapos tanulmány kíséretében adott elemzést a Mátyás-jelenségről a szlovén népköltészetben. Ezzel a témával korábban Pável Ágoston is foglalkozott.<sup>23</sup>

A hatvanas években Szlovénia minden korábbinál nyitottabbá vált a magyar irodalom befogadása iránt. A Rákosi-korszak béklyóiból ocsúdó magyar irodalmat akkor valóban a pezsgés jellemezte. Kezdetét vette a leszámolás a dogmatikus marxista irodalom-felfogással. A magyarországi folyamatokról több tudósítást is olvashatunk ezekből az évekből. Külön figyelmet érdemelnek azok a híradások, amelyek az egzisztencializmus körüli magyarországi vitákkal foglalkoznak, hiszen e viták tanulsággal szolgálhattak a szlovének számára is.<sup>24</sup> Štefan Barbarič korszerű és elmélyült magyar irodalomismertéről azokból a tanulmányokból is meggyőződhetünk, amelyekben Tamási Áront, Déry Tibort, Sánta Ferencet és Németh Lászlót mutatja be.<sup>25</sup> Dolgozatait néhány műfordítással teszi még értékesebbé.

Az alábbi jelentősebb magyar szerzők művei jelentek meg könyvalakban ebben az időszakban: Illyés Gyula Petőfije (Ljubljana, 1960), a Puszták népe (Murska Sobota, 1962), Zilahy Lajostól Valamit visz a víz (Lj., 1963), Fejes Endre Rozsdatemetője (M.S., 1964), Móricz Légy jó mindhalálig-ja (M.S., 1966), Moldova Sötét angyal-a (M.S., 1966), Jókaitól Az aranyember (M.S., 1966, 1967, Lj., 1975), Németh László Iszony-a (M.S., 1966), Mikszáth Különös házasság-a (M.S., 1968), Tamási Áron Ábel-je (M.S., 1968), Ljubezen (Szerelem) címmel válogatás a kortárs magyar prózából (M.S., 1969) Jó-kai Fekete gyémántok-ja (M.S., 1969) és az Egy magyar nábob (M.S., 1969).<sup>26</sup>

A hetvenes években a megelőző évtizedhez képest tényleges változás nem következett be. Napvilágot látott Gállos Orsolya tanulmánya a hatvanas évek magyar lírájáról<sup>27</sup> és Pal-kó István dolgozata a magyar irodalom fejlődéséről 1945-től.<sup>28</sup> Örkény Macskajáték-át is bemutatták Ljubljánában, de a kritikai fogadtatás, mint korábban a Tótéké, igen vegyes volt. Magyar klasszikusok műveinek kiadása változatlanul napirenden van – kortárs szerzőktől alig jelenik meg valami. Jókai, Gárdonyi, Móricz és Németh László művei mellett szinte eltűnik Kertész Ákos Makrá-ja (M.S., 1973) és Lakatos Menyhért Füstös képei (M.S., 1977). Két jelentős verses kötetet mindenképpen meg kell említenünk, hiszen nagy adóssága volt mindkettő a szlovéneknek: Ady Endre válogatott versei Kri in zlato (Vér és arany) címmel jelentek meg (M.S., 1977) és a Madžarska lirika 20. stoletja (Huszadik századi magyar líra) című antológia, úgyszintén 1977-es keltezéssel, Adytól Tandoriig ad képet költészetünkről.

Amíg a hatvanas években, s részben a hetvenes években is a szlovén irodalmi közvélemény szinte naprakész információkat kapott a magyar irodalom aktuális kérdéseiről, némi ízelítőt a művekből, addig a nyolcvanas években nagyon kevés híradással találkozhatott irodalmi s egyéb lapokban. Štefan Barbarič 1980-ban írott dolgozatában a megelőző két termékeny évtizedet mintegy lezárva máig érvényes megállapításokkal szolgál fordítók és kritikusok számára egyaránt.<sup>29</sup> Felhívja a figyelmet a fordítás előtti alapos történelmi és kultúrtörténeti előtanulmányok fontosságára, és szól a megjelenést követő kritikai visszhang jelentőségéről. A magyar irodalom szlovéniai fogadtatásánál gyakorta mindkét tényezőt figyelmen kívül hagyják.

E korszaknak két kiemelkedő műfordítása egy újabb Ady-kötet<sup>30</sup> és Weöres Sándor válogatott versei.<sup>31</sup>

Az 1988. évi Vilenica nemzetközi irodalmi díjat, a-

melyet a Szlovén Írószövetség alapított, Esterházy Péternek ítélték oda. Esterházy neve azóta ismert a szlovén irodalmi közvélemény előtt. Hamarosan megjelenik A szív segédigéi c. regénye. Ez a tény persze még nem jogosít fel bennünket, hogy azt higgyük, a kortárs magyar irodalom jeles szerzője e művének kiadásával új, felívelő korszak kezdődik a magyar irodalom szlovéniai befogadásában.

A magyar irodalom szlovéniai befogadásának fenti vázlatos és rövid áttekintése is jól illusztrálja, hogy a magyar-szlovén irodalmi kapcsolatoknak Szlovéniában is voltak mindig elkötelezett hívei. A kulturális kapcsolatok mai és jövőbeni alakulásán fáradozó irodalmároknak van mire támaszkodni. Komparatistikáknak napjainkban is adósságot kell törlesztenie: jobban fel kell tárnia a magyar-szlovén irodalmi érintkezéseket.

Minden kultúrában a nemzetin túl egyfajta nemzetközi becsvágy is munkál: kilépni az országból s egy lehetséges, esetünkben európai integrációs folyamatban jól elkülöníthető s elkülönülő módon megjelölni önmagunkat. Hogyha a magyar-délszláv irodalmi kapcsolatokat vizsgáljuk a fentiek tükrében, akkor meg kell állapítanunk, hogy a magyar irodalom szlovéniai megismertetése és terjesztése igen fontos állomás a kelet-közép-európainál tágabb, na még virtuális szellemi térhez vezető ösvényen. Ezt nem pusztán a nálunk és a Szlovéniában zajló aktuális társadalmi törekvések igazolják, hanem a történelmi tapasztalatok is ebbe az irányba mutatnak.



## JEGYZETEK

1. A délszláv irodalomtörténeti terminus technikus három népcsoport: a horvát, a szerb és a szlovén megjelöléseként honosodott meg nálunk. Feltételesen elfogadva e megjelölést, kiegészítésképpen szeretnénk megjegyezni, hogy a fogalom tágabb értelmű, hiszen a makedónok és a bolgárok is az ún. déli szláv nyelvek csoportjába tartoznak.
2. Novak, Vilko: Hungarica pri Slovencih (Szlovén hungarikák). Klny. Čas, 1938/39. I-II.sz. 39-42.
3. I.m. Néhány cím a sok közül, amelyek mind a Slovenec c. folyóiratban jelentek meg: Madjari in Slovenci (Magyarok és szlovének). 1932. 237. sz., Pismo o Madžarsko (Levél Magyarországról). 1932. 9o.sz., Novo madžarsko leposlovje (Új magyar szépirodalom). 1933. 192.sz., Pogled v sodobno madžarsko književno življenje (Betehtetés a kortárs magyar irodalmi életbe). 1934. 2o2. sz., Naši kulturni stiki z Madžari (Kulturális kapcsolataink a magyarokkal), 1935. 2o7. sz.
4. Pável Ágoston munkásságába az alábbi művek adnak jó betektetést: P.Á.: Válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely, 1976. P.Á.: Válogatott műfordításai és versei. Szombathely, 1986. Pável Ágoston (bibliográfia). Kiadta a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár. Szombathely, 1986.
5. Barbarič, Štefan: Popravila in dopolnila k Petőfiu v slovenščini (Megjegyzések és kiegészítések

Petőfi szlovénra fordított verseihez). Nova obzornja, 1949. 10.sz. 479-482., valamint B., S.: Stopedeseta obletnica Petőfijevega rojstva (Petőfi születésének 150. évfordulója). Knjiga, 1973. 9.sz. 495-497.

6. Munda, Jože - Novak, Vilko: Sándor Petőfi v slovenščini. Bibliografija prevodov (Petőfi Sándor szlovén nyelven. Fordítások bibliográfiája.) Ljubljana, 1973.
7. Barbarič, Štefan: A szlovén irodalom első magyar nyelvű áttekintése. In.: Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I. Újvidék, 1982. 240-246.
8. Barbarič, Štefan: Manifestacija tvornega sosedstva. Bogata slovensko-madžarska izmenjava (Az alkotó szomszédság manifesztálása. Gazdag szlovén-magyar csere.). Naši razgledi, 1980. 15.sz. 438-439.
9. Novak, Vilko: Odgovornost prevajanja iz madžarščine (A fordítás felelőssége magyarból). Jezik in slovstvo, 1970/71. 7.sz. 217.
10. Gállos Orsolya: Nekaj odmevov na slovensko literaturo v madžarskih prevodih (A magyarra fordított szlovén művek visszhangja). Sodobnost, 1973. 12. sz. 1117-1121.
11. Ld. a 8. jegyzetet. B., Š. i.m. Barbarič ebben a dolgozatban Tóth Ferencnek a Knjiga 1974. 9. számában megjelent bibliográfiájára támaszkodik.
12. Mihelič, Marjanca: Na kad obsojena ribica razmišlja o srednji Evropi. Odmev slovenske misli in umetniške besede na Madžarskem (A kádra ítélt halacska Közép-Európáról gondolkodik. A szlovén eszme és szépirodalom magyarországi visszhangja.). Naši razgledi, 1989. 3. sz. 92.

13. Ljudevit Gaj (1809-1872) a horvát illir-mozgalom egyik vezéregyénisége, a horvát helyesírás reformátora cseh minta alapján.
14. Igen alapos áttekintést ad erről a témáról Novak, Vilko: A murántúli irodalom magyar kapcsolatai c. dolgozatában. Ld. a 7. jegyzetet 56-59. Továbbá: Novak, Vilko: Izbor prekmurskega slovstva (Válogatás a murántúli irodalomból). Ljubljana, 1976.
15. Ljubljanski zvon, 1887. 578.
16. Ljubljanski zvon, 1933. 398-401.
17. Ld. Novak, Vilko i.m. 2. jegyzet
18. Madách Imre: Tragedije človeka. Ford.: Tine Debeljak, Vilko Novak. Založba ljudskih iger, Kranj, Ljubljana, 1940.
19. Szeli István: A Tragédia délszláv képe. In.: Sz.f.: Utak egymás felé. Újvidék, 1969. 49-162.
20. Šebjanič, Franc: O sodobni madžarski književnosti (A kortárs magyar irodalomról). Nova obzorja, 1950. 170.
21. Görg/sic/ Lukacs o živih tradicijah osemindstiridesetega leta (Lukács György negyvennyolc élő hagyományairól). Vprašanja naših dni, 1948. 14. sz. 327-329.
22. Ljubljana, 1951.
23. Pável Ágoston: A Hunyadiak a délszláv népköltészetben, Mátyás király és a szlovének. P.Á.: Válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely, 1976. 46-66.
24. A.R.: Nova "tretja pot". Pogled v sodobno madžarsko književnost (Az új "harmadik út". Betekintés a kortárs magyar szépirodalomba). Delo, 1961. (VI. 18.) 165. sz. 8., valamint Zdravec, Franc: Srečanje z madžarskimi književniki

- (Találkozás magyar irodalmárokkal). Naši razgledi, 1965. 21. sz. 438-439.
25. B.,Š.: Madžarska literarna gosta (Magyar íróvendégek). Delo, 1963. (IV.27.) 115.sz. 5., Beležka o pisatelju. Déry Tibor. (Jegyzet az íróról. Déry Tibor.). Problemi, 1965. 27-28. sz. 432-433., Sánta Ferenc. Dialogi, 1965. 6.sz. 289-293., Ljudska mudrost Árona Tamásija. Pokojnem pisatelju za slovo in v spomin (Tamási Áron emberi bölcsessége. A megboldogult író dicsőségére és emlékére). Dialogi, 1967. 1.sz. 45-48.
26. Forrásul az alábbi művet használtuk: Moder, Janko: Slovenski leksikon novejšega prevajanja (Az újabb fordítások szlovén lexikona). Založba Lipa Koper, 1985.
27. Gállos Orsolya: Madžarska lirika sestdesetih let (A hatvanas évek magyar lírája). Sodobnost, 1974. 6. sz. 541-546. A tanulmány mellett kilenc magyar költő verseit találjuk.
28. Palkó István: Današnja madžarska književnost (Mai magyar irodalom). Dialogi, 1972. 5.sz. 320-324, 6. sz. 405-410., 7-8. sz. 490-498.
29. B.,S.: i.m. Ld. a 8. jegyzetet
30. Ady Endre: Pesmi. Ljubljana, 1980.
31. Weöres Sándor: Boben in ples (Dob és tánc). Ljubljana, 1984.

Magyar Miklós

A Párizsi Hungarológiai Központ kutató-  
és oktatómunkája

Szervezeti felépítés

A Párizsi Hungarológiai Központ (Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises), C.I.E.H., 1985 óta működik. Létrehozása annak a nagyszabású koncepciónak része, amelynek során Rómában, Berlinben, Bécsben, Ungváron, Groningenben is létrejöttek hasonló központok, és amiről Köpeczi Béla kulturális miniszter az alábbiakat mondta a hatodik lektori konferencián: "Ha mi azt akarjuk, hogy utánpótlás nevelődjék, illetve olyan képzett szakemberek kerüljenek közel a magyar stúdiumokhoz, akik abban az országban számítanak, akkor saját egyetemi kutató rendszerükön belül kell megtalálni a megfelelő szervezeti formát. Ezért szorgalmazzuk a hungarológiai központok létrejöttét a különböző egyetemeken."

Az idézet nem csupán magában foglalja az egyetlen lehetséges utat, amely alkalmas a hungarológiai kutatások összefogására és a tudományos utánpótlás kinevelésére, de utal arra a szükséges szemléletváltásra is, amely a hungarológiai kutatások és az oktatás területén - mint az beszámolómból remélhetőleg kiderül - be is következett. Nevezetesen azokról az eredményes törekvésekről van szó, amelyek célja, hogy a hungarológiai stúdiumok magán a magyar szakos képzésen belül is túllépjenek a hagyományos irodalom- és nyelvészeti központúságon, másrészt ezek a stúdiumok helyet kapjanak a nem magyar

szakosok egyetemi képzésében, ezáltal olyan szakembereket is megnyerjünk a hungarológiai kutatásoknak, akik eredetileg más szakterületet választottak.

A Párizsi Egyetemek Közötti Hungarológiai Központ az Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III. épületében kapott helyet (1, Rue Censier, Paris V<sup>e</sup>). A Központ modern, barátságos, ennél fogva az egyetem többi egysége által irigylet, ám mára már igen szűknek bizonyult. Egy könyvtárhelyiség a lelke, amelynek könyv és folyóirat-állományát elsősorban a magyar fél biztosítja (csakúgy, mint a félállású könyvtárost), de a központ saját költségvetéséből is gyarapítja állományát.

Továbbra is a szervezeti és működési feltételeknél maradva, meg kell említenem, hogy a központ sajátos helyzetben van, ami abból adódik, hogy költségvetését lényegében a francia Felsőoktatási Minisztérium biztosítja, ugyanakkor a Páris III. egyetemén működik. Annak ellenére, hogy mint neve is mutatja, egyetemek közötti funkciót lát el, oktatási tevékenysége az egyetem egyik szervezeti egységéhez, az Általános és Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Intézethez (I.L.P.G.A.) tartozik, minthogy kutatási és tudományszervező munkáján kívül az oktatásszervezést és az oktatói munkát is ellátja. Ez utóbbit a Keleti Nyelvek Főiskolájával (I.N.A.L.C.O.) közösen végzi.

A fentiekben vázlatosan leírt sajátos helyzetből sajátos előnyök és még sajátosabb hátrányok származnak, amikről ezen a fórumon már csak azért sem érdemes sokat beszélni, mert az, hogy mennyiben kedvezőek és mennyiben kedvezőtlenek a feltételek, nagyon is viszonylagos. Bizonyára számos itt jelenlévő kolléga dolgozik sokkal rosszabb körülmények között, ugyanakkor olyanok is vannak, akik számára teljesen érthetetlen lesz, ha elmondom, hogy a Párizsi Hungarológiai Központnak egyáltalán nincs gépirónője, és hogy a tanároknak

nem jut egy íróasztal sem a központban, s maga az igazgató harmadmagával dolgozik egy tágasnak éppen nem mondható irodában.

Rátérve a személyi feltételekre, a központ igazgatója Jean Perrot professzor, az igazgatóhelyettes a mindenkori vendégtanár. Ettől az évtől kezdve egy docensi státussal bővült a Paris III. egyetemen a magyar oktatók száma. Megint csak sajátos helyzetünket kell említenem amikor elmondom, hogy egyetemi státusban csupán a vendégtanár, ettől az évtől egy docens és egy lektor van. A központ igazgatója az Ecole Pratique des Hautes Études professzora. A többi oktató a Keleti Nyelvek Főiskolájának alkalmazásában van, illetve külső óraadó.

Az említett félállású könyvtároson kívül egy kolléga intézi félállásban a központ nemzetközi kapcsolatait, s szintén félállásban van egy kisegítő adminisztrátor, aki azonban nem gépel.

#### Dokumentációs tevékenység

A dokumentációs bázis kialakítására 1986-ban a központ megállapodást írt alá a Bibliothèque Nationale-al, amelynek alapján a központ anyagi támogatásával és a Széchényi Könyvtár közreműködésével feldolgozásra kerül a Bibliothèque Nationale magyar vonatkozású anyaga. A központ folyamatosan feldolgozza a magyar vonatkozású disszertációk bibliográfiáját is. (A teljes igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy egy félállású könyvtárossal sem a könyvtár rendeltetési szerinti működtetése, sem egy teljeskörű dokumentáció nyilvántartása nem oldható meg.) A dokumentációs tevékenység akkor tölti be igazán hivatását, ha rendelkezik a hungarológiai kutatások teljeskörű nemzetközi bibliográfiájával. Ennek technikai feltételei adóttak, hisz a központban megfelelő kapacitású számítógép működik, az egyetem központi könyvtára pedig a rendelkezésünkre tudja bocsátani mikrofilm-olvasóit.

A számítógépre és mikrofilmre vitt katalógusrendszer a központ 1989-92-es terveiben szerepel.

E munkák megvalósításához valamennyi hungarológiai központ segítőkész együttműködésére lenne szükség. A dokumentációcsere, valamint az együttműködés módozatairól való megállapodásra is alkalmat ad többek között a központ 1990-re tervezett nemzetközi tanácskozása, amelyre a meghívások remélhetőleg már minden érdekelt hungarológiai központhoz eljutottak.

Itt szeretném felvetni azt a gondolatot, hogy jelen tanácskozás szervezői sokat tehetnének a hungarológiai központok közötti információcsere meggyorsítása érdekében. Meg kellene fogalmazni egy körlevelet, amely tartalmazná valamennyi hungarológiai központ nevét, címét, a vendégtanárok, lektorok nevét, címét, valamint azt a kérést, hogy minden hungarológiai központ küldje meg a rendelkezésére álló hungarológiai bibliográfiákat, esetleges kiadványaikat valamennyi központ számára. Még biztonságosabb lenne, ha ezt a feladatot a budapesti Nemzetközi Hungarológiai Központ vállalná. Itt lehetne sokszorosítani a bibliográfiákat, begyűjteni és szétküldeni a kiadványokat. Annál inkább, mivel amúgy is szüksége van a központnak is minderre a dokumentációra.

Ugyancsak fontos lenne megkapni a Széchényi Könyvtár bibliográfiai kiadványait is.

### Kutatások

A párizsi Egyetemek Közötti Hungarológiai Központ kutatási terveit a Tudományos Tanács vitatja meg, egészíti ki újabb javaslatokkal. A Tudományos Tanács tagjai a francia és magyar tudományos élet kiemelkedő személyiségei, a Sorbonne és a Keleti Nyelvek Főiskolájának több oktatója és vezetője (ide értve a központ vezetőit is), de a tanácskozáson jelen vannak a francia Oktatási Minisztérium, a Külügyminisztérium, Pénzügyminisztérium, valamint a Párizsi Magyar Inté-



zet képviselői is.

A párizsi központ - összhangban a hungarológiai központok létrehozásakor kitűzött célokkal - tudományszervező és kutató munkájában a lehető legszélesebb körű hungarológiai kutatások támogatását tűzte ki célul. Ez az elhatározás megnyilvánul a Tudományos Tanács összetételében, ahol a legkülönbözőbb tudományágak képviselői vannak jelen a nyelvtudományoktól az irodalomtudományokon és történettudományokon át a közgazdaságtan és a biológiai tudományokig. Ugyancsak tükrözi a nyitottságot a kollokviumok tematikája (a közeljövőben a zene- és képzőművészetek köréből tervezünk konferenciát rendezni), valamint a szeptemberben első számával jelentkező Cahiers d'Études Hongroises című folyóirat profilja is.

A központ csak akkor végezheti eredményesen tudományszervező és kutató munkáját, ha egyrészt összefogja, támogatja a franciaországi hungarológiai kutatásokat, tovább fejleszteti kapcsolatait más hungarológiai központokkal, közöttük is elsősorban a budapesti Nemzetközi Hungarológiai Központtal (lásd dokumentációs tevékenység, kerekasztalok, tudományos ülések, publikációk elhelyezése, illetve anyagi támogatása, ösztöndíjak, tudományos továbbképzések megszervezése és támogatása stb.). Pontosan ezekkel a kérdésekkel kíván foglalkozni az 1990-es párizsi Nemzetközi Hungarológiai Konferencia, amelyet remélhetőleg más hungarológiai központok hasonló rendezvényei követnek, hisz a folyamatos együttműködés egyik alapvető feltétele a rendszeres eszmecsere.

Van azonban még egy kapcsolatrendszer, amelyik véleményem szerint csak részben és egyes tudományágakban működik megfelelően. A hungarológiai kutatások és a hungarológia oktatása már több éve kilépett a hagyományos nyelvészet-irodalom centrikusságból, ennek intézményes kapcsolatrendszere azonban nem követte ezt a változást.

A következő évek feladata lenne a magyar-francia re-

cepciókutatások egyes részterületeinek magyar bázisintézményeivel való közvetlen munkakapcsolat kialakítása azokon a területeken, ahol jelenleg ez hiányzik. Itt például azokra a területekre gondolok, ahol a központ munkatársai csak közvetítő szerepet vállalhatnak, nem lévén a terület szakemberei. (Hogy csak egyetlen példát említsek, a Paris II egyetemen Xavier Richet révén a hallgatók behatóan foglalkoznak a magyar közgazdasági elméletekkel. Xavier Richet maga tagja a központ Tudományos Tanácsának, s magyar vonatkozású cikkét a Cahiers d'Études Hongroises következő számában közöljük.)

A központ tudományos kutatási eredményeit részben az alábbi kollokviumokon tette publikussá:

- 1985 december: Kosztolányi Dezső munkásságáról (a kollokvium anyaga megjelent 1988-ban Regards sur Kosztolányi címmel).

- 1986 december: Buda visszafoglalásának háromszázadik évfordulója alkalmából rendezett tudományos tanácskozás. (Egyes előadásai megjelennek az 1989-ben induló Cahiers d'Études Hongroises-ban.)

- 1988 február: magyar-francia lexikológiai és lexicográfiai konferencia Nancyban, illetve Párizsban.

- 1986 május: magyar-francia kontrasztív nyelvészeti napok (C.I.E.H.).

- 1987 szeptember: magyar-francia nyelvészeti napok (Budapest).

- 1989 február: Magyar-francia kulturális kapcsolatok 1920-tól napjainkig. A C.I.E.H. és P.M.I. rendezvénye a P.M.I. fennállásának 60. évfordulója tiszteletére. (A tudományos ülásszak anyaga megjelenik 1990-ben a Cahiers d'Études Hongroises különszámaként.)

A párizsi Hungarológiai Központ legfontosabb kutatási irányai jól kirajzolódtak az 1989 februárjában tartott tudományos ülásszakon, amely arra is alkalmat adott, hogy az

adott kutatási terület szakemberei közvetlen munkakapcsolatba kerüljenek. A kollokvium után több kutató kereste meg központunkat, s kért segítséget kutatásaihoz ösztöndíj, publikációs lehetőség, illetve munkacsoport szervezése révén. Különösen figyelemre méltó egy fiatal történészekből álló kutatógárda, akik máris jelentős eredményeket tudnak felmutatni, de az intézményesített kapcsolatok kiépítése a következő év feladata lesz.

Tovább folyik a kontrasztív nyelvészeti kutatócsoport munkája, amely egy új francia-magyar és magyar-francia nagyszótár kiadását tűzte ki kutatási célul.

Jó esélyei vannak az összehasonlító irodalmi kutatásoknak, hisz az elmúlt évben az Összehasonlító Irodalom kereketei között a nem magyar szakos hallgatók is felvehették a magyar irodalmi szemináriumot. A tanszék vezetőjével, más franciaországi egyetemek Összehasonlító Irodalmi Tanszékeivel és az ELTE Világirodalmi tanszékével közös irodalomelméleti és a francia-magyar irodalmi recepció témájából közös kerekasztalokat, illetve konferenciákat tervezünk. Persze ehhez minél több szakember és intézmény megnyerése lesz még szükséges.

A Tudományos Tanács 1985. évi ülésén merült fel egy hungarológiai lap gondolata. A Párizsi Hungarológiai Központ és a Párizsi Magyar Intézet közös kiadványaként ez év szeptemberében jelenik meg a lap első száma. A Cahiers d'Études Hongroises, a hungarológiai kutatásokról szóló szakcikketek, tanulmányokat közöl a társadalomtudományok legkülönbözőbb területeiről, szakkönyveket ismertet, hírt ad fontosabb eseményekről. A mindenkor vendégtanár szerkeszti egy szerkesztőbizottság segítségével.

### Oktatás

A Hungarológiai Központ fontos szerepet tölt be a magyar nyelv oktatásának szervezésében is. A magyar szakos hallgatók képzése a Keleti Nyelvek Főiskolája (INALCO) és a

Sorbonne, Paris III tanárainak közös és összehangolt munkája keretében történik 20 év óta, intézményesen azonban csak 1988-tól tartják számon a magyarul tanuló hallgatókat a Sorbonne egyetemén azáltal, hogy az INALCO-n, mind a Sorbonne-on beíratkoznak.

Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy az 1989/90-es tanévtől nem csupán egyetemi, de országos szinten is elismert diplomát lehet szerezni magyarból. Ez a tény az oktatás és kutatás színvonalának természetszerű emelkedésén túlmenően a magyar nyelv iránti érdeklődést is nagyban fokozza, ami mellett, hogy örömdetes tény, sokrétű és új (örömdeti) problémák elé állítja az oktatói gárdát és az oktatás szervezőit.

- a.) Ki kellett dolgozni a megemelt szint (licenciátus) felvételének feltételrendszerét.
- b.) Mivel a vidéki egyetemek hallgatói is érdekeltek lehetnek az új diploma megszerzésében, az eddigieknél is szorosabb együttműködés szükséges a vidéki lektorátusok és a párizsi központ között. (Programok egyeztetése, folyamatos tájékoztás stb.)

Itt jegyzem meg, hogy a PMI-vel együttműködve, a Hungarológiai Központ évente megrendezi a magyarul tanuló hallgatók országos találkozóját, valamint évente kétszer szakmai konzultációra hívja meg a lektorokat.

A licenciátus lehetősége nemcsak Párizsban, de a vidéki egyetemeken is nagy érdeklődést váltott ki. Ez nem csupán a hallgatók részéről nyilvánult meg, de az egyetemek vezetői is hajlamosnak tűnnek a magyar nyelv oktatásának bővítésére, amelynek módosatai egyetemenként változnak, attól függően, hogy a magyar tanítása milyen hagyományokkal rendelkezik az illető egyetemen. E tárgyban ez év őszén személyesen fogunk tárgyalni a vidéki egyetemek vezetőivel.

c.) A jobb tájékoztatás céljából a következő évtől hallgatóink először kapnak kézhez részletes programot minden egyes tárgyból, feltüntetve a vizsgakövetelményeket is, valamint az ajánlott irodalmat. Erre annál is inkább szükség van, mivel a hallgatók egy része munka és másirányú tanulmányi elfoglaltság miatt nem minden tantárgyból tud részt venni az órákon, vizsgázni viszont ebben az esetben is lehet. De a vidéki hallgatók felkészülését is alapvetően segíti a most kiadott tájékoztató füzet.

d.) A magyar szakos képzés színvonalának kérdése nem választható el a végzett hallgatók elhelyezkedési lehetőségeinek kérdésétől. Nos, e téren Franciaországban alig javult valamit a helyzet, mindmáig megoldhatatlannak tűnik a magyar nyelv intézményes oktatása középiskolákban, annak ellenére, hogy minden évben jónéhányan érettségiznek magyar nyelvből. A magyarországra küldött lektorok esetében pedig az a paradox helyzet áll fenn, hogy a francia hatóságok a magyarul tudó jelölteket semmiképpen sem Magyarországra küldik. Ebben a tekintetben az utóbbi évben mintha változás lenne észlelhető.

Igazi elhelyezkedési lehetőségek elsősorban a kétnyelvű gimnáziumainkban vannak, amelyek némelyikével már szerződést is kötettek vidéki egyetemek.

Igen öröndetes pl. a strasbourgi egyetem és a szentesi Horváth Mihály gimnázium ilyen irányú szerződése, amely követendő példa lehet. Ugyancsak szívesen fogadja végzett hallgatóinkat a Budapesti Francia Intézet, ahová ez évben is érkezik tőlünk végzős hallgató francia nyelvet tanítani.

A tudományszervező és kutató munka nyitottá válásával párhuzamosan az oktatásban is szakítani kellett a hagyományos bölcsészképzés modelljével.

Ezt a szemléletváltást különösen indokoltá teszi az egyre nagyobb és minden irányú érdeklődés hazánk iránt.

Az oktatás pluridisciplinális jellege nyilvánul meg magában a magyar szakos tanárképzésben is. Az 1989/90-es évre első ízben meghirdetett licenciátus-programban a nyelvészeti, irodalmi, történelmi stúdiumok mellett civilizációs (nemzeti identitás és európai kultúra), etnológiai, művészettörténeti tárgyak is szerepelnek.

Legalább ilyen fontos azonban a hungarológiai stúdiumok meghonosítása a nem magyar szakosok képzésében. Ezen a téren már hagyományai vannak a magyar történelem oktatásának Strassbourghban, Nizzában a francia mint idegen nyelv szakon folyik eredményes magyar szakdidaktikai oktatás, de a Párizsi Hungarológiai Központ közreműködésével Lyonban és Lille-ben is jó esélyek vannak hungarológiai tárgyak bevezetésére.

Az elmúlt évben a Paris III egyetemen két vonalon is sikerült egyfajta áttörést elérni:

A francia mint idegen nyelv szakon, valamint az összehasonlító irodalom tanszékén vett fel összesen mintegy harminc hallgató szabadon választható vizsgatárgyként magyar tárgyú szemináriumot (Egy idegen nyelv (a magyar) elsajátításának nyelvészeti és módszertani kérdései, illetve Abszurd és groteszk Beckett és Örkény műveiben.)

Nagy Géza

Megjegyzések a hungarológia elméletéhez és gyakorlatához, a Lektorai Központ tevékenységéhez

Ez a lektori konferencia olyan körülmények között ülésezik, amelyek gyökeresen újaknak minősíthetők a korábbi állapotokhoz képest. Ezek az új fejlemények a magyar kultúra és civilizáció jelenlegi, egészen aktuális fejlődésében figyelhetők meg. Ez arra kell készítse a hungarológia teoretikusait és gyakorlati művelőit, hogy rendszerszerű ténykedésük konstans elemei (irodalom, nyelv, kultúrtörténet) mellett gondolják végig és munkájuk során vegyék figyelembe, mit követelnek tőlük a magyarországi változások. Módszertani nyelven szólva: a lényegileg állandónak veendő mindenkori befogadó közeghez képest a magyar lektoroknak világszerte aszerint kell tevékenykedniük, ahogyan azt a befogadandó, vagyis a magyar kultúra érdekei megkívánják.

Magamról és mondanivalómról annyit, hogy a francia-magyar irodalmi és művelődési kapcsolatok bizonyosfokú ismeretében a feltételek és tennivalók teoretikus tisztázását szeretném előmozdítani.

1. E tisztázás alkalmas eszköze az a módszer, amelyet én komplex filozófiai metodológiának, más szóval rendszerszemléletnek nevezek. Ennek lényege az, hogy az elemző intellektus összefüggéseikben és kölcsönhatásaiban vizsgálja az őt érdeklő problémákat, világosan definiált fogalmakkal operál, mindig tekintettel van gondolkodása irányultságára vagyis az alany és

a tárgy mindenkori viszonyára, s eközben gondosan elkülöníti egymástól a tények kezelésének három fő módját: megismerésüket (feltárásukat és számbavételüket), megértésüket (a folyamatban résztvevő felek érdekeit). Mindez azt feltételezi és jelenti, hogy nem tételezhetők e dinamikus tény- és gondolat-halmaztól elkülönítetten érvényesítendő előírások vagy normák, amelyek parancsolóan (sematikus) meghatározzák a folyamat alakulását.

A fentiek alapján feltétlenül végre kell hajtani egy fogalmi tisztázást, amely valójában a fentebb említett metodológia lényegét érinti, mégpedig a hungarológiai és a lektori munka területén. Ez a civilizáció és a kultúra (aprólékoskodásnak tűnő) megkülönböztetése. Itt nemcsak (angol, francia, német, orosz, stb.) szóhasználati különbségről van szó, hanem mondhatni halmazelméleti kérdéstről: szerintem a civilizációt tekinthetjük a tágabb kategóriának (az egésznek), mely magában foglalja a kultúrát (a részt). Persze tudnivaló, hogy az egészt a részen keresztül is meg lehet ragadni; illetőleg: az egészben, annak minden elemében (térbelileg-időbelileg) benne van a rész, mint rendező elv, elemző és viszonyítási szempont.

(Civilizáció: Olyan történelmileg és földrajzilag szituált együttes, amely egy vagy több társadalom igen változatos területeit foglalja magában (termelés, gazdaság, anyagi és társadalmi életformák, intézményrendszer, politikai struktúra, tudományok, vallás, művészetek...) szinkron és diakron aspektusaikban.)

(Kultúra: Az előző széles spektrumon belül helyezkedik és különül el a kollektív avagy individuális szellemi produktumok és folyamatok szférája (életmódok, szokások, viselkedésformák, hagyományok, vallások, művészetek, filozófia...)).

Ezzel már benne is vagyunk a bevezető szavakkal érzékeltetett aktualitás és új feltételrendszer kellős közepében, nevezetesen a magyar civilizáció és kultúra más közegekhez



való viszonyításának problematikájában. Magyarországon jelenleg óriási fontosságú elméleti és gyakorlati változások zajlanak, mind a gazdaság, mind a társadalmi-politikai intézményi rendszer, mind a mentalitás, az egyéni és kollektív értékrendszer területén. Ez nem egyéb, mint a nemzeti identitás viszonyító újraértékelése, méghozzá nem statikus, eleve adottnak tekintett értékek, hanem egy komplex, dinamikus filozófiai metodológia szempontjából. A magyar valóság lényegileg kétfajta közeghez viszonyítható (ez a lektorok tevékenységét is meghatározza): egyrészt a liberális társadalmakhoz, vagyis a fejlett kapitalizmushoz, annak legkülönbözőbb változataival együtt, másrészt azokhoz a civilizációkhoz, amelyek a mi fejlődésünket nem (vagy nem lényegi módon) érintik, vagy éppen negatív hatást gyakorolnak rá.

Itt a lényeg a kapitalizmus fogalmának érdemi meghatározása és viszonyítása a XX. század végi, hatalmi pozícióban lévő szocializmushoz. Ez az elméleti munka persze nem erre a lektori konferenciára tartozik, bár meg kell mondanom: arra is. Miről van hát szó? Arról, hogy a világcivilizáció (az európai, mediterrán, görög-római, zsidó-keresztény stb.) történetének új- és legújabbkori fázisát a polgári rend, a marxi értelemben vett tőkés formáció alkotja. Korunk társadalmi-történeti fejlődése azt mutatja, hogy a liberális polgári rend a marxi, marxista prevíziók ellenére nem számolta fel önmagát, és nem ment csődbe, hanem olyan rendszert alkot, amely a világtörténelem eddigi folyamát tekintve a társadalmat alkotó csoportok-osztályok és egyének legszélesebb köre számára biztosítja a technikai-tudományos-termelési vagyis anyagi feltételek, a liberális társadalomberendezkedés és intézményrendszer, valamint az individuális jogérvényesítés legszélesebb körét. Mindazok az európai, viszonylagosan elmaradott, félféudális, peremzónai országok, amelyek a XX. században a társadalmi forradalom révén számolták fel a régi struktúrákat és

osztályokat, nem azért maradtak le nyilvánvalóan a fejlődésükben az elmúlt fél évszázad folyamán, mert a liberális kapitalizmus rossz, hanem éppen azért, mert e peremzónai országokban nem voltak meg a polgári fejlődés feltételei; következésképp a demokrácia intézményesen működő formái helyett egy autokratikus hatalmi rendszer bürokratikus gépezete lépett működésbe, mégpedig a kultúra, a mentalitás, a kollektív és egyéni értékrendszerben bekövetkező összes direkt és indirekt következményekkel együtt. A modern kor kapitális jelensége, a koegzisztencia elvének érvényesülése mára azt a felismerést vonta maga után, hogy a hagyományos, (marxista terminológiával élve) klasszikus, fejlett kapitalizmus (angol, francia, amerikai stb.) formációit csak a polgári fejlődés megvalósítása esetén lehet "meghaladni". A dán, finn, holland, svéd és egyéb példák (a távolkeleti "kis tigrisekről" nem szólva) arra utalnak, hogy e jelenlegi formációkat a kapitalista vívmányokhoz járuló nemzeti sajátosságok érvényesítése, valamint a modern kor társadalmi konszenzuson alapuló magasszintű tudományos gondolkodása tette lehetővé. A polgári demokrácia megkerülésének elve fejletlen társadalmi viszonyok mellett a hatalmi érdekek erőszakos és ellenőrizhetetlen érvényesítésének, az ideológiai manipulációnak enged teret.

A közelmúlt magyar fejlődésére azért kerülhetett sor, mert a tudományos-technikai eredmények valamint a koegzisztencia-elv érvényesülése szükségképp maga után vonta a hajdani peremzóna országainak (egyébként fáziskülönbségeket mutató) öntudatosulását, önérdek-felismerését egy lassan formálódó komplex rendszerszemlélet alapján.

Ez a körülmény meríti ki a modern kisállamok nemzeti identitástudatának fogalmát világszerte. Mindebből a hungarológia elmélete és gyakorlata szempontjából számos következmény adódik - ezekről röviden az alábbiakban szólok. Annyi bizonyos, hogy a magyar lektorok érdemleges munkájának alap-

feltétele ez a filozófiai metodológiai szemlélet, mert ennek birtokában képesek a magyar kultúra színvonalas közvetítésére és befogadtatására bárhol a világon, de különösképp a liberális fogyasztói társadalmak egyetemsein.

2. A Lektorai Központ tevékenységével kapcsolatban a fentiek alapján a következőket ajánlom megfontolásra. A lektorok munkája, valamint annak irányítása egyszerre több szinten zajlik. Az első a praktikum, a közvetlen szakmai-nyelvtanítási tevékenység. Nyilvánvaló, hogy már itt is érvényesülnie kell a magyar civilizáció és kultúra közvetítését meghatározó szempontoknak. Ám e szempontok igazából az ún. országismereti tárgyak és témák feldolgozásában jelentkeznek haladó egyetemi szinten, a magyar irodalom, művészet, művelődés és tudomány tanulmányozása során. A magyar nemzeti identitás- és értéktudatnak itt már tudatosan kell megmutatkoznia. Mindezen tevékenység teoretikus háttérét a Lektorai Központnak kell felvázolnia, a lektori testület hatékony, konkrét segítségével.

A külföldi egyetemeken dolgozó magyar lektorok, valamint a munkájukat szervező Lektorai Központ működése alkalmas módon meghatározható és viszonyítható. A konkrét oktatás természetesen a helyszínen zajlik, és mindig a helyi követelményekhez, elvárásokhoz, színvonalhoz alkalmazkodik. Az előbbieken kifejtettek alapján azonban szinte parancsoló szükség, hogy a lektorok a gyakorlati munka szintjét messze meghaladó elméleti képzettséggel rendelkezzenek, és civilizáció- ill. recepcióelméleti munkák megalkotására legyenek képesek a helyi tapasztalatok alapján. Ebből a szempontból nem lehet eléggé hangsúlyozni a Lektorai Központ szervező, adminisztratív, személyzeti tevékenységének fontosságán túl a tudományos irányítás szerepét, amelynek három fő területe különül el: a.) a közvetlen kapcsolattartás a lektorokkal, b.) a Központ tudományos-publikációs tevékenységébe való bevonásuk,

rövidebb és hosszabb távú program keretében, c.) a tevékenység egyéb formáinak és kereteinek szervezése, tapasztalatcserre, például a rendszeresen tartott lektori konferenciák gyakorlata.

Az első terület lényegileg a legalkalmasabb személyek kiválasztását, felkészítését jelenti, és annak felmérését, hogy kitől milyen szintű teljesítmény várható el, a nyelvoktatótól az egyetemi docensig ill. tanárig terjedő skálán. A publikációs tevékenység programjának kidolgozása azt jelenti többek közt, hogy a tulajdonképpeni bölcsészkarai magyar nyelv-, irodalom- és civilizációoktatás konkrét, egyedi eseteit és szintjeit egy tágabb rendszerbe, dinamikus együttesbe kell beleilleszteni, nevezetesen azokat a módszertani elveket és tanulságokat kell feldolgozni, melyek az egyes ország- és befogadástípusok szerint felállítandó követelmények, tevékenységi formák, lehetőségek.

3. A jelen konferencia már nevével is jelzi, hogy a korábbi lektori tanácskozásokhoz képest a munka magasabb és tágabb szintre emelkedett. Tehát itt nemcsak a magyar civilizáció és kultúra oktatásának többé-kevésbé technikai jellegű kérdéseiről esik szó, hanem a mindenkor befogadói elvárásokról, igényekről is, amit a címben szereplő "Nemzetközi" szó érzékeltet, valamint az a tény, hogy számos előadás és hozzászólás hangzik el befogadói oldalról is.

Bár a hungarológiai tevékenység és kutatások anyagi feltételei nyilván nem a legkedvezőbbek, mégis optimista vagyok. Két okból is. Egyrészt, a bevezetőmben említett új hazai fejlemények lehetővé teszik a civilizációs kapcsolatokat fogalmilag tisztázott, érdekalapú, koegzisztenciális elemzését (ami a szocialista társadalmi formációk és a liberális fogyasztói társadalmak viszonyítását jelenti, még akkor is ha a kapcsolatok más rendszerek szintjén érvényesülnek - a viszonyítási alap ekkor is a kapitalizmus-szocializmus reláció). Másrészt, a Hungarológiai Intézet és a magyart tanító

lektorok testülete optimális együttműködési feltételeket teremti a tudományos tevékenység szempontjából is.

Kíváncsian várom egy hungarológiai kutatóprogram tervezetét.

Pordány László

### Közép-európai hungarológia

#### I.

Egy évtizede sincs, hogy még úgy látszott: Közép-Európa végleg eltűnt a történelem süllyesztőjében, úgy is mint valóság vagy mint törekvés, majd mint fogalom és végül, mint nyelvi kifejezés. Ez megtörtént Keleten ("Keleten") és Nyugaton egyaránt, méghozzá nagyjából egyidőben. Alighogy bekövetkezett a kommunista hatalomátvétel az új országhatárokkal szabdalta vagy újraszabdalt térségben, a hatalom új birtokosai a hűségnyilatkozatok és a nagy központtal való azonosu-

lási igyekezet lázában sietve deklarálták kelet-európai mi-voltukat és/vagy a Kelet-Európához való tartozásukat. Ez nem-csak társadalmi-politikai váltást jelentett; egyúttal megszűnt a Közép-Európa-fogalom földrajzi értelmezés lehetősége - ami korábban is bizonytalan, illetve változó volt -, ha ugyanis a Béctől jócskán nyugatra eső Prága vagy a kissé még nyugatabbra eső Berlin egy része "Kelet" lehet, akkor a földrajznak itt valóban nincs többé értelme.

A mintegy nyugat felé kiterjesztett Kelet-Európa politikai képződményként és fogalomként jött létre és ekként létezik több mint négy évtizede, társadalmi-kulturális integráló ereje azonban - vagy éppen ezért - az összes szocialista testvériségről zengett dicshimnuszok ellenére kezdettől fogva minimális. Ami végülis nem meglepő márcsak azért sem, mert az érintett országok és népek - különösen a döntő fontosságú első évtizedben - valójában majdnem ugyanúgy el voltak zárva egymástól, mint az egész régió a Nyugattól. Részint erre vezethető vissza, hogy a hungarológia, amikor ismét szabad volt oktatni, földrajzi-társadalmi-kulturális környezetétől nagymértékben izoláltan jelent meg, és ez minden integrációs kísérlet ellenére lényegében így maradt egészen a közelmúltig.

Nyugat-Európa eközben zokszó nélkül elfogadta, sőt maga is kezdeményezte a terminológia-váltást illetve egyszerűsítést, a legnagyobb természetességgel csapva Kelet-Európához mindazokat a közép-, -dél és délkelet-európai országokat és korábbi országrészeket, amelyek szovjet befolyás alá kerültek, vagy ahol kommunista pártok váltak egyeduralkodóvá. Mi több, az új politikai gyűjtőfogalomnak egyre inkább az első tagjára esett a főhangsúly. Így vált egyébként lehetővé, hogy szemantikai csúsztatások sorozatával legvégül kisajátítsák Európa fogalmát (lásd: Európai Gazdasági Közösség, Európa Tanács, Európa Parlament, Európa).

Azután egyszer csak, amikor már azt hihettük, senki

sem gyakorolódik többé Közép-Európában, akkor időben valahol a lengyel szolidaritás első föllángolása és a másfél-két évvel ezelőtti fölgyorsult csendes magyar forradalom között, régi csengésű szó üti meg a fülünket: Mittleeuropa, majd a markánsabban hangzó, de szemantikailag azonos Central Europe; Közép-Európa.

Ismét majdnem egyszerre nálunk és Nyugat-Európában, sőt Amerikában is.

Ma sokan úgy látják, Közép-Európa szellemi reneszánsza Milan Kundera azóta híressé vált tanulmányával kezdődik, ami - bár már korábban elkészült - "The Tragedy of Central Europe" címmel a New York Review egyik 1984-es számának hátsójain vált világszerte ismertté. Igaz, Magyarországon akkor az efféle tanulmányokat enyhén szólva még nemigen propagálták; valószínűleg kevesen olvasták Timothy Garden Ash "Does Central Europe Exist?" című esszejét is (The New York Review, 1986 október). Mégis, a Liget című irodalmi és ökológiai folyóirat első legális számában Hanák Péter már "Közép-Európa keresi önmagát" címmel közöl tanulmányt - szintén korábbi keltezéssel. Végül, esetleg kevésbé intellektuális kontextusban vagy fölhanggal, de egyre gyakrabban halljuk a kifejezést a politikában, egyebek közt olyan eltérő politikusok beszédeiben, mint Bush amerikai elnök és Honecker keletnémet párttitkár.

Hogy mit jelent pontosan Közép-Európa, azt persze valószínűleg ők sem tudják pontosan. Nem is tudhatják, mert Közép-Európa részben talán kevesebb, részben viszont mindenképpen több, mint amit tisztán "tudni" lehet. Mert akárhonnán közelítjük meg Közép-Európa komplex fogalmát - a zenei magaskultúrától a történelmi sorsközösségen keresztül a mindennapi élet sok apró hasonlóságáig - a kollektív tudat mellett vagy azon túl óhatatlanul fölfedezünk egy kollektív életérzést is, amit a kívülről jövő számára nem könnyű megismerni és főképpen definiálni, de amely a régió népeinek kétségtől közös

sajátja, egyaránt megkülönböztetve őket Kelettől és Nyugattól. Mindez időben és térben változó, ezért sincsenek Közép-Európának megrajzolható földrajzi határai. A magát beletartozónak valló ember számára - különösen most, a fogalmi reneszánsz idején, vagy most megint - valami erős, újabban talán nosztalgikusan is kellemes és olyan kollektív hovatartozás, ami egyúttal el is határol (amellett, hogy jobb időkben híd szerepet is betölthet) egyrészt mind Nyugattól, mind Kelettől, másrészt a 40-45 éve Keletről rákényszerített, mindent és mindenkit elnyomorító hamis kelet-európai "testvériségtől". Földrajzilag ezért mindig koncentráltan ott található, ahol ez az érzés valamiképpen létezik és legalább valamilyen módon vagy fokon ki is fejezhető. Prága, Budapest vagy Varsó kétségkívül központjai, míg Bécs mostanában egyre inkább "valódi nyugat", München pedig talán már majdnem egészen az. A másik földrajzi peremének a táján viszont Marosvásárhely, Kolozsvár és a többi régi kultúrközpont mostanában alig képviseli azt a közép-európaiságot, aminek a XVI. és a XVII. században egyik központja volt. Nem képviselheti, mert egy keleti típusú despotizmus prédája - hisszük, hogy nem végzetesen.

A hungarológia szempontjából azonban (amely - nem véletlenül - ugyanúgy reneszánszát éli, mint maga a megújuló közép-európai eszme) nem fogalmi tisztázás és nem is a pontos földrajzi behatárolás a lényeges. Sokkal fontosabb az a közép-európai szellemben megindult pezsgés, ami a régió kultúráit és szub-kultúráit kiemeli a bezártságból és az elszigeteltségből, egymáshoz közelítve és újra összekapcsolva őket. Egyelőre mindez Vaclav Havel, Adam Michnik, Csoóri Sándor, Konrád György, Milan Kundera és társaik szellemi régiójának szintjén formálódik elsősorban, de már ez is - megtámogatva a főként Lengyelországban és Magyarországon folyó társadalmi-politikai erjedéssel - elegendő ahhoz, hogy tárgyunk, a hungarológia ok-



tatása elkezdje visszanyerni természetes közegét és kereteit, azaz: az egyetemes közép-európai kultúrával való integritását.

## II.

E kissé talán hosszúra nyúlt bevezető után engedjék meg, hogy a továbbiakban egy konkrét példán keresztül számoljak be egyfajta közép-európai típusú hungarológia-oktatásról.

A helyszín, illetve a központ Szeged, ahol a JATE (József Attila Tudományegyetem) Bölcsészettudományi Karán mintegy 18 éve oktatunk hungarológiát (pontosabban: eleinte magyar nyelvet), nem további magyarországi tanulmányok előkészítéseként, hanem cél-jelleggel, gyakorlatilag elsősorban amerikaiaknak. Eredetileg ehhez a programhoz csatlakozott egyik jelenlegi partnerünk, az LCC (Lewis and Clark College) az Oregon állambeli Portlandból.

Az LC sajátos intézmény a Nyugati Parton, és talán egész Amerikában. 2000-nél kevesebb hallgatójával az egészen kicsiny egyetemek közé tartozik, viszont nemzetközi kapcsolatainak tekintetében a legelsőők között van nemcsak USA-szerte, hanem az egész világon. Az utóbbi 25-30 év során 59 országgal alakítottak ki részben tudományos-kutatói, de főleg oktatási kapcsolatokat, melynek eredményeképpen a mindenkori hallgató-ság legalább 60 %-a vesz részt társadalomtudományi és ún. "humanities" részképzésben külföldön, így egy-egy csoportjuk például nálunk.

Nem véletlen sem az, hogy az LC Európába jött, sem az, hogy később komplex Közép-Európa programot kért tőlünk. Európába elsősorban az hozta ezt a korábban főként Ázsiára és a két Amerikára összpontosító egyetemet, hogy - elsőik között a Nyugati Part vidékén - megelégtették a "Pacific Rim" kifejezéssel emlegetett korábbi, teljesen egyoldalú kapcsolatrendszert. (Ennek az a lényege, hogy - az egyébként sem igazán "külföldinek" tekintett észak- és dél-amerikai országokat kivéve - a legtöbb nyugati parti egyetem külkapcsolatai szinte kizárólag a Távol-Keletre szorítkoztak, beleértve a szovjet

kapcsolatokat is, lásd pl. az LC-Habarovszk oktatási programot).

A Szegeden összefogott program hivatalos neve: "Hungary and East Central Europe". Az East Central-ben nem az "East" elem a lényeges (valószínűleg el is fogjuk hagyni hamarosan), és nem is az elvetélt magyarországi "Közép-Kelet", "Kelet-Közép" stb.-féle terminológiai próbálkozások tükörfordítása. Csupán arról van szó, hogy 5 évvel ezelőtt, amikor a kifejezésben megállapodtunk, a Central már az East előtaggal is jelentős változás volt, ugyanis akkor még Amerika- és Nyugat-szerte szinte kizárólag az East, illetve Eastern Europe volt használatos, éppen ezért a "Central" önmagában először nem is lett volna érthető.

A program Szegeden kezdődik és ér véget, itt töltik a hallgatók idejük 65-70 százalékát, és itt történik az ún. "academic", azaz a szorosan vett szakmai-tudományos képzés mintegy háromnegyed része. Számos magyarországi tanulmányi kirándulást szervezünk, továbbá - és itt az egyik lényeg - az idő mintegy negyedrészt Jugoszláviában, Csehszlovákiában, Lengyelországban és Romániában tölti a csoport. Kurzusainkat a lengyel és a jugoszláv partnerekkel sikerült teljesen összehangolni; mindkét országban 2-2 hetes intenzív "academic" részprogramot kapunk, amely helyi komponenseivel illeszkedik a Szegeden oktatott hungarológiához, továbbá kiegészíti, bővíti, árnyalja vagy más szempontból prezentálja részben ugyanazt az anyagot.

Egyik eredményünk, hogy az eltérő megközelítést, szempontokat és következtetéseket - melyeket maguk a hallgatók eleve természetesnek vettek - kezdeti viták után ma már a résztvevő egyetemek is teljes toleranciával elfogadják egymástól, ami történelmi és politikai tárgyak esetében különösen öröndetesnek számít. Az academic programot kitevő 5-6 kurzust nem országok szerint elkülönítve, hanem éppen fordít-

va: országhatároktól függetlenül szervezzük és építjük föl. Néhány jellemző cím: Contemporary East Central Europe, Visual Arts in Hungary and East Central Europe, Social Change in Hungary and East Central Europe. Cseh vagy szlovák egyetemmel még nincs ilyesmit lehetővé tevő egyezményünk, a Felvidék így csupán "field trip in transit" (tanulmányi kirándulással egybekötött átutazás), Romániában pedig ugyanez egyelőre föl sem merül. Érdekes módon mégis az egész részképzés ("rész-részképzés") egyik fénypontja rendszerint Erdély, ahol egyrészt ugyan Közép-Európa egy jelenleg tragikusan sötét szegletébe pillantanak be hallgatóink (egyébként ez önmagában sem tanulság nélküli), másrészt bőségesen kárpótolja őket egy archaikus népi kultúra színessége és vendégszerető öröme, melynek néhány napon keresztül maguk is aktív részei.

Megközelítésünk minden egyes programnál a szervezéstől és az előkészítéstől kezdve hangsúlyozottan integratív. Példa erre, hogy az amerikai helyszíni tanulmányi előkészítés eleve tartalmaz egy "Hungarian-ness and Central European-ness" szemináriumot (Magyarság és keleteurópaiság), vagy az, hogy Szegeden Lengyelországból meghívott előadót is alkalmazunk, mintegy a lengyel részképzés bevezetéseként.

Mindez elkötelezetten kemény és pontos munkát föltételez a szervezőktől, az oktató tanároktól és természetesen a számukra különös világba csöppenő amerikai hallgatóktól egyaránt. De jelentős a szellemi hozadék is: hallgatóink minden program végén egy közép-európai szellemiségbe integrált magyarság-ismerettel és élménnyel térnek vissza a Csendes-óceán partjára.

Richard Pražák

Hungarológia Cseh- és Morvaországban 1945  
után

Bár Cseh- és Morvaország soha nem voltak olyan közeli kapcsolatban a magyarsággal, mint a mai Szlovákia, éppen ezért itt más feltételei voltak a hungarológia tudományos művelésének, ahogyan ezt már a cseh tudományos hungarológia alapítója Josef Dobrovský példája is mutatja. A második világháború után 1950-ben megújult a prágai egyetemen a magyar szeminárium előbb Vladimír Skalička, később Rákos Péter vezetése alatt. Skalička mellett nyelvészeti szakon dolgoztak Bredár Gyula és Blaskovics József. Utóbbinak többször is megjelent a cseh nyelvű magyar nyelvi tankönyve és a jegyzet formában kiadott cseh nyelvű magyar nyelvtana. Blaskovics korán átpártolt a turkológiához, azonban Ladislav Hradskýval együtt részt vett még egy magyar-cseh és cseh-magyar kézi szótár kiadásában.

A nyelvészeti hungarológia területén a legtöbb érdem Vladimír Skalička akadémikus nevéhez fűződik. A második világháború előtti cseh nyelvű hungarológiai munkáit újra kiadták oroszul 1967-ben Moszkvában A prágai nyelvészeti kör (Pražs-kij lingvističeskij kružok) címmel. Maradandó értékű 'A magyar nyelv tipológiája című tanulmánya, amely "A magyar nyelv története és rendszere" című tanulmánykötetben jelent meg Budapesten, szintén 1967-ben. Ez a téma foglalkoztatta Skaličkákat a Zum Problem des Donausprachbundes című tanulmá-

nyában is (Ural-Altäische Jahrbücher, 40. évf., Wiesbaden 1968, Heft 1-2, 3-9 o.) és újabban a tipológiai tanulmányok gyűjteménykötetében, amelyet az NSZK-ban tíz évvel ezelőtt adtak ki (Typologische Studien, Schriften zur Linguistik 11, Braunschweig - Wiesbaden 1979). Fontosak Skalička Travaux linguistique de Prague (1-2, Praha 1964-1966) című tanulmánykötetének tipológiai tanulmányai és a magyar nyelvtudomány áttekintése 1973-ból valamint a csehszlovákiai nyelvészeti hungarológia és finnugrisztika értékelése 1978-ból, amely az 1. csehszlovák hungarológiai szimpózium brnói közleményében jelent meg.

Nem szabad elfeledkeznünk a cseh hungarológia névtudományáról sem, ahol úttörő munkát végeztek néhai Vladimír Smilauer akadémikus és munkatársai (pl. Rudolf Forstinger). A tanulmányaikat főleg a Topográfiai Bizottság Híradója ("Zpravodaj mistopisné komise") című folyóirat lapjain tették közzé.

Az irodalomtudományi hungarológiát elsősorban Rákos Péter képviseli Prágában. Rhythm and Metre in Hungarian Verse című angol nyelvű könyvével (Praha 1966) járul hozzá ahhoz az ismert magyar verstani vitához (Horváth János, Gáldi László, Vargyas Lajos stb.), mely századunk ötvenes és hatvanas éveiben zajlott le. Rákos ebben a könyvében egyebek között a magyar versritmus és metrum sajátos problémáira, és ennek a verstan általános problematikájával való összefüggéseire mutatott rá. Tények és kérdőjelek című könyvében (Bratislava 1971) az irodalomelmélet vitás kérdéseit (pl. az irodalmi értékelés problémáit) dolgozza fel az irodalom, az irodalomkritika és a filozófia komplex vizsgálatának igényével, nem hagyva figyelmen kívül a magyar irodalmat sem (Jókai-, Madách-, Ady-, Karinthy-, Németh-, Illyés-tanulmányai). Rákos Péter kezdeményezésére és az ő vezetésével jelent meg akkoriban A magyar irodalom lexikona című kollektív mű az Odeon prágai

könyvkiadó sorozatában (Slovník spisovatelů Maďarsko, Praha 1971). Fontos Rákos Péternek a csehszlovákiai magyar irodalom iránti érdeklődése. Fábry Zoltán "Hazánk és Európa" c. könyvéből figyelemre méltó cseh nyelvű válogatást (Naše vlast Evropa, Praha 1967) adott ki. Rákos legutóbbi könyvének Az irodalom igaza (Bratislava 1987) c. kötetének esszéi, vitacikkei, a magyar klasszikusok cseh nyelvű fordításaihoz írt bevezető tanulmányai imponáló válogatást nyújtanak a szerző húszéves munkásságából. E könyvben olvasható "Prologomena egy eljövendő irodalomtudományhoz" c. tanulmánya is, mely kitűnő általános irodalomtudományi bevezetés a magyar irodalomelméletből válogatott tanulmányainak csehül megjelent kötetéhez (Teorie literatury v zrcadle maďarské literární vědy, Praha 1986). Rákos nemcsak nagyszerű elméletíró és a hungarológia irodalomtudományi művelője, de hosszú idő óta ő a szervezője és szellemi irányítója a magyar irodalom terjesztésének Csehszországban, az egyetemes magyar irodalom csehszlovákiai követe. Rákos Péter nevelte a prágai irodalomtudományi iskola többi irodalomtörténészét is (Jan Mészáros, Anna Valentová, Marcela Husová stb.), akik többnyire a modern magyar irodalommal foglalkoznak.

A prágai hungarológiai iskola mellett Morvaországban, Brnóban alakult ki a másik cseh hungarológiai központ. Alapítója, Josef Macůrek akadémikus irányította ezt a központot a második világháború után, főleg a történettudományi kutatásokra összpontosítva. Ő kezdeményezte 1950-ben a magyarországi levéltárakban található bohémikák összeírását, s Az európai Kelet történetírása c. könyvében (Dějepisectví evropského východu, Praha 1947) nagy figyelmet szentelt a magyar történetírásnak, valamint a cseh és a magyar történetírás kapcsolatainak a felvilágosodás korában. Macůrek professzor tanítványaiban is felébresztette a magyar történelem és kultúra iránti érdeklődést. Rövid ideig foglalkozott magyar történet-

tudományi kérdésekkel Osvald Machotka, aki két fontos tanulmányt tett közzé; az első budapesti csehszlovák munkásegyletről (erről a témáról később önálló könyvet írt az olmtüzi történész, Vladislav Zapletal) és a Rákóczi-szabadságharc cseh összefüggéseiről (Časopis Matice Moravské 1953, 1955). Machatkát 1955-ben én követtem és 1968-ban Macúrek javaslatára átvettem a brnói Balkanisztikai és Hungarológiai Kabinet vezetését. A hatvanas években főleg cseh-magyar felvilágosodáskori kapcsolatokkal foglalkoztam. Ebben a témakörben két monográfiát írtam: "Magyar református értelmiség és a cseh nemzeti ébredés" (Maďarská reformovaná inteligence v českém obrození, Praha 1962) és Josef Dobrovský als Hungarist und Finno-Ugrist, Brno 1967. Később a magyar irodalom szélesebb problematikájára, valamint a közép-, délkelet- és keleteurópai összehasonlító kultúrtörténeti kutatásokra fordítottam figyelmemet. Érdeklődésem központjában elsősorban a közép- és délkelet-európai nemzeti ébredés tipológiája állt. A közelmúltban jelent meg a középkori magyarországi latin nyelvű legendákból és krónikákból való cseh nyelvű válogatásom Dagmar Bartoňková és Jana Nechutová fordításaiban.

Fontos művet írt munkatársam Marta Romportlová, aki a "Csehszlovákia és Magyarország 1918-1938" (ČSR a Maďarsko 1918-1938, Brno 1986) című monográfia szerzője. Könyvében gazdag forrásanyag felhasználásával az adott időszak csehszlovák-magyar kereskedelmi kapcsolatainak fejlődését mutatja be. A Csehszlovák Tudományos Akadémia brnói Szláv Intézetének tudományos munkatársa Milan Šmerda pedig néhány jelentős tanulmányt írt a 17.-19. századi cseh-magyar történeti kapcsolatok köréből. Milan Šmerda a hetvenes-nyolcvanas évekből származó hungarológiai tanulmányaiból főleg a következőkre szeretném felhívni a figyelmet: "A csehek és Magyarország a harmincéves háború után", "Macarok Mária Terézia prágai koroná-

zásán 1743-ban", "A cseh tartományok és a magyarországi rendi felkelések", "Kollektív bűntudat" és "kollektív felelősség" kérdéséhez a feudális társadalom gondolatvilágában", "Tipikus és specifikus szempontok a magyar nemzeti ideológia kialakulásában (1848 előtt)".

A Balkanisztikai és Hungarológiai Kabinetben a brnói egyetemen 1975 óta van önálló magyar szak. A magyar nyelv tanítását a brnoi bölcsészkaron 1958-ban kezdték meg és az oktatásban jelentős szerep jutott Mráz Károly és Ágnes Šabacká megbízott tanároknak és az utolsó időben Bekéné Nádor Orsolyának, a brnói egyetem első magyar lektornőjének is. Jelenleg a kabinetben működik Deák Eszter magyar aspiráns is. Rendszeresen megjelentetjük a csehszlovák hungarológia bibliográfiáját (Bibliografie československé hungaristiky) az én szerkesztésében, Marta Romportlová és Jiří Cvetler közreműködésével. Eddig öt kötet jelent meg belőle (1966-1968, Brno 1971, 1969-1971. Brno 1974, 1972-1974, Brno 1977, 1975-1977, Brno 1983, 1978-1980, Brno 1986). 1978-ban szervezte a kabinet az első csehszlovák hungarológiai szimpóziumot, ahol elhatározták, hogy a kabinet a továbbiakban a csehszlovák hungarológia koordinációs központja lesz. A szimpózium anyagát nagy késéssel, 1985-ben adtuk ki "A csehszlovák hungarológia mai állapota és feladatai" címmel.

Ahogy e rövid beszámolóból is talán kitűnik, a cseh hungarológia fejlődése nagyon dinamikus és termékeny. A cseh hungarológia - főleg a prágai központban - a cseh és a nemzetközi tudományos élet legmodernebb és legproduktívabb módszertani irányzataihoz kapcsolódik, elsősorban az irodalomtudomány és a nyelvészet területén. Itt elevenen él tovább a prágai nyelvészeti kör és Jan Mukařovský esztetikai iskolájának példája, melyet a mai Szlovákiában a nyitrai irodalomtudományi központ, valamint Rudolf Chmel összehasonlító tipológiai felfogása követett. A tipológiai módszert



következetesen a brnői hungarológiai iskola fejlesztéséig, illetve a történet- és irodalomtudomány területén, hangsúlyozva a levéltári forrásanyag kutatását, hisz e nélkül a legújabb elméleti módszerek is csak szűkebb, kevesebb meggyőző eredményekhez vezetnek. A cseh hungarológia eredményeit bizonyítja az a tény is, hogy a két legjelentősebb szintetikus mű a prágai ill. brnői hungarológusok vezetésével készül. Az első cseh nyelvű "Magyar irodalomtörténet"-en cseh irodalomtörténészek dolgoznak Rákos Péter vezetésével, az első modern cseh nyelvű "Magyarország történetét" pedig cseh és szlovák történészek írják, a brnői központ irányításával. Ez utóbbi mű talán még ez évben meg is jelenik.

A cseh hungarológia pozitív eredményeinek további fejlesztése attól függ, hogyan sikerül a tudományos utánpótlást biztosítani e szakmában. Ezért nem csak maga a tudományos kutatás fontos, de a csehországi egyetemeken folyó magyartanítás rendes egyetemi szakként és tehetséges fiatal hungarológusok individuális előkészítése. Ez közös érdekünk, és ennek a feladatnak sikeres teljesítésében áll a cseh hungarológia jövője is.

Szathmári István

Hungarológia a Helsinkii Egyetemen - levonható  
tanulásokkal

1. 1983 őszétől hat tanévet töltöttem a Helsinkii Egyetemen vendégprofesszorként, mindenekelőtt azzal a céllal, hogy a magyar nyelv, irodalom és kultúra szakot kollégáim segítségével elindítsam, és a lehetőségekhez képest megalapozzam. A szak az 1985/1986-os tanévtől meg is indult, az ottani egyetemi szervezetnek megfelelően mellékszakként. Ez röviden azt jelentette, hogy a magyart valamely főszak (pl. finn nyelv és irodalom, néprajz) mellett lehetett felvenni. Az érdeklődésre, minden bizonnyal a finn-magyar kapcsolatok alakulására és talán szerénytelenység nélkül mondhatom: munkák eredményességére való tekintettel az egyetem vezetősége ez év őszétől szakunkat a főszak rangjára emelte. Ez a tény több új lehetőséget ad utódoknak és az ott tanítóknak a még hatékonyabb oktatásra.

A hat év alatt az előre elkészített tanterv alapján - amit egyébként a finnországi hallgatók szép kiadásban, az ún. kék könyvben kézbe vehetnek - kialakítottam, kialakítottunk egy bizonyos, széles értelemben vett oktatásmódot. Egyébként ez idő alatt 51 olyan tanítványom volt, aki két félévénél hosszabb ideig vett részt az óráimon. Legtöbbször természetesen finnek, de akadt közöttük magyar, cseh, lengyel, német, észt, svéd és amerikai. Az külön jólesett, hogy 7 tanár - köztük 1 professzor - is járt az óráimra, néhányan több féléven át.

A hungarológiai oktatásnak mind a határait, mind a tartalmát, mind a módszereit, illetőleg egyáltalán a körülményeit tekintve bőven szereztam tapasztalatokat.

2. Induljunk ki a következőből. Mi szükséges ahhoz, hogy külföldön a hungarológia mint szak létrejöjjön? Nagyon röviden: kell hozzá mindenekelőtt egy befogadó egyetem s azon belül egy befogadó tanszék (intézet). Itt azonban kitérsként mindjárt leszögezhetjük: a hungarológiának eredmény-nyel kecsegtető oktatása csak egyetemhez és lehetőleg "erős", vagyis tudományos tekintéllyel bíró tanszékhez (intézethez) kapcsolódva képzelhető el. Folytatva az előbbi gondolatsort: kellenek továbbá érdeklődő hallgatók; megfelelő oktatógárda; átgondolt program, tanterv és alkalmas könyvtár, ideértve a szükséges segédleteket is. Hogy azonban ezek a feltételek megszülessenek, ahhoz a külföldiek részéről bizonyos ráhangoltságra, vonzódásra is szükség van, és ez mennél nagyobb, annál biztosabb a szak sikeres elindítása.

Az utóbbinál maradva azt mondhatom, hogy szerencsénkre Finnországban a jelzett vonzódás megvan. Elsősorban a rokonságtudat, de a két ország közötti sokféle és gyakori érintkezés (Finn-Magyar Társaság, testvérvárosi kapcsolatok, az evangélikus egyházon belüli együttműködés, az egyre szaporodó utazások, illetve a növekvő számú közös ipari és kereskedelmi vállalkozások stb.), továbbá a különböző ösztöndíjak hozzájárulnak ahhoz, hogy a finn hallgatók szívesen jöttek és jönnek a magyar szakra. Ennek is köszönhetően a Helsink-i Egyetem, közelebbről a nagy tudományos tekintélyű Finnugor Intézet készséggel befogadta a magyar szakot, és vezetői minden erejükkel azon voltak és vannak, hogy a hungarológia minél jobb eredményeket tudjon felmutatni.

Hadd teszem azonban hozzá az eddigiekhez, hogy még jobb, ha a hungarológia oktatásának az illető országban már bizonyos előzményei vannak, amit tulajdonképpen csak folytat-

ni és kiteljesíteni kell. Finnország esetében mind az említett vonzódásnak, mind a hungarológiai oktatásnak jelentős múltja van, s mindez tágabb értelemben a szak előzményének is tekinthető.

Nem kétséges, hogy Finnországban a magyarok iránti vonzódás és a hungarológiával való foglalkozás kezdetben a nyelvi rokonság felismerésének, majd pedig hosszú időn át - bizonyos fokig máig - az egyre terebélyesedő és mindig magas szintű finnugor nyelvtudománynak a következménye. Egyfelől a finnugrisztika fellendülése meghozta a nyelvészek együttműködését, barátságát, majd jobbra az ő hatásukra a finn-magyar rokonság eszméje már a XIX.század második felében Finnországban és nálunk is behatolt a művelt nagyközönség körébe, és érdeklődést támasztott mindkét országban a másik nép iránt. A múlt század két utolsó évtizedétől pedig az együttműködés még jobban kiszélesedett, áttért a kultúra és az élet más területeire: az irodalomra, a néprajzra, illetőleg a színházra, a zenére, az építészetre, a képzőművészetekre stb. is. Másfelől már az 1860-as években kezdetét veszi a finnországi hungarológia. Oskar Blomstedt a Halotti Beszéddel foglalkozó tanulmányt jelentet meg, és ő lesz a magyar nyelv első docense a Helsinkii Egyetemen. Nyelvünk oktatása ettől az időtől folytatódik tovább. Nevezetesebb események, illetve dátumok a ma felé haladva: 1924-ben megszervezik a magyar lektorátust, ami 1928-tól Unkarilainen laitos (szó szerint: magyar intézet) néven látja el feladatát, és fennáll ma is; - 1962-től magyarországi lektor, 1982-től pedig ugyancsak magyarországi vendégprofesszor működik közre a hungarológia oktatásában. De hadd utaljak arra is, hogy már a szak megindulása előtt túl lehetett, sőt kellett lépni a magyar nyelv pusztán tanulmányozására, hiszen bizonyos fokozatok eléréséhez ugyanis a magyar nyelvtörténet, illetve a magyar irodalom tanulmányozása is elő volt írva, és a finnugor szakos hallgatók a magyart is választhatták ún. el-

mélyítő (speciális) területnek, továbbá a mindenkori lektorok - érdeklődésüktől függően - mindig tartottak magyar nyelvészeti, irodalmi, történelmi, művészettörténeti stb. speciális kollégiumokat. És ezzel elérkeztünk a szak megindulásához.

3. Milyen fontosabb, esetleg másoknak is tanulssággal szolgáló kérdések merültek fel a szak eddigi működése kapcsán?

a.) Először is: mit tartalmazzon a program, a tanterv?

Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, ki kell térnünk a hungarológia fogalmára, arra, hogy mit értünk ma hungarológián. Különösen a Filológiai Társaság kongresszusán és megbeszélésein, továbbá az újonnan alakult hungarológiai központok szerveződése során hangzottak el olyan jogos vélemények, amelyek szerint a korábbi nyelvi-irodalmi modell túlságosan szűk, nem tartható fenn tovább. A megjegyzéseket figyelembe véve ilyen meghatározás látszik elfogadhatónak: a hungarológia olyan, tudományos alapokra épülő komplex tevékenység, multidiszciplináris együttes, amely a magyarságra, annak anyagi és szellemi kultúrájára, természeti és társadalmi körülményeire, valamint ezek történetére és jelenére vonatkozó tudományos szakismereteket ölel fel. Csakhogy a hungarológia külföldi felsőfokú oktatásába - érthetően - "beleszól" a befogadó egyetem szervezeti felépítése, hagyománya, oktatásmódja (pl. az ottani anyanyelvi és idegen nyelvi, valamint irodalmi szakoké), továbbá másfelől a rendelkezésre álló oktatógárda, illetve a tanulmányi idő stb. Éppen ezért mi a hungarológiának - tartalmát tekintve - olyan változatát választottuk, amelyet "kiszélesített filológiai modell"-nek nevezhetnénk. Ez azt jelenti, hogy a nyelvészeti és irodalmi stb. tárgyak mellé felsorakozik a gazdasági élet alakulását is vizsgáló és több tudományágnak - mint amilyen a történelem, a néprajz, a szociológia, a művelődés- és művészettörténet stb. - az eredményeit értékesítő kultúrtörténet, valamint a szintén sok diszciplínára

támaszkodó fordításelmélet és gyakorlat. És arra is utalok, hogy specializált (más tudományágak nyelvének, bizonyos szaknyelveknek a szempontjait tekintetbe vevő) nyelvi óráknak a segítségével ez a modell is alkalmassá válik arra, hogy az érdeklődő hallgatókat elindítsa a hungarológia más, nem filológiai, illetőleg humán jellegű szakterületei felé. Ez utóbbi lehetőséget csak fokozná, ha - mint erre ígéretet kaptunk a Művelődési Minisztériumtól - egy-egy ilyen diszciplínának (pl. néprajz, szociológia, közgazdaságtudomány stb.) a szakembere is tarthatna a magyar szakosok számára néhány vagy inkább több előadást.

Összefoglalva még egyszer hangsúlyozom: minden tekintetben, de a tantervi kereteket illetőenkülönösen alkalmazkodnunk kell a befogadó egyetemhez.

b.) Szólnunk kell az oktatás nyelvéről, jelen esetben a magyar nyelv ilyen szerepéről.

Tagadhatatlanul igazuk van azoknak, akik szerint a hungarológia körébe vágó tudományoknak lehet valamely idegen nyelv a közvetítője. De a más kultúrákhoz vezető igazi kulcs az illető kultúra nyelve, ahogyan Mikko Korhonen megfogalmazta egy alkalommal: "Azok közé tartozom, akik központinak látják a nyelvtanulást jelentőségét a hungarológia sokoldalúvá váló tantervében és kutatásában. A magyar irodalom, kultúra, történelem és a magyar társadalom mélyebb megértése megköveteli a tisztességes nyelvtudást. Rövidebb út nincs." (Unkari Suomessa. Folia Hungarica 2. Helsinki, 1987. 23.) Mindehhez azt tehetjük hozzá, hogy források nélkül egyetlen tudományt sem lehet művelni, és a hungarológia esetében ezek zöme nyilván magyar nyelvű. Még tovább menve: saját tapasztalatom szerint - legalábbis magyar szakon - a magyar nyelvű egyetemi előadások és szemináriumok vezetnek igazán célhoz. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy bizonyos "engedmények" azért természetesen szükségesek: magam pl. természetesen lassabban be-

széltem az itthoninál; bő vázlatot írtam fel a táblára; a fontosabb részeket elismételtem; a szakkifejezéseket finnül is megadtam, vagy ezek hiányában részletesebben körülírtam; olyan szépirodalmi műveket elemeztünk, amelyeknek van finn műfordítása; stb.).

c.) A hungarológiában - vagy inkább ebben is - szükség van ún. diszciplínasűritésre, tudniillik - már csak az oktatók kis száma miatt is - képtelenség minden tárgyat külön előadni. A leíró nyelvten pl. alkalmas arra, hogy egyes magyar grammatikai jelenségek (főként a "kivételek") megmagyarázása érdekében kitérjünk - természetesen csupán a kívánatos mértékben - azok történeti vonatkozásaira. A stilisztika, a stílustörténet pedig nagy mértékben segítheti az irodalom megismerését (l. Szathmári István: A stilisztika szerepe az irodalomoktatásban. In: A Hungarológia Oktatása I. 1.sz. 48-54). A kultúrtörténet meg - mint jeleztem - eleve magába sűrit több diszciplínát.

d.) Egy-egy mondatban utalok még a következőkre:

1. A kevesebb oktatási idő ellenére a nyelvi, irodalmi stb. adatokra építő tudományosságból nem engedhetünk egy jottányit sem.

2. Célravezető előadásaink tárgyául érdekes, a hallgatóságot közvetlenebbül érintő anyagrészeket választani. Magam pl. a leíró nyelvten keretében az egyes félévekben a magyar esetrendszeréről, a modalitásról, a vonzatokról és a magyar szórendről; a dialektológia területén pedig a mai magyar nyelvjárások változásáról és szociolingvisztikai kérdésekről tartottam előadást.

3. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy pl. hallgatóink az ottani középiskolai, illetőleg a másiek (nyelvi stb.) szakjukkal kapcsolatos képzésben milyen jártasságra tettek szert. Finnországban pl. igen jó az általános nyelvészeti kép-

zés, a hallgatók ismernek idegen nyelveket, de irodalmi és különösen stilisztikai jártasságuk már jóval szerényebb.

4. Kérdéses lehet, hogy pl. a magyar nyelv leírásában milyen eljárást, modellt válasszunk. E tekintetben is illik alkalmazkodni az ottani szokásokhoz. Úgy gondolom azonban, jól alkalmazható az ún. funkcionális grammatika, amely a lehetséges módon beépíti az újabb eredményeket is.

5. Nem győzőm eléggé hangsúlyozni, hogy a könyvtára, a könyv- és folyóiratolvasásra, pontosabban - olvastatásra nagy gondunk legyen. Éljük továbbá a diavetítőt, a videó, a film, valamint mindenekelőtt a xerox nyújtotta lehetőségekkel! És adjuk kézbe a szótárakat, a grammatikákat, a kézikönyveket, a térképeket stb., nem beszélve a nyelvészeti, irodalmi stb. gondolkodásra való nevelésről.

Végül felsorolok néhány, a hungarológiát már távolabból érintő, mégse elhanyagolható jelenséget.

1. Lehetőségeinkhez mérten segítsük végzett hallgatóinkat az elhelyezkedésben. És arra is törekedjünk, hogy ne veszítsük el őket a hungarológia köréből és "szolgálatából". Érdemes pl. bevonni a már végzetteneket - mint ahogy Helsinkiben is tettük - a kontrasztív nyelvészeti vagy más, hungarológiai jellegű kollektív munkálatokba, illetőleg eredményes és hasznos lehet időnként fordítói konferenciát rendezni a számukra.

2. Ha az illető országban működik más hungarológiai műhely is (pl. Finnországban a turkui, a jyvaskyläi, a tamperei stb. egyetemen), lépjünk velük érintkezésbe, úgyszintén a magyar kapcsolatokat ápoló társasággal, intézményekkel.

3. Igen hasznos találkozók, megbeszélések, szimpóziумok szervezése a befogadó országbeli és az itthoni hallgatók, valamint tanárok bevonásával (évenként felváltva szervez pl. ilyen találkozót a Helsinki Egyetem Finnugor Intézete, illetőleg az ELTE Nyelvészeti Tanszékcsoportja).



4. Egyébként is a magyar nyelv, a magyar viszonyok megismerésére közismerten legalkalmasabb a hosszabb magyarországi tartózkodás. Erőnkhez mérten hassunk oda, hogy hallgatóink minél több időt töltsenek Magyarországon.

5. Utolsó megjegyzésként említem: az az ideális, ha a vendégtanár előre, vagy ha ez nem lehetséges, megérkezése után nagyon hamar megismerkedik a fogadó egyetem szervezetével, szokásaival, körülményeivel. Kívánatos az is, hogy minél jártasabb legyen az illető ország történelmében, irodalmában, nyelvében stb., mert a magyar jelenségeknek az illető országgal való egybevetése, akár csak a lényegét érintő összehasonlítása is nagyban segítheti a hallgatók számára a megértést.

5. Nem lenne tanulság nélkül való a szakon kívüli hungarológiai munkálatok megindításának felvázolása sem, de az időből így is kifutottam. Erről talán egy más alkalommal.

Karol Tomiš

A magyar irodalom fogadtatásának időszakai a  
20. századi szlovák irodalomban

A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatokat, valamint a magyar irodalom fogadtatását a múltban és a jelenben is egyrészt irodalmi, másrészt irodalmon kívüli tényezők határozták és határozzák meg.

A századforduló óta eltelt időszakban a magyar irodalom szlovák recepcióját három fő időszakra bonthatjuk. A korszakhatárok nagyjából egybeesnek a lényeges történelmi eseményekkel. Az első időszak kezdete a XIX. század második felébe nyúlik vissza, és az államfordulat évével, 1918-al zárul le. Ennek az időszaknak alapvető meghatározója a szlovák és a magyar nemzet közös államalakulatban élése, a szlovák és a magyar irodalom közös társadalmi, politikai és kulturális légkörben való fejlődése.

A magyar irodalom akkori fogadtatását még megközelítőleg sem lehet a fordítások és a szlovák sajtóban megjelenő visszhangok számával lemérni. A szlovák értelmiség és polgárság zöme ugyanis értette és beszélte a magyar nyelvet, és így a magyar irodalommal eredetiben ismerkedett meg. Például Stefan Krčméry, Emil Boleslav Lukáč és Valentin Beniak költők többször is megemlégették, hogy középiskolai tanulmányaik alatt, - de saját érdeklődésüktől is hajtva - kerültek kapcsolatba a kortárs és klasszikus magyar irodalommal. Az em-

lített költők és sokan mások jelentős szerepet játszottak a magyar irodalom tolmácsolásában és irodalomtudományi konkretizációjában.

A magyar irodalom fogadtatásának második fő időszaka 1918-tól 1948-ig tartott. Ezekben az évtizedekben a szlovák és a magyar irodalom két különböző államban, eltérő társadalompolitikai és kulturális körülmények által meghatározva, külön utakon járva fejlődött. A megváltozott feltételek között a magyar irodalom elveszítette addigi kiváltságos helyzetét, egyike lett a többi külföldi irodalomnak. A szlovák iskolák megnyitásával fokozatosan megcsappant a magyar költészetet és szépprózát eredetiben olvasók száma, ezzel arányosan növekedett a fordítások jelentősége.

A magyar irodalom szlovák fogadtatásának harmadik időszaka 1948-ban kezdődött, és lényegében máig tart. Társadalompolitikai alapja mindkét államban a szocialista rendszer, amely megszüntette a két nemzet közti antagonisztikus viszony gazdasági, politikai és világnézeti okait. A közös társadalmi célok, a kultúra növekvő szerepe és az új, kedvező kulturális légkör lehetővé tette a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatoknak az előző időszakokkal összehasonlítva példátlan méretű kiszélesítését és elmélyítését.

Az irodalmi értékek cseréje és fogadtatása szempontjából ugyanis fontos tényező volt a két nemzet kölcsönös viszonyának alakulása. A XIX. században a nemzeti öntudat nacionalizmussá vált, az érdekellentétek pedig elidegenedéshez és nem egyszer ellenséges érzületek keletkezéséhez vezettek. Ennek az örökségnek az árnyéka rávetődött a XX. század első felére is.

A nemzetiségi ellentétek kiéleződése ellenére mind a két táborban akadtak írók és irodalmárok, akik tudatában voltak a fordítások jelentőségének a két nemzet közeledése szempontjából. Ezt bizonyítják a magyar költészet, próza- és

drámai irodalom alkotásainak a múlt század 60-as éveitől kezdve mind gyakrabban megjelenő szlovák fordításai, amelyek száma a századfordulón érte el tetőpontját. Az érdeklődés eleinte főképp Petőfi Sándor és Arany János verseire, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán prózájára, Madách Imre Az ember tragédiája c. drámai költeményére irányult. A fordítások többnyire folyóiratokban, ritkábban könyvalakban is megjelentek Budapesten, Nagyszombatban, Rózsahegyen, Turócszentmártonban, Eperjesen. Petőfi, Arany és Madách-fordításaival elsősorban Pavol Országh Hviezdoslav tűnt ki. Fordítói tevékenysége elismerésül a Kisfaludy Társaság 1912-ben levelező tagjává választotta. A gyakran fordított korabeli írók névsorát Gárdonyi Géza, Krúdy Gyula, Molnár Ferenc és mások nevével egészíthetjük ki.

A monarchia utolsó éveiben a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok egyik legékezebb fejezete Ady Endre és Hviezdoslav költői párbeszéde a humanizmus, társadalmi igazságosság, egyenjogúság, kölcsönös megértés és tisztelet jegyében. Ezek az eszmék Ady költeményében, A magyar jakobinus dalában, Hviezdoslavnál pedig az erre válaszként írt Úgy van, te virradó idők Heroldja című ódában nyertek kifejezést, előremutatva a jövő felé.

A szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok egyik legérzékenyebb mércéje a Petőfihez való viszony volt. Szlovák származása miatt a szlovák nacionalisták renegátnak tartották. Ennek ellenére költészete vonzotta a szlovákokat, és a múlt század utolsó harmadában gyakran közölték verseinek fordításait a folyóiratok. Így például a Slovenské pohl'ady című irodalmi folyóirat 1903 és 1905 között Hviezdoslav tolmácsolásában negyvenkét versét jelentette meg. A XIX. század utolsó évtizedében három, a XX. század első évtizedében pedig egy kötetnyi válogatást adtak ki verseiből négy különböző fordítótól. Tolmácsolásuk művészi értéke eltérő.

A fordulat éve után lanyhult az érdeklődés Petőfi költészete iránt. A két világháború között Ady költészete került az érdeklődés homlokterébe. Az iránta megnyilvánuló rokonszenvet a költőnek a szociális, és főleg a nemzetiségi elnyomás elleni állásfoglalásai váltották ki. Az első világháború éveiben és a háború után fellépő ifjú szlovák költőnemzedéket lenyűgözte Ady gondolatvilága és költészetének művészi ereje. Ady kultusza a két világháború között jelentős méreteket öltött, és heves irodalmi vitákat eredményezett hívei és ellenzői között. A Nyugat írói közül hosszú ideig csak tőle fordítottak költeményeket. A 30-as években kezdődik az érdeklődés Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Erdélyi József és mások versei iránt. A magyar irodalom recepciójának magvát 1918 és 1945 között a Nyugat íróinak versei és prózája képezte. A prózát Kosztolányi és Móricz Zsigmond egy-egy regénye képviselte. Az 1943-ban kiadott Na brehu čiernych vod (Sötét vizek partján) című versantológiában a Nyugat nagyjaival már együtt szerepel József Attila, Kassák Lajos, Berda József és a kortárs líra több más képviselője. Az antológia demokratikus és haladó szelleme, továbbá Emil Boleslav Lukáč előszava, melyben a szlovák-magyar együttműködés szükségességét hangoztatta, a szlovák állam fasiszta, sovíniszta, nacionalista köreinek felháborodását váltotta ki. Az antológia körül lezajlott sajtóvita a haladó és a visszahúzó erők harcának egyik szellemi csatája volt a kultúra területén a második világháború éveiben.

A két háború közti évek mennyiségi szempontból nem jelentettek áttörést a magyar irodalom fordítása terén. A hangsúly a jelentős új irodalmi értékek közvetítésén volt, melyeket főleg a már ismert klasszikusok néhány újabb fordítása gazdagított. Fejlődés volt tapasztalható az irodalomtudományi hungarológiában, mely - főleg Pavel Bujnák, Alžbeta Göllnerová, Rudo Uhlár és Emil Boleslav Lukáč tevékenységé-

vel - hozzájárult néhány jelentős magyar író életművének megismertetéséhez és a kortárs magyar irodalom képének felvázolásához.

A második világháború utáni két-három év a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok mélypontját jelentette. Ebben az időszakban néhány jelentéktelen prózai mű és ponyvaregény fordításán kívül más nem jelent meg. Csak miután a 40-es évek végén mind a két országban létrejött a szocialista társadalmi rendszer, nyílt meg az út az irodalmi kapcsolatok gyors fejlődése előtt. A kapcsolatok fejlesztése már nemcsak a szlovák-magyar közeledés lelkes híveinek személyes ügye volt, hanem a szocialista állam céltudatos kultúrpolitikájának szerves részévé vált.

A súlyponteltolódás a nacionalista szempontoktól a szociális szempontok és a szocialista eszmék felé a Petőfi halálának századik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségekben és a haladó szlovák irodalomtudomány jeles képviselőinek cikkeiben, tanulmányaiban mutatkozott meg. Alaphangjukat a nagy magyar forradalmi költő iránti elismerés, műve világirodalmi jelentőségének tudata, valamint az a meggyőződés határozta meg, hogy munkássága az egész haladó emberiség közös kincse, tehát a szlovákoké is.

Az azóta eltelt négy évtized alatt a magyar irodalom fogadtatását a szépirodalom jellegéről és társadalmi funkciójáról, a kulturális örökségről és haladó hagyományokról, továbbá a szlovák irodalom aktuális szükségleteiről alkotott változó elképzelések határozták meg. A nagyméretű fordítási programot néhány számadattal szeretném jellemezni.

Az említett időszakban közel 400 magyar szépirodalmi mű jelent meg szlovák nyelven, melyek számát 150 sokszorosított színpadi mű egészíti ki. Összesen körülbelül 550 bibliográfiai könyvegység ez, ami évi átlagban 13-14 könyvet tesz ki. Az antológiákban és folyóiratokban közölt átültetések to-

vább bővítik a magyar szépirodalom jelenlétét a szlovák irodalmi köztudatban.

Az egyes műfajok és műnemek arányszáma azonban különböző. Így a költészet csak öt százalékát teszi ki a könyveknek. Ez egyrészt a költészet tolmácsolásának sajátosságaival, másrészt az iránta megnyilvánuló korlátozottabb olvasói kereslettel függ össze. A próza a fordítások hatvanöt százalékát teszi ki. Ebből tíz százalék a gyermek- és ifjúsági irodalom részaránya. A prózai művek összességéből azonban csak négy százaléknyi az elbeszélés- és novelláskötetek száma.

A lefordítandó művek kiválasztásánál elvben a legfőbb követelmény a magas eszmei-művészi színvonal volt. Ez az igény legmaradéktalanabbul a költői művek esetében valósult meg. Ján Smrek kiváló tolmácsolásában több kiadásban reprezentatív válogatások jelentek meg Petőfi, Ady és József Attila költeményeiből. Ady és Petőfi megismertetéséhez Emil Boleslav Lukáč is hozzájárult. Vojtech Kondrót tolmácsolásában válogatások jelentek meg Babits, Illyés, Kassák, Nagy László, Veress Miklós és Weöres Sándor műveiből. Ctibor Štitnický Radnóti Miklós és Garai Gábor költeményeiből adott ki egy-egy kötetnyi versfordítást. Valentin Beniak Juhász Gyulát mutatta be a szlovákoknak. A magyar költők ismeretéhez versantológiák is hozzájárultak. Lukáč a Spoved' Dunaja (A Duna vallomása) című terjedelmes antológiában mutatta be a magyar líra öt évszázadát. Beniak Večerná blýskavica (Esti villámlás) címen nyújtott gazdag válogatást a XX. század első felének magyar költészetéből. Kondrót a mai negyvenévesek verseiből adott közre ízelítőt Doporučené listy (Ajánlott levelek) című antológiájában.

A lefordított prózák és drámák színvonala már nem olyan egyöntetű. Kiváló művek mellett akadnak kevésbé színvonalasak. Az 50-es években a magyar szocialista irodalom és a klasszikus realista örökség iránt mutatkozott a legnagyobb

érdeklődés. Megjelentek Balázs Béla, Illés Béla, Gergely Sándor és mások jelentősebb regényei. A népi írók közül kiadták Veres Péter és Szabó Pál fő műveit. A klasszikusokat Eötvös József, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond képviselte.

A 60-as és 70-es években az akkori középnemzedék írói kerültek előtérbe: Darvas József, Mesterházi Lajos, Dobozy Imre, Szabó Magda, Mándy Iván és még sokan mások, akik regényeikben a jelenkori magyar társadalom szociális és erkölcsi problémáit elemezték. Sor került Németh László, Déry Tibor és Lengyel József bemutatására. Fejes Endre Rozsdatemetője és Kertész Ákos Makrája szintén eljutott a szlovák olvasókhoz, azonban anélkül, hogy a magyarországihoz hasonló olvasói és kritikai visszhangot váltottak volna ki. Ezeken kívül még sok új névvel gyarapodott a kortárs és a klasszikus magyar irodalom képe. Szót kapott a legfiatalabb prózaíró nemzedék realista irányzata is.

A 80-as években a magyar irodalom szlovák fogadtatására nagyjából az előző két évtized intenciói jellemzőek. A klasszikusok közül újabb kiadásokban jelentek meg Jókai, Mikszáth, Krúdy, Madách művei. Tóth Árpád, Karinthy Frigyes, Tersánszky Józsi Jenő és mások tolmácsolásával gazdagodott a két háború közti irodalomról kialakult kép. A kortárs magyar irodalom idősebb nemzedékét Jókai Anna, Raffai Sarolta, Gáll István, Hernádi Gyula, Sükösd Mihály és mások, a fiatalabbakat mindenekelőtt Ács Margit, Balázs József, Csörsz István, Marosi Gyula, Simonffy András, Vámos Miklós képviselték. Egyelőre nem jelentek meg fordítások a 70-es években indult azon íróktól, akik szakítottak az előző évtizedek életszemléletével és epikai konvencióival: Dobai Pétertől, Esterházy Pétertől, Nádas Pétertől, Spiró Györgytől, stb.

A magyar irodalom szlovák fogadtatásának három felvázolt időszaka arról tanúskodik, hogy a szépirodalmi művek recepciója minőségileg és mennyiségileg egyaránt felfelé í-



velő pályán mozgott. Az utóbbi évtizedek gazdag és sokrétű fordítói hozadéka, a magyar irodalom irodalomtörténeti feldolgozása és kritikai visszhangja azoknak a múltbeli törekvéseknek a kiteljesedése, amelyek az irodalmi értékek cseréje útján a két nép közeledését, együttműködését, barátságát szorgalmazták. Ez a már haladó hagyománnyá vált irányvonal a jövőre nézve is teljes mértékben kötelezőnek tekinthető.

Vörös Ottó

A magyar kultúra befogadása és a magyar nemzetiségi kultúra nyelvi sajátosságai Szlovákiában

Amikor hungarológiáról, a hungarológia műveléséről és oktatásáról beszélünk, gyakran nehézségekbe ütközünk témánk körülhatárolása során. A tegnapi előadások is bizonyították, hogy a fogalom meghatározásában jelentős tartalmi eltérések

vannak. Mégis talán a legtöbb megfogalmazásban szerepel "a magyarságról megszerezhető ismeretek összessége", illetve "azok közvetítése más népek számára". Talán akkor sem túlzok, ha azt mondom, hogy e második jellemző hívta életre az elsőt, azaz azért is akartuk egyre jobban megismerni önmagunkat, magyarságunkat, hogy fel tudjuk mutatni környezetünknek, a világnak: "Íme, ezek vagyunk! Elfogadtok-e így minket?" És hogy e feltáruló ismereteket mind a tudomány egyes képviselői, mind a közvetítő politika csoportjai különféleképpen fogalmazták meg, a környezet és a világ befogadását is meghatározták a pillanatnyi érdekek.

Az is közhelynek számít, hogy egy nép legmarkánsabb ismertető jele a nyelve. Kálmán Béla mondja egy helyütt: "Az a nép, amely beolvad nyelvi szempontból egy másikba, rendszerint megszűnik létezni, pl. az etruszk, szkita, akkád... Mikor azonban az anyanyelv kitárja a kaput a művelődés felé, egyesítő erő a társadalomban, ugyanakkor válaszfal is a más nyelvű közösségek felé. Ezért a nyelvhatár gyakran erősebb körülzárttság, mint a politikai határok. A nyelvi határokon csak úgy tudunk áttörni, hogy elsajátítunk többé-kevésbé egy vagy néhány idegen nyelvet, amely azonban nem pótolja az anyanyelvet." (Kálmán Béla: Anyanyelv, idegen nyelv, két-nyelvűség. MNy, LXXVI. évf. 33-39.). Elmondja továbbá, hogy "az idegen nyelv, amelyet az iskolában vagy tanfolyamon sajátítunk el, még több évi tanulás után sem válik hatékonyná." (I.h.).

Van azonban egy sajátos helyzet, amely ősidők óta kimutatható kultúrák találkozásánál, és amely a kultúrák közvetítésének legeredményesebb módja napjainkig, a két- és többnyelvűség. "Maga a kétnyelvűség - kétnyelvű környezetben - egy fenntartható és természetes állapot. A kétnyelvű lakosságra igen fontos feladat vár, mert ők lehetnek a közvetítők a két nemzet tudománya és kultúrája között. Már az

anyanyelv jellemzésekor megemlítettem, hogy amennyire az anyanyelv összeköti a társadalom egy részét, ugyanakkor erős válaszfal is a másnyelvűek felé. A legtöbb nyelvhatáron és vegyes lakosságú falvakban, városokban azonban eléggé nagy számban akadnak kétnyelvűek, akik ezt a válaszfalat nyíltabbá teszik, ők a kapuk, amelyeken keresztül a két másnyelvű közösség a tudományt és a kultúrát kicserélheti. Már az ókorban is nagy becsben tartották a tolmácsokat, és azóta sem nélkülözheti őket egyik állam sem. A kétnyelvűség hasznos és kedvező adottság, mert két társadalomban teszi otthonossá az embert, két kultúra áll nyitva előtte, tágabb a látóköre, mint az egynyelvűeké." (Kálmán Béla: i.h.).

A fentebb vázolt kétnyelvűség (három-négynyelvűség), amelyről Kálmán Béla is írja, hogy "az egykori Magyarország egyes városaiban gyakori volt" (i.h.), ma már sajátosan érvényesül.

Minthogy a Kárpát-medencében nyelvhatárról a szokásos módon nem beszélhettünk (bár a nyelvszigetek gyors asszimilációjának vagyunk tanúi), mégis a magyarság nagy tömegeinek nemzetiségi sorsba kerülése azt eredményezte, hogy az igazán többnyelvű városok zöme a környező országokba került. Ott egy ideig még élt a többnyelvűség, majd az úgynevezett államnyelv túlsúlya alatt a magyar egyre inkább megszűnt presztízsnyelv lenni. (V.ö. Herman József: Gondolatok a közösségi kétnyelvűségről. Magyar Nyelv, LXXXIII. évfolyam 448-454. oldalig.)

A többnyelvűség fokozatosan megszűnt, a kétnyelvűség pedig a nemzetiségek sajátja lett. A nyelvi lehetőségek ezzel meghatározták azt is, hogy a kultúra közvetítése egyirányú lett. Csak a nemzetiség felé működik akadálytalanul. Ez természetes, mert a megtanult környezet nyelve jól közvetíti a megismert kultúrát, hiszen anyanyelvi bázisunk segítségével fogadjuk be, de arra kevésnek bizonyul, hogy saját kultú-

ránkat eredményesen közvetítsük általa más anyanyelvű egy-nyelvű környezetünknek. A hagyományos kétnyelvűség visszaállításának sajátos kísérlete folyik Jugoszláviában, főként Szlovéniában. Ennek megítélése egy külön fejezetet igényelne, és erre itt nincs mód. Azt azért leszögezhetjük sommásan, hogy kétnyelvű iskola csak kétnyelvű társadalomban lehet eredményes.

Nézzük meg, mi a helyzet e szempontból az északi nyelvhatáron! Az utóbbi évtizedekben a nagyjából egy tömbben élő dél-szlovákiai magyarság kivételével az északabbi városok szórvány nemzetiségei eltűntek. Vagy a kitelepítésekkel, vagy természetes asszimiláció útján. Az egy tömbben élő magyarságnak vannak iskolái, és a törvények lehetővé teszik, hogy gyermekeiket ide írassák, és érettségig anyanyelvükön tanuljanak. A szlovák nyelvet elsőtől kezdve tanulják, helyenként a magyarnál nagyobb óraszámban. A kérdésről pontos adatokat olvashatunk A hűség nyelve (összeállította: Zalabai Zsigmond. Madách, Bratislava, 1987.) c. kötetben, és más forrásokból is. Az a tapasztalatom, hogy a szlovák nyelvet a szlovákiai magyarok szükségletüknek megfelelő szinten jól elsajátítják. A Nyitrán, Kassán vagy Losoncon élők szinte anyanyelvi szinten, a Komáromban, Nagymegyeren vagy a határmenti kis falvakban élők kevésbé, mert környezetük nem teszi szükségessé. Mégis, erősnek mondható az a művelődési hatás, ami ezen a nyelvtudáson keresztül a magyar nemzetiséghez mint közösséghez érkezik.

Hogy áll a fordítottja? Mint említettem, a történelmi városok többnyelvűsége (Pozsonyt is beleértve) gyakorlatilag megszűnt. Helyettük ugyan délebbre kialakulhatott volna a volt egynyelvű városokban legalább a kétoldalú kétnyelvűség, hiszen a telepítések következtében jelentős szlovák lakosság érkezett ide, azonban a szlovák iskolákban a magyart mint tantárgyat nem vezették be, így a kultúra közvetítése szempontjából teljesítőképessé nyelvtudást nem tudnak szerezni a

magyarokkal egy településen élők. Hozzájuk a magyar kultúra morzsái csupán a hivatalos állami csatornákon keresztül juthatnak a szórványos fordítások révén.

Különös csoportot képeznek Szlovákiában azok az állampolgárok (szándékosan kerülöm a nemzetiség minősítést), akik magyar családból, magyar települési környezetből nem magyar tannyelvű iskolában kezdik tanulmányaikat. Óvatos becslések szerint minden negyedik magyar családban született gyerekről van szó. Ezek köréből kerülnek ki Kálmán Béla szavával a "senyelvűek". "Amennyire többletérték két nyelv anyanyelvi (vagy megközelítőleg anyanyelvi) tudása, annyira sajnálható az olyan egyén, akinek a második nyelve összekeveredik anyanyelvével, ahol nincs meg a képletes válaszfal az illető agyában a két nyelv között" - mondja. (V.ö. Kálmán Béla: i.h.). Ezek az emberek, bár gyakorlatilag beszélnek két nyelven is, de mint a kommunikáció eszköze, egyik sem éri el azt a szintet sem, hogy alkotó gondolatokat fogalmazzanak meg segítségükkel, nemhogy valamiféle műveltségközvetítő szerepet vállaljanak általuk. Kizáródnak abból a lehetőségből, hogy képességüknek megfelelő teljes emberi-társadalmi létet biztosítsanak maguknak. Sőt a család sem tudja ellátni történelmileg kialakult szerepét, hiszen nem egy olyan család keletkezik, ahol az unoka nem tudja már nagyszülei nyelvét, a nagyszülő pedig az unokáét. Ezt tarthatjuk nemzeti szempontból sajnálatosnak, azonban nem ebben áll a kérdés lényege. Az egykori többnyelvűség helyén a kultúrák találkozási vonalán egy kulturális senki földje keletkezik, amelynek lakossága nemhogy a híd szerepét nem tölti be, hanem helyzeténél fogva másodrendű állampolgárrá válik.

Van-e mód a folyamatot megállítani? Hiszem, hogy van, és az idő ennek érdekében is dolgozik. Ebben a folyamatban a mi feladatunk az, hogy olyan tájékozottságot adjunk a magyarságról Közép-Európának is, ami megváltoztatja a rólunk

kialakult - kialakított képet, nyelvünket Herman József megfogalmazásával újra egyenrangú "presztizsnyelvvé" teszi. (V.ö. Herman József: i.h.). A hungarológiának hitem szerint fel kell vállalni azt a feladatot is, hogy gondozza a nyelvhatár kétnyelvűségét, segítse annak hagyományos fenntartását. Azt is el tudnám a továbbiakban képzelni, hogy Közép-Európa iskoláiban a régió kis nyelvei is választható tantárgyak legyenek, mint idegen nyelvek.

Az pedig már módszertani kérdés, hogy az úgynevezett "környezet nyelvét" az idegen nyelv tanítási módszerével lehet-e a legeredményesebben elsajátítani. Az a véleményem, hogy nem. Szlovákiában a szlovák nyelvet tapasztalatom szerint vagy úgy tanítják, mint idegen nyelvet (a legtöbb magyar tannyelvű iskolában), vagy úgy, mint anyanyelvet (a magyar iskolák számára történő pedagógusképzésben)! A tanulóknak mindkét mód nehézségeket okoz. Tapasztalatom szerint a jugoszláviai kétnyelvű oktatás is adós maradt a módszertani gyakorlat elvi megalapozásával. De ne kerülgessük, az a meggyőződésem, hogy feladatunk lehetne a magyar mint a környezet nyelve tanításának kimunkálása. Ma erre már igény lenne Jugoszlávián kívül Ausztriában, a világ magyar eredetű diaszpóráiban (a magyarul már nem beszélő, de a megtanulni akaró fiatalok körében), és talán lehetőség és igény lesz rá a közeljövőben Szlovákiában és a Kárpátalján is.

A korábban felvázolt egyirányú kétnyelvűség így fokozatosan átalakulna és segítségével a kultúrák kölcsönös cseréje valósulhatna meg.

A magyar szépirodalom befogadásának kezdete  
Bulgáriában, s a befogadás jellemzése a tör-  
ténelmi korszakokban 1944-ig

Egészében véve a magyar szerzők és művek befogadása Bulgáriában meglehetősen ellentmondásos jelenség. Egyfelől attól a pillanattól kezdve, amikor a befogadás "hírül adja" létezését, azaz a XIX. század hetvenes éveiben, követi a magyar irodalmi fejlődést és legfontosabb neveihez és tendenciáihoz kapcsolódik. Másfelől viszont a magyar - leggyakrabban kortárs - írók későbbi átvétele miatt a magyar szépirodalom bulgáriai befogadásában komoly kimaradások jelentkeznek - szinte teljesen hiányzik a XIX. század előtti, azaz a reformkor előtti irodalom, s "fehér foltok" találhatók a magyar irodalom későbbi bemutatásában is.

Figyelembe véve, hogy a későbbi újjászületése ellenére a bolgár irodalmat is megérintették az új művészeti irányzatok, s a múlt század negyvenes-hetvenes éveiben elsősorban a felvilágosodás irodalmának a fordítását részesítette előnyben, különösen feltűnik például Janus Pannoniusnak, Balassi Bálintnak vagy a magyar felvilágosodás legfontosabb képviselőinek a hiánya. Ugyanakkor ez lényegében sugalmazza azt is, hogy mit kell és mit nem kell értenünk a "magyar fordítási irodalom" meghatározáson, továbbá mikorra tehető (s a magyar irodalmi fejlődés mely fő tendenciáihoz kapcsolódik) a befogadás kezdeti pillanata.

Amikor a magyar szépirodalom bulgáriai befogadásáról szólnunk, nem az egész irodalmat értjük rajta, csupán annak meghatározott területeit, amelyeket Bulgáriában megtalálhatunk.

Ezek a területek lényegében az alábbiak:

- a romantika fejlett formáinak irodalma, amelyre hatott a XIX. századi realista-népies irányzat;

- a Nyugat irodalmi mozgalmanak néhány irányzata a XIX. század első felében;
- az emigráns proletáriródalom;
- az ún. népszerű, vagy a tömeg-, illetve szórakoztató művészet.

A XIX. és a XX. század irodalmának említett területei iránt megnyilvánuló figyelmen kívül maradnak olyan nevek, mint Kemény Zsigmond vagy Eötvös József, akik hatást gyakoroltak a magyar regény fejlődésére; a népies realizmus fejlődése az irodalomban (Arany János); az analitikus, a pszichológiai és a realiztikus-naturalisztikus próza; a század eleji modern magyar irodalom; a népi írók mozgalma a két világháború között; az avantgard áramlatok; a szocialista költészet felemelkedése a harmincas években - József Attila és mások.

Világosan kitűnik tehát, kik azok a vezető alakok és melyek azok a tendenciák, akikkel, illetve amelyekkel a magyar szépirodalom bulgáriai bemutatkozásának "fehér foltjai" kapcsolatosak.

A befogadási aktus kezdete, ami a befogadott jelenséget illeti, a magyar reformok korszakának, a XIX. század derekának évtizedeivel esik egybe, a befogadó vonatkozásában pedig a múlt század utolsó évtizedeinek eszmei és esztétikai irányai-val Bulgáriában.

A befogadó aktus kezdeti fázisára - más külföldi irodalmak bulgáriai elterjedésével szemben - az jellemző először, hogy a magyar szerzők fordítása (itt a fordítások tömeges elterjedéséről van szó) olyan alkotókkal és művekkel kezdődik, akik, illetve amelyek a magyar irodalmi folyamat lényegi irányait reprezentálják - vagyis Petőfivel, és Az örült, Egy gondolat bánt engemet..., Ha férfi vagy, légy férfi... stb. című verseivel, valamint Jókai Mór és Mikszáth néhány elbeszélésével.

Másodszorban, ezek a fordítások szinte mindig más irodalom közvetítésével valósultak meg - s ez elősegítette egy sor egyéni momentum beépülését, de ugyanakkor hozzájárult a fordítói koncepció megnyilatkozásához is.

Harmadszorban, a magyar irodalom fordításán a bolgár művészet vezető alkotói dolgoztak.



Az a két kulcsfontosságú név, amely a befogadás kezdetén áll, és "elülteti" Petőfi költészetét, nem más, mint Vazov és Pencso Szlavejkov neve, ami már önmagában is jelzi a befogadás jellegét, szerves beletartozását az irodalmi folyamatba.

A regényíró Jókait főként elbeszéléseivel és két nem is elsődleges regényével (Egy az isten és Egészen az Északi pólusig!) látjuk képviselve. De magának az átvételnek a folyamata - lévén szó a magyar és az európai romantika vezető figurájáról - tanúsítja a befogadási aktus szinkronitását, s az érdeklődést a művészeti jelenségek kortársi realisztikus-romantikus megközelítése iránt.

A befogadás dinamikájának ilyen szemlélete felveti egy meghatározott időszakasz keretében lefordított művek értékének kérdését - különös tekintettel az irodalmi folyamatnak a XIX. század közepén és második felében minálunk is, Magyarországon is hasonló tendenciáira. De ha ugyanakkor párhuzamot vonunk a bolgár irodalom magyarországi befogadásával a múlt század utolsó két-három évtizedében, akkor azt láthatjuk, hogy ott szinte egyáltalán nem jelennek meg az egyes bolgár szerzők - és ez nem véletlen. Magyarországon a romantika kora felkelti az érdeklődést a hajdani kor névtelen alkotásai iránt - miután nem maradt fenn az ősi eposz, a figyelem az ómagyar költészet rekonstruálására, illetve a közelebbi vagy távolabbi népek népköltészetére irányul. Így jelennek meg a bolgár népköltészettel foglalkozó kiadványok: Erődi Béla és Strausz Adolf művei (mindkét gyűjtő járt Bulgáriában). Következésképpen Petőfi tömeges megismerése (különösen Az örült és az Egy gondolat bánt engemet..., illetve A hóhér kötele című regény népszerűsége) és részben Jókai és más „másodrendű” szerzők megismerése Bulgáriában, de másfelől Magyarországon a bolgár népköltészet iránti figyelem egyazon időszakban, a XIX. század végén és a XX. század elején, elsősorban a roman-

tikus irányzatokhoz kapcsolódik, s kisebb mértékben a realizmus fokozatos, de egyre erőteljesebb kibontakozásához a két irodalomban. Másként szólva arról a közösről van szó, amely ugyan a befogadás eltérő formáiban fejeződött ki, de meghatározza és jellemzi a magyar irodalom kezdeti elterjedését Bulgáriában, illetve a bolgár irodalomét Magyarországon.

Az irodalmi recepció megjelenési pillanatának a meghatározása általában véve fontos módszertani jelentőséggel bír - csak így követhető az időrendi fejlődés, a lefordított művek elterjedése, csak így láthatók, elemezhetők sajátosságaik a befogadó közegben.

Mikorra tehető a recepció kezdete?

Ami a bolgár oldalt illeti, a magyar szerzők lefordítása és befogadása Bulgáriában nem minden előzmény nélkül való. Az évszázadok már előkészítették a talajt, amikor - a történelmi sors és a földrajzi és etnográfiai sajátosságok következtében - népünknek nem egy alkalommal kellett érintkezésbe kerülnie Magyarország témájával. És mégis viszonylag későn - csak a XVIII. század végén, a XIX. század elején (mint irodalmi befogadás pedig még későbbi dátummal), az új irodalomtörténeti tudat megformálódásával, és az érintkezési lehetőségek fokozódásával (kapcsolatok magyar utazókkal és a Kossuth-emigrációval, a cirillbetűs könyvnyomtatás létrejötte a Habsburg-birodalom területén stb.) teremt kapcsolatokat irodalmunk a magyar kultúrával.

A nemzeti önismeret fejlődésével, a bolgár irodalom horizontjainak tágulásával, témájának és problémáinak bővülésével mind szilárdabbá válnak ezek a kapcsolatok. Ugyanakkor gyarapszanak azok a lehetőségek vagy körülmények is, amelyek megkönnyítik a magyar művészeti alkotások fordítás útján történő elterjedését az oszmán uralom alóli felszabadulással kezdődő (1878) időszakban.

Ezek a körülmények lényegében a következők:

1. A nemzeti irodalmi tudat megérlelődése a nemzeti felszabadító küzdelmek eredményeképpen (irodalmunk fellendülése a XIX. század hetvenes éveiben, majd később).

2. Plovdiv és Szófia kulturális központtá alakulása a nyolcvanas, illetve a kilencvenes években.

3. Az olvasók létszámának hirtelen megnövekedése.

E három tényező érvényesülésével kezdődik a magyar szépirodalom bulgáriai elterjedése, ami rövid idő alatt a formák és az eszközök oly szélességét mutatja fel, hogy képes lesz közvetlenül válaszolni a bolgár népi önismeret és művészi érlelődés követelményeire.

Az új sajátosságok kialakulása, az új szerzők és művek megjelenése új elemeket hoz a magyar irodalom bulgáriai mozgásába. Már feltűnnek az irodalmi befogadás útjelzői:

Magyar szerző művéből készült műfordítás 1872-ből származó első "bejelentkezése" - ez Petőfi Szállnak reményink című költeményének fordítása - után a befogadott irodalom iránti érdeklődés Petőfi, részben más komoly írók - Jókai, Mikszáth nevéhez kapcsolódik. A XIX. század végétől jellegzetes munkájukkal behatolnak a másodrendű szerzők is: Rákosi Viktor, Berczik Árpád, Sükei Károly, Bartók Lajos és mások. A XX. században az érdeklődés kiterjed - az olvasók figyelme a szórakoztató és a népszerű irodalom és drámairodalom képviselőire (Molnár Ferencre, Herczeg Ferencre, Lengyel Menyhértre, Bíró Lajosra) irányul. A huszas években - a harmincas évek elején új momentum, hogy megjelenik néhány fordítás a Nyugat-mozgalom íróképviselőiből (Móricz Zsigmond); előtérbe lépnek a proletár-, illetve az emigrációban élő írók (Illés Béla, Hidas Antal, Karikás Frigyes) művei. A harmincas évek végén, a negyvenes évek első felében a magyar fordítások repertoárja összetételét tekintve immár igen sokrétű, túlsúlyban van a komoly olvasmány és színdarab (Madách, Vörösmarty,

Gárdonyi, a Magyar elbeszélések című gyűjtemény), a kevésbé komoly olvasmánnyal (Zilahy) szemben és bizonyos visszaesés tapasztalható a befogadás vezető figurájának, Petőfinek a bemutatásában (A.L. Lebedev Bujdosó énekek című gyűjteménye).

Ha az irodalmi befogadás említett fejlődését az oszmán alóli felszabadulással kezdődő korszak történelmi folyamataira vonatkoztatjuk - mert azok alkotják mind a bolgár művészeti jelenségek történelmi-irodalmi karakterisztikáját, mind pedig a kétoldalú érintkezés (ezen belül a befogadás) alapját - látjuk, hogy a kép lényegében nem változik. Úgy gondoljuk, hogy az I. világháború időszaka és különösen a huszas évek eleje lesz a választóvonal, a Szeptemberi Felkelés eseményeivel kapcsolatosan. E felosztáshoz szolgál alkalmul Petőfi művészi pályájának és ebből adódóan a magyar irodalomnak az immár minőségileg új befogadása: 1923-ban jubileumi újság és az első gyűjtemény megjelenése a költő születésének 100. évfordulója alkalmával, több publikáció és ezzel összefüggésben az irodalomkritikai értékelés változása. A múlt század nyolcvanas és kilencvenes éveiben, századunk első egy-két évtizedében Petőfi költészete elsődlegesen romantikus pátozzásával hirdette a forradalom céljait. A Szeptemberi Felkelés időszakában, majd azután pedig politikai realitás lett. A nagy magyar költő forradalmi költészete az egyszerű közkatonák fegyvere lett a küzdelemben, és hite, hogy a "jó" diadalt arat a "rossz" felett, a reakció ellen küzdő valamennyi polgár harcos hitévé vált. Így az új társadalmi-politikai viszonyok hoztak új irányt Petőfi és általában a magyar irodalom elterjedésében.

Petőfi érzékelhető jelenléte a bolgár szellemi életben különösen jelentős hatásának kompenzációs funkciója következtében is, amelyet - Petőfinek köszönhetően - a magyar fordításirodalom befogadásának modellje tölt be: kompenzálja

a kollektív tudat s azon napi politikai és társadalmi szükségletek problémáit, amelyeket az új korszakban a személyiség "szubjektív ügye" bizonyos fokig kiszorított.

Az irodalmi befogadás korszakainak illetően elhatárolásban közrejátszó másik ok a folyamatosság-megszakítottság a külföldi szerzők és művek bemutatásában. Esetünkben a századforduló nem lehet a minőségi befejezettség jele, többek között márcsak azért sem, mert minden következő évtizedben megtalálhatók az előző évtized jellemzői is. Így például a befogadási aktus első szakaszáról szólva okvetlenül meg kell említenünk azt a folyamatosságot, amely Petőfi, Jókai és más magyar író további elterjedésével kapcsolatos a művészi befogadásban a két korszak határmezsgyéjén. Ugyanakkor a bolgár szépirodalom magyarországi elterjedésében, illetve befogadásában jól látható "szünetet" tapasztaltunk - századunk első tíz-tizenöt esztendejében az európai és a világirodalmi folyamat eredményei iránt tanúsított rendkívüli érdeklődés ellenére a bolgár irodalom Magyarországon továbbra is "névtelen" marad: szinte nem is fordítják, nem is népszerűsítik. Következésképpen a magyar-bolgár irodalmi kapcsolatok (magyar irodalomra kitekintő) korszakolásában a századforduló lesz a határvonal, a bolgár-magyar kapcsolatok irodalomtörténeti korszakolásában viszont ez a határvonal időben jóval későbbre tolódik, az I. világháború, s egy kicsit később a Szeptemberi Felkelés (1923) eseményei köré, amikor az irodalmi befogadás az új művészeti tendenciák irányában, és az új esztétikai eszményekkel kapcsolatban bővül.

Hogy e korszakon belüli szakaszok feltételes felosztásáról van szó, azt jól mutatja a magyar dráma behatolása - századunk tizes éveitől már fordítják, terjesztik. Molnár drámái a bolgár színpadokon pedig 1909-1939 közti időszakban népszerűek. Ugyanakkor bizonyos mértékben elterjed a triviális irodalom, a polgári irodalomkritika pedig megpróbálja elferdí-

teni a szabadság, nép stb. fogalmát Petőfi költészetében. A befogadásnak ez a negatív vonala, amely egyébként az irodalmi kölcsönhatásra is jellemző, Bulgáriában mégis kevésbé nyilvánul meg, mint Magyarországon, ahol polgárjogot nyer a nézet, amely szerint a bolgár irodalom, mint "kis" és kulturális vonatkozásban elmaradott nép nem szülhet "világirodalmi nagyságot".

A társadalom fejlődésével és a munkásszolidaritás erősödésével az irodalmi befogadásban törvényszerűen érvényesül a haladó vonal, amelyet kifejez az emigrációban élő proletár írók (Illés Béla, Hidas Antal, Karikás Frigyes) műveinek elterjedése a bolgár kommunista és antifasiszta sajtóban, de az is, hogy egy olyan művésznek, mint Molnár Ferencnek a drámája, igaz csak részben, a progresszív színház fegyvere lesz. Molnár Ferenc Liliom című darabja például, amely nem egyéb "költőiesített szentimentalizmusnál", Bojan Danovszki rendezésében (1932) különösen időszerűen hatott, a kiélezett helyzeteket hangsúlyozva, s "a politikai valóság problémáival a terror, a teljhatalom és a rendőrség gondolatát sugalmazta a nézőnek". Csupán egyetlen mondat, nevezetesen az a közlés, hogy Bulgáriából elküldték "az éhség, a munkanélküliség és a terror áldozatainak 30.000 főből álló új csoportját" már maga is politikai igazságot sugall. Vazovnak pedig egyetlen egy sorra van szüksége - "és ez lesz a bosszú értem" - hogy a lírai hős "örült" tette, a föld fölrobbantása, amellyel közelebb hozza a világvégét, megkaphassa a maga indoklását. (Vazov ezzel a sorral toldotta meg Petőfi Az örült című versét.) Ezek és más példák azt is mutatják, hogy a magyar irodalomból készült műfordítások az idegen közegben igen gyakran új hangon szólnak.

Itt helyénvaló megemlíteni a törekvést Madách Imre, Vörösmarty Mihály, illetve a Nyugat irodalmi mozgalom harcos szárnya néhány képviselőjének (Móricz Zsigmond) bulgáriai el-

terjesztésére. A vizsgálat során olyan következtetésre is eljutnánk, hogy a bolgár irodalom a magyarból olyan jelenségeket vesz át, amelyek főleg a XIX. század egyik fő irodalmi irányzatához, a romantikához kapcsolódnak. Sőt mi több, az a körülmény, hogy a magyar irodalom művészeti befogadásában a bulgáriai szocialista forradalom győzelméig tartó korszakban olyan alkotók neveit találjuk, mint Petőfi, Jókai, Vörösmarty, Madách és Gárdonyi, azt mutatja, hogy nem a konzervatív romantika, hanem a romantika forradalmi vonala jelenik meg. Az a tény pedig, hogy a magyar szépirodalom fordításával, főként Petőfi fordításaival, a legnagyobb bolgár alkotóművészek foglalkoznak, kulturális értelmet ad az általuk lefordított vagy népszerűsített műnek, amely a bolgár művészeti és nyelvi fejlődés szerves része lesz, és tükrözi a hazai irodalmi folyamat időszerű tendenciáit.

Következésképpen a befogadás minden korszakához olyan nevek és alkotások tartoznak, amelyek konkrét helyet foglalnak el az eredeti irodalomban, s ugyanakkor követik az irodalmi-esztétikai nézetek fejlődését, a társadalmi-politikai élet változásait a befogadó országban.

A magyar fordítási "hullám" egy-egy szakasza valamenyny "dagály" és "apály" ellenére, a befogadásban mutatkozó hiányok ellenére, nagy vonalakban egybeesik azzal az eszmetematikai maggal, amely körül az oszmán uralom alóli felszabadulás (1878) utáni időszakban kiépül a bolgár irodalom.

